

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI ANDIJON MASHINASOZLIK INSTITUTI “GUMANITAR FANLAR”
KAFEDRASI**

**“O‘ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXI” FANIDAN
O‘QUV-USLUBIY MAJMUA**

Bilim sohasi:

200000 – San’at va gumanitar fanlar
300000 – Ijtimoiy fanlar, jurnalistika va axborot
400000 – Biznes boshqaruv va xuquq
600000 – Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari
700000 – Muhandislik, ishlov berish va qurilish sohalari
10000000 – Xizmatlar

Ta’lim sohasi:

210000 – San’at
310000 – Ijtimoiy va xulq atvorga mansub fanlar
410000 – Biznes va boshqaruv
610000 – Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari
710000 – Muhandislik ishi
720000 – Ishlab chiqarish va ishlov berish sohalari
730000 – Arxitektura va qurilish
1020000 – Gigiena va ishlab chiqarishda mehnat muhofazasi
1040000 – Transport xizmatlari

Ta’lim yo‘nalishlari:

60210440 – Dizayn: saonat dizayni
60610200 – Axborot tizimlari va texnologiyalar (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha)
60710600 – Elektr energetikasi (tarmoqlar va yo‘nalishlar bo‘yicha)
60710700 – Elektr texnikasi, elektr mexanikasi va elektr texnologiyalar (tarmoqlar bo‘yicha)
60710900 – Energiya tejamkorlik va energoaudit
60711000 – Muqobil energiya manbalari (turlari bo‘yicha)
60711100 – Energiya mashinasozligi (tarmoqlar bo‘yicha)
60411200 – Menejment (tarmoqlar va soxalar bo‘yicha)
60711300 – Metrologiya, standartlashtirishva mahsulot sifati menejmenti (tarmoqlar bo‘yicha)
60711400 – Texnologik jarayonlar va ishlab chiqarishni avtomatlashtirish va boshqarish (tarmoqlar bo‘yicha)
60711500 – Mexatronika va robototexnika
60711600 – Intellectual muhandislik tizimlari (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha)
60711800 – Biotibbiyot muhandisligi
60712300 – Metallar texnologiyalari (jarayon turlari bo‘yicha)
60712400 – Avtomobilsozlik va traktorsozlik
60712500 – Transport vositalari muhandisligi (avtomobil transporti)
61020200 – Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi (tarmoqlar bo‘yicha)
60720600 – Materialshunoslik va yangi materiallar texnologiyasi (tarmoqlar bo‘yicha)
60720700 – Texnologik mashinalar va jihozlar (tarmoqlar bo‘yicha)
60720800 – Mashinasozlik texnologiyasi, mashinasozlik ishlab chiqarishini jihozlash va avtomatlashtirish (ishlab chiqarish turlari bo‘yicha).
60721100 – Neft va neft-gazni qayta ishlash texnologiyasi
60721200 – Engil sanoat buyumlari konstruksiyasini ishlash va texnologiyasi (ishlab chiqarish turlari bo‘yicha)
60730800 – Yo‘l muhandisligi (sohalar va faoliyat turlari bo‘yicha)
61040100 – Transport logistikasi (transport turlari bo‘yicha)
61040300 – Yo‘l harakatini tashkil etish

Mazkur o‘quv- uslubiy majmua Andijon mashinasozlik institutining 2023 yil 31 avgustdagi tasdiqlangan fan dasturi asosida tayyorlandi.

Tuzuvchilar:

R.S. Ataxanov - AndMI “Gumanitar fanlar” kafedrası dotsenti, t.f.f.d (PhD)

Taqrizchilar:

G.Valixonova – Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti dotsenti, tarix fanlari nomzodi.

M.Karimova – AndMI “Gumanitar fanlar” kafedrası dotsenti, falsafa fanlari nomzodi.

Fanning o‘quv-uslubiy majmuasi Andijon mashinasozlik institutining o‘quv-uslubiy kengashi tomonidan ko‘rib chiqilgan va ishlatishga tavsiya etilgan. (2023 yil “ _____ ” _____ - sonli bayonnoma)

Institut o‘quv-uslubiy kengashi raisi: _____ S.Aliyev

O'QUV-USLUBIY MAJMUA

MUNDARIJASI

1.	O'quv materiallar:	
1.1.	Ma'ruza kursi	5-131
1.2.	Amaliy mashg'ulotlarni bajarish bo'yicha uslubiy ko'rsatma.	132-157
1.3.	Laboratoriya mashg'ulotlarini bajarish bo'yicha uslubiy ko'rsatma.	-
2.	Mustaqil ta'lim mashg'ulotlari:	158-159
2.1	Mustaqil ta'lim bo'yicha uslubiy ko'rsatma	159-162
2.2.	Kurs loyiha va kurs ishlarini bajarish bo'yicha uslubiy ko'rsatma.	-
2.3.	Hisob-chizma ishi, ijodiy va boshqa mustaqil ishlar.	-
3.	Glossariy	162-168
4.	Ilovalar	-
4.1.	O'zbekistonning eng yangi tarixi fanining namunaviy dasturi	169
4.2.	O'zbekiston eng yangi tarixi fanining ishchi o'quv dasturi	170-177
4.3.	Sillabus	186-190
4.4.	Tarqatma materiallar	186-190
4.5.	Testlar	191-202
4.6.	"O'zbekiston tarixi" fanidan baxolash mezonini qo'llash bo'yicha uslubiy ko'rsatma	202-204
4.7.	"O'zbekiston tarixi" o'ziga xosligiga qarab o'rganish bo'yicha boshqa materiallar.	
4.8.	O'UM ning elektron varianti.	

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
ANDIJON MASHINASOZLIK INSTITUTI**

“GUMANITAR FANLAR” KAFEDRASI

**“O‘ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXI” FANIDAN
MA’RUZALAR KURSI**

Andijon – 2023

1. O'QUV MATERIALLARI.

1.1. MA'RUZALAR KURSI

1-Mavzu. "O'zbekistonning eng yangi tarixi" o'quv fanining predmeti, maqsadi va vazifalari, nazariy-metodologik tamoyillari.

Reja:

1. "O'zbekistonning eng yangi tarixi" o'quv fanining predmeti, maqsad va vazifalari. Fanni o'rganishning nazariy-uslubiy asoslari.
2. Yuksak intellektual salohiyatli, ma'naviy barkamol avlodni tarbiyalash, komil insonni voyaga yetkazishda mamlakat eng yangi tarixining tutgan o'rni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyevning ma'naviy yetuk shaxsni tarbiyalashda tarixiy xotiraning o'rni va saboqlari to'g'risidagi fikrlari.
4. XXI globallashuv asrida ta'lim sohasida mazkur fanni o'qitishdagi nazariy- kontseptual yondashuv va ilg'or innovatsiyalar.

Tayanch so'z va iboralar: *Mustaqillik, globallashuv, tarix fani predmeti va ob'yekti. Metodologik tamoyillar. Dialektik metod. Milliy istiqlol g'oyasi. Vatan tarixini davrlashtirish. Moddiy manbalar. Yozma manbalar. Tarixiy xotira.*

1. "O'zbekistonning eng yangi tarixi" o'quv fanining predmeti, maqsad va vazifalari. Fanni o'rganishning nazariy-uslubiy asoslari.

XXI asr bo'sag'asida Vatanimiz tarixida O'zbekistonning eng yangi tarixini boshlab bergan olamshumul buyuk siyosiy voqelik sodir bo'ldi. 1991 yilning 31 avgustida Respublika Oliy Kengashi tomonidan O'zbekistonning davlat mustaqilligi e'lon qilinib, xalqimizning asriy orzu-umidlari ushaldi. Dunyo xaritasida O'zbekiston degan yana bir suveren davlat paydo bo'ldi. Mana shu sanadan boshlab O'zbekistonning eng yangi davrining sahifalari ochilishiga sabab bo'ldi. Tarix sahifalarida yangi davrning ochilishi O'zbekistonning jahon hamjamiyati integrasiyalashuviga, dunyodagi yirik, rivojlangan mamlakatlar bilan o'zaro manfaatli siyosiy va iqtisodiy hamda madaniy aloqalarni rivojlanishiga imkon berdi. Xullas, O'zbekiston tarixida yangi davr boshlandi, bu davr chin ma'noda istiqlol davri, mustaqillik davri sifatida har bir O'zbekiston fuqarosi bilishi va o'rganishi zarur bo'lgan eng yaqin o'tmishimizdan ma'lumotlar beradi.

Tarix so'zi – arabcha so'zdan olingan bo'lib, o'tmish, «o'tgan voqealar haqida aniq hikoya qilish», ma'nolarini anglatadi. Tarix butun insoniyatning uzoq o'tmishdan to hozirgi kunlarga bosib o'tgan hayotiy yo'lini, ajdodlardan avlodlarga meros qoluvchi, doimo rivojlanib, boyib boruvchi, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy, madaniy, davlat qurilishi sohalaridagi tajribalarini, o'rganuvchi fandir. O'tmishni o'rganuvchi fan sifatida tarix fani ko'p qirrali bo'lib, jahon tarixi, mintaqalar tarixi, Vatan tarixi kabi sohalariga bo'lib o'rganilishi mumkin. Har qaysi mamlakat, har bir xalq o'zining uzoq va betakror tarixiga ega bo'lganidek, O'zbekistonning eng yangi davri tarixi ham o'ziga xos voqeliklarga ega bo'lgan boy va sarmazmun tarixdir.

O'zbekistonning eng yangi tarixi fanining predmeti xalqimizning mustaqillik arafasidan boshlab, to hozirgi kunlarga bosib o'tgan murakkab tarixiy yo'lini, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy va ma'naviy hayotini holisona o'rganishdan, iboratdir.

O'zbekiston tarixi fani boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan bog'liq holda o'rganiladi. Jumladan, insoniyatning paydo bo'lishi, uning taraqqiyot bosqichlari hamda rivojlanishining umumiy qonuniyatlari to'grisida fikr yuritganda arxeologiya, falsafa va siyosatshunoslik;

Xo'jalik yuritisi, tirikchilik manbalari va vositalarini yuritishda iqtisodiyot nazariyasi; Xalqlarning kelib chiqishi, turmush tarzi va madaniyatini tasvirlashda etnografiya fanlariga suyanadi. Shuningdek, o'zbek tili va adabiyoti, dinshunoslik kabi fanlarning yutuqlaridan foydalaniladi. Tarixshunoslik, manbashunoslik, arxivshunoslik va shunga o'xshash tarix fanini to'ldiruvchi, maxsus bo'limlari esa mazkur fanni chuqur anglab yetishga ko'maklashadi.

Mamlakatimiz jahon tamaddunining beshiklaridan biri hisoblanib, O'zbekistonning eng yangi tarixi davri ham jahon tarixi taraqqiyotiga qo'shgan hissalarini holisona va haqqoniy o'rganadi. Umuman, O'zbekiston tarixi fani ajdodlarimiz turmush tarzida va ijtimoiy hayotida sodir bo'lgan voqealarni tahlil qilishni, ularning sabablari va mohiyatini, ichki va tashqi omillarini, umumiy va o'ziga xos qonuniyatlarini ochib berishni ko'zda tutadi.

Mustaqillik yillarida tarixchi olimlar "Yangi tarix" ta'limoti va tarix fanini o'rganishning nazariy-uslubiy asoslariga suyangan holda shonli tariximizni ilmiy asosda davrlashtirish sohasida ma'lum yutuqlarni qo'lga kiritdilar va tarixni sinflar kurashidan iborat, deb tushunish, uni beshta formatsiyaga bo'lishdan batamom voz kechdilar. O'zbekiston tarixiga oid dastur, darslik, va o'quv qo'llanmalari sovet tuzumi davrining soxta, to'qima materiallaridan butunlay holi qilindi.

O'zbekiston tarixi shartli ravishda eng muhim davrlarga, xususan:

1. O'zbek davlatchiligi tarixi davriga, (qadimgi davrlardan IX asrgacha);
2. IX-XII asrlarda o'zbek davlatchiligi;
3. Amir Temur va Temuriylar davrida o'zbek davlatchiligi;
4. O'rta Osiyo hududlarining xonliklar davri;
5. Rossiya imperiyasining Turkistonda yuritgan mustamlakachilik davri;
6. Sovetlar davri;
7. Mustaqil O'zbekiston davlatining eng yangi tarixi davri.

O'zbekiston tarixi, jumladan unung tarkibiy qismi hisoblangan eng yangi davri quyidagi vazifalarni bajaradi:

– Avvalo umumiy holatda ajdodlar hayoti bilan bog'liq holda sodir bo'lgan voqealar rivojining mazmun-mohiyatini, sabab va oqibatlarini, asrlar davomida to'plangan amaliy tajriba va saboqlarni;

– Xalqning xalq, millat bo'lib shakllanish jarayonlarini, ajdodlarimiz qoldirgan boy ma'naviy merosni, davlatlarning tashkil topishi va ularning ichki va tashqi siyosatini;

– Xalqning mustaqil taraqqiyot yo'liga kirishi, mustaqillik yillarida milliy huquqiy, demokratik davlatchilik qurilishi, demokratik-fuqarolik jamiyatini shakllantirish, erkin bozor iqtisodiyotiga o'tish, jahon hamjamiyatiga qo'shilish va o'z o'rnini topish borasidagi faoliyatini o'rgatadi.

Mustaqillik sharofati bilan mamlakatimizda O'zbekiston tarixi faniga bo'lgan munosabat davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Mustabid tuzum davrida soxtalashtirilgan o'tmish voqeligi xususida tarixiy adolat qaror topdi, tarixni ilmiy va xolisona o'rganish imkoniyati yuzaga kelib, ta'lim tizimiga —O'zbekiston tarixi fani kiritildi. Mustaqillik yillarida — O'zbekistonning yangi tarixi markazi haqidagi hamda O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Tarix instituti faoliyatini takomillashtirish to'g'risidagi hukumat qarorlari, shuningdek O'zbekiston tarixini yaratish konsepsiyasining ishlab chiqilishi, Birinchi Prezidentimiz I.Karimovning 1998 yil iyun oyidagi bir guruh tarixchilar bilan uchrashuvi, I.Karimovning "Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q", "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch", "O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida" kabi asarlari O'zbekiston tarixini zamonaviy tarzda o'rganishning nazariy-metodologik asoslarini shakllantirishga turtki bo'lib xizmat qildi.

E'tibor berish lozimki, tarixning yaratuvchisi va ijodkori bu – xalq. Bo'lib o'tgan tarixiy-madaniy jarayonlar, voqelik va hodisalar, islohotlarni xalqning ishtirokisiz va tarixiy shaxslarsiz

amalg oshirish aslo mumkin emas. Tarix xalqning fikr-tafakkuri va dunyoqarashining hosilasi. Aynan shuning uchun ham – tarix ibrat maktabi bo‘lib, o‘tmishda yo‘l qo‘yilgan xatoliklarni anglash va ulardan tegishli saboq chiqarish, hushyorlik va ogohlikni targ‘ib etuvchi, buzg‘unchi g‘oyalarga qarshi turishga undovchi, milliy birlik, hamkorlik va bag‘rikenglikka chaqiruvchi beqiyos ibrat maktabidir.

O‘zbekiston tarixi fani uchun tarixiy manbalarning o‘rni va ahamiyati nihoyatda katta. Zotan, manbalar tarixni tilga kiritadi. Manbalar o‘z holatiga ko‘ra, yozma va moddiy ko‘rinishlarga ega bo‘ladi. Moddiy ashyoviy manbalarga qadimda inson qo‘li bilan yaratilgan hamma narsalar kiradi. Yozma manbalarga esa qoyatoshlarga, sopol, yog‘och, xayvolar terisi va boshqa buyumlarga bitilgan qadimgi yozuvlar va kitoblar kiradi. O‘zbekiston tarixi bo‘yicha eng qadimgi yozma manba zardushtiylik dinining muqaddas kitobi “Avesto”dir.

Tarixiy manbalar davr nuqtai nazaridan qadimiy va joriy (kundalik) ahamiyatga ega bo‘ladi. Shuningdek, o‘z mazmun-mohiyatiga ko‘ra birlamchi va ikkilamchi maqomga egadir. Birlamchi manbaga tarixiy hujjatlarning asl nusxasi kirs, ikkilamchi manbaga esa, mana shu birlamchi manbalarning e‘lon qilingan nusxalari, kitob holatiga keltirilganlari kiradi. O‘zbekistonning eng yangi tarixi fani nuqtai nazaridan tarixiy manbalar sifatida mustaqillik asosi bo‘lgan hujjatlar ya‘ni mustaqillik deklaratsiyasi, mustaqillik asoslari to‘g‘risidagi qonun, Davlat tili to‘g‘risidagi qonun kabi qator hujjatlarni kiritish mumkin.

O‘zbekistonning eng yangi tarixi fani ham boshqa ijtimoiy fanlarga nisbatan aniq fan. Shuning uchun ham u matematika usulidan keng foydalaniladi. Tarixiy voqea va hodisalar qat‘iy aniqlikda, davriy ketma-ketlik-xronologik asosda o‘rganiladi. Shu bilan birga tarixiy voqelikning sabab va oqibatlari aniqlanib, shakl-shamoyillari va holati belgilanadi. O‘zbekiston tarixi o‘tmishda ijtimoiy-iqtisodiy hayotining rivojlanishi va tanazzulning sabab va oqibatlarini o‘rganib, ulardan kelajak uchun zarur saboq va xulosalar chiqaradi. O‘zbekistonning eng yangi tarixi insoniyat jamiyatining faqat bir qirrasini emas, balki hamma tomonlarini uzviy bog‘liqlikda, bir butunlikda o‘rganadi.

Mustaqillik yillarida O‘zbekiston Respublikasida davlat boshqaruv tizimi, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va ma‘naviy sohalarida katta o‘zgarishlar amalga oshirildi. Shuningdek, ta‘lim sohasida ham bir qator islohotlar o‘tkazilib, barkamol avlodni shakllantirishga yo‘naltirilgan islohotlar rivojlantirilib borilmoqda. Bugun jahonda yuz berayotgan voqea va hodisalar, mafkuraviy qarama-qarshiliklarning mazmun-mohiyatini tahlil etish, turli xil yot g‘oyalardan yoshlarni himoya qilish uchun tarixiy tafakkurni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu o‘rinda ta‘kidlash kerakki, Oliy o‘quv yurtlarida O‘zbekistonning eng yangi davri tarixini chuqur o‘rganish yosh mutaxassislarning bugungi davr siyosatini, jahon hamjamiyatidagi o‘rnini, davr qahramonlarini, ayniqsa o‘zining ham shu jarayon ishtirokchisi ekanligini to‘g‘ri va to‘liq anglashi jamiyat taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi.

2.Yuksak intellektual salohiyatli, ma‘naviy barkamol avlodni tarbiyalash, komil insonni voyaga yetkazishda mamlakat eng yangi tarixining tutgan o‘rni.

Tarixiy haqiqat to‘la ro‘yobga chiqishida, haqqoniy tarix yozilishida tarix fani predmetining to‘g‘ri belgilanishi o‘ta muhim ahamiyatga ega. O‘zbekistonning eng yangi tarixi fani boshqa ijtimoiy fanlardan farqli o‘laroq mustaqil fan. Bu uning o‘rganish predmeti hamda vazifasida to‘la namoyon bo‘ladi. U fan sifatida o‘zining butun diqqat e‘tiborini yaqin o‘tmishga sodir bo‘lgan voqea va hodisalarga qaratadi, undan saboq beradi, xulosi chiqaradi, ajdodlarimiz yaratgan madaniy, ma‘naviy-mafkuraviy qadriyatlarni o‘rganadi. O‘zbekistonning eng yangi tarixi o‘ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi. O‘zbekistonning eng yangi tarixini o‘rganish predmetiga Vatanimiz hududidagi XX asr so‘nggi choragidagi voqea va hodisalar, ulardagi

umumiy aloqadorlik va yaxlit birlik hamda qonuniyatlar va jarayonlar, umuman, xalq va insonning yaratuvchanlik faoliyati kiradi.

Aniq tarixiy davr, makon, zamon va geografik mintaqaviy chegaralar, ma'lum bir xalq, mamlakat tarixi bilan bog'liq bo'lib, shular doirasidagi voqea va hodisalarni yaxlitlikda o'z ichiga oladi. Predmet esa mana shu bir butun zamon va makon ichidagi aniq tarixiy-madaniy jarayondir.

Tarix bilan boshqa ijtimoiy gumanitar fanlarning o'rganish ob'ekti bitta, ya'ni jamiyat. Shuning uchun ham boshqa fanlar tarix fani taraqqiyotiga, tarixiy haqiqatning ro'yobga chiqishiga bevosita yordam beradi. Shu bilan birga tarix boshqa fanlarning ham tarixidir, chunki ularning hammasi tarixiy ong, tafakkur, umuman tarixning mahsulidir. Boshqa fanlarning hammasi ham, tabiat va jamiyat ham avvalo tarixda aks etadi. Ular ham tarix fanini o'rganish ob'ekti va predmeti hisoblanadi. Xulosa shuki, Vatan tarixi millatni murabbiysi sifatida uni ravnaq topishida muhim o'rin tutadi. Mustaqillik sharofati bilan bu fanni o'rganishga bo'lgan munosabat tubdan o'zgarib, uni barcha oliy o'quv yurtlarida shu paytga qadar o'qitilib kelindi.

Har qanday fan kabi O'zbekistonning eng yangi tarixi fani ham o'zining g'oyaviy nazariy asoslari, ilmiy ta'limotlari, usuli va uslubiy talab va tamoyillarga ega. Bular bu fanning asosini tashkil etib, uning maqsad va vazifasini to'laroq ro'yobga chiqarishga yordam beradi va tarixiy haqiqatni yuzaga chiqarishga xizmat qiladi.

O'zbekistonning eng yangi tarixi fanining ilmiy-nazariy uslublari va uning tamoyillari quyidagilardan iborat:

- Tarixiy hodisa va voqealarni, xolisona o'rganish va tahlil qilish;
- tarixni milliylik va umuminsoniylik asosida o'rganish va tahlil qilish;
- tarixni haqqoniy, tarixiy-falsafiy mantiqiylik asosida o'rganish va yozish;
- tarixga milliy va umuminsoniy xotira va qadriyat sifatida qarash;
- xalq, buyuk davlat arboblari va rahbarlari, iste'dodli va qobiliyatli, fidokor va qahramon kishilarning tarixda tutgan o'rniga alohida e'tibor berish;
- tarixni o'rganishda tarixiy izchillikka amal qilish;
- tarixni ilmiy-ijodiy qiyoslash va tanqidiy asosda o'rganish;
- etnografiya, arxeologiya, antropologiya, geneologiya va boshqa fanlarning yutuqlari hamda usullaridan foydalanish;
- tarixni o'rganishga vorisiylik va uzviylikka, eng muhimi mantiqiylikka amal qilish.

O'zbekistonning eng yangi tarixi O'zbekistonning umumiy tarixi va jahon tarixi, dinlar tarixi bilan ham bog'liq. Ijtimoiy hayotni dindan ajratib bo'lmaganidek, tarixni dindan ajratib bo'lmaydi. Tarixni soxtalashtirmasdan, qanday bo'lsa, shundayligicha o'rganish kerak, degan tushuncha hamisha ustuvor bo'lishi kerak.

O'zbekiston tarixi fanining uzviy va mantiqiy davomi sifatida "O'zbekistonning eng yangi tarixi" fanini o'qitish haqida so'z ketganda, avvalo mustaqillik qo'lga kiritilganidan keyingi, ya'ni 1991-yildan beri mamlakatimiz bosib o'tgan tarixiy yo'lning mazmun-mohiyati va ahamiyatini tushunish kerak. Ushbu jarayon qanday o'tganini, mamlakatimiz mustaqillikka erishgunga qadar va mustaqillikning dastlabki yillarida qanday muammolarga duch kelganligini tushunish muhimdir.

"O'zbekistonning eng yangi tarixi", ya'ni O'zbekistonning davlat mustaqilligiga erishishi arafasida yuzaga kelgan murakkab vaziyat, respublika mustaqilligining e'lon qilinishi, mustaqillik yillarida mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy sohalaridagi islohotlar va ularning bosqichlarini, O'zbekistonning jahon hamjamiyati bilan har tomonlama integratsiyasini, xalqaro munosabatlar, xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy

bag'rikenglikni ta'minlash, tinchliksevar tashqi siyosat kabi masalalarning ilmiy va amaliy ahamiyati ochib beriladi.

“O‘zbekistonning eng yangi tarixi” fanini o‘qitishning maqsadi – mustaqillik yillarida O‘zbekiston Respublikasida yuz bergan muhim o‘zgarishlar, tub islohotlarning mazmun-mohiyatini ko‘rsatish va jamiyat hayotida aholining, jumladan, talaba-yoshlarning o‘rnini, o‘zligini anglatishdan iborat.

O‘zbekistonning eng yangi tarixi” fanini o‘qitishning vazifalari – mustaqillikka erishish arafasida O‘zbekistonda yuzaga kelgan murakkab vaziyatni hamda mustaqillik yillarida davlat boshqaruvi, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va ma’naviy hamda boshqa sohalaridagi islohotlarning mazmun-mohiyatini talabalarga tushuntirib berish, ularni Vatanga sadoqat va muhabbat ruhida tarbiyalash hamda milliy g‘ururni shakllantirishdan iborat.

“O‘zbekistonning eng yangi tarixi” fanini o‘rganishning nazariy-uslubiy asoslari O‘zbekistondagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar va murakkab vaziyatlar tarixini, shuningdek mustaqillik yillarida davlat boshqaruvi, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va ma’naviy hamda boshqa sohalaridagi islohotlarning mazmun-mohiyatini yoritishda ilmiy tadqiqotlar olib borishning ilmiylik, tizimlilik, tarixiylik, ob’ektivlik va qiyosiy tahlil usullaridan foydalanildi.

3.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyevning ma’naviy yetuk shaxsni tarbiyalashda tarixiy xotiraning o‘rni va saboqlari to‘g‘risidagi fikrlari

Mustaqillik tufayli O‘zbekistonda milliy, ma’naviy-ruhiy erkinliklarga keng yo‘l ochildi. Mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy hayotining muhim tarmog‘i hisoblangan yuksak ma’naviyatli va intellektual salohiyatli, ma’naviy barkamol avlodni tarbiyalash, davlat siyosati darajasida e’tibor qaratilib kelinmoqda.

Mustaqil O‘zbekiston davlati hamisha demokratik taraqqiyot, modernizatsiya va yangilanish borasida belgilangan maqsadlarga erishishda eng muhim qadriyat va hal qiluvchi kuch bo‘lgan bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash vazifasini o‘zining asosiy ustuvor yo‘nalishlari qatoriga qo‘yib kelmoqda. Ayni paytda, O‘zbekiston tarixi va uning mantiqiy davomi bo‘lgan “O‘zbekistonning eng yangi tarixi”ni o‘qitish, uning mazmun-mohiyatini ularga tushuntirish orqali, yuksak ma’naviyatli, intellektual salohiyatli avlodni tarbiyalash mas’uliyatli vazifa turibdi. Buyuk shaxslar ta’kidlaganidek, “Yoshlar bilan ishlashda ham yangi yondashuvlar kerak...”. Zero, bugungi yoshlarimizning nafaqat jismoniy va ma’naviy sog‘lom o‘ssishi, balki ularning eng zamonaviy intellektual bilimlarga ega bo‘lgan, uyg‘un rivojlangan insonlar bo‘lib, XXI asr talablariga to‘liq javob beradigan barkamol avlod bo‘lib voyaga etishi uchun zarur barcha imkoniyat va sharoitlarni yaratish hukumatimiz oldiga qo‘yilgan eng oliy maqsadlardandir. Shu nuqtai nazardan, bugungi kunda yoshlar ijtimoiy-siyosiy kuch sifatidagi faoliyatining muhimligi va amaliy ahamiyati, O‘zbekistonda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan ijtimoiy-siyosiy islohotlar, jamiyat hayotining barcha jabhalarini modernizatsiyalash va yangilash masalasi bilan chambarchas bog‘liqligida hisoblanadi. Chunki, mamlakat aholisining asosiy qismini yoshlar tashkil qiladi.

Yoshlarning bilim olishi, ta’lim-tarbiyasi, kasbiy tayyorgarligi masalalari O‘zbekistonda huquqiy demokratik davlat qurish, fuqarolik jamiyatini shakllantirish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Binobarin, O‘zbekiston yoshlari ijtimoiy-siyosiy faolligi masalalariga zamon talablari asosida e’tibor qaratish lozim.

Mustaqillikning dastlabki kunlaridan boshlab shaxsni har tomonlama kamolga yetkazish va rivojlantirish masalasiga alohida g‘amxo‘rlik ko‘rsatilib, yoshlarga oid qonun, qaror va davlat dasturlari qabul qilindi hamda izchil ravishda hayotga tatbiq etilmoqda. Bu siyosatning mazmun-mohiyati, asosiy yo‘nalishlari, yoshlarga beriladigan ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va huquqiy

kafolatlar O‘zbekiston Respublikasining 1991-yil 20-noyabrdagi “O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to‘g‘risida”gi qonunida belgilab qo‘yilgan.

Qonunga ko‘ra, yoshlar masalasi O‘zbekiston Respublikasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi bo‘lib, uning maqsadi yoshlarning bilim olishi, ta‘lim-tarbiyasi, kasbiy tayyorgarligi, ijtimoiy-siyosiy shakllanishi va kamol topishi, ijodiy iqtidorining to‘liq ro‘yobga chiqishi uchun ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy, tashkiliy jihatdan shart-sharoit yaratish hamda ularni kafolatlashdan iborat. Bu qonunning qabul qilinishi o‘ziga kelayotgan yosh avlodni barkamol etib tarbiyalash yuzasidan “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonun, “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”, “Maktab ta‘limini rivojlantirishning umummilliy dasturi” kabi qator hujjatlar ishlab chiqilishga mustahkam zamin yaratdi.

Respublika yoshlarini birlashtirib, keng qamrovli faoliyat olib borayotgan yangi shakllangan yoshlar tashkiloti barkamol avlodni tarbiyalashda ulkan ishlarni amalga oshirmoqda. Shuningdek, iqtidorli yoshlarni qo‘llab-quvvatlash, ularning iste‘dodini ro‘yobga chiqarish uchun keng imkoniyatlar yaratib berayotgan turli jamg‘armalar faoliyatini ham yuksak baholash mumkin. O‘zbekiston yoshlari mamlakatdagi o‘ziga xos ijtimoiy-siyosiy munosabatlarni shakllantirishda asosiy yetakchi kuch bo‘lib, ularning intilishlari, muammolari hamda O‘zbekistonda islohotlarni amalga oshirishdagi ishtirokini har tomonlama qo‘llab-quvvatlashga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

Darhaqiqat, mustaqillik yillari O‘zbekiston yoshlari hayotida tub burilish yasadi. Bu davrda yosh avlod ta‘lim-tarbiyasiga bag‘ishlangan qonun, davlat dasturlarining qabul qilinishi hamda ularga alohida e‘tibor berib kelinayotganligi yutuq va muvaffaqiyatlar garovi bo‘ldi.

Ilmu ma‘rifatli, tarbiyali, yuksak ma‘naviyatli, dunyoqarashi keng qamrovli barkamol avlodni tarbiyalash bugungi kundagi dolzarb masalalar sirasiga kiradi. Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida shaxsni har tomonlama kamolga yetkazish va rivojlantirish eng muhim vazifalardan biri bo‘lganligi boisdan ham, talabalarga “O‘zbekistonning eng yangi tarixi” fani o‘qitilishi bugungi kunning eng muhim dolzarb masalasi sifatida e‘tibor qaratilmoqda.

Shundan kelib chiqib, bugun yuksak ma‘naviy va axloqiy fazilatlarga ega, bilimli, samarali mehnat qilishga qodir fuqarolar jamiyatning eng muhim boyligi va asosiy kapitali, uni harakatga keltiruvchi kuch ekanligini teran anglash asnosida milliy qadriyatlar, qadimiy an‘analarimizni, jahon sivilizatsiyasi tarixida o‘chmas iz qoldirgan ajdodlarimizni yangi sharoitda yana bir bor kashf etamiz, qaytadan dunyoga tanitish imkoniyatiga ega bo‘lamiz hamda yoshlarga ibrat sifatida ko‘rsatamiz, buyuk zotlarga munosib bo‘lishga undaymiz.

Mamlakatning intellektual va ma‘naviy salohiyatni yuksaltirishdan manfaatdor ekanligi, globallashtirish sharoitida bilimlilik mamlakatni iqtisodiy rivojlantirish va uning milliy boyligini ko‘paytirishning muhim tarkibiy qismiga aylanib borayotganligi, aholining yuksak ma‘naviy darajasi esa odamlarda huquqiy madaniyatni, erkin va demokratik huquqiy davlatda yashash hamda mehnat qilish qobiliyatini shakllantirish, o‘z huquq va erkinliklarini anglash, ulardan shaxs, davlat hamda jamiyat manfaatlari yo‘lida foydalanish imkonini beradi.

Ta‘lim tuzilishini modernizatsiyalash, uni demokratlashtirish, kompyuterlashtirish va insonparvarlashtirish, ta‘lim dasturini erkin tanlash, uzluksiz ta‘lim tizimini rivojlantirish tobora kuchayib bormoqda. Binobarin, hukumatimiz yoshlar bilan ishlashda asosiy e‘tiborni, avvalo, ularni tabiatimizga begona bo‘lgan g‘arazli oqimlardan asrab, zamonaviy bilim va tajribaga, intellektual salohiyat va ilg‘or texnologiyalarga ega, ma‘naviy yuksak, komil insonlar etib voyaga yetkazish, jamiyatda o‘z oldiga qo‘ygan strategik maqsadlarga erisha olishiga va munosib o‘rin egallashiga qaratadi.

4. XXI globallashuv asrida ta'lim sohasida mazkur fanni o'qitishdagi nazariy-kontseptual yondashuv va ilg'or innovatsiyalar.

Mustaqillik yillarida ma'naviyat va tarixiy xotira masalalari davlat siyosatida ustuvor ahamiyat kasb etib kelmoqda. Chunki "millatning o'zligini anglashi tarixni bilishdan boshlanadi". Zero, o'tmish xotirasiga ega bo'lmagan, o'z xalqining tarixiy tajribasidan mahrum kishi butunlay tarixiy istiqbolni his qilishdan ayrilib qoladi. Teran va dono bir hikmat bor, o'z qahramonlarining xotirasini muqaddas bilib e'zozlovchi xalqgina buyuk bo'lishga, buyukman deb da'vo qilishga munosibdir.

Xalqimizni o'z tarixi bilan qurollantirish ma'naviyat va milliy mafkurani shakllantirish sohasidagi kechiktirib bo'lmaz vazifa ekanligi Birinchi Prezident Islom Karimov tomonidan mamlakatning tarixchi olimlari va jurnalistlari bilan o'tkazilgan suhbat (1998-yil 26-iyun) hamda "Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q" nomli asarda (1998-yil) o'z ifodasini topgan. "Tarix xalq ma'naviyatining asosidir". Binobarin, mustaqillik sharofati bilan tarix, ayniqsa, Vatan tarixini o'rganish, uning uslubiyatiga, "oq dog'lari"ga doir masalalar faol muhokama etila boshlandi. Ijtimoiy-gumanitar fanlarda jamiyat va shaxs masalalari, madaniy meros, til muammolari kabi masalalarni hal etishga intilish yuzaga keldi. Bu masalalarga bag'ishlangan ilmiy, ayniqsa, publitsistik maqolalar gazeta va jurnallar sahifalarida muntazam bosilib turdi. Ana shunday masalalar sirasiga kiradigan voqelikni xotirlab, Prezident Shavkat Mirziyoyev: "Barchangiz yaxshi eslaysiz, muhtaram Yurtboshimizning tashabbuslari bilan istiqbolga erishganimizning ikkinchi yili Sharof Rashidovning nomi to'la-to'kis oqlandi. O'sha yili u kishining 75 yilligi yurtimizda keng nishonlandi", deya ta'kidlaydi. 2017 yilda esa Sharof Rashidovning 100 yilligi nishonlandi.

Respublikani juda murakkab va og'ir yillarda boshqarib, mamlakat taraqqiyoti yo'lida fidokorona xizmat qilgan, ijtimoiy va ijodiy faoliyati bilan milliy adabiyot va madaniyat rivojiga katta hissa qo'shgan atoqli davlat arbobi, taniqli yozuvchi Sharof Rashidovdek insonga nisbatan adolatsizlik qilindi. Inson tirik paytida uni ko'klarga ko'tarib, vafotidan keyin yer bilan yakson etsa, qadrini bebro' qilsa, bu o'zi qanday davlat, qanday jamiyat bo'ldi, deya hayqirasan kishi. Biroq, afsuski yaqin o'tmishimizda ana shunday achchiq va achinarli adolatsizlik sodir etildi. Bu borada Prezident Sh.Mirziyoyev shunday xulosa yasaydi: "Lekin, tarix guvoh, hayotda shunday adolatsizliklar ham bo'lar ekan. Agar har bir xalq, har bir davlat mustaqil bo'lmasa, boshqalar uning nafaqat dehqonini, nafaqat ishchisini, hattoki shoiru olimini ham, davlat arbobini ham istagancha tahqirlashi, insoniy sha'nini tuproqqa qorishi mumkin ekan". Darhaqiqat, biz yaqin o'tmishimizda kechgan ana shunday ayanhli voqealar misolida qo'lga kiritgan mustaqilligimizning naqadar buyuk ne'mat ekanligini, uning ahamiyati va mohiyatini, qadriyatini yanada teran anglab etishimiz, uni har qanday yovuz kuchlardan himoya qilishga doimo tayyor turishimiz shartligini, sobiq sovetlar hududining ba'zi o'lkalarida eski tuzumni yana qaytarishga urinishlar bo'layotgan hozirgi paytda bu achchiq haqiqatni hech qachon unutmasligimiz, mustaqillikning qadriga etishimiz zarurligini unutmasligimiz lozim.

Tariximiz, eng avvalo o'tgan buyuk siymolar xalq orasidan chiqqan shu omma taqdiri bilan hamnafas ajdodlarimiz hayot yo'lida, ularning Vatan oldidagi benazir xizmatlarida yaqqol namoyon bo'ladi. Ana shu buyuk zotlarimizning bebaho merosi hamisha boshimizni baland, qaddimizni tik qiladi, o'zbek millatining kelajagi buyuk davlat qurishda jahon ayvonida turib, o'z iymoni, e'tiqodlari, ma'naviy ruhlari bilan qo'llab-quvvatlab, olg'a etaklaydi. Mustaqillik bergan buyuk ne'matlardan biri ham shundaki, millatimizni o'tmishi kamida uch ming yilga borib taqaladigan haqqoniy tarix bilan qurollantirish hamda uzoq va yaqin o'tmishda yashab o'tgan buyuk zotlarimizni hotirlab, ularning hurmatini bajo keltirish imkoniyatini berdi. Bu esa, yoshlarni ajdodlarga munosib avlodlar ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Millat o'zligini qanchalik chuqur anglasa, o'zining izzatini, qadr-qimmatini joyiga qo'ysa, uni boshqalar ham ulug'laydi, hurmat qiladi. Azaliy qadriyatlarimiz, islom diniga xos qoidalar, qadimiy an'ana va qadriyatlarga sodiq o'zbek millati o'zining insonparvarlik g'oyalari bilan asrlar osha nom qozonib kelmoqda. O'zbek millatining bugungi kunida yaqqol namoyon bo'layotgan insonparvarligi keksa yoshdagi ulug' kishilarga hurmat, kichiklarga mehr-shafqat, izzat, muhtojlarga xayr-sahovat qilish, ota-ona izmida turish, qarindosh-urug'ning, qo'ni-qo'shnining og'irini engil qilib, tashvishu-quvonchlariga sherik bo'lish kabi insoniylik fazilatlarini behisobdir. Ana shu ezgu xislatlarga zid qarashlarni o'zida shakllantirgan xudbinlar, millatfurushlar, xoinlar, qora niyatli kishilar oz bo'lsa-da, uchraydi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, millati uchun qayg'urgan, uni turli xil g'arazli xuruj va hamlalardan, tuhmat va bo'xtonlardan himoya qilgan, o'zbek xalqi boy madaniyatining ezgu g'oyalarini keng targ'ib qilishda jonbozlik qilgan insonlarni, millat g'ururiga aylangan insonlarni ulug'lash, ularning nomlarini abadiylashtirish bugungi kundagi eng dolzarb masaladir.

Hozirgi kunda ana shu noyob merosning qay darajada saqlanib, avaylanib kelinayotgani, uni har tomonlama o'rganish, keng omma, ayniqsa, yoshlar ongiga singdirish, jahon jamoatchiligiga targ'ib etish borasida amaliy ishlar faol olib borilmoqda. Vatanimiz kelajagi bo'lgan barkamol avlodni etishtirish uchun millatimizning har bir vakili o'z farzandini milliy g'oyamiz, qadriyatlarimiz, tilimiz, qadimiy tariximiz, madaniy boy o'tmishimizda chuqur iz qoldirgan buyuk siymolarimizga muhabbat va hurmat ruhida tarbiyalash bilan birga ularga ta'lim va tarbiya berishimiz zarur.

Dunyodagi har qanday millatning o'zigagina xos milliy qiyofasini namoyish etadigan, belgilab turadigan xususiyatlari bo'ladi: davlati, tili, dini, urf-odatlar, qadriyatlari, madaniyati, musiqasi, san'ati, mashhur shaxslari, ruhiyati, iftixor tuyg'usi. Nazarimizda milliy g'oya tushunchasi millatga xos bo'lgan, hozirda sanab o'tilgan xususiyatlar zaminida shakllanadi, muayyan bir qolipga tushadi, uning tarixini shakllantiradi.

Bugunga kelib dunyoda o'ziga yarasha yuksak salohiyati, benazir nufuziga mos ravishda o'rin egallayotgan mustaqil O'zbekiston atalmish davlat bor ekan, bu yurtida ana shu nomga munosib millat yashamoqda. Bu yurtida uning ota-bobolari, avlod-ajdodlari, buyuk zotlari yashab o'tgan. Dunyoda millatlar ko'p, ular ichida buyuk tarixiy o'tmishga ega bo'lgan o'zbek millati ham bor. Jahon ahli O'zbekistonga qarab, bizning millat sifatidagi qiyofamizni, millatimizga xos bo'lgan bag'rikengligimizni ko'radi.

Xalqimizning otashqalb farzandi, mamlakat taraqqiyoti yo'lida fidokorona xizmat qilgan, ijtimoiy va ijodiy faoliyati bilan milliy adabiyot va madaniyat rivojiga katta hissa qo'shgan atoqli davlat arbobi va yozuvchi Sharof Rashidovning yorqin xotirasini ulug'lash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017-yil 27-mart kuni "Atoqli davlat arbobi va yozuvchi Sharof Rashidov tavalludining 100 yilligini nishonlash to'g'risida" gi qarorga imzo chekdi. Hamda mazkur yubiley tantanalari yuqori saviyada nishonlandi. Bu bilan el-yurtimiz taqdiriga daxldor tarixiy adolatni tiklash, ajdodlarimizning ezgu ishlari, jasoratini ulug'lash va abadiylashtirish, mamlakatimizda inson manfaatlarini ta'minlashga qaratilayotgan e'tibor xalqimizning inson xotirasi va uning qadr-qimmatiga ehtirom ko'rsatishdek o'lmas qadriyatlari, bebaho ma'naviy fazilatlarini namoyon etib kelmoqda.

Shu munosabat bilan tarixni dohiylar emas, balki ongli va bunyodkor inson, xalq yaratishi haqidagi fikrlar yangicha mazmun va falsafiy ruh bilan bayon qilindi. Haqiqatdan ham, tarixni xalq yaratadi, uni yaratishda faol qatnashgan, xalq ruhida, ongida va qalbida o'zlaridan chuqur va o'chmas iz qoldirgan tarixiy shaxslar ham xalq farzandlaridir. Shu sababli tarixchi mutaxassislar ramziy ma'noda tarixni uni yaratgan va yaratayotgan xalqning tarjimai holiga

qiyoslashadi. Shuning uchun ham qadimgi tarix, o'rta asrlar tarixi, zamona tarixi kabi iboralar ishlatiladi. Bular yaxlit holatda Vatanimiz tarixini anglatadi.

Ma'lumki, xalqimiz o'zining ming yilliklar mobaynida shakllangan adolatparvar siyosati, ma'naviy barkamol milliy davlatchilik an'analari bilan jahon davlatchiligi va siyosati taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatgan.

Xalq o'z tarixini asosan o'z davlatini qurishdan boshlab yaratishga kirishadi. Ma'lumki, turkiy tilli xalq o'z tarixida ko'plab buyuk va shavkatli saltanat qurgan xalqdir. O'lmishimizga nazar tashlab, uning butun borlig'ini jamlab baholar ekanmiz xalqimizning voqealarga boy ko'p ming yillik tarixi davomida ko'p sinovlarni boshidan kechirganligi, madaniyat, ilm-fan, o'z davlatchiligi yutuqlaridan bahra olganligiga amin bo'lamiz. Shu bilan birga, tarixning o'yini ham, omonsiz jangu jadallar ham, tabiiy ofatlar va ochlik ham xalqimizning insoniylik tabiatiga dog' tushira olmaganligini teran anglaymiz.

Mustaqillik tufayli milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik, Vatan uchun iftixor, g'ururlanish va shu singari boshqa tuyg'ular yana bir cho'qqiga ko'tarildi, xalqimizning mustaqil fikrlashi, ma'naviy dunyosi, ijtimoiy-siyosiy faolligi o'sib bordi, bu esa yangidan-yangi yutuqlar garoviga, kuch-qudrat manbaiga aylandi, intellektual salohiyatni yuksaltirdi. Shuningdek, o'lmishdagi buyuk zotlarimiz, Vatanni bosqinchilardan himoya qilgan, Jaloliddin Manguberdi, Temur Malik, buyuk Sohibqiron bobomiz Amir Temur vasiyatlari va o'gitlarini hamda qoldirgan ulkan ma'naviy merosidan o'rnak va ibrat olishga hamda tariximizni haqqoniy o'rganishga, unga munosib baho berishga imkon yaratildi.

Bu imkoniyat tufayli mamlakatimizda buyuk zotlarning tavallud to'ylari har yili keng nishonlanib kelinmoqda. Darhaqiqat, buyuk zotlarni chuqur anglash, o'rganish asnosida milliy qadriyatlarimizni, qadimiy an'alarimizni, jahon sivilizatsiyasi tarixida o'chmas iz qoldirgan ajdodlarimizni yangi sharoitda yangidan yana bir bor kashf etamiz, qaytadan dunyoga tanitish imkoniyatiga ega bo'lamiz hamda voyaga yetayotgan kelajagimiz bo'lgan yoshlarga ibrat va namuna sifatida ko'rsatamiz, buyuk zotlarga munosib bo'lishga astoydil undaymiz.

Inson xotira bilan tirik, qadri bilan ulug'. Osmonimiz musaffoligi, el yurtimiz tinchligi, sarhadlarimiz dahlsizligi yo'lida fashizmga qarshi mardlarcha kurashib, Vataniga, xalqiga, harbiy qasamyodiga sodiq qolib mardlik namunalarini ko'rsatgan Vatan fidoyilari xotirasini yod etib, ezgu ishlarni davom ettirish xalqimizga xos fazilatdir. Mard va jasur ota-bobolarimiz dunyodagi ezgu niyatli xalqlar qatorida bu mudhish urushda chinakam qahramonlik namunalarini ko'rsatdilar. Ularning so'nmas jasorati mana, 75 yildirki, biz uchun mardlik maktabi, g'urur-iftixor manbai bo'lib kelmoqda va bundan keyin ham shunday bo'lib qoladi.

Mamlakatimizda Ikkinchi jahon urushida qozonilgan g'alabaning 75 yilligini munosib nishonlash, Ikkinchi jahon urushi va mehnat frontida ishtirok etgan mo'tabar faxriylarimizga yuksak e'tibor va g'amxo'rlik ko'rsatish, yosh avlod ongida eng katta, bebaho boylik - tinchlikni asrab-avaylash hissini qaror toptirish, ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, shuningdek fashizmga qarshi kurashishga hissa qo'shgan, mustaqillik yillarida xizmat burchini bajarish chog'ida halok bo'lgan harbiy xizmatchilar va huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining xotirasini abadiylashtirish hamda barcha faxriylarga hurmat ko'rsatish zarurligi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev tomonidan qabul qilingan "Ikkinchi jahon urushida qozonilgan g'alabaning 75 yilligini munosib nishonlash to'g'risida"gi qarorida ta'kidlanib, "Vatandoshlarimizning urush yillarida jang maydonlarida ko'rsatgan jasorati, front ortidagi fidokorona mehnati, mamlakatimiz yoshlari uchun mardlik, matonat va oliyjanoblik hamda Vatanga muhabbat fazilatlarining yorqin namunasi bo'lib xizmat qiladi", dedi. Zero, fashizm ustidan erishilgan ulug' G'alaba, eng avvalo, ona Vatan muhofazasiga bardosh bera oladigan muqaddas va yengilmas kuchning tantanasi bo'lib, u osonlik bilan qo'lga kiritilgan emas. Urush

millionlab begunoh insonlarning yostig'ini quritdi. Bugun yoshlarga o'tgan urushning saboqlaridan xulosa chiqarib, uning butun azobu-uqubatlari, dahshatu mashaqqatlari haqida gapirib berish kerak. Toki, ular tinchlik naqadar bebaho ne'mat ekanligini, el-yurt tinchligi, sarhadlarimiz dahlsizligi yo'lida kuyib, yonib yashash kerakligini, mardlik namunalari ko'rsatgan Vatan fidoyilari xotirasini yod etib, ezgu ishlarni davom ettirish muqaddas burch ekanligini yaxshiroq va teranroq anglab yetsinlar.

Buyuk ajdodlarimizni teran anglash, chuqur o'rganish asnosida milliy qadriyatlarimizni, qadimiy an'analarimizni, jahon sivilizatsiyasi tarixida o'chmas iz qoldirgan ajdodlarimizni yangi sharoitda yangidan yana bir bor kashf etamiz, qaytadan dunyoga tanitish imkoniyatiga ega bo'lamiz hamda kelajagi porloq bo'lgan yoshlarga ibrat va namuna sifatida ko'rsatamiz, buyuk zotlarga munosib bo'lishga astoydil undaymiz. Asrlar osha, dovonlar osha kelayotgan bu ma'naviy boylikning umri boqiydir. Bag'rikeng xalqimizning qadriyatlari – tinchlik, ma'rifat, yuksak ahloq-odob ifodachisi sifatida vaqtlar o'tgan sayin, zamonlar kechgan sayin yulduzdek yarqirab, chiroy ochaveradi, kelajagi buyuk bo'lgan yosh avlodni ma'naviy-ahloqiy tarbiyalashda muhim omil sifatida xizmat qilaveradi. Bu haqiqatni chuqur anglagan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev: "...har bir suveren davlat o'zining betakror tarixi va madaniyatiga egadir. Bu tarix, bu madaniyatning haqiqiy ijodkori, yaratuvchisi esa, haqli ravishda shu mamlakat xalqi hisoblanadi. O'zbek xalqining necha ming yillik tarixida qanday murakkab davrlar, og'ir sinovlar bo'lganini barchamiz yaxshi bilamiz. O'zbekistonning eng yangi tarixi va biz erishgan olamshumul yutuqlar mard va matonatli xalqimiz har qanday qiyinchilik, to'siq va sinovlarni o'z kuchi va irodasi bilan engib o'tishga qodir". Zero, ajdodlarimizning bebaho tarixiy merosi – abadiyatga daxldor ma'naviy xazina ekanligini chuqur anglansa, tarixiy xotiramiz qanchalik boy, mazmunli bo'lsa, xalq shunchalik uyushgan, hamjihatlikda yurt taraqqiyoti yo'lida beqiyos o'rni va ulug'vor ishlarni bajarishga qodir bo'ladi. Shu bois, ta'kidlash joizki, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning ma'naviy yetuk shaxsni tarbiyalashda tarixiy xotiraning o'rni va saboqlari to'g'risidagi fikrlari "O'zbekistonning eng yangi tarixi" fanining mazmun-mohiyatini talabalarga yetkazishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasida mustaqillikning dastlabki kunlaridan boshlab yoshlarga nisbatan alohida g'amxo'rlik ko'rsatilib, ularga oid davlat siyosati izchil ravishda amaliy hayotga tatbiq etib kelinmoqda. Bu siyosatning mazmun-mohiyati, asosiy yo'nalishlari, yoshlarga beriladigan ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va huquqiy kafolatlar O'zbekiston Respublikasining 1991-yil 20- noyabrdagi "O'zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to'g'risida"gi qonunida belgilab qo'yilgan.

O'zbekiston davlati hamisha demokratik taraqqiyot, modernizatsiya va yangilanish borasida belgilangan maqsadlarga erishishda eng muhim qadriyat va hal qiluvchi kuch bo'lgan bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash vazifasini o'zining asosiy ustuvor yo'nalishlari qatoriga qo'yib kelmoqda. Bu borada yoshlarning nafaqat jismoniy va ma'naviy sog'lom o'sishi, balki ularning eng zamonaviy intellektual bilimlarga ega bo'lgan, uyg'un rivojlangan insonlar bo'lib, XXI asr talablariga to'liq javob beradigan barkamol avlod bo'lib voyaga etishi uchun zarur barcha imkoniyat va sharoitlarni yaratish maqsadi qo'yilgan. Shu nuqtai nazardan, bugungi kunda yoshlar ijtimoiy-siyosiy kuch sifatidagi faoliyatining muhimligi va amaliy ahamiyati, O'zbekistonda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan ijtimoiy-siyosiy islohotlar, jamiyat hayotining barcha jabhalarini modernizatsiyalash va yangilash masalasi bilan chambarchas bog'liqligida hisoblanadi. Chunki, mamlakatda yoshlarning aholi tarkibidagi salmog'i 60,0 foizdan yuqorini tashkil qiladi.

Yoshlarning bilim olishi, ta'lim-tarbiyasi, kasbiy tayyorgarligi masalalari O'zbekistonda huquqiy demokratik davlat qurish, fuqarolik jamiyatini shakllantirish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Binobarin, ushbu jarayonlar, ya'ni O'zbekistonda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar samaralari, yuksak bilimli hamda intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalashda davlatning roli va bu borada to'plangan tajriba bilan xalqaro hamjamiyatni keng tanishtirish maqsadida ko'plab xalqaro ilmiy anjumanlar o'tkazilib kelinmoqda. O'zbekistonda Ta'lim sohasini isloh qilish, yuksak bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash bo'yicha 1997- yil amalga oshirilgan, dunyo hamjamiyati tomonidan e'tirof etilgan "Ta'lim to'g'risidagi qonun" va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", katta ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, O'zbekistonda zamonaviy ilm-fanni puxta egallagan raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash, ta'lim-tarbiya ishlarini tubdan o'zgartirish, xalqaro tajribalar asosida ta'lim sifatini yangilash masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Xususan, 2017-2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida ta'lim va fan sohasini rivojlantirish, yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish masalalari belgilab berilgan bandlarida, jumladan, uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish yo'lini davom ettirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq, yuqori malakali kadrlar tayyorlash; ta'lim sifatini tubdan oshirish, chet tillar, informatika hamda matematika, fizika, kimyo, biologiya kabi boshqa muhim va talab yuqori bo'lgan fanlarni chuqurlashtirilgan tarzda o'rganish; ta'lim va o'qitish sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish asosida oliy ta'lim muassasalari faoliyatining sifati hamda samaradorligini oshirish, intellektual rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, qat'iy hayotiy nuqtai nazarga ega, Vatanga sodiq yoshlarni tarbiyalash kabi boshqa muhim va talab yuqori bo'lgan fanlarni chuqurlashtirilgan tarzda o'rganish"ga alohida ahamiyat qaratilgan. Shu bois, O'zbekistonda milliy ta'lim-tarbiya sohasiga jiddiy e'tibor berilib, ta'lim tizimida tub o'zgarishlar qilish va erishilgan natijalarni tahlil etgan holda, mavjud muammolarni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar olib borish muhim o'rin tutadi.

Bugungi kunda yuksak ma'naviy va axloqiy fazilatlariga ega, bilimli, samarali mehnat qilishga qodir fuqarolar jamiyatning eng muhim boyligi va asosiy kapitali, uni harakatga keltiruvchi kuch ekanligini teran anglash asnosida milliy qadriyatlarimizni, qadimiy an'analарimizni, jahon sivilizatsiyasi tarixida o'chmas iz qoldirgan ajdodlarimizni yangi sharoitda yana bir bor kashf etamiz, qaytadan dunyoga tanitish imkoniyatiga ega bo'lamiz hamda yoshlarga ibrat sifatida ko'rsatamiz, buyuk zotlarga munosib bo'lishga undaymiz.

Ta'lim tuzilishini modernizatsiyalash, uni demokratlashtirish, kompyuterlashtirish va insonparvarlashtirish, ta'lim dasturini erkin tanlash, uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish tobora kuchayib bormoqda. Ta'limni fundamentallashtirish, ma'naviy mas'ul shaxsni shakllantirish, bilishni emas, balki fikrlashni o'rgatish zarurligi yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Zero, yosh avlodning har tomonlama kamol topishi uchun zamon ruhiga mos yangidan-yangi qonun loyihalarini ishlab chiqish va ularni amaliyotga tadbiq etish bo'yicha innovatsion loyihalar ishlab chiqish, ta'lim tizimining barcha bosqichlarida sifat o'zgarishlariga erishish bo'yicha aniq chora-tadbirlarni yanada kuchaytirish zarur.

Yoshlar bilan ishlashda asosiy e'tiborni, avvalo, ularni tabiatimizga begona bo'lgan g'arazli oqimlardan asrab, zamonaviy bilim va tajribaga, intellektual salohiyat va ilg'or texnologiyalarga ega, ma'naviy yuksak, komil insonlar etib voyaga yetkazish, jamiyatda o'z oldiga qo'ygan strategik maqsadlarga erisha olishiga va munosib o'rin egallashiga qaratadi.

Bugungi hayotimizni Internet, kompyuter tarmog'isiz tasavvur etib bo'lmaydi. Axborot texnologiyalari tufayli uzog'imiz yaqin, mushkulimiz oson bo'lmoqda. Jahon axborot maydoni tobora kengayib borayotgan shunday bir sharoitda yoshlarning ongini faqat o'rab-chirmab, uni

o'qima, buni ko'rma, deb bir tomonlama tarbiya berish, ularning atrofini temir devor bilan o'rab olish, hech shubhasiz, zamonning talabiga ham, bizning ezgu maqsad-muddaolarimizga ham to'g'ri kelmaydi. Bu borada Prezident Sh.Mirziyoyev shunday deydi: "Bugungi kunda yon-atrofimizda diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, odam savdosi, noqonuniy migratsiya, "ommaviy madaniyat" degan turli balo-qazolarning xavfi tobora kuchayib borayotganini hisobga oladigan bo'lsak, bu so'zlarning chuqur ma'nosi va ahamiyati yanada yaqqol ayon bo'ladi. Haqiqatan ham, hozirgi vaqtda yoshlar tarbiyasi biz uchun o'z dolzarbligini va ahamiyatini hech qachon yo'qotmaydigan masala bo'lib qolmoqda". Binobarin, hukumatimiz bunday yoshlarni tarbiyalash va ular bilan ishlashda, istiqbol rejalarini tuzishda asosiy e'tiborni, avvalo, ularni tabiatimizga begona bo'lgan turli ko'rinishdagi ijtimoiy illatlardan asrab, zamonaviy bilim va tajribaga, intellektual salohiyat va ilg'or texnologiyalarga ega, ma'naviy yuksak, komil insonlar etib voyaga yetkazish, jamiyatda o'z oldiga qo'ygan strategik maqsadlarga erisha olishiga qaratadi.

Mustaqillik tufayli milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik, Vatan uchun iftixor, g'ururlanish va shu singari boshqa tuyg'ular yana bir bor cho'qqiga ko'tarildi, xalqimizning mustaqil fikrlashi, ma'naviy dunyosi, ijtimoiy-siyosiy faolligi o'sib bordi, bu esa yangidan-yangi yutuqlar garoviga, kuch-qudrat manbaiga aylandi, intellektual salohiyatni yuksaltirishga imkon yaratildi. XXI globallashuv asrida ta'lim sohasida "O'zbekistonning eng yangi tarixi" fanini o'qitishdagi nazariy-konseptual yondashuv va ilg'or innovatsiyalar qo'llanilishi natijasida mamlakatning intellektual va ma'naviy salohiyatni yuksaltirishdan manfaatdor ekanligi, globallashuv sharoitida bilimlilik mamlakatni iqtisodiy rivojlantirish va uning milliy boyligini ko'paytirishning muhim tarkibiy qismiga aylanib borayotganligi, yoshlarning yuksak ma'naviy darajasi esa insonlarda huquqiy madaniyatni, erkin va demokratik huquqiy davlatda yashash hamda mehnat qilish qobiliyatini shakllantirish, o'zligini anglash, ulardan shaxs, davlat hamda jamiyat manfaatlari yo'lida foydalanish imkonini beradi. Mazkur fanning o'qitilishi jarayonida talabaga fan bo'yicha mustaqillikka erishish arafasida O'zbekistonda yuzaga kelgan murakkab vaziyatni, ularning sabablari va oqibatlarini; mustaqillik yillaridagi o'zgarishlarni, O'zbekistonning eng yangi tarixi masalalarini, zamonaviy jarayonlarda O'zbekistonning jahon hamjamiyatidagi o'rnini tarixiylik va xolislik nuqtai nazaridan bilishi kerak;

O'zbekistonning eng yangi tarixi muammolarini o'rganish, dunyoqarashni mustahkamlashda milliy mustaqillik g'oyasini qo'llay bilish, atrofida sodir bo'layotgan jarayonlarga o'z munosabatini bildirib olish, jamiyat va inson dunyoqarashi rivojida tarix fanining o'rnini anglash va bugungi kunda sodir bo'layotgan voqealarning tarixdagi muhim voqealar bilan bog'liqligini bilish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak.

Shuningdek, O'zbekistonning eng yangi tarixini chuqur bilish, ma'naviy-milliy va umuminsoniy masalalar bo'yicha o'z qarashlarini ilmiy asoslashni va ifodalashni bilish, milliy mustaqillik g'oyalariga amal qiladigan faol hayotiy dunyoqarash kabi malakalarga ega bo'lishi kerak. Bu o'z navbatida, yoshlarda tarixiy tafakkurni shakllantirib, komil inson bo'lib etishishlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Asosiy vazifa O'zbekiston tarixi fani, uning mantiqiy davomi bo'lgan "O'zbekistonning eng yangi tarixi" fani bo'yicha yosh avlodni millatning dardiga darmon bo'ladigan, elim deb, yurtim deb yonib yashaydigan komil, o'z Ona yurti bilan g'ururlanadigan inson qilib tarbiyalashdan iborat.

Nazorat savollari:

- 1. Mustaqillik yillarida tarixchi olimlar tariximizni davrlashtirish masalasida qanday yondashuvdan voz kechganligini bilasizmi?*
- 2. Tariximizning eng qadimgi, ya'ni yozuvsiz zamonlarga oid davrini o'rganishda bizga qanday manbalar yordamga keladi?*

3. *O'zbekiston tarixi fanining ilmiy-nazariy uslublari va tamoyillarini bilasizmi?*
4. *"O'zbekistonning eng yangi tarixi" fanining intellektual salohiyatli, ma'naviy barkamol avlodni tarbiyalash va komil insonni voyaga yetkazishda tutgan o'rni haqida gapirib bering.*

2-mavzu. O'zbek davlatchiligining shakllanishi va taraqqiyot bosqichlari.

Reja:

1. Davlatchilik tushunchasi. O'zbek davlatchiligi va uning tarixiy bosqichlari.
2. Markaziy Osiyo hududidagi ilk davlat uyushmalari. Qadimgi Xorazm, qadimgi Baqtriya.
3. IX-XI asriga qadar davlatchilik rivoji. IX-XII asrlarda hukmronlik qilgan davlatlar.
4. Amir Temur ba Temuriylar davri davlatchiligi.
5. XVI-XIX asrlar birinchi yarmida O'rta Osiyodagi ijtimoiy-siyosiy ahvol. Turkiston o'lkasida Rossiya imperiyasi mustamlaka tuzumi. Milliy ozodlik harakatlari.
6. Sovetlar hukmronligi davrida O'zbekistonning markazga siyosiy va iqtisodiy qaramligi va uning oqibatlari. Sovetlarning qatag'onlik siyosati va uning mohiyati.

1.Davlatchilik tushunchasi. O'zbek davlatchiligi va uning tarixiy bosqichlari.

O'rta Osiyo, umuman O'zbekiston hududlarida dastlabki davlatchilikning paydo bo'lishi masalalari tadqiqotchilar orasida hamon bahslarga sabab bo'lib kelmoqda. Bu o'rinda ushbu jarayonga asosiy turtki bo'lib yanada jadallashtirgan omillarni aniqlash nihoyatda muhimdir. Bronza davridayoq sun'iy sug'orishga asoslangan dehqonchilik O'rta Osiyo xo'jaligining asosini tashkil etgan. Sug'orma dehqonchilikning yuqori unumdor shakllari jamiyatda hal qiluvchi o'zgarishlarga olib keldi. Xususan, dehqonchilik rivoji natijasida qo'shimcha mahsulot va xususiy mulk ko'rinishlari paydo bo'ldi. O'rta Osiyodagi ilk davlat uyushmalarida sun'iy sug'orish birmuncha qulay bo'lgan Amudaryo (yuqori, o'rta, quyi) oqimlari bo'ylarida, Murg'ob vohasida, Zarafshon va Qashqadaryo vohalarida shakllanib rivojlanadi. Bunday holatni dunyo tarixidagi dastlabki davlatlar – Misr (Nil) va Mesopotamiya (Dajla va Frot) misolida ham ko'zatishimiz mumkin. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, dastlabki yirik shahar markazlarining paydo bo'lish muammolari davlatlar paydo bo'lishi masalalari bilan uzviy bog'liq muammo hisoblanadi.

Ushbu masalani yoritishdan oldin davlatchilik tushunchasiga, jahon tarixidagi eng qadimgi davlatlar yuzaga kelishi tajribasiga qisqa bo'lsa ham e'tibor qilish o'ta o'rinlidir.

Davlat – insoniyat sivilizasiyasi rivojlanishining mahsuli, elatlar, xalqlar va millatlar hayotining ma'lum huquq va qonunga asoslanib tashkil etishning siyosiy shaklidir. U o'z mohiyatiga ko'ra kishilarning talablari va ehtiyojlarini amalga oshirish huquqlarini himoya qilish, amaliyotda barqarorlikni o'rnatish va saqlashga mo'ljallangan, muayyan aholi jamoalari tomonidan tashkil etilgan maxsus vakolatli va qonun-qoida asosida faoliyat ko'rsatadigan vakillar guruhlar majmuasidir.

Davlat siyosiy va ma'muriy tashkilot sifatida xalqni uyg'unlashtiradi. Davlat tufayli jamiyatning butun tuzilishi (iqtisodiy, huquqiy normalari, turmushi, urf-odati, texnikasi va bilim darajasi, etikasi, dini, falsafasi, ijtimoiy qarashlari va boshqalar) to'la kuch bilan namoyon bo'ladi. Boshqacharoq, aytilganda, davlat boshqaruvida quyidagi ikkita muhim jihatlar hal etilganligini sezish mumkin:

Birinchidan, davlat paydo bo'lishi bilan amaliyot hayotini tashkil etish va uni boshqarishning tarixan dolzarb bo'lgan yangi shakllari qaror topdi. Hokimiyatning vakolatli shakli yuzaga kelib, katta-katta ijtimoiy vazifalarni bajarish uchun keng xalq ommasini safarbar

etishning tashkiliy usullari va vositalari ishlab chiqilib, doimo takomillashtirilib borildi. Davlat doirasida aholining ijtimoiy jihatdan farqlanadigan tarkibiy tuzilishi yuz berdiki, natijada urug', qabilachilik aloqalaridan etnik va sinfiy umumiylikka o'tish ta'minlandi. Shuningdek, davlat mavjudligi tufayli ijtimoiy manfaatni shaxsiy manfaatdan ajratib, uning ahamiyatliligi ta'minlandi. Ijtimoiy intizom qaror topib, insonning shaxs sifatida ijtimoiy qiyofasi birinchi o'ringa chiqdi. Demak, **davlatning kelib chiqishi nafaqat tarixiy zaruriyat, balki ijtimoiy taraqqiyot omili ham bo'ldi;**

Ikkinchidan, davlat ibtidoiy jamiyatda mavjud bo'lgan boshqaruvdagi tamoyillarga barham berdi. Oqibatda, butun jamoaning jamiyat hayotida bevosita ishtiroki, boshqaruvda jismoniy zo'ravonligi emas, balki jamoa fikri va obro'si kuchining tan olinishi, iqtisodiy majburlashning yo'qligi va boshqa ko'pgina tomoyillar yo'qolib ketdi;

Jahonda eng qadimgi davlatlar miloddan avvalgi 4-ming yillik oxiri 3-ming yillik boshida Mesopotamiya va Misrda, birmuncha keyinroq Gang daryosi vodiysida va Old Osiyoda, Egey dengizi havzasida va Xuanxe daryo vohasida vujudga kelgan va rivoj topgan.

Qadimgi Sharqda davlatlarning yuzaga kelishi jarayoni juda murakkab kechdi va bir necha yuz yilliklarni o'z ichiga olgan uzoq davrga cho'zildi. Chunki, bu yerda urug'chilik tuzumi qoldiqlari va uning organlari tezda o'z o'rnini yangi jamiyatga bo'shatib bermadi.

Bobilda miloddan avvalgi 1760 yilda podshoh **Xammurapi qonunlar** majmuasini qabul qilgan edi. U tarixda Xammurapi qonunlari deb ataladi. Arab xalifaligida islom dini **shariat qonunlari** qabul qilingan. Hattoki, Chingizxon tomonidan tuzilgan deyarlik ko'chmanchilar davlatida ham «**Yaso**» nomi bilan qonunlar majmuasi bo'lgan. «**Temur tuzuklari**» dagi «qonun hukmron bo'lgan joyda erkinlik bo'ladi», «Kuch adolatdadir» degan qoidalarini alohida eslashimiz zarur.

Shaharlarning paydo bo'lishi dastlabi davlatchilik shakllanishida asosiy omil, bu ikkala jarayon uzviy bog'liq holda kechgan. Shaharlarning paydo bo'lishi dastlabki davlatchilik shakllanishida asosiy omil bo'lib, bu ikkala jarayon uzviy bog'liq holda kechgan. **Ilk shaharlar O'zbekistonda bronza davrida, ya'ni millodan avvalgi 2-ming yillik boshidan paydo bo'lgan bo'lib, buni Sherobod tumanidagi Jarqo'ton yodgorligidan bilish mumkin.**

Ta'kidlash joizki, bizga qadar etib kelgan yozma manbalar O'rta Osiyo hududlarida ilk davlatlar paydo bo'lishi haqida nisbatan aniq ma'lumotlar bermaydi. Bu o'rinda arxeologik ma'lumotlarning ahamiyati beqiyosdir. Jamiyat hayotida metallning keng yoyilishi – dastlabki shaharlar va davlatchilikning asosiy omillardan biri hisoblanadi. Hozirgi kunga kelib O'rta Osiyoning juda ko'plab bronza va ilk temir davri yodgorliklaridan (Anov, Sopolli, Jarqo'ton, Qiziltepa, Ko'zaliqir, AfrOsiyob, Daratepa, Chust, Dalvarzin va boshq.) ishlab chiqaruvchi xo'jalik bilan bevosita bog'liq bo'lgan metall qurollar topib o'rganilgan. Mehnat qurollarining metalldan ishlanishi mehnat unumdorligining yanada oshishiga keng imkoniyatlar yaratdi. So'nggi bronza davriga kelib hunarmandchilikning ixtisoslashuvi va alohida xo'jalik tarmog'i sifatida shakllanib rivojlanishi jamiyatdagi iqtisodiy taraqqiyot uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, asosini ilk shaharlar tashkil etgan davlatchilikning paydo bo'lishi uchun muhim bo'lgan qo'shimcha mahsulot ko'payishiga turtki bo'ldi. **Ilk davlatlarning paydo bo'lishida** ilk shaharlardagi o'zaro ayirboshlash, savdo-sotiq va madaniy aloqalarning ham ahamiyati nihoyatda katta bo'lgan. So'nggi bronza davriga kelib shimoldagi ko'chmanchi chorvador qabilalar va janubdagi o'troq dehqonchilik aholisi o'rtasida o'zaro mol ayirboshlash va madaniy aloqalar yanada jadallashadi. Janubiy va shimoliy hududlardan topilgan topilmalaridagi juda ko'pgina o'xshashliklar bu hududlar o'rtasidagi o'zaro iqtisodiy va madaniy aloqalardan, qadimgi yo'llarning taraqqiy etganligidan dalolat beradiki, bu jarayonlar hamda dastlabki

shaharlar bilan birga ilk davlatchilikning asosiy omillaridan hisoblanadi. Tadqiqotlar natijalariga ko'ra, turli tarixiy viloyatlarda joylashgan yirik mustahkam maskanlar o'zni va atroflarida (Sopolli, Jarqo'ton, Namozgoh, Dalvarzin, Qiziltepa, Erqo'rg'on, Bandixon, O'zunqir) dastlabki shahar markazlari shakllanib rivojlana boshlaydi. Ilk shaharlar qishloqlardan iqtisodiy, siyosiy va madaniy mavqei bilan ajralib turgan. Bunday shaharlar o'zlari joylashgan vohalarning siyosiy, iqtisodiy, madaniy, diniy va harbiy markazlari vazifalarini bajargan bo'lishi shubhasizdir. Davlatning dastlabki bosqichlarini o'rganishda Zardo'shtiylarning muqaddas diniy kitobi Avestoning ahamiyati beqiyosdir. Olimlarning e'tirof etishlaricha, Avesto Sharq xalqlari qadimgi davrini tadqiq etishda hozircha muhim manba bo'lib, u o'zining bu ahamiyatini bundan buyon ham saqlab qoladi. Bu kitob dastavval, e'tiqodlar, tillar va dinlar, bir so'z bilan aytganda, ma'naviy hayot rivojlanishi bosqichlari haqidagi ilk to'plam hisoblanadi. Ta'kidlash lozimki, bu jarayonlar davlatchilik va iqtisodiy rivojlanishning umumiy doirasida bo'lib o'tgan. Avesto davri turli qabila va elatlar, jamoalar e'tiqodlarining mukammal jahon dini darajasidagi din bilan almashayotgan davr edi. SHuningdek bu davr tub iqtisodiy o'zgarishlar va ishlab chiqarishda sifati olg'a siljishlar davri bo'lganligi bilan ham izohlanadi-ki, bu holat ierarxik tuzumga ega bo'lgan davlatchilik hamda urbanizatsiyaning yangi bosqichga ko'tarilishiga, kasbiy hunarmandchilik, birinchi galda, metallurgiya rivojlanishiga keng imkoniyatlar yaratgan edi. Mis, bronza keyinroq esa temirning paydo bo'lishi ishlab chiqarishdagi katta o'zgarishlarga, jumladan, hunarmandchilikning maxsus tarmoqlarga ajratilishiga va mahsulot ayirboshlashga olib keldi-ki, bu jarayon shaharlarning shakllanishi hamda rivojlanishiga, dehqonchilik va chorvador aholi turmush tarzida tub o'zgarishlar bo'lishiga imkon yaratdi.

Ko'pchilik tadqiqotchilarning fikrlariga qaraganda, O'rta Osiyoda eng qadimgi davlatlarning shakllanish jarayoni dehqon-chorvachilik iqtisodiyoti, ixtisoslashgan hunarmandchilik va shahar markazlarining paydo bo'lishi bilan uzviy bog'liqdir. Hozirgi kunga qadar olib borilgan arxeologik tadqiqotlar natijalari buhududlardailk temir davridagi ijtimoiy-siyosiy rivojlanishning ayrim muhim masalalarini yangi asosda izohlashga imkoniyat yaratadi. Ammo, shunga qaramasdan bu masala to'liq echimini topmagan bo'lib, xususan, O'rta Osiyo eng qadimgi davlatlari tipologiyasi va xronologiyasi, davlatchilik taraqqiyotida ilk shaharlarning ahamiyati muammosi shular jumlasidandir.

Jarqo'ton yodgorligi O'zbekiston hududidagi eng qadimgi shahar-davlatdir yoki "Avesto" tilidagi "noma" davlatdir. Milodgacha IX-VII asrlar jamiyatining ijtimoiy tarkibi to'g'risida ma'lumot beruvchi zardushtiylik dinining muqaddas kitobi «Avesto»da ko'rsatilishicha, Markaziy Osiyo va Sharqiy Erondagi jamiyatning asosini katta patriarxal oila tashkil etgan. Miloddan avvalgi 1-ming yillik boshlarida ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning jadal rivojlanishi natijasida jamiyatda dehqonchilik, xonaki chorvachilik, hunarmandchilik va sug'orish ishlarida mashg'ul ishlab chiqaruvchilar hamda ishlab chiqarish bilan shug'ulanmaydigan oqsoqollar va harbiy boshliqlar ajralib chiqa boshlaydi. O'zbekiston hududida milodgacha 1-ming yillikning X-VIII asrlaridagi jamiyatning bunday tuzilishi **davlatchilikning ikkinchi bosqichida** shohlik boshqaruviga asoslangan hududiy va milliy kichik davlat birlashmalari mavjudligidan dalolat beradi.

2. Markaziy Osiyo hududidagi ilk davlat uyushmalari. Qadimgi Xorazm, qadimgi Baqtriya.

«Baqtriya podsholigi» haqidagi ma'lumotlarni Yunonistonlik tabib Ktesiy va solnomachi Diodordan ham olish mumkin. Diodor Ossuriya hukmdori Ninning 1910 ming piyoda va otliq harbiy qo'shin bilan Baqtriyaga qarshi hujum uyushtirganligini, mahalliy podshoh Oksiartning esa 400 ming kishilik armiya bilan uning hujumini qaytarishga harakat qilganligini, natijada baribir Baqtriya poytaxti Balx egallanib, uning boyligi talanganligini yozadi. Biroz vaqt o'tgach

Ossursiya va Midiya davlatlari o'rtasida urush kelib chiqadi. Unda Baqtriya dastlab Ossursiya tomonida, keyinchalik Midiya aslzodalari Baqtriya qo'shinlari boshlig'ini o'z tomoniga ag'darib olganidan keyin Midiya bilan birgalikda Ossursiyaga qarshi harbiy harakatlarni olib borgan. Tarixchi Gerodot ham podshoh Kirning Midiya davlati ustidan harbiy g'alabaga erishganidan keyin navbatdagi urushning Vaviloniya va Baqtriya xalqlariga, saklar va misrliklarga qarshi davom etishligi to'g'risida xabarni bergan. «Baqtriya podsholigi» harbiy-demokratik tipdagi konfederasiyadan iborat bo'lgan. Baqtriya davlati hozirgi Surxondaryo, qisman Qashqadaryo viloyatlari, Janubiy Tojikiston va Shimoliy Afg'oniston hududlarida joylashgan. Sug'diyona va Marg'iyona ham uning tarkibida bo'lgan. Baqtriya Misr va Bobil davlatlari qatorida edi. U qudrati jihatidan ham qo'shni davlatlardan qolishmagan. Uning tabiiy boyliklari Old Osiyoga mashhur bo'lgan. Xususan, Badaxshon Lojuvardi (lazuriti) juda qadrlangan.

Shu davrda yana bir qadimiy davlat «Katta Xorazm» tashkil topgan. U Amudaryo quyi oqimidagi shimoliy yerlarda Marv va Xiroat atrofida joylashgan ulkan davlat bo'lgan. Uning markazlaridan biri Ko'zaliqir shahri edi. Shahar qalin va mustahkam mudofaa devorlari bilan o'ralgan. Uning dehqonchilik bilan shug'ullangan aholisi turli xil o'y-qo'rg'onlarga va qishloqlarda yashagan. «Katta Xorazm» da hunarmandchilik, binokorlik va savdo sotiq sezilarli darajada rivojlangan. Uning inqirozga uchragan vaqti to'g'risida aniq ma'lumotlar bo'lmas-da, lekin milodgacha IX-VII asrlardagi Midiya davlati hukmronligi davrida «Katta Xorazm»ning Janubiy qismi ajralib ketgan, uning yana bir qismini esa Eron ahmoniylari bosib olganligi ma'lum. Natijada «Katta Xorazm»ning Amudaryo quyi qismida milodgacha IV asrda «qadimgi Xorazm» davlati paydo bo'lgan. Uning podshosi Farasman makedoniyaliklar Baqtriya va Sug'diyonani zabt etgan paytda katta qo'shin va sovg'a-salomlar bilan Iskandar Zulqarnayn huzuriga tashrif buyurib, unga agar sohibqiron Markaziy Osiyoning shimol qismiga harbiy yurish qilsa, unga yordam berajagini izhor etgan. Shu bois makedoniyalik hukmdor Xorazmga harbiy yurish qilmadi va u o'zining davlat mustaqilligini saqlab qoldi.

Qisqasi, milodgacha IX- VII asrlarda O'zbekiston hududida ilk temir asriga o'tish boshlangan. Milodgacha VII-VI asrlarda bu yerda qadimgi yirik davlatlar faoliyat ko'rsatgan. Bu davlatlar harbiy-demokratik tipdagi qabilalar ittifoqidan o'sib chiqqan, bu davrdagi davlatchilik taraqqiyoti mahalliy aholining yuqori darajada rivojlangan ziroatchiligiga asoslangan edi.

Biroq, keyingi davrdagi arxeologik ma'lumotlar Markaziy Osiyodagi Murg'ob vohasi va qadimgi Baqtriya yodgorliklari orasida milodgacha 2-ming yillikning o'rtalariga oid yozuvlar borligidan dalolat bermoqda. Ammo, hali ular mutaxassislar tomonidan o'qilmagan. Demak, hududimizda 3,5 ming yil ilgari ham davlat bo'lgan degan mantiqiy xulosani e'tibordan chetda qoldirmasligimiz zarur.

Milodgacha 545- 540 yillarda Eron ahmoniylari shohi Kir II harbiy qismlari Markaziy Osiyoga kirib keladi. Natijada Xorazm, Parfiya, Baqtriya, Marg'iyona va Sug'diyona xalqlari 200 yildan ko'proq Ahmoniylar imperiyasi tarkibida mustamlakachilik zulmini o'z boshidan o'tkazdi.

3. IX-XI asriga qadar davlatchilik rivoji. IX-XII asrlarda hukmronlik qilgan davlatlar.

Somoniylar davlati (875-999) - Movarounnahr va Xurosondagi o'rta asr davlati. Somoniylar davlatining tashkil topishi Arab xalifaligining qulashi hamda Movarounnahr va Xurosonni bosib olgan Somoniylarning davlat tepasiga chiqishi bilan bog'liq. Ravnaq topgan davrida Movarounnahr, Xuroson, Shimoliy va Sharqiy Eronni o'z ichiga olgan

Arab xalifasi Horun ar-Rashid vafotidan so'ng uning o'g'illari Ma'mun va Amin o'rtasida taxt uchun bo'lgan kurashda Ma'munga yordam berganliklari uchun Somonxudotning nabiralari ayrim shahar va viloyatlarga noib qilib tayinlanadilar. Chunonchi, Nuhga Samarqand,

Ahmadga Fargʻona, Yahyoga Shosh va Ustrushona, Ilyosga Hirot tegadi. Buning evaziga aka-uka Somoniylar Movarounnahrning har yilgi xirojidan juda katta mablagʻni tohiriylar orqali xalifa xazinasiga yuborib turadilar. 9-asrda Movarounnahrning siyosiy hayotida oʻzgarishlar yuz berib, yurtga avval Nuh, soʻngra Ahmad boshchilik qiladi. Har biri hukmronligi davrida oʻz nomlaridan chaqa tangalar zarb ettiradilar. Ahmad vafotidan (865) keyin uning oʻgʻli Nasr Samarqandni markazga aylantiradi. U Movarounnahrning barcha viloyatlarini birlashtirish va uni Xurosondan ajratib olish choralarini koʻradi. 9-asrning oxirgi choragida Movarounnahrning deyarli barcha viloyatlari somoniylar tassarufiga oʻtadi. Nasr butun Movarounnahrning hukmdoriga aylanadi va kumush dirham zarb etadi. Koʻp oʻtmay aka-uka Nasr va Ismoil oʻrtasida toj-taxt uchun kurash boshlanadi. Unda Ismoil gʻolib chiqadi. Ismoil Somoniy 888-yilda butun Movarounnahrni oʻz qoʻl ostiga birlashtirdi va mustahkam davlat tuzishga intildi.

Shimoli sharqiy hududlarga yurish qiladi va 893-yilda Tarozi shahrini zabt etib, dashtliklarga qaqshatqich zarba beradi. Movarounnahr aholisining mustaqillikka erishishi Arab xalifalariga yoqmas edi. Shu boisdan xalifalik safforiylar bilan somoniylarni toʻqnashtirishga va ularning har ikkisini ham zaiflashtirib, bu boy viloyatlarda oʻz taʼsirini qayta tiklashga qaror qiladi. Xalifa Muʼtazid safforiylar hukmdori Amr ibn Laysga Xuroson bilan birga Movarounnahr ustidan ham hukm yuritish huquqi berilgani haqida farmon chiqaradi va uni Ismoilga qarshi gijgijlaydi. Natijada 900-yilda ular oʻrtasida urush boshlanib, Ismoilning gʻalabasi bilan tugaydi. Butun Xuroson somoniylar qoʻl ostiga oʻtadi. Noilojlikda xalifa Ismoilga hukmdorlik yorligʻini yuborishga majbur boʻladi. Ismoil Somoniy butun Movarounnahr va Xurosonni oʻz qoʻl ostida birlashtiradi va Buxoro shahri bu ikki davlatning poytaxtiga aylanadi.

Gʻaznaviylar davlati – Xuroson, Shimoliy Hindiston hamda qisman Movarounnahrda (X-XII asrlarda) yashagan turkiy davlat. Gʻaznaviylar davlatiga Alpteginning gʻulomi va kuyovi Sabuktegin asos solgan. Davlat nomi saltanatning poytaxti Gʻazna shahri nomidan olingan. Turkiy gʻulomlar xizmatlari evaziga somoniyatlardan Xuroson va Afgʻonistonning turli viloyatlari (Gʻazna, Kobul va boshqalar) ni boshqarish huquqini olganlar. Sabuktegin Gʻazna viloyatining noibi va qoʻshin amiri qilib tayinlangach (977), u bu mulklarni mustaqil boshqarishga kirishgan. Mahmud Gʻaznaviy somoniylar sulolasi barham topgach, ularning Xurosondagi butun hududini, keyinchalik Xorazm davlatini (1017) ham oʻz saltanati tarkibiga qoʻshib olgan. Biroq Janubiy Toxariston (hozirgi Shimoliy Afgʻoniston)dan tashqari Shimoliy Toxariston (hozirgi Surxondaryo viloyati va Janubiy Tojikiston) hududini ham egallash uchun gʻaznaviylar kurash boshlaganlarida qoraxoniylar bilan ularning manfaatlari oʻzaro toʻqnashdi. Keskin kurashlar natijasida Chagʻoniyon va Termiz gʻaznaviylarga boʻysundirilgan. Gʻaznaviylar bilan qoraxoniylar davlati oʻrtasidagi chegara Amudaryo deb eʼtirof qilingan. 1024–1025-yillarda Mahmud Gʻaznaviy Termiz yaqinida Amudaryoni kechib oʻtib, temir darvoza (Temir qopqa) orqali Sugʻdga hujum qilgan va Samarqandgacha borgan. Bu harbiy yurishlar natijasida Omul (Chorjoʻy)gacha boʻlgan viloyatlar qoraxoniylar hukmronligidan chiqib, gʻaznaviylar taʼsiriga oʻtgan. Bu davrda Gʻaznaviylar davlati Sharqdagi yirik musulmon davlatiga aylangan edi. Biroq, Mahmud Gʻaznaviyning oʻgʻli va valiahdi Masʼud Gʻaznaviy hukmronligi davrida (1030–1041) Gʻaznaviylar davlati oʻz qoʻl ostidagi hududlarni birin-ketin qoʻldan chiqarib, asta-sekin tanazzulga yuz tuta boshladi.

XI-asr oʻrtalaridan boshlab gʻaznaviylarning asosiy raqibi saljuqiylar boʻldi.

4. Amir Temur va Temuriylar davri davlatchiligi

Amir Temur va temuriylar saltanati Oʻrta Osiyo davlatchiligi tarixining eng porloq davridir. Bu davrda yaratilgan moddiy va maʼnaviy yodgorliklar bugun ham oʻz ahamiyatini

yo'qotmagan. Sharafiddin Ali Yazdiy va Nizomiddin Shomiyning "Zafarnoma" asarlari, "Temur tuzuklari", Sohibqironning o'z qo'li bilan bitilgan "Temur qissasi" kabi asarlar ushbu davrning muhim manbalari hisoblanadi.

Sohibqironning nabirasi Muhammad Tarag'ay Ulug'bek (1394- 1449) jahon tarixida o'chmas iz qoldirgan siymolardan biridir. Uning hukmronligi davrida Samarqandda 2 ta ko'rkam madrasa qurildi. Ularda diniy ilmlar qatori dunyoviy fanlardan ham saboq berilgan. Boshqa mashhur olimlar qatori uning o'zi ham haftada bir marotaba bu madrasalarda yoshlarga dars berar edi. Keyinchalik Buxoro va G'ijduvonda ham madrasalar qurildi, Samarqanddagi Bibixonim masjidi, Amir Temur maqbarasi, Shohizinda va Registon majmualari qurilishi poyoniga etkazildi. Boshqa shaharlarda ham karvonsaroylar, tim, chorsu, hammom va boshqa inshootlar barpo etildi.

Ulug'bek ko'p qirrali iste'dod sohibi edi. U ayniqsa adabiyot, tarix, matematika, astronomiya sohaslariga qiziqqan. Uning eng buyuk ishlaridan biri - Samarqand shahrida o'ziga xos Akademiya tashkil etganidir. Bu ilmiy maktabda 200 dan ortiq olim Ulug'bek rahbarligida fanning turli sohalari bo'yicha izlanishlar olib borgan. Qozizoda Rumiy (Salohiddin Muso ibn Muhammad), G'iyosiddin Jamshid Koshiy, Ali Qushchi (Mavlono Alouddin Ali ibn Muhammad Samarqandiy), Nizomiddin Abdul Ali ibn Muhammad ibn Husayn Birjandiy, Mavlono Xavofiyy kabi olimlarning aniq fanlar sohasidagi tadqiqotlari va ilmiy xulosalari salmoqli bo'lgan. Ular Xorazm Ma'mun akademiyasi an'alarini muvaffaqiyatli davom ettirganlar.

Temuriylar davlati O'rta Osiyo tarixi va madaniyatida o'chmas iz qoldirgan. Bu davrda ichki va tashqi savdo, Sharq va G'arb mamlakatlari bilan diplomatik aloqalar keng yo'lga qo'yilgan. Ko'plab masjid, madrasa va maqbaralar bunyod etilgan, kanallar qazilib, sug'orma dehqonchilik rivoj topgan. Sohibqiron Amir Temurning avlodlari bir necha yuz yil davomida sarkarda, davlat va jamoat arbobi, shoir va olim sifatida mamlakat ravnaqiga katta ulush qo'shdilar. Ammo mamlakatning siyosiy hayotida kuchayib borayotgan keskinlik, Dashti Qipchoq o'zbeklarining Movarounnahr to'xtovsiz hamlalari temuriylar sulolasining inqirozini tezlashtirdi. Shayboniyxon boshliq ko'chmanchi o'zbeklar 1500 yili Movarounnahrni, 1507 yili esa Xurosonni egalladilar.

5. XVI-XIX asrlar birinchi yarmida O'rta Osiyodagi ijtimoiy-siyosiy ahvol. Turkiston o'lkasida Rossiya imperiyasi mustamlaka tuzumi. Milliy ozodlik harakatlari.

XIX asrning 20-yillariga Rossiya Osiyo bozorlarida o'z mavqeini mustahkamlash maqsadida rus mahsulotlarini mintaqaga keltirilishida imtiyozli bojxona sharoitlarini yaratib berdi. Nikolay I davriga kelib chor Rossiyasining mintaqadagi diplomatik va harbiy ta'siri kuchayib bordi. **O'rta Osiyoning Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olinishi** XIX asrning ikkinchi yarmida sodir bo'la boshladi. Ammo ungacha bir qancha harakat amalga oshirilgan edi. Rossiyaning O'rta Osiyoni bosib olishi bir necha o'n yillar davomida amalga oshirildi. 1834-yil o'zbek xonliklariga olib boruvchi yo'l chorrahalarida Novo-Aleksandrovsq qo'rg'oni (Mang'ishloq shahri) barpo etildi. 1839-yilda Rossiya Orol dengizi janubidagi Xiva xonligini zabt eta olmadi. 1839-yil oxiri va 1840-yil boshlarida Orenburg general-gubernatori graf Perovskiy Xiva xonligiga qarshi qishki harbiy yurish uyushtirdi va u muvaffaqiyatsiz bo'ldi. 1847-yilda general Oruchev Orol dengizining shimoli-sharqiy qirg'og'ini zabt etdi. 1847-1853-yillarda ruslar Orol dengizining shimoliy tomonidan sharqiy Sirdaryo bo'ylab bir qator qal'alar qurishdi. 1847-1864-yillarda ular sharqiy Qozoq cho'llarini kesib o'tib, Qo'qon xonligining shimoliy chegarasi bo'ylab qal'alar qurdilar.

1850-1855-yillarga kelib Qo'qon xonligiga qarashli Kumushqo'rg'on, Chimqo'rg'on, Qo'shqo'rg'on, Oqmachit (Qizil O'rda) qal'asi, keyinchalik hududida Verniy qo'rg'oni barpo etilgan Ili daryosi vodiysi rus qo'shinlari tomonidan bosib olindi.

Aleksandr II hukmronligi davrida O'rta Osiyoni bosib olish imperiya tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. 1864-1868-yillarda Qo'qon xonligidan janubga harakat qilib, Toshkent va Samarqand egallandi, Buxoro amirligi protektoratga aylantirildi. 1865-yilda general-mayor M. G. Chernyaev Toshkentni bosib oladi va shahar oqsoqollarini sulh tuzish xususidagi shartnomani imzolashga majbur etadi. Imperator Aleksandr II Orenburg general-gubernatoriga farmon berib, agarda Toshkent ahli Rossiya fuqaroligini qabul qilishni xohish etsa, ularning bu istagini qondirish lozimligini qayd etdi. 1866-yilda rus qo'shinlari Xo'jand va Jizzax qal'asini zabt etdilar Avgust oyida Xiva xonligi bilan sulh shartnomasi tuzildi. Xiva xonligi Rossiya vassalligini qabul qilib, Muhammad Rahim Bahodirxon (Feruz) hukmronligi saqlab qolindi. 1873-yilning kuzida Buxoro xonligi bilan yangi siyosiy shartnoma imzolandi. 1875-1876-yilgi harbiy harakatlar natijasida Farg'ona vodiysida Xudoyorxon va rus hukumatiga qarshi ko'tarilgan qo'zg'olon bostirildi. So'ngra Qo'qon xonligi tugatilib, Rossiya tarkibidagi Farg'ona viloyati tashkil etildi. 1881-yilda Axal-Tekin vohasi rus qo'shinlarining ayovsiz hujumlari ostida taslim bo'ldi, Ashxobod zabt etildi. Rossiya va Eron o'rtasida chegara belgilashga qaratilgan konvensiya imzolandi. 1884-yilda Marv taslim bo'ldi. 1885-yilda Pendin va Murg'ob vohasida yashovchi turkman qabilalari Rossiya fuqaroligini qabul qildilar. Kushka Rossiyaning eng janubiy chegara maskaniga aylandi. Shunday qilib, XIX asrning 80-yillariga kelib Rossiyaning Markaziy Osiyodagi chegaralarining shakllanish jarayoni nihoyasiga yetdi.

6. Sovetlar hukmronligi davrida O'zbekistonning markazga siyosiy va iqtisodiy qaramligi va uning oqibatlari. Sovetlarning qatag'onlik siyosati va uning mohiyati.

O'tgan asrning 20-yillarning boshlarida joriy etilgan yangi iqtisodiy siyosat O'zbekistonning ham iqtisodiyotida jonlanishga olib keldi. Lekin 20-yillarning oxirida bu siyosat o'zining mohiyatini yo'qota boshladi va 1929-yilda batamom bekor qilindi. Yerkin savdo, xususiylar tadbirkorlikka chek qo'yildi. O'zbekistonda sovet hokimniyatini mustahkamlashning zaruriylar sharti sifatida industriyalashtirish siyosatini amalga oshirish boshlandi. San'ati koloq, malakali ishchi kadrlar mutaxassislari deyarli yo'q, og'ir sanoati rivojlantirish tajribasi yo'q o'lkada industriyalashtirish og'ir kechdi. Industriyalashtirishning dastlabki paytida kichik suv elektrostantsiyasi hamda qishloq xo'jaligiga, paxtachilikka qaratilgan xom-ashyoni qayta ishlash korxonalari qurilib ishga tushirildi. Chirchiqdagi GESlar Toshkent tikuvchilik, poyafzal, tamaki. Farg'ona to'qimachilik, Samarqand va Marg'ilondagi ipak fabrikalari shular jumlasidandir.

30-yillarda Toshkent to'qimachilik kombinati, qishloq xo'jalik mashinasozlik zavodi, Chirchiq kimyo kambinati va boshqa ko'plab yirik korxonalar ishga tushirildi. 30-yillar oxirida respublikada 1445 ta har xil sanoat korxonalari mavjud bo'lib, bularda 142 ming ishchi mehnat qilar edi. Sovetlarning o'z kuchimiz bilan qisqa muddatda deb olib borgan industriyalashtirish siyosati O'zbekiston uchun g'oyat og'ir kechdi. Markaz respublikamizning yer osti va yer usti qazilma boyliklari, xom-ashyo manbalarini talon-taroj qilib, arzon ishchi kuchidan foydalanib, o'lkadan mumkin qadar ko'proq foyda olish harakatida bo'ldi. Bu siyosat ayniqsa millionlab dehqonlar hisobidan amalga oshirildi. Chunki qishloqda zo'rlik bilan olib borilgan jamoalashtirish siyosati g'arazli maqsad uchun juda ham qo'l keldi. 1930-yilning boshlaridan yoppasiga jamoalashtirish harakati boshlanib, katta yer egalari, o'rta hol dehqonlar va kambag'allarning yerlari jamoa xo'jaliklariga birlashtirildi, ularning qo'llaridagi ot-ulov, mehnat vositalari, chorva mollari ham majburiylar umumlashtirildi.

Davlat, jamoa xo'jaliklari orqali rejalashtirilgan yo'l bilan mehnatkash dehqonlar oladigan hosilning deyarli barchasini yig'ib oladigan bo'ldi, Buning natijasida dehqonlar xo'jaligi xonavayron bo'ldi. Ommaviylar jamoalashtirishga suyanib, badavlat xo'jaliklar ayrim o'rtahol dehqonlardan 5,5 mingdan ortig'i o'z oilasi bilan uzoq o'lkalarga surgin qilindi. O'z-

o'zidan ravshanki jamolashtirish siyosati natijasida qishloq xo'jaligida mehnat unumdorligi pasayib, moddiy manfaatdorlik yo'qoldi, qishloq aholisi qoshshoqlashdi, dehqonni ekspluatatsiya qilishning birdan-bir takomillashgan usuli kashf etildi. O'zbekistonda paxta yakka hokimligini kuchaytirish yo'li bilan SSSR paxta mustaqilligiga erishdi.

Ikkinchi jahon urushi yillari davrida izdan chiqqan O'zbekistonning iqtisodiyoti urushdan keyingi 1946-1950-yillari g'oyat keskinlashgan xalqaro vaziyatda qayta tiklana boshladi.

Mamlakatning ichki resurslari, tabiiy boyliklari va arzon ishchi kuchini g'oyat ko'chma ekspluatatsiya qilish evaziga, yaxshi sarmoyalardan bosh tortgan holda olib borilgan iqtisodiyotni tiklash xalq boshiga og'ir kunlarni keltirdi. O'zbekiston xo'jaligini tiklash ishlari sovet hukumatining zo'r berib qurollanish siyosatiga bo'ysindirildi. Urushdan keyingi yillarda qishloq xo'jaligini, ayniqsa chorvachilikni tiklash ishlari ancha og'ir o'tdi. 1945-yil 15-iyuldagi Markaziy hukumatining O'zbekistonda paxtachilikni tiklash va yanada rivojlantirish choralari to'rg'risidagi qarori asosida paxta yakkaxonligi kuchaytirildi va O'zbekistonning markazga bog'liqligi yana ham mustahkamlandi. Yirik sanoat korxonalarining vujudga kelishi bilan Respublikaning ittifoqqa bog'lanishi yana ham kuchaydi.

Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov o'sha davrni O'zbekiston bir yoqlama iqtisodiyotga Markazga butunlay qaram, izdan chiqqan iqtisodiyotga ega bo'lgan yarim mustamlaka mamlakat qatoriga aylangan edi, deydi. O'zbekistonning iqtisodiy ahvolidagi noxush xolatlarning ijtimoiy oqibatlari nihoyatda og'ir bo'ldi.

Totalitar tizimi jarayonida o'lkadagi madaniy-ma'rifiy ishlar e'tibordan chetda qolmadi. 20-30 yillarda savotsizlikni tugatish, ta'lim-tarbiya ishlari osongina qo'lga olindi. Achinarlisi shundaki, respublikada ta'lim-tarbiya, madaniy-ma'rifiy ishlar Shaklan milliy-ma'rifiy sotsialistik shiori ostida olib borildiki, asl maqsad baynalminalchilik niqobi bilan pardalanib, o'lkaga rus madaniyatini, ularning turmush tarzini tarqatishdan iborat bo'ldi. Sovet hukumati dastlabki kunlardan boshlab dinga, diniy tashkilotlarga qarshi keng miqyosda kurash olib borib, ateistik jamiyat qurish tomon yo'l tutgan edi. Machit va madrasalarni yopib, ularning binolaridan boshqa maqsadlarda foydalanildi. Navruz kabi umumxalq bayrami diniy marosimlar bekor qilindi. 20-30 yillar o'zbek adabiyoti va san'atida izlanishlar, uyg'onish va yo'qotish yillari bo'ldi. 20-yillarda ma'rifatchilik harakatining samarali yillari bo'lib, A.Qodiriy, Fitrat, Cho'lpon, Botu, Elbek, Hamza, S. Ayniy so'ngroq yangi yosh ijodkorlar Oybek G.G'ulom, X.Olimjon, A.Qaxxor kabi o'zbek adabiyotining yirik namoyandalari faoliyat ko'rsatdi.

Urushdan keyingi 50-60 yillarda respublika ijobiy ziyolilarning yangi avlodi shakllandi. Shaxsga sig'inishning fosh etilishi bilan yuzaga kelgan ilqlik shamoli bilan badiy adabiyotda, ko'pgina salmoqli asarlar yaratildi. Bir qancha yangi o'zbek teatr va konsert san'atining dong'ini taratgan jamoalar tashkil etildi. Jamiyatda inqirozli holatlarini kuchayishi bilan madaniy xayotdagi ziddiyatlar ham keskinlashdi, chiqib borayotgan sotsializm g'oyalarsiz tarixiy badiy asarlar yorug'lik ko'rmaydigan bo'ldi. O'zbek xalqi uchun eng daxshatlisi milliy, diniy, tarixiy, qadriyatlardan judo bo'lganligida edi. Yagona sovet xalqi nternatsional peol to'g'risidagi uydirma nazariyalar adabiyot va san'atdagi shaklan milliy, mazmunan sotsialistik asarlarining yaratilishi xalqimizni azaliy qadriyatlardan maxrum etdi.

3- Mavzu. Mustaqillikka erishish arafasida O'zbekistondagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar. (4 soat)

Reja:

- 1.XX asr 80-yillari o'rtalarida respublika ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy hayotidagi inqirozli holat.
2. Markazning O'zbekistonda amalga oshirgan qatag'on siyosati. "Paxta ishi", "O'zbek ishi"

nomli kampaniyalar.

3. Aholi turmush tarzining og'irlashuvi. Farg'ona voqealari.

4. I.Karimov – O'zbekistonning Birinchi Prezidenti.

5. Sovet davlatining tanazzulga yuz tutishi.

Tayanch so'z va iboralar: *Sh.R.Rashidov, sovetcha mafkura, "Paxta ishi" – "O'zbeklar ishi", Gdlyan va Ivanov guruhi, M.S.Gorbachev, "Qayta qurish", milliy daromad, Farg'ona, Bo'ka va Parkent voqealari.*

1.XX asr 80-yillari o'rtalarida respublika ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy hayotidagi inqirozli holat.

Totalitar tizim sharoitida madaniy-ma'rifiy muassasalardan ommaga g'oyaviy ta'sir o'tkazish maqsadida keng foydalanildi. 1960-yillar respublikada 2.977 klub bo'lsa, 1970-yilda ularning soni 3.441 taga yetdi. Shu yillari kutubxonalar soni tegishli ravishda 3.418 tadan 5.822 taga, muzeylar soni 14 tadan 26 taga, kinoqurilmalar soni 2.178 tadan 3.988 taga oshdi. Lekin bularning ko'pchiligi statistik hisobotlarda oshirib ko'rsatilgan bo'lib, aslida o'zlarining bevosita funktsiyalarini samarali bajarish uchun hayotiy imkoniyatga ega bo'lmadi. Ularning moddiy texnika bazasi past darajada bo'lib, moliya bilan etarli ta'minlanmadi. Bu jihatdan O'zbekiston sobiq sovet respublikalari o'rtasida eng quyi pog'onada turdi.

1969-yilda Rossiyada aholining 10 ming nafariga 14 klub muassasasi to'g'ri kelsa, Belorussiyada 11 ta, O'zbekistonda esa atigi 4 ta edi. Madaniy-ma'rifiy muassasalarga davlat tomonidan ajratilgan mablag' aholi jon boshiga Estoniyada 21,3 so'mni, Armanistonda - 17,9, RSFSRda - 9,7 so'mni tashkil qilsa, O'zbekistonda 4,5 so'mni tashkil qilardi. Respublika kutubxonalarining kitob fondi 1950 – 1970-yillarda o'n barobarga ko'paygan bo'lsa-da, lekin ularning ko'pchiligini mafkuraviy targ'ibot uchun zarur bo'lgan marksizm-leninizmga oid asarlar tashkil qilar edi. Olingan kitoblarning 8-10 foizigina respublikada nashr etilgan bo'lib, qolganlari chetdan keltirishib, ularning aksariyati rus tilida edi. Madaniy-ma'rifiy muassasalar moliyaviy jihatdan davlat nazoratidan chetda qolganligi uchun ko'pincha jamoatchilik asosida qurildi. Masalan: 1961-yili O'zbekiston kasaba uyushmalari tashkilotlari tomonidan jamoatchilik asosida 45 madaniyat va texnika universitetlari, 5 ta xalq teatrlari, 1.258 jismoniy tarbiya jamoalari ish olib bordi.

O'zbekistonda ta'lim tizimini yaxshilash uchun o'nlab qarorlar qabul qilinardi. Biroq bu qarorlar milliy maktablarda to'liq bajarilmasdi. Maktablar urushdan keyin ham darsliklar bilan to'liq ta'minlanmadi. Moddiy o'quv bazasi rusiyazbon maktablarnikidan ancha past edi. O'rta maktab bitiruvchilari orasida erta turmushga berilishi tufayli qizlar kamchilikni tashkil qilar edi. Maorifni rivojlantirishda mahalliy millatlarga past nazar bilan qarash sovet tuzumi siyosatining pinqona faoliyatiga yashiringan edi. Keyingi yillarda ochilgan arxiv ma'lumotlarida sobiq ittifoqdagi respublikalarda ongli, madaniyatli, xurfikrli kishilarni bo'lishiga yo'l qo'ymaslik haqidagi maxfiy ko'rsatmalar bejiz emas edi.

1946 – 1947-o'quv yilida respublikada 4483 maktab bo'lib, 212.000 o'quvchi o'qigan bo'lsa, 1965 – 1966-o'quv yilida maktablar 9716 ga, o'quvchilar 2.476.000 kishiga yetdi. 1985 yilda oliy o'quv yurtlari soni 42 tani tashkil etdi. Undagi talabalar soni 21.190 dan 168.800 ga ko'paydi. Bu miqdor "mahalliy millat yigit qizlari bilim uchun emas, diplom uchun qiziqsin", degan aqidaga asoslanganligini ko'rsatadi. Shunday bo'lishiga qaramay O'zbekistonliklarni, xususan o'zbeklarning ilmga chanqoqligi har qanday sun'iy to'siqlarni eng boshladi.

O'zbekistonda fan va texnikaning hamma sohalarida yirik olimlar etishtirilib, fan nomzodlarini va doktorlarini tayyorlash bo'yicha sobiq SSSRda oldingi qatorlarga chiqdi. 1950-yil O'zbekistonda 1760 fan nomzodi 180 fan doktorlari ilmiy ish olib borar edi. 1965-yilda esa, fan nomzodlarining soni 4000 va fan doktori 324 taga yetdi. 50 – 60-yillari respublika Fanlar akademiyasining olimlari, ayniqsa, matematika-mexanika tibbiyot, energetika, qishloq xo'jaligi sohalarida ishlar olib bordilar. Bir qancha ilmiy-tekshirish institutlari travmatologiya va ortopediya, energetika, matematika, onkologiya va radiologiya, O'rta Osiyo qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash va elektrlashtirish, kibernetika va boshqa bir qancha institutlar shu yillarda ishga tushirildi. Fanlar akademiyasi qoshida Falsafa va huquq instituti tashkil etilib, Sharqshunoslik instituti faoliyati kengaytirildi.

50-yillardan boshlab respublikada ilmiy-tadqiqot ishlarida atom quvvatidan foydalana boshlandi. Dastlabki paytda atom quvvati Toshkent va Samarqand Davlat universitetlari laboratoriyalarida, Fanlar akademiyasining fizika-texnika institutida, politexnika va meditsina institutlarida ishlatildi. Lekin texnika bazasi yetarli bo'lmaganlikdan atom quvvatidan foydalanish doirasi tor bo'ldi. 1956-yil boshlarida Toshkentdan 30 km yiroqda, 750 shtat birligiga mo'ljallangan Yadro ilmiy-tadqiqot instituti va barcha qulayliklarga ega bo'lgan shaharcha qurilib, 1958-yili ishga tushirildi. Uning birinchi direktori etib yirik fizik olim, akademik Ubay Orifov tayinlandi. 1951 – 1954-yillari respublikada yana bir yirik ilmiy markaz bunyod etildi. 80 gektar maydonda, ittifoqda yagona tabiiy sharoitda o'sadigan Toshkent botanika bog'i yaratildi. 1956-yili 5-noyabrda O'rta Osiyoda birinchi Toshkent telemarkazi ishga tushirildi. Keyinchalik 1962-yil Urganchda, 1964-yil Nukusda ham televizion markazlar ish boshladi.

O'zbekistonlik olimlarning bir qanchasi, ayniqsa, tabiiy fanlar sohasida o'zlarining ilmiy yutuqlari bilan nafaqat sobiq ittifoq doirasida, balki jahon miqyosida tan olindi va yuqori darajadagi davlat mukofotlariga sazovor bo'ldilar. O'zbek olimlaridan matematiklar – T.N.Qori-Niyoziy, T.A.Sarimsoqov, S.X.Sirojiddinov, fiziklar – U.O.Oripov, S.A.Azimov, ximiklar – O.S.Sodiqov, S.Yu.Yunusov, M.I.Nabiyev, geologlar – H.M.Abdullayev, I.H.Hamraboyev, G.A.Mavlonov, biologlar – A.M.Muzaffarov, K.Z.Zokirov, T.Z.Zohidov, texnika sohasida M.T.O'razboyev, X.A.Rahmatullin, X.Fayziyev, jamiyatshunoslik fani sohasida I.M.Mo'minov, H.Sulaymonova, Yo.G'.G'ulomovlar shular jumlasidandir.

Respublika ziyolilari qatorida 125 mingdan ortiq oliy va o'rta maxsus ma'lumotga ega mutaxassislar bo'lib, shulardan 25 miigdan ko'prog'i muhandis va texniklar, 10 ming qishloq xo'jalik mugaxassislari, 24 ming vrachlar va 60 mingdan ortiq o'qituvchilar, yuzdan ortiq yozuvchi, shoir, dramaturglar, rassomlar uyushmasida 105 kishi, kompozitorlar uyushmasida 26 nafar a'zolar bor edi. 1956-yilning oxirlarida respublikada ziyolilarning birinchi qurultoyi bo'lib o'tdi. Partiyaviy-g'oyaviy tizginga qaramasdan adabiyot va san'at sohasida ko'zga ko'rinarli asarlar yaratildi. G'afur G'ulom, Uyg'un, Zulfiya, Mirtemir, Turob To'la, M. Boboev, Mirmuhsin va boshqalarning tinchlik mavzusiga bagishlangan she'rlari yoruqqa chiqdi. Oybekning "Oltin vodiyan shabadalar", Parda Tursunning "O'qituvchi", Asqad Muxtorning "Opa-singillar" romanlari, Abdulla Qahhorning "Shohi so'zana", "Og'riq tishlar", B.Rahmonovning "Yurak sirlari" dramalari katta shuhrat qozondi. 50-yillarning ikkinchi yarmidan boshlab siyosiy qatag'onlikdan ozod bo'lgan ijodkorlarning asarlari yuz ko'ra boshladi. Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" romani, Mirtemirning "Surat" dostoni, Shayxzodaning "Toshkentnoma"si nashrda chiqdi.

60-yillardan adabiyotda yangi avlod paydo bo'ldi. Odil Yoqubov, Pirimqul Qodirov, O'lmas Umarbekov, Husniddin Sharipov, Ozod Sharafutdinovlar bilan izma-iz yangi ijodiy tafakkurga ega bo'lgan iste'dodli Abdulla Oripov, Erkin Vohidov, Shukur Xolmirzaev O'tkir

Hoshimov, Muhammad Ali, Jamol Kamol, Omon Matjon, Rauf Parpi kabi yosh adabiyotchilar maydonga chiqdi. O'zbek adabiyotining rivojlanishida adabiyotga mafkuraviy ta'sir o'tkazishning quroli sifatida qarab, ijod erkinligi bo'g'ildi va partiyaviy-sinfiy aqidalar tiqishtirildi. 50 – 80-yillarda ahyon-ahyonda bo'lsa ham ozodlikka intiluvchi fikrlar ko'zga chalinardi. Biroq bunga darhol tanqindlar, ma'muriy jazolar to'sig'i qo'yilardi.

80-yillarning o'rtalaridan adabiyot xalq hayotini haqqoniy aks ettirish yo'lida yangicha qadamlar qo'ya boshladi. Badiiy asarlarning mavzui doirasiga Orol fojiasi, o'zbek dehqonining mashaqqatli taqdiri, tabiat, til, madaniyat va tariximizga oid muammolar shiddatliroq kirib keldi. Yangi mazmun ijodda yangicha zamonaviy shakl, xalqona ohanglarga keng yo'l ochib boshladi.

50 – 60-yillarda respublika san'atida, xususan teatr va raqs san'atida ilgari siljishlar yuz berdi. 1947-yili Toshkentda xoreografiya bilim yurti ochildi. 1957-yili mashhur raqqosa M. Turg'unboeva tomonidan «Bahor» o'zbek xalq raqs ansambli, 1958-yili G.Rahimova rahbarligida Xorazm ashula va raqs ansambllari tuzildi. Bu jamoalar o'zbek sahna raqslarini boyitdi. Respublikada teatr san'atining rivojlanishida Samarqand davlat ashula va balet teatrining (1964-yil), Toshkentda “Yosh gvardiya” (1990-yildan Abror Xidoyatov nomidagi) o'zbek drama teatrining ochilishi katga ahamiyatga ega bo'ldi. Musiqa va teatr sohasidagi bu o'zgarishlar bir tomonlama bo'lib, jahon san'ati darajasiga tezroq etib olish uchun o'zbek milliy madaniyatidan uzoq bo'lgan opera, balet, simfonik musiqaga asosiy e'tibor berilib, milliy drama teatrlarimiz e'tibordan chetda qoldi. “Shaklan milliy mazmunan sotsialistik” shiori ostida rivojlangan sovet adabiyoti va san'atining asl maqsadi “baynalmilallashtirish” bo'lib, badiiy asarlarda milliylik yo'qola bordi. Urushdan keyingi chorak asr mobayyiida O'zbekiston sanoati va qishloq xo'jaligi, madaniyati va fani rivojlanishida ma'lum natijalarga erishdi. Lekin bu rivojlanish ziddiyatlar bilan to'la bo'ldi, demokratiyalashtirish yo'lida olib borilgan tadbirlar etarli natijalarni bermadi.

Ma'muriy buyruqbozlik tizimi kuchayib borayotgan O'zbekistonda xalqning turmushi, aholiga ko'rsatiladigan maishiy xizmat jihatidan respublika sobiq ittifoqda oxirgi o'rinlarda edi. Ta'lim -tarbiya va sog'liqni saqlash sohasidagi balandparvoz kursatkichlar sotsialistik tizimning tashviqot-targ'iboti uchun foydalanildi. Umuman olganda, jamiyatning inqiroz tomon yo'l tutishi kuchaya bordi. Urushdan keyingi yillarda mamlakatning ijtimoiy-siyosiy tizimida partiyaning yakka hukmronligi kuchayib bordi. Siyosiy qatagonlikning yangi bosqichi boshlandi. Agar 30-yillarda qatag'onlikni ichki ishlar xalq komissarlari (NKVD) olib borgan bo'lsa, endilikda bu mudhish ishlarni kommunistik partiyaning markaziy komiteti va uning quyi tashkilotlari bajardi. 1949-yilning martida chaqirilgan O'zbekiston kommunistlarining X s'ezdi respublika mehnatkashlarini kommunistik ruxda tarbiyalash, milliy qadriyatlarga, “diniy xurofot”ga qarshi kurashni kuchaytirish vazifalarini qo'ydi. Bu bilan jamiyatda sotsialistik mafkuraning vayronkorlik roli yana ham kuchaytirildi.

1949 – 1952-yillarda ko'pgina mashhur o'zbek ijodiy ziyolilari asossiz ravishda ayblanib, qatag'on qilindi. O'zkompartiyaning 1949-yil 25-iyundagi byuro majlisida bir guruh yozuvchilar millatchilikda, eski feodal madaniyati oldida bosh egish, o'tmishni ideallashtirishda ayblandi. Oybek, Abdulla Qahxor, Mamarasul Boboyev, Mirtemir, Shayxzoda kabi o'zbek yozuvchilari badnom qilindi. 1951-yili avgustda bir guruh atoqli ijodkor ziyolilar “millatchilar”, deb matbuotda nohaq tanqid qilindi, “buzg'unchilikda” ayblandi. Keyinchalik yozuvchilardan Shayxzoda, Shukrullo, Shuxrat, Said Ahmad va boshqalar uzoq muddatga ozodlikdan mahrum etildi. Xurshid, Chustiy, G'ayratiy va boshqalar Yozuvchilar uyushmasidan haydaldi. Buni eshitgan G'.G'ulom kuyinib “Tokaygacha o'zbekning aqli kirganda boshini chopib tashlaydilar”, degan edi.

1951-yil aprelida O'zkompartiya byuro majlisi "Musiqqa san'atiniig ahvoli va uni yanada yaxshilashning choralari to'g'risida"gi masalani muhokama qildi. Majlisda san'at ishlari bo'yicha boshqarma ko'p yillar davomida "Farhod va Shirin", "Layli va Majnun", "Tohir va Zuhra" kabi afsonaviy mazmunda opera, balet va musiqali dramatik spektakllarni yaratib zararli ishlarni amalga oshiriyapti, deb qayd etildi. Majlis qarorida janr repertuarlari va radio eshittirish programmalarini qayta ko'rib chiqish tavsiya etildi. Mazkur spektakllar sahnadan olib tashlandi. Qatag'onliklar to'liqini bu bilan to'xtab qolmadi.

2. Markazning O'zbekistonda amalga oshirgan qatag'on siyosati. "Paxta ishi", "O'zbek ishi" nomli kampaniyalar

1983 yildan boshlab sobiq KPSS Markaziy qo'mitasi rahbarligida O'zbekistonda navbatdagi oshkora qatag'onga yo'l ochildi. "Paxta ishi", "O'zbeklar ishi", "Sharqiy front" deb atalgan mash'um siyosat niqobi ostida minglab begunox kishilar jinoiy javobgarlikka tortildi. Moskva yuborgan generallar, prokurorlar, tergovchilar istagan odamlarni hibsga olishardi.

Mash'um nomlar bilan atalgan kampaniyavozlik davrida yo'l quyilgan xatolar, poraxo'rlik, qo'shib yozish, mansabni suiste'mol qilish kabi illatlar ochib tashlandi. Biroq bu nuqsonlar sobiq ittifoqqa, mavjud chirigan tuzumga, qolaversa, Markazga ham tegishli edi. Markaziy matbuotning ba'zi bir mualliflari Kavkaz, O'rta Osiyo va Qozog'iston xalqlarining yuziga qora chaplashga harakat qila boshladilar. Bu hududlarda yashagan millatlar o'z vaqtida mavjud jinoiy guruxlar faoliyatiga qarshi kurashganlar. Ular sotsialistik qonunchilikni buzilayotgani haqida Moskvaga arz qilishgan, biroq ularning o'zlari, ya'ni "suvni loyqalatuvchilar" quvg'inga uchraganlar!

1983-yilning oxirida respublikada juda og'ir vaziyat vujudga kelgan edi. Birinchidan, jinoyatchilikka qarshi kurashish niqobi ostida sobiq markazdan ketma-ket turli tergov guruhlari tashlandi. Respublikamizdagi rahbarlik lavozimlariga sobiq ittifoqning har xil joylaridan kadrlar kela boshladi. O'zbekiston Kompartiyasi Markaziy Komitetining ikkinchi kotibligiga Anishchev, Ministrlar Soveti raisining' birinchi o'rinbosari Ogarok, Oliy Kengash Prezidiumi raisining o'rinbosari etib Romanovskiylar tayinlandi, Toshkent shahrining taqdiri Satinga topshirildi. Respublika prokurori etib Buturlin, uning o'rinbosarligiga Gaydanov, tergov boshliqligiga Laptev, Ichki ishlar vazirligiga Didorenko tayinlandi. Barcha viloyatlarda ham ahvol shunday bo'lib, ular respublikadagi xukmronlikni to'la qo'lga olgan edilar.

"Paxta ishi" va "O'zbeklar ishi", deb yuzsizlarcha nomlangan tergovlar boshlanib ketdi. Gdlyan guruhi O'zbekistonliklarga nisbatan qonunsiz, beshafqat ishlarni boshlab yubordi. Ularning zo'ravonligi oqibatida sudlar adolatsiz hukmlar chiqara boshladi. 1989-yilgacha bu ishlar bo'yicha 4,5 mingdan ko'proq kishi sudlandi. O'sha paytda respublikadagi qamoqxonalarda joy qolmagani sababli sudlanganlarning mingdan ortig'i jazoni o'tash uchun Sibir qamoqxonalari jo'natildi. Gdlyan guruhi O'zbekiston hududida cheklanmagan vakolatlarga ega bo'ddi. Aybsiz odamlarni, ularning oila a'zolarini qamoqqa olish, jismoniy va ruhiy Qiynoqqa solish avj oldi. Hibsga olinganlar tergov usullariga dosh berolmay o'z jonlariga qasd qilishgacha borib yetdilar. O'zbekistonda inson huquqlari behad toptalayotganligi haqida Moskvaga minglab xatlar jo'natildi. Afsuski, bu xatlar tekshirilmadi, hatto javob yozish ep ko'rilmadi. Aksincha, Gdlyan va uning gumashtalariga ketma-ket unvonlar berildi.

1989-yil 23-iyun kuni respublika rahbarligiga Islom Karimov saylandi. Yangi rahbarning faoliyati O'zbekiston fuqarolarining huquqlarini himoya qilish, toptalgan huquqlarini tiklash kabi olijanob va xayrli ishdan boshlandi, desak yanglishmaymiz.

Respublikada "Paxta ishlari"ni ko'rib chiqish uchun maxsus komissiya tuzildi. Komissiya ish faoliyatiga 40 ming tomdan iborat ishni ko'rib chiqish topshiriddi. 1990-yilning iyun oyiga kelib, komissiya eng muhim bir xulosaga keldi. 1990-yil 13-iyun kuni Moskva

shahriga SSSR Bosh prokurori, SSSR Oliy sudining raisi va SSSR Adliya vaziri nomiga yozilgan xatda komissiya xulosalari batafsil ko'rsatildi. Bu xatda "Paxta ishlari" chuqur tahlil qilinib, sudlanganlarni oqlash masalasi qo'yilgan edi. Biroq yuqoridagi tashkilotlar ko'mak o'rniga tazyiqni kuchaytirdilar. Respublika rahbarining qat'iyatli harakati bilan nohaqlik barham topdi. Komissiya ikki yildan ko'proq vaqt orasida 40 ming tomlik ishni ko'rib chikdi. 3,5 mingdan ko'proq kishi oqlandi. Qolganlarning jazo muddatlari kamaytirilib, bir qismi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan avf etildi.

Paxta komissiyasi faoliyatining eng muhim tomonlaridan biri shundan iboratki, paxta ishlari bo'yicha sudlanganlarning ko'pchiligi hayotligida oqlandi, yuzlari yorug' bo'ldi, toptalgan huquqlari tiklandi, o'z ish joylariga qaytishdi, musodara qilingan mulki qaytarilib, boshqa yetkazilgan moddiy zararlar qoplandi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, respublika rahbariyatining qat'iyatli harakati bilan nohaqlik barham topdi. Minglab begunoh fuqarolarning nomlari oqlandi.

Iqtisodiyot ekstensiv yo'lda tobora ko'p qo'shimcha mehnat va moddiy resurslarni ishlab chiqarishga jalb etish yo'lida depsinayotgan edi. Mamlakat katta tabiiy resurslarga ega bo'lsada, xo'jaliklar ularning yetishmovchiligiga duch keldi. Ko'pgina KPSS Markaziy Qo'mitasining 1985-yil aprelida bo'lgan plenumi noxush tendensiyalar yig'ilib, SSSR tanglik vaziyatiga tushib qolganligini ilk bor e'tirof etdi. Mazkur plenum jamiyatni "qayta qurish" orqali iqtisodiyotni ko'tarish, xalqning turmushini yaxshilash siyosatini belgiladi. 1985-1986-yillarda Markazdagi rahbariyat tomonidan jiddiy o'zgarishlar qilish zarurligi anglandi. Biroq ahvolning nihoyatda murakkabligi hali to'la idrok etilmagan edi. Markazdagi rahbarlar hamon sotsializm "afzallik"laridan foydalanib jamiyatni "qayta qurish"ga, sotsializmni yaxshilashga umid bog'lar edi. Ammo ular mamlakatni sotsializmning o'zi, totalitar siyosiy, iqtisodiy tuzum inqirozga olib kelganligini e'tirof qilishni xohlamasdilar.

1987-yildagi mavjud siyosiy tuzumni va iqtisodiyotga partiyaviy rahbarlikni saqlab qolgan holda xo'jalik mexanizmini isloh qilish yo'lidagi urinish ham samara bermadi. Iqtisodiy islohotlar tez orada qotib qolgan ijtimoiy-siyosiy sistemaga urilib barbod bo'ldi. 80-yillarning oxirlarida siyosiy sistemani isloh qilishga, birinchi navbatda KPSSning siyosiy va mafkuraviy hukmronligim cheklashga, davlat va xo'jalik organlarini Kompartiya hukmronligidan chiqarishga, xalq deputatlari sovetining to'la hokimiyatini ta'minlashga urinish bo'ldi. Ammo, bu sa'y-harakatlar ham behuda ketdi. Mamlakatlar fan-texnika inqilobi tufayli xalq turmushida jiddiy ijobiy burilishlarga erishgan bir paytda SSSR bu jarayondan chetda, orqada qolib ketdi. Ishlab chiqarish texnologiyasi eskirgan, mahsulotlarning sifati past, ular sotilmasdan omborlarda to'planib qolayotgan edi. Ma'muriy-buyniqbozlik tizimi, iqtisodiyotga partiyaviy rahbarlik va uning mafkuralashtirilishi iqtisodiyotni isloh qilish yo'lidagi urinishlarni yo'qqa chiqarar edi. Ijtimoiy ehtiyojlarga mablag' ajratishda qoldiq tamoyili va taqsimotda tekischilik hukmron edi. Boqimandalik, tayyorga ayyorlik, ichkilikbozlik, giyohvandlik, chayqovchilik, poraxo'rlik kabi yaramas illatlar jamiyatni kemirmoqda edi. Buyruqbozlik-boshqaruv usuli, sansalorlik, qog'ozbozlik, majlisbozlik iqtisodiyotning o'z qonunlari va vositalari asosida rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda edi. Odamlar mulkdan begonalashtirilgan, shu tufayli loqayd, sust, beparvo edilar. Huquq va qonuniylik puturdan ketgan edi.

Sovet rahbariyati mamlakatni tanglikdan, inqirozdan chiqish uchun ma'muriy-buyruqbozlik tizimini, hamma resurslarni markazlashtirilgan tarzda rejalashtirish asosida boshqarish va taqsimlash yo'lidan tartibga solinadigan bozor iqtisodiyotiga o'tish kerakligini o'z vaqtida payqamadi, buni juda kech tushundi. 1990-yilga kelganda bozor iqtisodiyotiga o'tish zaruriyati anglandi, dasturlar tuzildi, qarorlar qabul qilindi. Biroq, vaqt boy berilgan edi. Iqtisodiyot batamom barbod bo'lgan, moliyaviy va narx-navo tizimi izdan chiqqan, boshqaruv

mexanizmi falaj bo'lib qolgan edi. SSSR ich-ichidan zil ketib, tanazzulga, parokandalikka yuz tutgan edi.

O'zbekiston Kompartiyasi MQda Moskva vakillari Mogilnichenko, Bessarabov, Ponomaryov uya qurib olgan edi. O'sha yillarda tez-tez bo'lib turadigan plenumlar va yig'ilishlar O'zbekistonda doimiy ishlash uchun yuborilgan "kadrlar to'dasi"ning boshliqlari - Anishev, Ogarek, Satin va ularning hamtovoqlari nazorati ostiga olingan edi. O'zbekiston Kompartiyasi MQning birinchi kotibi I.Usmonxo'jayev ham ular oldida ojizu harakatsiz edi. O'ZKP Markaziy Qo'mitasida O'zbekistonda "o'zbeklar ishi", "paxta ishi" deb atalgan jinoiy ishlar to'qib chiqarildi. Moskvadan yuborilgan Gdlyan va Ivanov guruhi O'zbekistonning boshiga tushgan kulfat bo'ldi. Guruh a'zolari hech kim bilan hisoblashib o'tirmay odamlarni qamash bilan shug'ullandi. Oddiy dehqondan tortib O'zbekiston Kompartiyasi MQ kotiblari va hukumat a'zolarigacha bo'lgan xodim-larni qamash uchun birovlardan zo'rlab yozdirib olingan bir parcha qog'ozning o'zi kifoya edi. O'zbekistonda qonunchilik buzildi, o'zboshimchalik va qatag'onchilikning yangi davri avj oldi. Ming-minglab iqtidorli, rahbarlik mahoratini puxta egallagan rahbar kadrlar, mirishkor paxtakorlar, ter to'kib mehnat qilgan halol kishilar qamoqqa olindi. Hibsga olingan respublika partiya va davlat organlarining rahbarlari esa Moskva qamoqxonalariga tashlandi. Tergov xodimlari 30-yillarda ishlatilgan yaramas usullardan foydalanib, hibsga olinganlarni qiynab, boshqalar ustidan to'qilgan aybnomalarni ularning qo'li bilan qaytadan yozdirib olardi va bu "aybnoma" tobora ko'p begunoh odamlarni qamashga asos bo'lib xizmat qilardi.

Butun SSSRda bo'lganidek, O'zbekistonda ham kamchiliklar, qo'shib yozishlar, poraxo'rlik illatlari va boshqa jinoyatchiliklar bor edi, albatta. Lekin bu illatlarni o'zbek xalqi emas, balki sovet hokimiyatining ijtimoiy-siyosiy tuzumi keltirib chiqargan edi. Xalqning juda boy tarixi va madaniyatini, o'lkaning o'ziga xos noyob xususiyatlarini bilmagan va bilishni istamagan kelgindilar, ularga laganbardorlik qilgan ayrim mahalliy amaldorlar xalqning urf-odatlarini, an'analarini oyoq osti qildilar. Xalqimizning boy madaniyati va ma'naviy qadriyatlari kamsitildi. Ona tilimizning qo'llanish doirasi sun'iy tarzda yanada cheklab qo'yildi. Hatto milliy libos kiyib yurish ham qoralandi. Milliy an'analar bo'yicha to'y qilgan yoki vafot etgan qarindosh-urug'larni milliy, diniy qadriyatlar asosida dafn qilganlar tanqid ostiga olindi, shafqatsiz jazolandi. Bunday vaziyat xalqni ranjitdi, hafsalasini pir qildi, siyosiy loqaydlikni kuchaytirdi.

Ko'plab olimlar, yozuvchilar va boshqa ijodiy xodimlar mislsiz aziyat chekdi. Ularning ko'pchiligi mahalliylikda, milliy cheklanganlikda, xurofot-bid'atga berilganlikda, sinfiy va partiyaviy tamoyillardan og'ishlikda, o'tmishni, xonlar va amirlar hayotini bo'rttirib ko'rsatishda ayblandilar.

3. Aholi turmush tarzining og'irlashuvi. Farg'ona voqealari

Mana shu yillarda iqtisodiyot tobora tanglik holatiga tushib bordi. 1985-yilda iqtisodiy rivojlanishning negizi sifatida qabul qilingan jadallashtirish konsepsiyasi asossiz ekanligi ma'lum bo'lib qoldi. Respublikada sanoat korxonalarini, qurilish va transport sohaslarini, ko'pgina kolxoz va sovxozlari xo'jalik hisobiga yoki brigada (jamo) pudratiga o'tkazish hech qanday samara bermadi. 1987-yilda iqtisodiy tuzilmalarni qayta qurish, xo'jalikni boshqarish va xo'jalik mexanizmini isloh qilish, ma'muriy rahbarlikdan iqtisodiy rahbarlikka o'tish yuzasidan ko'rilgan tadbirlar ham natija bermadi. Ma'muriy-buyruqbozlik usuli bilan ishlayotgan vazirliklar va idoralar iqtisodiy islohotlarni yo'qqa chiqardi, iqtisodiyot taraqqiyotiga to'g'anoq bo'lib qolaverdi. Respublikaning tog'-kon, metallurgiya, mashinasozlik, elektrotexnika, kimyo sanoatiga qarashli korxonalar Ittifoq vazirliklari va idoralariga tobe bo'lib qolaverdi. Ijtimoiy va iqtisodiy ko'rsatkichlarni avvalgidek Markaz belgilab berardi.

Aholining ijtimoiy ahvoli nochor edi. O'sha yillarda, mutaxassislarning hisob-kitoblariga ko'ra, kun kechirish uchun bir kishiga oyida kamida 85 so'm zarur edi. O'zbekistonda aholi jon boshiga hisoblaganda daromadi 75 so'mdan oshmaydigan 8,8 million kishi yashardi, bular aholining 45 foizini tashkil etardi. Qishloq aholisining atigi 50 foizi normal ichimlik suvi bilan ta'minlangan edi.

Qishloqlarda yashovchi 240 ming oilaning tomorqa yeri yo'q, har besh xonadonning birida birorta ham chorva mol, 37 foiz xonadonlarda sigir, yarmisida qo'y boqilmas edi. Oliy o'quv yurtlari yuqori malakali professor-o'qituvchilar bilan, zamonaviy texnika vositalari bilan yetarli darajada ta'minlanmagan edi. Kadrlar tayyorlashda son ketidan quvishga yo'l qo'yildi.

Afg'on urushi esa davlatning bu siz ham og'ir iqtisodiy va siyosiy ahvoliga qattiq zarba berdi. Butun bir socialistik tizim chuqur islohotsiz yashashga noqobil ekanligini yaqqol ko'zga tashlandi va shunday islohot 1985-yil aprelda "qayta qurish" nomi bilan boshlandi. Ko'rinishidan yuzlab millatlarni porloq kelajak yo'lida birlashtirgan Ittifoq qayta qurishning birinchi zarbalaridanoq parcha-parcha bo'lib ketdi. Olma-ota, Boku, Tbilisi, Vilnyus shaharlarida bo'lib o'tgan voqealar SSSR ning millatparvarlik siyosatning shunchaki yuzaki ekanligini ko'rsatish bilan birga demokratik jarayonlarning tezlashishiga sabab bo'ldi.

1989-yilning may-iyun oylarida Farg'onada fojeali voqealar sodir bo'ldi. 45 yil muqaddam Stalin bedodligi natijasida o'z yeridan badarg'a qilingan mesxeti turklarini o'zbek xalqi o'z bag'riga olgan, ularga mehribonlik qilgan edi. Tub yerli aholi bilan mesxeti turklari qardoshlik aloqalarini bog'lab, o'n yillar davomida inoqlashib yashadilar. Biroq 1989-yil 20-mayda Quvasoyda tub yerli aholi bilan mesxeti turklari guruhlari o'rtasida mushtlashish sodir bo'ldi. Respublika siyosiy rahbariyatining voqeani to'g'ri baholay olmaganligi va tezkorlik bilan zarur choralar ko'rmaganligi oqibatida vaziyat murakkablashdi va etnik mojaroga aylanib, qon to'kilishiga olib keldi. 3-iyun kuni kechqurun Toshloq posyolkasida, so'ng Marg'ilon shahrining mesxeti turklari zich yashaydigan qasabasida ur-yiqit, uylarga o't qo'yish, qotillik, tahqirlash, talonchilik, vahshiylik sodir bo'ldi. Keyingi kunlarda beboshlik harakatlari Farg'ona shahri, uning atrofidagi qishloqlarga tarqaldi. Olomon tomonidan sanoat korxonalariga, temir yo'l stansiyasiga, aloqa uzelig, militsiya binosiga hujum qilindi. Bosh-boshdoqlik partiya va sovetlarga qarshi tus olib bordi. Ana shunday favqulodda vaziyatda respublikada hukumat komissiyasi tuzildi. 4-iyundan boshlab komendantlik soati joriy etildi. Farg'onaga shoshilinch ravishda SSSR ichki ishlar vazirligi ichki qo'shinlari-ning 13 ming kishilik bo'linmasi keltirildi. Ur-yiqit 7 iyun kuni yana takrorlandi va tez orada Qo'qon shahriga, Rishton, O'zbekiston tumanlariga tarqaldi. 8-iyunda Qo'qonda aholining tinch namoyishi SSSR ichki ishlar vazirligi qo'shinlari tomonidan o'qqa tutildi, 50 dan ortiq kishi halok bo'ldi, 200 dan ortig'i yarador qilindi. Ommaviy tus olgan tartibsizlik, ur-yiqitlar natijasida jami 103 kishi halok bo'ldi. 1011 kishi jarohatlandi va mayib bo'ldi. SSSR ichki ishlar vazirligi ichki qo'shinlarining 137 harbiy xizmatchisi, 110 militsiya xodimi yarador bo'ldi, militsiya xodimlaridan biri vafot etdi. 757 uy, 27 davlat binosi, 275 avtotransport vositasi yondirildi va talon-toroj qilindi.

Farg'ona fojeasining sabablari, uni harakatga keltirgan kuchlar kim edi? O'zbekiston Kompartiyasi MQning 1989-yil 23-iyunda bo'lgan XIV plenumida Farg'ona fojeasi bilan bog'liq masalalarni o'rganish uchun maxsus komissiya tuzildi. Komissiya axboroti O'zbekiston Kompartiyasi MQning 1989-yil 29-iyulda bo'lgan XV plenumi tomonidan ma'qullandi. Farg'ona viloyati, shahar, tuman partiya va sovet tashkilotlarining, huquqni himoya qilish organlarining tashkilotchilik, siyosiy ishidagi jiddiy xatolar fojeali voqealarga sabab bo'ldi. Ular viloyatdagi keskin ijtimoiy, siyosiy vaziyatning kuchayish xavfiga yetarli baho bermadilar, millatlararo adovatni keltirib chiqarishga uringan ekstremistlarga, poraga sotilganlarga o'z vaqtida zarba bermadilar. Farg'ona viloyatida o'n yillar davomida ijtimoiy-iqtisodiy keskinlik ortib bordi.

Xo'jalik strukturasi izdan chiqqan, tarmoqlar xom ashyo yetishtirish, yarim fabrikatlar ishlab chiqarishga moslashib qolgan edi, ishsizlar soni tobora oshib borar, odamlarni, ayniqsa, yoshlarni ish bilan ta'minlash tadbirlari ko'rilmadi. Kadrlarni tanlash, joy-joyiga qo'yish ishlari buzilgan, poraxo'rlik, xizmat mavqeini suiiste'mol qilish avj olgan edi. Ana shunday keskinlikdan, respublikada ijtimoiy-siyosiy beqarorlikni keltirib chiqarishdan manfaatdor siyosiy kuchlar, ekstremistlar foydalandilar.

Respublika iqtisodiyoti va ijtimoiy sohasini xolisona tahlil etish, baholash va ko'tarishga qaratilgan dastlabki sa'y-harakatlar qilindi. Qishloq aholisining shaxsiy tomorqalari uchun yer ajratildi. Yerga muhtoj bo'lgan 381 ming oilaga tomorqa yerlari berildi, 372 ming oila o'z tomorqalarini kengaytirib oldi. Shu maqsadlar uchun jami 150 ming gektar yer ajratildi. Respublikada "Ish bilan ta'minlash" dasturi ishlab chiqildi. Ana shu dasturga binoan 1990-yilda 300 ming kishi, asosan yoshlar ish bilan ta'minlandi. Aholining kam daromadli qismini ijtimoiy jihatdan himoyalash uchun 1990-yilda byudjetdan va korxonalar hisobidan 142 mln. so'm qo'shimcha mablag' ajratildi.

O'zbekiston siyosiy mustaqilligini qo'lga kiritishga tomon tutilgan yo'l iqtisodiy mustaqillik masalasi bilan qo'shib olib borildi. O'zbekiston rahbariyati xalq xo'jaligini bozor iqtisodiyotiga o'tkazish yo'lini mustaqil belgilashga kirishdi. "O'zbekistonning iqtisodiy mustaqilligini shakllan-tirish konsepsiyasi" ishlab chiqildi. Konsepsiyada O'zbekiston xalq xo'jaligini sog'lomlashtirish va bozor iqtisodiyotiga o'tish yo'llari belgilab berildi. Mazkur masala yuzasidan hukumat dasturi 1990-yil oktabrida O'zbekiston Oliy Kengashining IV sessiyasida muhokama qilindi va ma'qullandi. Sessiya respublika hukumatiga "O'zbekiston SSR mulkiga egalik qilish, uni tasarruf etish, taqsimlash va undan foydalanish masalalari yuzasidan respublikaning suveren huquqlarini amalga oshirishning samarali amal qiluvchi mexanizmini yaratish bo'yicha asoslangan takliflar tayyoriashni topshirdi". Shunday qilib, 80-yillar oxiri va 90-yillar boshida O'zbekistonning ijtimoiy-siyosiy hayotida sodir bo'lgan muhim voqealar davlat mustaqilligini qo'lga kiritish tomon dadillik bilan amaliy qadamlar tashlaganligini yaqqol ko'rsatadi.

80-yillarning oxirlariga kelib, vaziyat birmuncha o'zgardi. Respublikamiz shu darajaga borib yetdiki, SSSR imperiyasi chok-chokidan so'kilib ketdi. Xalqlarning ozodlik, mustaqillik va baxt-saodatga intilish, o'z taqdirini o'zi belgilashga azmu-qarori mana shunday o'zgarishlarning harakatga keltiruvchi kuchi bo'ldi. Shu o'rinda, O'zbekiston chinakkam mustaqillikka erishish maqsadini dono, aqlli davlat rahbari Islom Karimov rahnamoligida birinchilar qatorida ziyraklik bilan bildirganligini o'lkamiz uchun faxr-iftixor tuyg'usi bilan qayd etib o'tish kerak.

Ijtimoiy-siyosiy jarayonlarning ziddiyatlashuvi va hodisalarning keskinlashuvi "qayta-qurish" yillarida ham o'z ta'sir ko'lamini kengaytirib keldi. Yana bir holat borki, mustaqillikka intilayotgan Respublikamizda siyosiy ahvolini izdan chiqarish uchun Farg'ona, Bo'ka, Parkentdagi qonli fojealar uyushtirildi. Yurtimizda vujudga kelgan turli xildagi tangliklar, jumladan, mesxeti turklarining o'z tarixiy vataniga qaytishdek adolatli talablari yuzasidan kelib chiqayotgan noroziliklarni chuvalashtirib qonli to'qnashuvga olib keldi. Markazda tayyorlangan aniq reja va siyosiy ko'rsatmalar o'z millatimiz vakillari orasidan chiqqan munofiqlarning sa'y-harakati bilan amalga oshirildi.

1989-yil 23-iyunda Islom Abdug'anievich Karimov O'zbekistonning birinchi rahbari sifatida o'z faoliyatini boshladi. U qisqa vaqt ichida O'zbekistonda vujudga kelgan ijtimoiy tanglik sharoitini barqarorlashtirishga qaratilgan tubdan yangi milliy siyosatni shakllantirishga erishdi. Natijada, siyosiy beqarorlik, fuqarolar va millatlararo nizolarning oldi olindi.

Davlat boshqaruvida bosqichma-bosqich demokratik tamoyillar mustahkamlandi. O'zbekistonda mustaqil davlat tashkil etishining barcha siyosiy va huquqiy zaminlari yaratildi.

Bugungi kunda u “O‘zbek modeli” sifatida jahonda tan olinmoqda. Endi O‘zbekiston Markazning topshiriqlariga ko‘r-ko‘rona itoat etmaydigan yangi tizimga, butun bir xalqning asriy orzusi bo‘lmish mustaqillik bo‘lag‘asida turgan edi.

4. I. Karimov – O‘zbekistonning Birinchi Prezidenti.

Islom Abdug‘aniyevich Karimov 1938-yil 30-yanvarda Samarqand shahrida xizmatchi oilasida tug‘ildi. O‘rta Osiyo politexnika instituti va Toshkent xalq xo‘jaligi institutini muhandis-mexanik va iqtisodchi mutaxassisliklari bo‘yicha tugatdi. Mehnat faoliyatini 1960-yilda Toshkent qishloq xo‘jalik mashinasozligi zavodida boshladi. 1961-yildan 1966-yilgacha Toshkent aviatsiya ishlab chiqarish birlashmasida muhandis, yetakchi muhandis-konstruktor bo‘lib ishladi. 1966-yilda O‘zbekiston SSR Davlat plan komitetiga ishga o‘tib, mutaxassislikdan Respublika Davlat plan komiteti raisining birinchi o‘rinbosari lavozimigacha bo‘lgan yo‘lni bosib o‘tdi. Islom Abdug‘aniyevich Karimov 1983-yilda O‘zbekiston SSR Moliya ministri, 1986-yilda O‘zbekiston SSR Ministrlar Soveti Raisining o‘rinbosari, Respublika Davlat plan komitetining raisi etib tayinlandi. U 1986-1989-yillar mobaynida Qashqadaryo viloyati partiya komitetining birinchi kotibi lavozimida ishlab, o‘zining katta rahbarlik va tashkilotchilik qobiliyati, fidoyiligi va qat‘iyati, el-yurt dardini, odamlarning tashvish va muammolari, ularning talab va manfaatlarini yurakdan his qilishi bilan g‘oyat og‘ir ijtimoiy-iqtisodiy ahvolga tushib qolgan viloyatdagi vaziyatni qisqa vaqt ichida tubdan o‘zgartirishga erishdi.

Islom Abdug‘aniyevich Karimov 1989-yilning iyunidan O‘zbekiston Kompartiyasi Markaziy Komitetining birinchi kotibi etib saylandi. O‘sha paytda respublikamiz fuqarolar urushi, qon to‘kish, millatlar va konfessiyalararo mojarolar yoqasida turgan edi. Voqealarning xuddi shunday rivoji qo‘shni mamlakatlarda amalga oshirilgan edi. Ana shunday o‘ta og‘ir davrda u o‘zining voqealarni oldindan ko‘ra bilish qobiliyati, kuchli irodasi va qat‘iyati bilan xalqimiz va mamlakatimizni shunday achinarli qismatdan saqlab qoldi. Aynan o‘sha davrda xalqimiz Islom Abdug‘aniyevich Karimov timsolida mard, bukilmas iroda egasi va sodir bo‘layotgan favqulodda murakkab hodisalarning mohiyatini davlat manfaatlarini nuqtai nazaridan ko‘ra oladigan, o‘z Vatani va xalqi, har bir yurtdoshining taqdiri uchun alohida mas‘uliyatni his eta oladigan haqiqiy rahbarga ega bo‘ldi. 1990-yil 24-mart kuni O‘zbekiston SSR Oliy Kengashining sessiyasida Islom Abdug‘aniyevich Karimov O‘zbekiston SSR Prezidenti etib saylandi. 1991-yil 29-dekabrda muqobilik asosida o‘tkazilgan umumxalq saylovida O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti etib saylandi.

Islom Abdug‘aniyevich Karimov 25-yil davomida mustaqil O‘zbekistonni boshqarib, ochiq fuqarolik jamiyati va bozor iqtisodiyotiga asoslangan huquqiy demokratik davlat qurishning chuqur o‘ylangan strategiyasini ishlab chiqqan va uni amalga oshirgan buyuk davlat arbobi sifatida mamlakatimizda va xalqaro maydonda yuksak obro‘-e‘tibor qozondi. O‘zbekistonning suvereniteti va mustaqilligini saqlash va mustahkamlash Prezident Islom Karimov uchun hamisha eng oliy ustuvor vazifa bo‘lib keldi va u olib borgan siyosatning asosiy o‘zak tamoyili bo‘lib qoldi. O‘zbekiston xalqi istiqlol yillarida erishilgan barcha olamshumul yutuqlar va natijalarni mamlakatimizning Birinchi Prezidenti nomi va faoliyati bilan uzviy bog‘liq deb biladi.

5. Sovet davlatining tanazzulga yuz tutishi.

20-yillarning boshlarida joriy etilgan yangi iqtisodiy siyosat O‘zbekistonning ham iqtisodiyotida jonlanishga olib keldi. Lekin 20-yillarning oxirida bu siyosat o‘zining mohiyatini yo‘qota boshladi va 1929-yilda batamom bekor qilindi. Yerkin savdo, xususiy tadbirkorlikka chek qo‘yildi. O‘zbekistonda sovet hokimniyatini mustahkamlashning zaruriy sharti sifatida industriyalashtirish siyosatini amalga oshirish boshlandi. San‘ati qoloq, malakali ishchi kadrlar mutaxassislari deyarli yo‘q, og‘ir sanoati rivojlantirish tajribasi yo‘q o‘lkada industriyalashtirish

og'ir kechdi. Industriyalashtirishning dastlabki paytida kichik suv elektrostantsiyasi hamda qishloq xo'jaligiga, paxtachilikka qaratilgan xom-ashyoni qayta ishlash korxonalari qurilib ishga tushirildi. Chirchiqdagi GESlar Toshkent tikuvchilik, poyafzal, tamaki. Farg'ona to'qimachilik, Samarqand va Marg'ildagi ipak fabrikalari shular jumlasidandir.

30-yillarda Toshkent to'qimachilik kombinati, qishloq xo'jalik mashinasozlik zavodi, Chirchiq kimyo kombinati va boshqa ko'plab yirik korxonalar ishga tushirildi. 30-yillar oxirida respublikada 1445 ta har xil sanoat korxonalari mavjud bo'lib, bularda 142 ming ishchi mehnat qilar edi. Sovetlarning o'z kuchimiz bilan qisqa muddatda deb olib borgan industriyalashtirish siyosati O'zbekiston uchun g'oyat og'ir kechdi. Markaz respublikamizning yer osti va yer usti qazilma boyliklari, xom-ashyo manbalarini talon-taroj qilib, arzon ishchi kuchidan foydalanib, o'lkadan mumkin qadar ko'proq foyda olish harakatida bo'ldi. Bu siyosat ayniqsa millionlab dehqonlar hisobidan amalga oshirildi. Chunki qishloqda zo'rlik bilan olib borilgan jamoalashtirish siyosati g'arazli maqsad uchun juda ham qo'l keldi. 1930-yilning boshlaridan yoppasiga jamoalashtirish harakati boshlanib, katta yer egalari, o'rta hol dehqonlar va kambag'allarning yerlari jamoa xo'jaliklariga birlashtirildi, ularning qo'llaridagi ot-ulov, mehnat vositalari, chorva mollari ham majburiy umumlashtirildi.

Davlat, jamoa xo'jaliklari orqali rejalashtirilgan yo'l bilan mehnatkash dehqonlar oladigan hosilning deyarli barchasini yig'ib oladigan bo'ldi, Buning natijasida dehqonlar xo'jaligi xonavayron bo'ldi. Ommaviy jamoalashtirishga suyanib, badavlat xo'jaliklar ayrim o'rtahol dehqonlardan 5,5 mingdan ortig'i o'z oilasi bilan uzoq o'lkalarga surgin qilindi. O'z-o'zidan ravshanki jamoalashtirish siyosati natijasida qishloq xo'jaligida mehnat unumdorligi pasayib, moddiy manfaatdorlik yo'qoldi, qishloq aholisi qoshshoqlashdi, dehqonni espuatatsiya qilishning birdan-bir takomillashgan usuli kashf etildi. O'zbekistonda paxta yakka hokimligini kuchaytirish yo'li bilan SSSR paxta mustaqilligiga erishdi. Ikkinchi jahon urushi yillari davrida izdan chiqqan O'zbekistonning iqtisodiyoti urushdan keyingi 1946-1950-yillari g'oyat keskinlashgan xalqaro vaziyatda qayta tiklana boshladi.

Mamlakatning ichki resurslari, tabiiy boyliklari va arzon ishchi kuchini g'oyat ko'chma ekspuatatsiya qilish evaziga, yaxshi sarmoyalardan bosh tortgan holda olib borilgan iqtisodiyotni tiklash xalq boshiga og'ir kunlarni keltirdi. O'zbekiston xo'jaligini tiklash ishlari sovet hukumatining zo'r berib qurollanish siyosatiga bo'ysindirildi. Urushdan keyingi yillarda qishloq xo'jaligini, ayniqsa chorvachilikni tiklash ishlari ancha og'ir o'tdi. 1945-yil 15-iyuldagi Markaziy hukumatining O'zbekistonda paxtachilikni tiklash va yanada rivojlantirish choralari to'rg'risidagi qarori asosida paxta yakkaxonligi kuchaytirildi va O'zbekistonning markazga bog'liqligi yana ham mustahkamlandi. Yirik sanoat korxonalarining vujudga kelishi bilan Respublikaning ittifoqqa bog'lanishi yana ham kuchaydi.

Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov o'sha davrni O'zbekiston bir yoqlama iqtisodiyotga Markazga butunlay qaram, izdan chiqqan iqtisodiyotga ega bo'lgan yarim mustamlaka mamlakat qatoriga aylangan edi, deydi. O'zbekistonning iqtisodiy ahvolidagi nohush holatlarning ijtimoiy oqibatlari nihoyatda og'ir bo'ldi.

Totalitar tizimi jarayonida o'lkadagi madaniy-ma'rifiy ishlar e'tibordan chetda qolmadi. 20-30 yillarda savotsizlikni tugatish, ta'lim-tarbiya ishlari osongina qo'lga olindi. Achinarlisi shundaki, respublikada ta'lim-tarbiya, madaniy-ma'rifiy ishlar Shaklan milliy-ma'rifiy sotsialistik shiori ostida olib borildiki, asl maqsad baynalminalchilik niqobi bilan pardalanib, o'lkaga rus madaniyatini, ularning turmush tarzini tarqatishdan iborat bo'ldi. Sovet hukumati dastlabki kunlardan boshlab dinga, diniy tashkilotlarga qarshi keng miqyosda kurash olib borib, ateistik jamiyat qurish tomon yo'l tutgan edi. Machit va madrasalarni yopib, ularning binolaridan boshqa maqsadlarda foydalanildi. Navruz kabi umumxalq bayrami diniy marosimlar

bekor qilindi. 20-30 yillar o'zbek adabiyoti va san'atida izlanishlar, uyg'onish va yo'qotish yillari bo'ldi. 20-yillarda ma'rifatchilik harakatining samarali yillari bo'lib, A.Qodiriy, Fitrat, Cho'lpon, Botu, Elbek, Hamza, S. Ayniy so'ngroq yangi yosh ijodkorlar Oybek G.G'ulom, X.Olimjon, A.Qaxxor kabi o'zbek adabiyotining yirik namoyandalari faoliyat ko'rsatdi.

Urushdan keyingi 50-60 yillarda respublika ijobiy ziyolilarning yangi avlodi shakllandi. Shaxsga sig'inishning fosh etilishi bilan yuzaga kelgan ilqlik shamoli bilan badiy adabiyotda, ko'pgina salmoqli asarlar yaratildi. Bir qancha yangi o'zbek teatr va konsert san'atining dong'ini taratgan jamoalar tashkil etildi. Jamiyatda inqirozli holatlarini kuchayishi bilan madaniy xayotdagi ziddiyatlar ham keskinlashdi, chiqib borayotgan sotsializm g'oyalarsiz tarixiy badiy asarlar yorug'lik ko'rmaydigan bo'ldi. O'zbek xalqi uchun eng daxshatli milliy, diniy, tarixiy, qadriyatlardan judo bo'lganligida edi. Yagona sovet xalqi nternatsional peol to'g'risidagi uydirma nazariyalar adabiyot va san'atdagi shaklan milliy, mazmunan sotsialistik asarlarining yaratilishi xalqimizni azaliy qadriyatlardan maxrum etdi.

Nazorat savollari:

1. XX asr 80-yillarda O'zbekiston SSR davlat rahbarligida kimlar faoliyat yuritgan?
2. O'zbekistonda 80-yillarda ma'naviy-madaniy sohalar qanday axvolda edi?
3. Markazning O'zbekistonda uyushtirgan qatag'onlik siyosati – "Paxta ishi" dan ko'zlagan maqsadi nima edi?
- 4.80-yillarning oxirlarida O'zbekistonda millatlararo munosabatlarning keskinlashuvi, uning sabablari va oqibatlari xaqida ma'lumot bering?

4- Mavzu: Mustaqil O'zbekiston Respublikasining tashkil topishi va uning tarixiy ahamiyati. O'zbekistonning o'ziga xos istiqlol va taraqqiyot yo'li (4 soat)

Reja:

1. Mustaqillik arafasida respublikadagi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy ahvol.
2. O'zlikni anglashga intilishning kuchayishi. Siyosiy tizimdagi o'zgarishlar.
3. Mustaqillikning e'lon qilinishi. O'zbekiston Respublikasining tashkil etilishi.
4. Mustaqil taraqqiyotning dastlabki bosqichidagi muammolar. O'zbekistonning o'ziga xos taraqqiyot yo'lini tanlashi
5. O'zbekistonning iqtisodiy mustaqilligini ta'minlashga qaratilgan strategiya asoslari.
6. Mustaqillikning me'yoriy huquqiy asoslarining yaratilishi. Yangi Konstitutsiyaning qabul qilinishi va uning tarixiy ahamiyati.

Tayanch so'z va iboralar: *Mustaqillik, Davlat ramzlari, Konstitutsiya, Referendum, Demokratiya, Mustaqillik deklaratsiyasi, «O'zbek modeli», MDH, Tashqi siyosat. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov, O'zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi, bozor munosabatlariga asoslangan demokratik jamiyat, davlat ramzlari, konstitutsiya, taraqqiyotning "O'zbek modeli".*

1.Mustaqillik arafasida respublikadagi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy ahvol.

XX asrning oxirgi 20 yili insoniyat tarixida katta o'zgarishlar yuz bergan davrlardan biri bo'ldi. 1980 yillarda sobiq ittifoqda iqtisodiy inqiroz yetildi. Vatanimiz O'zbekiston ham ushbu voqealardan chetda qolgani yo'q. Mazkur voqealar O'zbekistonning iqtisodiy va siyosiy hayotiga o'z ta'sirini o'tkazdi. Natijada yurtimizda ittifoqning boshqa respublikalarida bo'lgani kabi ko'plab muammolar yuzaga keldi.

Asrlar davomida orzu qilingan, kurashib kelishgan mustaqillikka erishish uchun imkoniyat vujudga keldi. Bu imkoniyatni qo'ldan boy bermaslik shart edi. 1989 yil 21 oktabrda Respublika

Oliy Kengashi davlat tili to'g'risidagi qonunni qabul qildi. Davlat tili to'g'risidagi qonunning qabul qilinishi O'zbekistonning mustaqillik uchun qo'ygan ilk qadami edi. «Qizil imperiya» davrida yagona sovet xalqini shakllantirish orzusi o'zbek xalqining ma'naviyati, milliy urf-odatlar bilan birga tiliga ham katta ziyon yetkazdi. Yetkazilgan ma'naviy ziyonlar tahlil qilinganda davlat tili to'g'risidagi qonunning qabul qilinishi naqadar katta ahamiyatga ega ekanligi yaqqol ko'zga tashlanadi. Buning ustiga qiyin, lekin sharaflı yo'lga birinchi qadam qo'yildi.

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.Karimovning 1989 yil 20 sentabrdagi KPSS Markaziy Komiteti Plenumida «Biz Ittifoq va respublikalarning vazifalarini, burchlarini va o'zaro majburiyatlarini aniq-ravshan belgilab qo'yish, respublikalar mustaqilligini har jihatdan mustahkamlash tarafdorimiz», deb ta'kidlashi O'zbekiston o'ziga mustaqillik yo'lini tanlaganini yana bir bor ko'rsatdi. Ittifoqda esa «buyuk rus shovinizmi», qog'ozbozlik, byurokratik tartib, turli xil iqtisodiy va ijtimoiy cheklovlar o'z natijalarini ko'rsatib mamlakat og'ir ahvolga kelib qoldi. SSSR hukumati inqirozdan chiqish yo'lini topa olmas, xalqning esa turmush darajasi xavfli darajada pasayib bormoqda edi. Xalq orasida ishonchsizlik kayfiyati vujudga kelib, hukumatning obro'si tushib ketdi. O'zbekistonda esa ittifoqdan farqli iqtisodiga oid muhim tadbirlar amalga oshirilmoqda edi. 1989 yil 25 noyabrda bo'lib o'tgan O'zbekiston SSR Oliy Soveti sessiyasida «O'zbekiston SSRni iqtisodiy- ijtimoiy rivojlantirishning 1990 yilgi davlat rejasi to'g'risida»gi masalaning muhokama qilinishi ham shundan dalolat beradi.

Siyosiy sohada ham katta o'zgarishlar yuz bermoqda edi. 1990 yil 23 martda O'zKPMK Plenumida amaldagi hokimiyatni O'z KPdan xalq deputatlari sovetlariga berish, prezidentlik lavozimi va suverinitet masalalari ko'tarildi. **1990 yil 24 martdagi O'zbekiston Respublikasi Oliy Sovetining sessiyasida vatanimiz tarixida birinchi marta Prezidentlik lavozimi ta'sis etish to'g'risida qaror qabul qilindi.** Sessiyada yakdillik I.A.Karimovning O'zbekiston SSR Prezidenti etib saylash to'g'risida qaror qabul qildi. Bularning barchasi osonlik bilan kechgani yo'q, chunki Moskvaning qarshiligi juda kuchli edi. L.Levitin va D.S. Karlaynlar shunday eslaydilar:- 1990 yilning mart oyida Islom Karimov - o'sha paytdagi ittifoqdosh respublikalar rahbarlari orasida birinchi bo'lib, Prezidentlikka saylandi.

Moskva buni juda yomon qabul qildi. Gorbachev ochiqdan-ochiq g'azablendi. Karimovdan qutilish uchun, tazyiqning barcha yo'llaridan foydalanib ko'rishdi. Gorbachev uni o'taketgan amalparast deb aybladi. Bu vaqtda, men ishonamanki, Karimov haqoratlangan va ho'rlangan O'zbekistonning obro'sini ko'tarish xaqida uylardi va bu kurashda Karimov o'zi va xalqi uchun hamma narsaga tayyor yo'l boshchi sifatida g'olib chiqdi» (L.Levitin, S.Donald, Korlayn. Islom Karimov - yangi O'zbekiston Prezidenti. Toshkent. 1996 yil.).

O'zbekiston tarixidagi asosiy voqealardan biri **1990 yil 20 iyunda sodir bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Sovetining ikkinchi sessiyasida «Mustaqillik deklarasiyasi» qabul qilindi.**

Deklarasiya quyidagi so'zlar bilan boshlangan edi: «O'zbekiston Sovet Sosialistik Respublikasi Oliy Soveti:

O'zbek xalqining davlat qurilishidagi tarixiy tajribasi va tarkib topgan boy an'analari;

Har bir millatning o'z taqdirini o'zi belgilash huquqini ta'minlashdan iborat oliy maqsad haqqi;

Har bir kishining farovon turmush kechirishini ta'minlashni oliy maqsad deb bilgan holda;

O'zbekiston xalqlarining kelajagi uchun tarixiy ma'suliyatni chuqur his etgan holda;

Xalqaro huquq qoidalariga, umumbashariy qadriyatlarga va demokratiya prinsiplariga asoslanib, O'zbekiston Sovet Sotsialistik Respublikasining davlat Mustaqilligini e'lon qiladi».

Shu kundan e'tiboran O'zbekistonga tegishli bo'lgan barcha siyosiy va iqtisodiy masalalar mustaqil tarzda hal etilishi kerak edi.

Siyosiy sohadagi sifat o'zgarishidan yana biri 1991 yil 17 martda yuz berdi. Shu kuni umumxalq referendum o'tkazildi. Referendumdagi asosiy byulitenlardan biriga O'zbekiston (Ittifoq respublikalari orasida faqat respublikamiz) da «O'zbekiston yangilanayotgan ittifoq (federasiya) tarkibida mustaqil, teng huquqli Respublika bo'lib qolishga rozimisiz?» - degan savol kiritilgan edi. Mustaqillik uchun ovoz beruvchilar soni 9.215.571 tani ya'ni umumiy saylovda qatnashganlarning 93,9 foizini tashqil etdi. Referendum natijalari Respublika rahbariyati va O'zbekiston xalqining birdamligini hamda tanlagan yo'limizning to'g'riligini oshkor etdi.

O'zbekiston SSR Oliy Kengashi Prezidiumi 1991 yil 22 iyunda xalqning qo'llab - kuvvatlashiga tayangan holda Mustaqillik deklaratsiyasiga asoslanib «O'zbekiston SSR hududida joylashgan ittifoqqa bo'ysunuvchi davlat korxonalari, muassasalari va tashqilotlarini «O'zbekiston SSRning huquqiy tabeliga o'tkazish to'g'risida» qaror qabul qildi.

Iqtisodiy ahvol ittifoqda bo'lganidek juda og'ir edi. Aholining turmush tarzi pasayib ittifoqqa nisbatan ishonch kun sayin susaydi. 1991 yil fevralda Toshkent Siyosatshunoslik va Boshqaruv Instituti Toshkent, Samarkand va Farg'ona shaharlarida 10 ta sanoat korxonasida 400 kishi bilan sosialogik so'rov o'tkazdi. Natija shuni ko'rsatdiki, so'ralganlarning 67,8 foizi mamlakatdagi iqtisodiy ahvolning yaxshilanishiga ishonmagan, 72 foizi odam hayotdan qoniqmayotganini, faqat 4,5 foiz kishi umumittifoq idoralariga ishonishini, 32,5 foiz ishchilar esa Respublika davlat idoralariga ishonch bilan qarashlarini bildirganlar.

Shunday bir vaziyatda Ittifoqda ijtimoiy-siyosiy uch yo'nalishdagi kuchlar manfaatlari to'qnash keldi:

1) SSSRni saqlab qolish, iqtisodiy rivojlanishning socialistik yo'ldan voz kechmaslik, markazdan boshqaruv tarafdorlari bo'lgan - birinchi kuchlar (platforma).

2) SSSRni tarqatib yuborish, suveren, mustaqil respublikalar ittifoqini tuzish, xususiylashtirish, umuman, socialistik yo'ldan voz kechish tarafdori bo'lgan – S. Shatalin dasturi tarafdorlari.

3) SSSR ni saqlab qolish, murosa qilish, markazlashtirishdan voz kechmaslik, «Shokovaya terapiya» tarafdori bo'lgan - M. S. Gorbachev platformasi.

1991 yil 19 - 21 avgust kunlari Moskvada Favqulodda holat davlat komiteti (GKCHP) tomonidan davlat to'ntarishiga urinish yuz berdi. GKCHPchilar noqonuniy ravishda aholining orzu umidlariga to'sqinlik qilish, respublikalar mustaqilligini bo'g'ish va ilgariidek «qizil imperiya» ga qaytish maqsadida hokimiyatni qo'lga olmoqchi bo'ldilar. Demokratiya havosidan nafas olgan, eskilik sarqitiga qaytishni xohlamagan xalq demokratik kuchlar timsolida g'alaba qozondi.

O'zbekiston hukumati Mustaqillik Deklaratsiyasi asosida 1990-vilda dadillik bilan respublika manfaatlaridan kelib chiqqan holda bir qator tadbirlar majmuasini amalga oshirdi. «O'zbekiston SSRdagi ijro etuvchi va farmoyish beruvchi hokimiyat tuzilmasini takomillashtirish va O'zbekiston SSR Konstitutsiyasi (Asosiy qonun)ga o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritish to'g'risida» (noyabr)gi qonun. «Er to'g'risida»gi (iyul) qonun, O'zbekiston Prezidentining respublika fuqarolari ga yakka tartibda turar-joy qurish va shaxsiy tomorqa xo'jaliklari uchun yer uchastkalari ajratish to'g'risidagi, aholi punktlarini gazlashtirish to'g'risidagi farmonlari, Vazirlar Mahkamasining paxta xomashyosi, boshqa turdagi dehqonchilik va chorvachilik mahsulotlarining xarid narxlarini ko'p martalab oshirish to'g'risidagi, shuningdek qishloq xo'jaligidagi mehnatga to'lanadigan haqni oshirish to'g'risidagi qarorlari va boshqalar ana shular jumlasiga kiradi.

1991-yilga kelib sobiq Ittifoqda millatlararo munosabatlar shu darajada keskin tus oldiki, SSSRning batamom parchalanish xavfi ko'zga yaqqol tashlanib qoldi. Bu davrda Litva, Latviya, Estoniyadan so'ng Gruziya va Ozarbayjon xalqlari o'z davlat mustaqilligini e'lon qilgan edi. Mana shunday og'ir bir paytda markaz SSSRni saqlab qolish niyatida ayyorlik bilan turli xildagi tuzoqlarni ishlab chiqqan edi. Ana shunday tuzoqlardan biri 1991-yil aprelida Moskvaga yaqin Novo Ogorova degan joyda SSSR Prezidenti va 9 ta ittifoqchi jumhuriyatlar rahbarlari imzolagan bitim edi. Bu bitim «mamlakatdagi vaziyatni barqarorlashtirish va inqirozni yengishga doir kechiktirib bo'lmaydigan chora-tadbirlar to'g'risida qo'shma bayonot» deb ataldi.

Mana shunday sharoitda boshqa bir siyosiy kuchlar ya'ni KPSS Markaziy Komiteti va Sovetlar hukumatining ayrim rahbarlari 1991-yil, 19-21-avgustda Moskvada davlat to'ntarishi tayyorladilar. Ularning asl maqsad-muddaolari mamlaktda harbiy diktatura o'rnatish va zo'rlik vositasi bilan SSSRni saqlab qolishdan iborat edi. Natija esa teskari yakunga olib keldi. Tarixga GKCHP nomi bilan kirgan davlat to'ntarishi voqeasi dunyodagi so'nggi mustamlakachi saltanat - SSSRning batamom parchalanishini tezlashtirgan asosiy omil sifatida xizmat qildi. Shunday qilib 74 yil umr ko'rgan qizil mustamlakachi saltanat erk va milliy ozodlik kurashlari ta'siri ostida parchalandi.

2.O'zlikni anglashga intilishning kuchayishi. Siyosiy tizimdagi o'zgarishlar.

O'zlikni anglashga intilishning kuchayishi. Siyosiy tizimdagi o'zgarishlar. 1990-yil, fevral-aprel oylarida O'zbekiston Oliy Kengashi va Mahalliy Kengashlariga saylovlar bo'lib o'tdi. Bu saylovlarning ilgari davrdagi saylovlardan farqi shunda ediki, mamlakat tarixida birinchi marta ko'pgina okruglarda saylovlar bir necha nomzodlar davogarligida o'tkazildi. Ammo O'zbekiston Oliy Kengashiga nomzod ko'rsatgan 500 okrugdan 174 tasida muqobil nomzodlar ko'rsatilmadi. Saylovni tashkil etish va o'tkazish jarayoni demokratik talablar darajasida bo'ldi, deb aytolmaymiz, nomzodi ko'rsatilgan vakillarning hammasiga bir xil sharoit va imkoniyatlar yaratilmadi. Bu va boshqa sabablar taqozosiga ko'ra saylangan nomzodlarning 95 foizini kommunistik firqa a'zolari tashkil etdilar. «Yangi shakllangan 12-chaqiriq O'zbekiston Oliy Kengashi 1-sessiyasining respublika istiqboli uchun katta ahamiyatga molik va sobiq Ittifoq doirasida birinchi bo'lgan siyosiy qarori - O'zbekistonda Prezidentlik boshqaruvini joriy etishi bo'ldi. 1990-yil, 24-martda respublika kompartiyasining birinchi kotibi Islom Karimov O'zbekistonning birinchi Prezidenti etib saylandi.

Islom Karimov - davlat va siyosat arbobi, 1989-yil iyunidan O'zbekiston KP Markaziy Qo'mitasining birinchi kotibi vazifasini bajarib kelar edi. Islom Karimov 1991 -yil 29-dekabrda birinchi bor muqobillik asosida o'tkazilgan umumxalq saylovida O'zbekiston Respublikasining Prezidenti etib saylandi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 89-moddasiga muvofiq u ayni vaqtda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining raisi ham edi. O'zbekistonning mustaqillik yillaridagi ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy, ma'naviy va xalqaro maydonda erishgan muvaffaqiyatlari va yutuqlari Islom Karimov nomi bilan bog'liq.

Albatta, O'zbekistonda Prezidentlik boshqaruvining joriy qilinishi, ko'p vaqt o'tar-o'tmas Mustaqillik Deklaratsiyasining e'lon qilinishi respublika hayotidamislsiz tarixiy voqealar edi, amalda bu bizdagi ma'naviy mustaqillikni bildirdi. O'zbekistonda kechayotgan bunday voqealarga M.S.Gorbachyov boshchiligida Markaz albatta, befarq qaramasligi ayon edi. Binobarin, Moskva O'zbekistondagi bunday «o'zboshimchalik»lardan tashvishda edi va uni tezda «jilovlab» qo'yish chorasini izladi. Vaziyat shu darajada keskin tus oldiki, M.S.Gorbachyov O'zbekiston Prezidenti Islom Karimovdan qutulish uchun tazyiq o'tkazishning barcha choralarini ishga soldi. Ammo prezidentimiz o'zining qat'iy pozitsiyasida turib, O'zbekistonni himoya hila oldi.

O'zbekiston Mustaqillikka erishar ekan mavjud ijtimoiy tuzumni shunchaki isloh qilish emas, balki, butunlay boshqa jamiyatni barpo qilishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yilgan:

- Ma'muriy - buyrukbozlik tuzumini tugatish va demokratik huquqiy jamiyat tuzumiga o'tish;
- Turli mulkchilik shakllariga, ko'pukladli iqtisodiyotga, bozor munosabatlariga o'tish va socialistik planlashtirishdan butunlay voz kechish;
- Milliy urf-odatlar, qadriyatlar madaniyatni tiklash, totalitarizmdan umuminsoniy qadriyatlarga o'tish;
- Alohidalikdan yaxshi qo'shnichilik munosabatlariga o'tish, jahon hamjamiyatiga qo'shilish;
- Maqsadlar ma'lum, lekin uni qaysi yo'l bilan qanday amalga oshirish masalasi qiyin edi. Chunki, buning uchun ma'lum bir strategiya, belgilangan dastur kerak edi.

O'zbekistonda yangi jamiyatga o'tish nazariyasini O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I. Karimov boshchiligida yaratildi, desak xato bo'lmaydi. O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining «O'zbekistonning o'z istiqlool va taraqqiyot yo'li» (1992 yil), «O'zbekiston- bozor munosabatlariga o'tishning o'ziga xos yo'li» (1993 yil), «O'zbekiston iqtisodiy islohotlarini chuqurlashtirish yo'lida» (1995 yil) kabi asarlarida O'zbekistonning tanlagan yo'li to'g'risida fikr yuritildi.

O'tish davrida tarixan tarkib topgan qadriyatlar, milliy urf- odatlar, shart-sharoitlar, psixologiya va albatta jahon tajribasi asos qilib olindi. Tanlagan yo'limizning asosiligi ham shunda edi. Muomalada yangi «O'tish siyosati», «Besh asosiy tamoil», «O'zbekcha model», «Sharqona demokratiya», kabi atamalar paydo bo'ldi. Oradan uzoq vaqt o'tgani yo'q. Anchagina munozaraga sabab bo'lgan hatto, ayrimlar nomaqbul, deb hisoblagan o'ziga xos yo'li o'z samarasini bera boshladi.

O'zbekiston rahbariyati kadrlarni tanlash, tarbiyalash va joy-joyiga qo'yishida ham o'zining mustaqil yo'lini belgilab oldi. Bu borada asosiy e'tibor mahalliy xalq vakillariga qaratildi. Albatta bu xol ham xalqning ruhiy kayfiyatini ko'tarishda katta ahamiyatga ega bo'ldi. O'zbekiston hukumatining dinga va diniy tashkilotlarga bo'lgan munosabti keskin o'zgardi. Chunki Islom Karimov haqli sur'atda ta'kidlaganidek «...Musulmon madaniyatidagi xalqni ruhiy tanazzuldan chiqarish mumkin bo'lgan asosiy yo'nalish din erkinligini, islom bilan chambarchas bog'liq milliy urfodatlariga rioya qilish erkinligini yaratib berishdan iborat edi. Biz uzoq va orziqib kutilgan ana shu erkinlikni so'zda emas, amalda ta'minladik».

Xalqimizning eng qadimiy tarixiy an'analaridan biri va doimo e'zozlab kelgan bayrami «**Navro'z**» qaytadan tiklandi va dam olish kuni deb e'lon qilindi. **Ro'za hayit va Qurbon** hayitlariga yangi hayot baxsh etildi. O'zbekistondan harbiy xizmatga chaqiriladigan yigitlar, respublika hududida o'z burchlarini o'taydigan bo'ldilar. Albatta bu tadbirlar O'zbekiston hukumatiga xalqning munosabatini ijobiy tomonga o'zgartirdi va mamlakatda ijtimoiy-siyosiy muhitni barqarorlashtirdi.

Har bir suveren davlat demokratik jamiyat kurmoqchi ekan albatta, o'z Konstitusiyasiga ega bo'lmog'i shart. Jamiyat, davlat, shaxs hatti-harakatlari qonuniy asoslangan bo'lmog'i kerak. O'zbekiston o'z tarixida bir necha marotaba (1918 y, 1920 y, 1927 y, 1937 y, 1978 y) konstitusiyasiga ega bo'lgan bo'lsa-da, mazmunan asosiy qonun bo'lgan emas. Shaklan asosiy qonun bo'lgan bu konstitusiyalarda xalqimizning tarixan shakllanib kelgan ma'naviyat, qadriyatlari, urf-odatlar, shart-sharoitlari va xohish - irodasi hisobga olinmagan edi. Shu sababli mustaqillikni ta'minlovchi qonuniy asosni yaratish eng muhim masalalardan biri edi.

O'zbekistonda konstitutsiya yaratish masalasi 1990 yildayoq paydo bo'lgan edi. Shu yili 20 iyunda qabul qilingan. «Mustaqillik deklarasiya»sining oxiri 12- bandida shunday deyiladi: «Ushbu deklarasiya O'zbekiston SSR ning yangi konstitutsiyasini hamda yangi ittifoq shartnomasini ishlab chiqish uchun asosdir». 1990 yil 1 noyabrda «O'zbekiston SSR konstitutsiyasiga o'zgarishlar va qo'shimchalar kiritish to'g'risida» qonun qabul qilingan. 1991 yil 12 aprelda O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.Karimov boshchiligidagi konstitutsiyaviy komissiyaning birinchi majlisi chaqirilib barcha tashkiliy ijodiy jarayonlarni muvofiqlashtirish maqsadida 32 kishilik ishchi guruhi tuzildi. Ulardan tashqari 100 lab mutaxassislar jalb etildi. AQSH, Fransiya, Kanada, Germaniya, Shvesiya, Yaponiya, Italiya, Ispaniya, Portugaliya, Gresiya, Turkiya, Eron, Xindiston, Pokiston, Misr, Vengriya, Bolgariya, Latviya davlatlarining konstitutsiyalari chuqur o'rganilib, qiyosiy tahlil qilindi.

Rossiya federatsiyasi, Belorus, Ukraina, Qozog'iston, Qirg'iziston va Turkmaniston Respublikalari konstitutsiyalarining loyihalari o'rganildi. Bundan tashqari «Temur tuzuklari» kabi tarixiy qonunlar to'plamlariga ham murojaat qilindi.

1991 yilda Respublika Fanlar Akademiyasi Falsafa va huquq instituti, siyosatshunoslik va boshqaruv instituti va Prezident devoni yuridik bo'limi tayyorlagan uchta muqobil konsepsiyalar muhokama qilindi. Shu yili noyabr oyida konstitutsiyaning birinchi loyihasi tayyorlab bo'lindi. U 158 moddadan iborat edi. 1992 yil Bahorida loyihaning 149 moddadan iborat ikkinchi variantni ishlab chiqildi. Loyihalar puxta ishlovdan so'ng 1992 yil 26 sentabrda umumxalq muhokamasi uchun matbuotda e'lon qilindi. 21 noyabrda o'zgartirishlar kiritilgan loyiha ikkinchi matbuotda e'lon qilindi. Taklif va mulohazalar hisobga olinib 1992 yil 12 chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining XI sessiyasida muhokama uchun qo'yildi. Konstitutsiyasiga tuzatishlar kiritildi va 6 bo'lim, 128 moddadan iborat Konstitutsiya qabul qilindi. Konstitutsiya qabul qilingan 8 dekabr bayram kuni, deb belgilandi.

3.Mustaqillikning e'lon qilinishi. O'zbekiston Respublikasining tashkil etilishi.

1991-yil 28-avgust kuni O'zbekiston Kompartiyasi MQ va Markaziy Nazorat komissiyasining qo'shma plenumi bo'lib o'tdi. Plenumda Prezident I.Karimovning SSSRda 19–21-avgust kunlari sodir bo'lgan fojiali voqealar va respublika partiya tashkilotlarining vazifalari to'g'risidagi axboroti tinglandi va muhokama qilindi Plenum Respublika Kompartiyasining KPSS MQ bilan har qanday aloqalarni to'xtatishga, KPSSning barcha tuzilmalaridan chiqishga, uning markaziy organlaridagi o'z vakillarini chaqirib olishga qaror qildi.

1991-yil 31-avgust kuni O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining navbatdan tashqari tarixiy VI sessiyasi bo'lib o'tdi. Sessiyada I.Karimov nutq so'zlab, sobiq Ittifoqda so'nggi paytlarda yuz bergan ijtimoiy-siyosiy voqealarni, davlat to'ntarishiga urinish oqibatlarini tahlil qilib, ular O'zbekiston taqdiriga, xalqimiz tarixiga bevosita daxldor ekanligini har tomonlama asoslab berdi. Vaziyatdan kelib chiqqan holda, O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligini e'lon qildi va uni mustaqillik to'g'risidagi qonun bilan mustahkamlashni taklif etdi.

Sessiyada «O'zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi to'g'risidagi Oliy Kengash Bayonoti» qabul qilindi. Bayonotda bunday deyilgan edi: «Mustaqillik Deklaratsiyasini amalga oshira borib, O'zbekiston Sovet Sotsialistik Respublikasi Oliy Kengashi O'zbekistonning Davlat mustaqilligini va ozod suveren davlat – O'zbekiston Respublikasi tashkil etilganligini tantanali ravishda e'lon qiladi».

Oliy Kengash sessiyasida «O'zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligini e'lon qilish to'g'risida» qaror qabul qilindi. Mazkur qarorda:

1) Respublikaning davlat mustaqilligi to'g'risidagi Oliy Kengash Bayonoti tasdiqlansin va respublika bundan buyon O'zbekiston Respublikasi deb atalsin;

2) 1-sentyabr O'zbekiston Respublikasining Mustaqillik kuni deb belgilansin va 1991-yildan boshlab bu kun bayram va dam olish kuni deb e'lon qilinsin, deb qat'iy belgilab qo'yildi.

Oliy Kengash sessiyasida «O'zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida» Qonun qabul qilindi. Bu qonun 17 moddadan iborat bo'lib, O'zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligini huquqiy jihatdan mustahkamlab berdi. Qonunda:

- O'zbekiston Respublikasi o'z tarkibidagi Qoraqalpog'iston Respublikasi bilan birga, mustaqil, demokratik davlatdir;
  - O'zbekiston Respublikasining xalqi suverendir va respublikada davlat hokimiyatining birdan bir sohibidir. U o'z hokimiyatini ham bevosita, ham vakillik idoralari tizimi orqali amalga oshiradi;
  - O'zbekiston Respublikasi to'la davlat hokimiyatiga ega, o'zining milliy davlat va ma'muriy-hududiy tuzilishini, hokimiyat va boshqaruv idoralari tizimini mustaqil belgilaydi, davlat chegaralari, hududi daxlsiz va bo'linmas bo'lib, uning xalqi o'z xohish-irodasini, erkini bildirmasdan turib o'zgartirilishi mumkin emas;
  - Respublika hududidagi yer, yer osti boyliklari, suv va o'rmonlar, o'simlik va hayvonot dunyosi, tabiiy va boshqa resurslar, respublikaning ma'naviy boyliklari
- O'zbekiston Respublikasining milliy boyligi, mulki hisoblanadi, deb qonunlashtirilib, belgilab qo'yildi.

O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligini mustahkamlashda I.A. Karimovning 1991-yil 6-sentabrda e'lon qilingan «O'zbekiston Respublikasining Mudofaa ishlari vazirligi tuzish to'g'risida»gi Farmoni alohida ahamiyatga ega bo'ldi. Farmonga binoan O'zbekiston Respublikasi Mudofaa ishlari vazirligi va Milliy gvardiya tuzildi. O'zbekiston hududidagi harbiy kommissiyalar, barcha harbiy garnizon va qismlar, chegara qo'shinlari bo'linmalari, havo hujumiga qarshi harbiy qismlar, harbiy transport aviatsiyasi, razvedka qo'shinlari va boshqa turdagi qo'shinlar respublikamiz tasarrufiga olindi. O'zbekiston hududidan tashqarida xizmat qilayotgan harbiy zobit va askarlarimiz Vatanimizga qaytarildi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining VII sessiyasida 1991-yil 30-sentabr kuni «O'zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida»gi qonunga Konstitutsiyaviy qonun maqomini berishga qaror qilindi. Qarorda O'zbekiston Respublikasining amaldagi konstitutsiyasi moddalari «O'zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida»gi qonunning moddalariga zid kelgan hollarda mazkur qonunga amal qilinsin, deb belgilab qo'yildi. Shunday qilib, xalqimizning asriy orzusi, umidlari ushaldi, ro'yobga chiqdi. Mamlakatimiz, xalqimiz siyosiy mutelikdan, asoratdan qutildi. Dunyo xaritasida yana bitta mustaqil davlat – O'zbekiston Respublikasi paydo bo'ldi. O'zbek xalqi tarixida, mamlakatimizda yashaydigan barcha xalqlar tarixida chinakam tarixiy ahamiyatga molik bo'lgan voqea sodir bo'ldi.

Qonun moddama-modda muhokama qilindi. Unda Respublikaning suveren mustaqil davlat ekanligi, xalq hokimiyati, ma'muriy boshqaruvi, hokimiyatning uch tarmoqqa bo'linishi, iqtisodiy asoslari, respublika fuqaroligi, davlat ramzlari, Qoraqalpog'iston bilan munosabati, tashqi siyosati xaqidagi masalalar o'z o'rnini topgan edi. O'zbekiston SSR O'zbekiston Respublikasi nomi bilan suveren mustaqil davlat deb e'lon qilindi. Mustaqillik belgilangan kun - 1 sentabr 1991 yildan boshlab milliy bayram va dam olish kuni deb e'lon qilindi. 1991 yil 18 dekabrda mustaqillikni xalq tomonidan mustahkamlash maqsadida Oliy Kengash IX sessiyasida O'zbekiston Respublikasi Referendumini o'tkazish to'g'risida qaror qabul qilindi. Referendum 1991 yil 29 dekabrda o'tkazilib shunday savol qo'yildi: «Siz Oliy Kengash tomonidan O'zbekiston Respublikasi mustaqil davlat deb e'lon qilinishini ma'kullaysizmi?» Umumxalq referendumini saylov ro'yxatiga olinganlarning 94,1 %i (9,898,707 kishi) ishtirok etdi.

Respublika Mustaqilligini yoqlab 9,718,155 kishi yoki referendumda qatnashganlarning 98,2 % i ovoz berdi.

1991 yil 29 dekabr O'zbekiston tarixidagi eng muhim sanalardan biri bo'lib qoldi. Shu kuni Mustaqillik ramzi va respublikadagi siyosiy o'zgarishlarning mantiqiy davomi sifatida xalqning xohish - irodasini ifoda etgan holda birinchi marta O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi bo'lib o'tdi. Prezidentlik saylovi mamlakat tarixida ilk bor o'tkazilayotganligi bois 13 saylov okrugining 7 mingga yaqin saylov uchastkalarida katta saylov tadbirlari o'tkazildi. Respublikamiz siyosiy jihatdan mustaqillikni qo'lga kiritgan ekan, albatta, davlat ramzlariga ham ega bo'lmog'i kerak edi. Shu nazarda tutilib, 1991 yil 18 noyabrda O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining VIII sessiyasida «O'zbekiston Respublikasining davlat bayrog'i to'g'risida» qonun qabul qilindi. Davlat ramzlaridan biri bo'lgan bayroq tariximiz, ajdodlarimiz ruhini, milliy va ma'naviy urf odatlarimizni o'zida aks ettirish kerak edi va shunday bayroqqa ega bo'ldik.

1992 yil 2 iyulda O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining X sessiyasida «O'zbekiston Respublikasi davlat gerbi to'g'risida» qonun qabul qilindi. Davlat mustaqilligining yana bir muhim ramzi «O'zbekiston Respublikasining davlat madhiyasi to'g'risida»gi qonun O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1992 yil 12 dekabrda bo'lib o'tgan XI sessiyasida qabul qilindi.

4. Mustaqil taraqqiyotning dastlabki bosqichidagi muammolar. O'zbekistonning o'ziga xos taraqqiyot yo'lini tanlashi

70 yildan ortiqroq hukm surgan sobiq ittifoq oxir-oqibat o'zining siyosiy jihatdan bo'sh va mo'rtligini ko'rsatdi. Ittifoqdosh respublikalar aholisi o'z xalqi, milliy davlatchiligi, qadriyatlari, xohish-irodasi inobatga olinmagan bu ittifoqdan butunlay norozi bo'lsalar-da, undan osonlikcha chiqishning iloji yo'q edi. Garchi sobiq ittifoq Konstitutsiyasida bunday qoida mavjud bo'lsa-da, kuchli markaz, armiya, davlat xavfsizligi qo'mitasi kabi asosiy kuchlari respublikalarning ajralib ketishiga yo'l qo'ymas edi. Bolsheviklar va uning rahbari bu zo'ravon davlatni tuzish oldidan "inqilobni amalga oshirish uchun inqilobiy vaziyat zarur, bu vaziyat yetilganda ezilgan xalq eskichasiga yashay olmay qoladi, hukmron sinflar esa davlatni eskichasiga idora eta olmay qoladi", deb yozib qoldirgan edi. Ular aynan shu vaziyatdan foydalanib, o'zlarining zo'ravon davlatlarini tashkil etib, bu davlatga sobiq mustamlakalami majburan birlashtirgan edilar. XX asr 80-yillarining ikkinchi yarmida bolsheviklar foydalangan bunday vaziyat ular tashkil etgan zo'ravon davlatda ham yetilayotgan edi. Butun sobiq ittifoqda yetilgan bunday vaziyat boshqa respublikalar qatori O'zbekistonga ham daxldor edi. Bu paytga kelib sovet davlatining yemirilishi jarayoni tezlashdi. Litva o'z mustaqilligini e'lon qilib, Latviya va Estoniya ittifoq tarkibidan chiqish uchun faollikni kuchaytirib yubordi. O'sha vaqtda Markaz rahbarlari respublikalar ittifoqini qanchalik saqlab qolishga urinmasin, buning ilojisi topilmadi. Chunki endi eskicha tartib bilan mamlakatni idora etib bo'lmas, o'z navbatida ittifoqdosh respublikalarning mustaqillikka boigan intilishi tobora kuchayib borardi. Biroq, Markazni kuchaytirish tarafdorlari boshqa usullar - namoyishlar o'tkazish, mitinglar tashkil qilish, hatto g'ayrikonstitutsion yo'llar bilan davlat to'ntarishi o'tkazish asosida bo'lsa-da, oldingi buyrqbozlik tizimini saqlashga va uni mustahkamlashga harakat qildilar. Buning aksi sifatida O'zbekiston hukumati o'zbek xalqi manfaatlarini hisobga olgan holda o'zining faol siyosatini davom ettirardi.

1991-yil 11-yanvarida mamlakat Prezidenti qishloq aholisiga bevosita amaliy yordam berish uchun navbatdagi Farmonga imzo chekdi. Mazkur Farmon 1989-yilda boshlangan haqiqiy yangilanishlarning mantiqiy davomi edi. Ushbu hujjatda respublikada paxta maydonlarini qisqartirish evaziga tomorqa maydonlariga 108,5 ming gektar yer ajratish ko'rsatilgan edi. Markazdagi kuchlar qanday bo'lmasin sobiq ittifoqni saqlab qolishga urinib, "Ittifoq shartnomasi" loyihasini ishlab chiqdi (1990-yil noyabr). Ammo bu shartnomada ham

respublikalarning asosiy huquqlari yana markaz ixtiyorida qolayotgan edi. Shu sabab, bu loyiha qo'lib-quvvatlanmadi. 1991-yil 14-fevralda O'zbekiston Oliy Kengashining navbatdan tashqari to'rtinchi sessiyasi bo'lib o'tdi. Sessiyada mamlakat Prezidenti I. Karimov nutq so'zlab, Ittifoq shartnomasiga o'z munosabatini bildirdi va O'zbekistonning bu shartnomaga kirmasligini qayd etdi. 1991-yil Navro'z bayrami arafasida Prezident afv etish to'g'risidagi Farmonga imzo chekdi. Ushbu Farmon hamxalq tomonidan zo'r quvonch bilan kutib olindi. Qolaversa, amnistiyani o'sha davrda faqat ittifoq Prezidenti e'lon qilardi. 1991-yilning 22-iyulida O'zSSR Oliy Soveti "O'zbekiston hududida joylashgan ittifoqqa bo'ysunuvchi davlat korxonalari, muassasalari va tashkilotlarini O'zbekiston SSR huquqiy tobeligiga o'tkazish to'g'risida" qaror qabul qildi. 1991-yil 19 - 21 avgust kunlari sobiq ittifoqni saqlab qolishga tish-timog'i bilan harakat qilgan qora kuchlar Moskva harbiy to'ntarish qilib, hokimiyatni qo'lga olish maqsadida GKChP - favqulodda holat davlat qo'mitasini tuzib, amalda o'zlarining demokratiya, oshkoralik, jamiyatni yangilash, islohotlarga, umuman xalqqa qarshi ekanliklarini ko'rsatdi. Ular ittifoqda yashovchi barcha xalqlarga mustaqillik bermaslikka, mamlakatdagi parokandalikdan foydalanib qolishga urinishdi. 1991-yil avgust voqealari(1 Bular: SSSR vitse-prezidenti G.Yanayev, Ministrlar soveti raisi V.Pavlov, KGB rahbari V.Kryuchkov, mudofaa vaziri D.Yazov, ichki ishlar vaziri B.Pugo va boshqa yuqori lavozimdagi mas'ul partiya va davlat arboblari edi.) amalda SSSRning chuqur tanazzuli edi. Mamlakatdagi demokratik kuchlar GKChP faoliyatiga chek qo'yib, hukmron partiya - KPSS faoliyati to'xtatildi.

O'zbekiston rahbariyati mavjud ijtimoiy-siyosiy vaziyatni saqlash, respublika hududida favqulodda holat joriy etilishiga, Konstitutsiyaga qarshi davlat to'ntarilishini qo'llab-quvvatlash yo'lidagi ig'vokorona harakatlarga uchmaslik uchun o'zlarining butun imkoniyatlaridan foydalandilar. O'sha paytda O'zbekiston rahbari davlat tashrifi bilan Hindiston safarida edi. Safardan qaytgach, Prezident 19-avgust kuni kechqurun Toshkent shahri faollari bilan uchrashib, qat'iy tarzda O'zbekiston nuqtayi nazarini ma'lum qildi. 20-avgustda O'zbekiston Prezidenti huzuridagi Vazirlar Mahkamasining Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri rahbarlari ishtirokida qo'shma majlisi boldi. Unda O'zbekistonning mustaqillikka erishish yoli o'zgarmasligi haqida Bayonot qabul qilindi. Prezident I.A.Karimov respublika aholisiga murojaat bilan chiqdi va O'zbekistonning o'z mustaqilligiga erishish yo'li qat'iy ekanligini ta'kidladi. O'zbekiston Prezidenti Farmoni bilan Favqulodda holat davlat qo'mitasining g'ayrikonstitutsiyaviy, huquqqa qarshi qarorlari va boshqa ko'rsatmalari noqonuniy, deb e'lon qilindi. Shunday murakkab sharoitda, ya'ni markaz va respublikalar o'rtasidagi munosabatlar tobora taranglashib, Markaz boshqaruv qobiliyatini yo'qotgan, har bir respublika o'z holiga tashlab qo'yilgan bir sharoitda tarixiy vaziyatni to'g'ri baholagan O'zbekiston Prezidenti I.Karimov Oliy Kengash sessiyasini chaqirish va unda O'zbekiston Mustaqilligi haqida Qonun qabul qilishni talab qildi.

1991-yil 31-avgustda chaqirilgan O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining XII chaqiriq navbatdan tashqari VI sessiyasi O'zbekistonning Mustaqil Davlat, deb e'lon qilinishida katta tarixiy ahamiyatga ega bo'ldi. Unda "O'zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi to'g'risida" hamda "O'zbekiston Respublikasining davlat bayrogi to'g'risida"gi masalalar kun tartibiga qo'yilib, qizg'in muhokama qilindi. Oliy Kengash deputatlari moddama-modda muhokamadan so'ng O'zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi to'g'risidagi Qonunni, so'ngra respublika Davlat mustaqilligi to'g'risidagi Bayonot qabul qilindi. Mazkur sessiyada O'zbekiston SSRning nomi ham o'zgartirilib, O'zbekiston bundan buyon O'zbekiston Respublikasi nomi bilan ataladigan bo'ldi. Sessiyada "O'zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligini elon qilish to'g'risida" qabul qilingan qarorda 1-sentabr O'zbekiston Respublikasining Mustaqillik kuni va 1991-yildan boshlab bu kun bayram va dam olish kuni deb

elon qilindi. Sessiyada qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi asoslari to‘g‘risida”gi Qonun 17 moddadan iborat bo‘lib, uning birinchi moddasida “O‘zbekiston Respublikasi o‘z tarkibidagi Qoraqalpog‘iston Respublikasi bilan birga mustaqil, demokratik davlatdir”, - deb qonunlashtirib qo‘yildi. O‘zbek xalqining muqaddas, tarixiy orzusi ushaldi. U siyosiy mutelik va asoratdan qutuldi. Dunyo xaritasida yana bir mustaqil, ozod, suveren davlat O‘zbekiston Respublikasi paydo bo‘ldi. O‘zbekistonning davlat mustaqilligi xalqning uzoq yillar davomida olib borgan og‘ir va mashaqqatli kurashining qonuniy natijasi bo‘ldi.

O‘zbekiston xalqi o‘z mustaqilligini quvonch bilan kutib oldi va ma’qulladi. Bunga 1991-yil 29-dekabrda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi tomonidan e’lon qilingan “O‘zbekiston Respublikasining Davlat Mustaqilligini ma’qullaysizmi?” mavzuida o‘tkazilgan referendum natijalari yaqqol misol bo‘la oldi. Umumxalq referendumida saylov ro‘yxatiga kiritilganlarning 94,1 foizi yoki 9 mln 898 ming 707 kishi qatnashdi. O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligini yoqlab 9 mln 718 ming 555 kishi yoki referendumda qatnashganlarning 98,2 foizi ovoz berdi. Prezident I.A.Karimov ta’kidlaganidek: “Istiqlol biz uchun taraqqiyotning butunlay yangi, keng ufqlarini ochdi. O‘z kelajagimizni o‘z qo‘lmiz bilan yaratadigan bo‘ldik. Hayotimiz va umumiy xonadonimizni milliy manfaat va qadriyatlarimizga, umume’tirof etilgan demokratik mezonlarga monand, qilib qurishdek noyob tarixiy imkoniyatga ega bo‘ldik” Mustaqillik bizga quyidagi imkoniyatlar berdi:

- o‘z taqdirini o‘zi belgilash, davlat va jamiyatning siyosiy tizimini mustaqil yaratish, demokratik yo‘l bilan saylangan organlar orqali hokimiyatni butun to‘laligi bilan boshqarish;
- ishlab chiqarish va ilmiy texnik imkoniyatlarga, tabiiy va xomashyo resurslariga to‘la egalik qilish va ulardan mamlakat manfaatlari yo‘lida foydalanish;
- taraqqiyot yo‘lini jahon tajribalari, tarixiy an‘analar va xalqning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda mustaqil tanlash;
- milliy davlatchilik an‘analariga asoslangan holda huquqiy demokratik davlat tuzish;
- ochiq fuqarolik jamiyati qurish;
- tarixni xolisona yoritish, milliy va diniy qadriyatlarini qaytadan tiklash, hayotni eski hukmron mafkura va mustabid tuzum asoratidan xalos etish;
- yosh avlodni haqiqiy vatanparvar va yurtparvar etib tarbiyalash, ularga zamon talablari darajasida bilim va kasb-hunar berish;
- ijodning barcha turlarini rivojlantirish, odamlarning iste’dod va qobiliyatlarini to‘la namoyon etish;
- yurt xavfsizligi, fuqarolar tinchligi va millatlararo totuvlikni ta’minlash;
- xalqaro munosabatlarda mustaqil subyekt sifatida ishtirok etish, boshqa mamlakatlar bilan o‘zaro manfaatli shartnoma va bitimlar tuzish;

Shuningdek, mustaqillik O‘zbekistonning barcha xalqaro nufuzli tashkilotlarga teng huquqlilik asosida a’zo bo‘lib kirish imkonini ham berdi.

5. O‘zbekistonning iqtisodiy mustaqilligini ta’minlashga qaratilgan strategiya asoslari

O‘zbekistonning eng yangi tarixida mamlakatning aniq va puxta rivojlanish strategiyasi mustaqillikka erishilganidan so‘ng ishlab chiqildi va izchillik bilan amalga oshirilmogda. Ta’kidlash joizki, istiqlolga erishilganidan so‘ng avvalgi tuzum davrida shakllangan ziddiyatlardan tashqari, ko‘plab yangi, o‘tish davri bilan bog‘liq muammolar ham yuzaga qalqib chiqdi. Bu, albatta, ijtimoiy-iqtisodiy sohada qator dolzarb muammolarni hal qilish masalasini kun tartibiga qo‘ydi. Bozor munosabatlariga mos infratuzilmani shakllantirish, iqtisodiyotda chuqur tuzilmaviy o‘zgarishlarni amalga oshirish, aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirishni talab qilar edi. Ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni boshqarishning ma’muriy-buyruqbozlik tizimidan

erkin bozor munosabatlariga asoslangan modeliga o'tish jarayonini ehtiyotkorlik va sekin-astalik bilan amalga oshirish kerak edi.

Ushbu modelning asosiy tamoyillari, amalga oshirish yo'llari, bosqichlari O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov tomonidan ishlab chiqildi va u ilmiy asoslangan mashhur besh tamoyilda o'z aksini topdi. Bu tamoyillar umumlashgan holda 1993-yilda Birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning "O'zbekiston: bozor munosabatlariga o'tishning o'ziga xos yo'li" asarida e'lon qilindi.

Birinchi tamoyil – iqtisodiyotning siyosatga nisbatan ustuvorligini ta'minlash. Bu qoida iqtisodiy faoliyat ijtimoiy hayotning barcha sohalari uchun poydevor vazifasini o'tashini, ya'ni O'zbekistonda iqtisodiyot ijtimoiy taraqqiyotning asosi bo'lishini anglatadi. Tamoyilda iqtisodiyotning o'ziga xos ob'ektiv qonunlari mavjudligi, ularni e'tiborga olmasdan ish yuritish mumkin emasligi aks etgan. Iqtisodiy qonunlarning ob'ektivligini tan olib, xo'jalik faoliyatini ular talabiga mos holda yuritish o'tish davri uchun muhim ahamiyatga ega ekanligi qayd etilgan. Iqtisodiyot o'z qonunlariga ega bo'lgani sababli uni siyosiy kurashlar, turli mafkuralar qurboniga aylantirish mumkin emas. Iqtisodiyot mafkuraviy tazyiqlarsiz o'ziga xos ichki qonunlarga muvofiq rivojlanishi lozim. Biroq, bu iqtisodiyotga siyosat ta'siridan tamomila holi deb qarashni bildirmaydi. O'zbekistondagi taraqqiyot zaruratidan kelib chiqqan siyosat iqtisodiyotga faol ta'sir qilishi lozim bo'ladi.

Ikkinchi tamoyil davlat bosh islohotchi bo'lishi lozim. Davlat islohotlarning ustuvor yo'nalishlarini belgilab berishi, ularni amalga oshirish yo'lini ishlab chiqishi va unga izchillik bilan rioya etishi, eskilik tarafdorlari qarshiligini bartaraf etishi shart. Bu qoida madaniy bozor iqtisodiyoti konsepsiyasiga tayanadi. O'zbekiston mustabid-rejali, ma'muriy-buyruqbozlik uslubida boshqarilgan iqtisodiyotdan erkin demokratik iqtisodiyot tomon borar ekan, G'arb mamlakatlari asrlar davomida boshidan kechirgan tarixiy jarayonni o'tashi shart emas. G'arbda "beayov va tartibsiz" bozor iqtisodiyoti "yovvoyi kapitalizm" nomini olgan va uzoq davr amalda bo'lgan.

O'zbekistonda esa madaniy bozor iqtisodiyotiga tartibli ravishda o'tish madaniy raqobatni shakllantirishi, sheriklik aloqalari, iqtisodiy barqarorlikning ustun bo'lishi, ommaviy farovonlik kabi belgilarga xos bo'lishi kerakki, ularni davlatning ishtirokisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Ikkinchi tamoyil davlat iqtisodiyotga minimal darajada aralashib, uni o'z holiga qo'yishi zarur, degan g'oyalarni inkor etadi va davlatning bu borada faolligini bildiradi. Jahonda davlatning iqtisodiy sohadagi funksiyasiga oid to'plangan tajriba demokratik jamiyatda davlatdan o'zga umummilliy manfaatni ifodalovchi siyosiy institut bo'lmasligini ko'rsatdi.

Uchinchi tamoyil – qonunlarning va ularga rioya qilishning ustuvorligini ta'minlash. Buning ma'nosi shuki, demokratik yo'l bilan qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlarini hech qanday istisnosiz hamma hurmat qilishi va ularga so'zsiz rioya qilishi lozim. Bu tamoyilga ko'ra, qonunlar siyosiy hokimiyatni ta'minlovchi kuch, ularga jamiyat a'zolarini yuridik qonunlarga bo'ysundiruvchi mexanizm sifatida qaraladi. Qonunlar va qonun osti hujjatlar barchaning faoliyatiga tegishli, ammo ular ham eskiradi, ularni hayot taqozosiga ko'ra yangi qonunlar bilan almashtirish zarur, ya'ni qonunchilikka ijodiy yondoshuv talab qilinadi. Iqtisodiy hayotga xos bo'lgan o'zgaruvchanlik yuridik qonunlarni ham o'zgartirib borishni talab qiladi. Uchinchi tamoyil talablari yangicha qonunchilikni yaratishni taqozo etadiki, bu birinchidan, O'zbekistonning milliy mustaqilligini, ikkinchidan, bozor islohotlarini amalga oshirish uchun huquqiy baza yaratadi. Uchinchi tamoyil siyosiy tizimning bozor iqtisodiyoti talablariga monand tarzda demokratlashuvini bildiradi. Bu tizim sharoitida inson huquqlari, erki, farovonligini ta'minlash bosh vazifaga aylanadi.

To'rtinchi tamoyil – faol ijtimoiy siyosat o'tkazish. O'zbekistonda bozor munosabatlarini joriy etish bilan bir vaqtda, aholining demografik holatini hisobga olgan holda, uni ijtimoiy himoyalash yuzasidan oldindan ta'sirchan choralar ko'rish lozim bo'ladi. Bu tamoyil iqtisodiyot va ijtimoiy sohalarning dialektik aloqadorligiga tayangan holda sotsial siyosat yuritish zarurligini asoslaydi. O'zbekistonning iqtisodiy taraqqiyoti ijtimoiy sohaning moddiy bazasini mustahkamlashi, ijtimoiy sohaning rivojlanishi esa inson omilini faollashtirib, iqtisodiyotga kuchli ta'sir ko'rsatishi zarur. Ikki sohaning dialektik aloqadorligi ishlab chiqarishning moddiy va insoniy omillari yaxlitligidan kelib chiqadi. O'zbekistonning bozor iqtisodiyotiga o'tish modeli bozor iqtisodiyotidagi ijtimoiy yo'naltirilgan, xalq farovonligini ta'minlashga qaratilgan bozor xo'jaligi bo'lishini anglatadi. Shu maqsad yo'lida yuritiladigan ijtimoiy siyosatning kuchliligi ijtimoiy adolatni ta'minlashi, kishilarda boqimandalik kayfiyatini bartaraf etishi va ularda faollikni yuzaga keltirish bilan jamiyatdagi sotsial inoqlikni, sotsial guruhlar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashni bildiradi. Bu siyosat inson omilini kuchaytirib shu orqali iqtisodiy taraqqiyotga kuchli ta'sir etadi.

Beshinchi tamoyil – bozor iqtisodiyotiga asta-sekin, bosqichma-bosqich o'tish. Bu tamoyil O'zbekiston modelining tamal toshi, uning asosiy mezonidir. Bozor iqtisodiga o'tish – bu mavjud iqtisodiy tuzumni ta'mirlab takomillashtirish emas, balki tamoman yangi bozor tizimini yaratishni bildiradi. Bu yo'l revolyusion emas, balki evolyusion yo'ldir. Bu o'tish davri bir qancha bosqichlarni o'z ichiga oluvchi uzoq davr ekanini bildiradi va odamlar uchun mutlaqo yangi hayot falsafasi hisoblanadi. Mazkur tamoyilga binoan islohotlar tadrijiy yo'l bilan, ular mustabid-rejali iqtisoddan sekin-asta bozor tizimiga o'tishini, ammo bu talofatsiz, larzalarsiz bo'lishini bildiradi. Shoshma-shosharlik bilan bozor qoidalarini hayotga joriy etib bo'lmaydi. Buning uchun tayyorgarlik va muayyan vaqt talab qilinadi. Bozor munosabatlari shakllanib ulgurmadan sharoitda mavjud aloqalarni buzib yuborish iqtisodni izdan chiqarishi, aholi turmushini keskin pasaytirib, sotsial to'qnashuvlarga olib kelishi mumkin.

Shu sababdan islohotlar evolyutsion tarzda va sharoit hozirlanishiga qarab ketma-ket o'tkazilishi kerak. Sekin-astalik va ehtiyotkorlik qoidasi “falaj terapiyasi” tamoyilini inkor etadi. Bu O'zbekistonning yangi tuzumga, bozor iqtisodiyotiga o'tishdagi o'ziga xos xususiyatga ega bo'lgan milliy yo'li edi. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov ishlab chiqqan milliy model o'ziga xos bo'lib, unda bozor iqtisodiyotining ma'lum bir turi yoki muayyan bir davlat yo'li to'g'ridan to'g'ri ko'chirib olingani yo'q. Uni tanlashda mamlakatimizning iqtisodiy-ijtimoiy sharoiti va salohiyatidan, xalqimizning tarixi, milliy urf-odatlarini, diniy e'tiqodidan kelib chiqildi. Bunda ko'plab rivojlangan davlatlar tajribasi mukammal o'rganildi va inobatga olindi.

Dunyo amaliyotida o'tish davri uchun mukammal modelning o'zi yo'q. Negaki, bir davlatning yo'li boshqalar uchun mutlaqo to'g'ri kelmasligi mumkin. Har bir mamlakat o'ziga xos siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, geopolitik va tabiiy-geografik sharoitga ega. Shu ma'noda har bir davlat o'z iqtisodiy rivojlanish modeliga ega bo'lishi kerak.

Amalda “O'zbek modeli” atamasi O'zbekistonning Markaziy Osiyoda barqaror rivojlanayotgan davlatlardan biriga aylanishi bilan bog'liq tarzda paydo bo'ldi. Mutaxassislar tomonidan ushbu atama 1993 yildan qo'llanila boshlandi, chunki bu davrdan boshlab O'zbekistonda olib borilayotgan keng qamrovli iqtisodiy islohotlar o'zida iqtisodiy o'sish bilan hamohang tarzda ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni mujassamlashtirgan edi. Albatta, har qanday progressiv g'oyaning evolyusiyasi bo'lgani kabi, O'zbekiston rahbari tomonidan taklif etilgan rivojlanish konsepsiyasi, islohotlarning ko'lami yo'nalishlaridan kelib chiqqan holda takomillashib, chuqurlashib bormoqda.

Ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotiga o'tishning nazariy asoslari, strategik maqsadlari, ustuvor yo'nalishlari, muammolari va ularning hal etilish yo'llari dastlab O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov "O'zbekistonning o'z istiqbol va taraqqiyot yo'li", "O'zbekiston kelajagi buyuk davlat", "O'zbekiston bozor munosabatlariga o'tishning o'ziga xos yo'li", "O'zbekistonning siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillari" asarlarida o'z ifodasini topdi. Keyinchalik ushbu konsepsiya "O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida", "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka taxdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari", "O'zbekiston XXI asrga intilmoqda", "O'zbekistonda demokratik o'zgarishlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy yo'nalishlari", "Bizning bosh maqsadimiz – jamiyatni demokratlashtirish va yangilash, mamlakatni modernizatsiya va isloh etishdir" kabi asar hamda ma'ruzalarida takomillashtirib kelinmoqda.

Tahlillar hozirgi davrgacha o'zbek modeli o'zining rivojlanishida bir necha bosqichlarni bosib o'tganini ko'rsatmoqda.

Birinchi bosqich – 1989-1991 yillarni qamrab oladi, ya'ni bu davrda sobiq Ittifoq tarkibiga kirgan har bir respublika o'zining imkoniyati va umumittifoq taqsimotidan kelib chiqib, mintaqaviy xo'jalik hisobiga o'tmoqda edi. Bu boradagi asosiy muammo majburan joriy etilgan sotsialistik munosabatlar va O'zbekistonning real imkoniyatlari o'rtasidagi ziddiyatlarda o'z ifodasini topdi.

Ikkinchi bosqich – mustaqillikning ilk davri (1991-1993 yillar), ya'ni o'z istiqbol va taraqqiyot yo'lini izlashning eng murakkab va qiyin pallasi hisoblanadi. O'z taraqqiyot yo'lini topish O'zbekiston uchun yana shu bilan murakkab ediki, ko'plab Yevropa davlatlaridan farqli o'laroq, xalqimiz o'ziga xos eksperiment ob'ektiga aylangan edi. Nokapitalistik munosabatlar hukmronlik qilgan davr respublika iqtisodiyotining rivojlanishida salbiy oqibatlar keltirib chiqardi, chunki buning natijasida pishib etilmagan, majruh holatdagi ishlab chiqarish munosabatlari shakllandi.

Uchinchi bosqich – 1993-1995 yillar, ya'ni o'zbek modeli amalga oshirilishining dastlabki davri. Ushbu bosqichda bozor infratuzilmasi vujudga keldi, xususan, uning normativ-huquqiy bazasi, xususiy sektor, bank-kredit mexanizmi uchun xizmat ko'rsatish sohasi, soliq siyosati shakllanib bordi. Shuningdek, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni, uy-joy fondini, ijtimoiy soha tarmoqlaridagi korxonalarni (umumiy ovqatlanish, savdo, pulli xizmat ko'rsatish kabilarda) faol xususiylashtirish jarayoni boshlandi hamda yirik korxonalarni aksiyadorlik jamiyatlariga aylantirishga tayyorgarlik ko'rildi. Eng muhimi, O'zbekiston xalqaro iqtisodiy munosabatlarning to'laqonli sub'ektiga aylandi.

To'rtinchi bosqich – 1995-1999 yillar. Bu davrda aholi tanlangan yo'lning to'g'riligini, olib borilayotgan islohotlar real yo'nalish va shaklga ega ekanligini anglab etdi. Chunki o'zbek modeli islohot o'tkazish usullari hamda dasturlarni amalga oshirish mexanizmlari talab darajasida ekanligini ko'rsatdi. SHuning uchun bo'lsa kerak, ko'plab chet el ekspertlari O'zbekiston tanlagan yo'lni Janubi-Sharqiy Osiyoning industrial mamlakatlarida olib borilgan islohotlar yo'nalishiga o'xshata boshladilar. Yangi tovarlar va texnologik taraqqiyotga ehtiyojning o'sishi iqtisodiyotda yuqori texnologik tarmoqlar ulushining o'sishiga olib keldi. Bu davrda ayniqsa kimyo va neftkimyo, farmatsevtika sanoatining jadal sur'atlar bilan rivojlanishi ko'zga tashlandi. Qator strategik sohalarning, xususan don va energetika mustaqilligi ta'minlandi. Bozor iqtisodiyoti infratuzilmasi shakllandi.

Beshinchi bosqich – 1999 yildan boshlanib 2010 yilgacha davom etdi. Import o'rnini bosuvchi va ommaviy eksportga yo'naltirilgan iqtisodiy tizimni to'la hajmda shakllantirish, nufuzli xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikning faollashuvi bu davr amalga oshirilgan

islohotlarning asosiy belgisi bo'ldi. Avvalgi bosqichlar doirasida mamlakat iqtisodiyotini tubdan tarkibiy o'zgartirish va diversifikatsiya qilish, qisqa muddatda mutlaqo yangi, lokomotiv rolini bajaradigan tarmoqlarning barpo etilishi, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik yangilash dasturlarining amalga oshirish, zamonaviy bozor infratuzilmasini shakllantirish borasida o'z vaqtida boshlangan, chuqur o'ylangan va uzoq istiqbolga mo'ljallangan ishlar o'z natijasini berdi.

Oltinchi bosqich – 2010 yildan boshlandi va uning tub mohiyati va ustuvor yo'nalishlari O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimovning O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining 2010 yil 27 yanvarda bo'lib o'tgan qo'shma majlisidagi “Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish – ustuvor maqsadimizdir” ma'ruzasida o'z aksini topdi. Ushbu yondashuv rivojlanishning o'zbek modelini nazariy va amaliy jihatdan yanada boyitib, milliy iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va liberallashtirish bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlarni yangi bosqichga ko'tarish imkonini berdi.

Xususan, o'zbek modeli, bir tomondan, jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozining tahdid va xatarlariga munosib qarshi turish, uning iqtisodiyotimizga salbiy ta'sirining oldini olish amaliyoti bilan boyitilgan bo'lsa, ikkinchi tomondan esa, O'zbekiston iqtisodiy rivojlanishning yuqori va barqaror sur'atlarini, samaradorligini hamda makroiqtisodiy muvozanatni ta'minlash, bank-moliya tizimining barqarorligini oshirish, strategik ahamiyatga molik loyihalarni hayotga tadbig' etish uchun faol investitsiya siyosatini olib borish, xalqning hayot darajasi va farovonligini yanada yuksaltirishga qaratilgan siyosat doirasidagi qator vazifalarni to'liq va samarali amalga oshirish borasida to'plangan tajribaga ega bo'ldi. Muhimi shundaki, O'zbekistonning jahon bozoridagi o'z o'rnini va mavqeini mustahkamlash, global iqtisodiy tizimga integratsiyalash masalalari doirasidagi islohotlar jadallashdi.

Sobiq ittifoqdosh respublikalar orasida faqat O'zbekistonda 1996 yildan boshlab izchil iqtisodiy o'sish sur'atlari ta'minlanmoqda. Agar 1996-2003 yillarda o'rtacha o'sish sur'ati 4,3 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2004 yildan boshlab bu jarayon yangi bosqichga ko'tarilib, yuqori darajada – yiliga o'rtacha 7,5-9 foiz o'sishni tashkil etmoqda.

Mustaqillikning dastlabki yillaridan rahbariyat oziq-ovqat muammosini o'z imkoniyatlarimiz hisobidan hal qilish, ayniqsa, don mustaqilligini ta'minlash masalasini kun tartibiga qat'iy vazifa qilib qo'ydi. Puxta o'ylab yuritilgan iqtisodiy siyosat natijasida ekin maydonlari tarkibi, qishloq xo'jaligi ekinlarini joylashtirish ichki talab va shart-sharoitlardan kelib chiqqan holda, qayta ko'rib chiqildi. Mamlakatda paxta yakkahokimligiga barham berildi. Natijada oziq-ovqat xavfsizligi, g'alla mustaqilligi ta'minlandi. O'tgan yillarda g'alla etishtirish hajmi 7 barobar, hosildorlik esa 3 barobardan ko'proq oshdi. Bugungi kunda iqtisodiyotda nodavlat sektori ulushi 83 foizdan ortiqni tashkil etmoqda. YALpi ichki mahsulotda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning salmog'i 54 foizdan oshib ketdi. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarining salkam 98 foizi dehqon va fermer xo'jaliklari hissasiga to'g'ri kelmoqda.

Eng muhimi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik odamlar uchun barqaror daromad manbalari yaratishning eng muhim omiliga aylandi. Hozir aholi yalpi daromadlarida kichik tadbirkorlik faoliyatidan tushayotgan daromadlarning ulushi 50 foizdan ortiqni tashkil qilmoqda.

Istiqlol yillarida Buxoro neftni qayta ishlash zavodi, Sho'rtan gaz-kimyó majmuasi, Qo'ng'iro't soda zavodi, Dehqonobod kaliyli o'g'itlar zavodi, Asakadagi engil avtomobillari va Samarqanddagi yuk avtomobillari va avtobuslar ishlab chiqaradigan zavodlar, yuzlab zamonaviy engil va oziq-ovqat sanoati korxonalari ishga tushirildi. Natijada mustaqillik yillarida mamlakatda sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 3,4 barobar oshdi. Ishlab chiqarilayotgan sanoat mahsulotlarining salkam 40 foizi eksport qilinmoqda.

Eng og‘ir, keskin ijtimoiy-iqtisodiy muammolar girdobida turgan o‘tish davrida ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirish vazifasi qo‘yildi. SHu bois ham, milliy modelning o‘ziga xos jihatlaridan biri – taraqqiyotning barcha bosqichlarida kuchli ijtimoiy siyosat yuritilgani, aholining kam ta‘minlangan qatlami ishonchli ijtimoiy himoya qilingani bo‘ldi. Bu o‘tish davrining eng og‘ir bosqichlarida ham jamiyatimizda ijtimoiy adolat va barqarorlikni ta‘minlash imkonini berdi.

6. Mustaqillikning me'yoriy huquqiy asoslarining yaratilishi. Yangi Konstitutsiyaning qabul qilinishi va uning tarixiy ahamiyati.

Mustaqillikning e‘lon qilinishi zudlik bilan uni mustahkamlashning zaruriy choralari ko‘rishni talab etar edi. Mustaqillikni mustahkamlash maqsadida xukumatimiz tomonidan siyosiy va iqtisodiy islohotlarni joriy etish masalasi qo‘yildi. 1991-yil 14-sentabrda O‘zbekiston Kompartiyasining Favqulodda XXIII syezdida I.A.Karimov taklifi bilan O‘zbekiston Kompartiyasi KPSS tarkibidan chiqqanligi, partiyaning bundan buyon faoliyat ko‘rsatmasligi va ushbu partiya o‘rnida Xalq Demokratik partiyasi tuzilganligi e‘lon qilindi. O‘zbekiston mustaqil davlat, deb e‘lon qilingan kunining o‘zidayoq mustaqil davlat ramzlarini joriy qilish yuzasidan amaliy choralari ko‘rildi. O‘zbekiston Respublikasining Davlat bayrog‘i to‘g‘risida, respublika gerbinin nuxsasi va Davlat madhiyasining musiqiy bayoni haqida maxsus qaror qabul qilindi. Unda Konstitutsiya komissiyasining ekspert guruhiga Davlat bayrog‘ining variantlari ustida ishlashni davom ettirish, Oliy Kengashning tegishli qo‘mitalariga Konstitutsiya komissiyasi ijodiy guruhi bilan hamkorlikda Davlat bayrog‘i, madhiyasi haqida qonun loyihalarini ishlab chiqib, navbatdagi sessiyaga taqdim etish topshirildi.

1991-yil 18-noyabrda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi o‘zining VIII sessiyasida “O‘zbekiston Respublikasining Davlat bayrog‘i to‘g‘risida”gi Qonunni qabul qildi. Bayroq yurtning o‘tmishi, bugungi kuni va kelajagining yorqin ramzidir. Unda timsollar tilida yaxshilikni, donishmandlikni, shon shuhrat va sadoqatni bildiradigan moviy rang berilgan. 1992-yil 2-iyulda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining X sessiyasi “O‘zbekiston Respublikasining Davlat gerbi to‘g‘risida”gi Qonunni qabul qildi.

Davlat gerbidagi har bir belgi chuqur ma‘noga ega. U rangli tasvirda bo‘lib, humo qushi kumush rangda, quyosh, boshloqlar, paxta chanog‘i va “O‘zbekiston” degan yozuvlar tilla rangda, g‘o‘za shoxlari, barglari va vodiylar yashil rangda, tog‘lar havo rangida, chanoqdagi paxta, daryolar, yarim oy va yulduz oq rangdadir. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1992- yil 10-dekabrda bo‘lib o‘tgan XI sessiyasida “O‘zbekiston Respublikasining Davlat madhiyasi to‘g‘risida”gi Qonun qabul qilindi. Sessiyada shoir Abdulla Oripov va bastakor Mutal Burhonovlar tomonidan tayyorlangan madhiya nuxsasi tasdiqlandi. Davlat madhiyasida xalqning iymoni hech qachon o‘chmasligi alohida ta‘kidlangan.

Bolajak suveren respublika Konstitutsiyasini tayyorlash g‘oyasi 1990- yil mart oyida I. Karimov tomonidan ilgari surilib, shu yil iyun oyida uning rahbarligida 64 kishidan iborat Konstitutsiyaviy Komissiya ham tuzilgan edi. Komissiya Konstitutsiya loyihasini tayyorlash jarayonida xalqaro huquq qoidalariga, Birlashgan millatlar tashkilotining hujjatlariga, Butunjahon inson huquqlari Deklaratsiyasiga amal qildi. Dunyoning ko‘pgina taraqqiy etgan va rivojlanayotgan mamlakatlarining konstitutsiyaviy hujjatlari o‘rganib chiqildi. Shu bilan birga boy tarixdagi davlat boshqaruv tizimi va adolatli qonunshunoslik an‘analari ham chuqur o‘rganildi. Yangi mustaqillik Konstitutsiyasi loyihasida O‘zbekistonda yuz bergan tarixiy o‘zgarishlar hisobga olindi. Xususan, O‘zbekiston mustaqilligini qonunlashtirish, iqtisodiyotda bozor munosabatlariga o‘tishning shartlari, davlat va jamiyat qurilishida demokratik tizimning tamoyillari, inson huquqining ustuvorligi o‘z ifodasini topdi. Konstitutsiyada bayon etiladigan

masalalami birma-bir o'rganib chiqish uchun 35 kishidan iborat ishchi guruh va har bir bolimini alohida tayyorlaydigan kichik guruhlardan iborat komissiyalar tashkil etildi.

Ishchi guruh va komissiyalar 1991-yilning oktabrida Konstitutsiyaning birinchi, 1992-yil bahorida ikkinchi nusxasini tayyorladi. Yangi Konstitutsiyaning komissiya tomonidan yaratilgan nusxalari 1992- yil 26- sentabrda, joylardan tushgan minglab takliflar o'rganib chiqilib, noyabr oyida ikkinchi marta umumxalq muhokamasi uchun matbuotda e'lon qilingan edi. Tuzatish va to'ldirishlardan keyin mustaqil O'zbekiston Respublikasining Asosiy Qonuni 1992-yil 8-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining XII chaqiriq XI sessiyasida qabul qilindi. Qabul qilingan yangi Konstitutsiya 6 bo'im, 26 bob, 128 moddadan iborat boldi.

Yurtimizda 2023 yil 30 aprel kuni o'tkazilgan referendumda yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 90,21 foiz yoqlab ovoz berish orqali qabul qilinganligi unda xalqimizning Yangi O'zbekistonni barpo etish bo'yicha orzu-umidlari va intilishlari o'z aksini topganligidan dalolat beradi. Ushbu konstitutsiya 6 bo'lim, 27 bob va 155 moddadan iborat holatda qabul qilindi.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiya Yangi O'zbekiston strategiyasini amalga oshirishning siyosiy-huquqiy asoslarini yaratib, milliy davlatchilik taraqqiyotining muhim tarixiy bosqichida davlat va jamiyatni yanada rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini belgilab berdi.

Mazkur konstitutsiyaviy islohotlarning ko'lami uning ahamiyati shundaki, suveren davlat va xalq hokimiyatchiligi, hokimiyatni tashkil etish, davlat bilan shaxs, jamiyat bilan inson o'rtasidagi munosabatlarning barchasida **“inson – eng oliy qadriyat”** ekanligini o'rganish, tahlil qilish, yosh avlodga yetkazish bugungi kunning eng muhim masalalaridan biridir. Shu munosabat bilan mamlakatimiz ta'lim tizimida Konstitutsiyani o'rganish va uning nazariy asosini tashkil etuvchi konstitutsiyaviy huquq fanini o'qitish alohida ahamiyat kasb etadi. Binobarin, O'zbekiston Respublikasida jamiyat va davlat ha'etini yangi bosqichga ko'tarishga mo'ljallangan demokratik islohotlar izchil davom eta'etgan hozirgi davrda davlat va jamiyatning huquqiy, iqtisodiy hamda siyosiy tizimini yaxlit ifodalovchi konstitutsiyaviy bilimlarni o'rganishning o'rni va ahamiyati yanada ortib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining **2023 yil 8 maydagi PF-67-son “Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini amalga oshirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida”** Farmoni qabul qilinib, unga ko'ra Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini so'zsiz va to'liq amalga oshirish, unda mustahkamlangan ustuvor printsiplarni Yangi O'zbekistonning ulug'vor g'oyasiga hamohang tarzda ro'yobga chiqarish, davlat organlarining faoliyatini yangi konstitutsiyaviy-huquqiy munosabatlarda yo'lga qo'yish, fuqarolar hayotida xalq Konstitutsiyasi ruhini yaqqol his etib turishini ta'minlash belgilab qo'yilgan.

Konstitutsiyaning birinchi bo'limi **“Asosiy printsiplar”** deb nomlanib, u o'z ichiga beshta bobni mujassamlashtirgan. Ushbu bo'limning birinchi bobida O'zbekiston Respublikasining **“Davlat suvereniteti”**ga oid oltita moddada huquqiy ta'rif berilgan. Jumladan, **“O'zbekiston — boshqaruvning respublika shakliga ega bo'lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat. Davlatning “O'zbekiston Respublikasi” va “O'zbekiston” degan nomlari bir ma'noni anglatadi”** (1-modda) deya ta'rif berilgan. Mazkur huquqiy norma amalda jahon hamjamiyati oldida mamlakatimizni suveren davlat ekanligi, u huquqiy va demokratik dunyoviy davlat bo'lib, dindan ajratilganligini anglatadi. Shuningdek, birinchi bob davlat suvereniteti tushunchalarini qator huquqiy normalarda huquqiy jihatdan mustahkamlangan. Xususan, davlatimizning milliy-davlat va ma'muriy-hududiy tuzilishi, ichki va tashqi siyosati, davlat tili va ramzlari hamda poytaxti belgilab qo'yilgan

Nazorat savollari:

1. «Davlat tili to'g'risida» gi qonunning qabul qilish qanday ahamiyatga ega?
2. 1991 avgust voqealariga munosabatlaringiz qanday?
3. Mustaqillik deklarasiyasining mazmunini tushuntirib bering.
4. O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I. Karimovning faoliyati to'g'risida qanday fikr bildirila olasiz?
5. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi Vatanimiz hayotida qanday o'rin egallaydi?
6. Nima sababdan 1991 yil 29 dekabrda umumxalq referendumini o'tkazish zarur bo'lib qoldi.
7. Ilk bor O'zbekiston Respublikasi Prezidentligiga o'tkazilgan umumxalq saylovlarining ahamiyati qanday?
8. O'zbekiston Respublikasi davlat ramzlari to'g'risida so'zlab bera olasizmi?
9. 1991 yil 19 - 21 avgustdagi Moskvada bo'lib o'tgan Favqulodda holat davlat komiteti (GKCHP) voqealari.
10. O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I. Karimovning mustaqillikka oid yaratilgan qaysi asarlarini bilasiz?
11. "O'zbek modeli" xos bo'lgan xususiyatlar nimadan iborat?
12. O'zbek modeli qanday bosqichlarga bo'linadi?
13. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasining qabul qilinishning nazariy asoslari haqida nimalarni bilasiz?
14. Davlat ramzlarining mohiyati ochib bering?
15. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyada yuz bergan o'zgarishlar haqida nimalarni bilasiz?

5-Mavzu. O'zbekistonda demokratik, fuqarolik jamiyati asoslarining shakllanishi, amalga oshirilgan siyosiy islohotlar (4 soat)

Reja:

1. Milliy davlat boshqaruv tizimi. Mustaqil O'zbekistonda xokimiyatning bo'linish printsiplari
2. O'zbekistonda ko'ppartiyaviylik tizimining shakllantirilishi va uning ahamiyati. Siyosiy partiyalar faoliyatidagi xususiyatlar.
3. O'zbekistonda nodavlat notijorat tashkilotlar va ularning siyosiy, ijtimoiy hamda iqtisodiy jarayonlardagi ishtiroki.
4. Inson huquqlarini ta'minlash va himoya qilish.
5. Oila instituti va uning davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi.

Tayanch so'z va iboralar: Milliy davlatchilik, Hokimiyatlar bo'linishi, Ko'ppartiyaviylik, Siyosiy islohotlar. Huquqiy demokratik davlat. Nodavlat notijorat. Fuqarolik jamiyati. Demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi.

1. Milliy davlat boshqaruv tizimi. Mustaqil O'zbekistonda xokimiyatning bo'linish printsiplari

Mustaqillikning dastlabki kunlaridayoq O'zbekiston qanday taraqqiyot yo'lidan boradi, qanday jamiyat, qanday davlat quradi, uning qiyofasi qanday bo'ladi, degan savollar ko'ndalang turardi. Islom Karimov mustaqillikning dastlabki yillaridayoq eski tuzum o'z o'rnini osonlikcha bermasligini, uning zaharli mafkurasi odamlar ongini tez va yengil o'z iskanjasidan chiqarmasligini ta'kidlagan edi. Eng muhimi, yangi ijtimoiy munosabatlarning zarur asosini, zaminini, poydevorini qurib olish uchun ma'lum vaqt, jamiyatni isloh qilish va yangilash

jarayonini boshqaradigan va ta'minlaydigan, yangicha fikrlaydigan odamlarni tayyorlash-tarbiyalash kerak edi.

O'zbekistonda davlat boshqaruvining yangi, zamonaviy va samarali tizimining bosh bo'g'ini - Prezidentlik boshqaruvi mustahkamlandi. O'tish davrining dastlabki yillaridan boshlab O'zbekistonda siyosiy mustaqillikni mustahkamlash, demokratik davlat va fuqoralik jamiyati qurishga yo'naltirilgan chuqur siyosiy islohotlar o'tkazish yo'lida borilmoqda. Mamlakatimizda huquqiy demokratik davlat va fuqoralik jamiyati asoslarini barpo etishning kafolati – O'zbekiston Konstitutsiyasidir.

O'zbekiston milliy huquqiy davlat, fuqarolik jamiyati qurilishida xalqaro tan olingan demokratik tamoyillarga, rivojlangan demokratik davlatlar tajribasiga hamda ko'p ming yillik o'zbek davlatchiligi tarixi va o'ziga xos milliy, ma'naviy, axloqiy qadriyatlarga tayandi. Vakillik hokimiyatini vujudga keltirishning eng demokratik tizimi – qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati barpo etildi. Davlat boshqaruvining yangi, zamonaviy, samarali, eng maqbul tizimi - Prezidentlik respublika boshqaruvi amal qilmoqda. Parlamentchilikda demokratik asoslar yaratildi, demokratik davlatlarga xos parlamentarizm shakllandi. Parlament so'zi fransuzcha "parler" so'zidan olingan bo'lib, so'zma-so'z o'girilganda "gapirmoq", "gapiradigan joy" degan ma'nolarni bildiradi. Bugungi kunda 200 ga yaqin davlatlarning 170 dan ortig'ida ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy hayot faoliyatining barcha jabhalaridagi muammolarni hal etuvchi o'ziga xos parlament tizimi mavjud hisoblanib, ular ayrim davlatlarda bir (yunikameral) yoki ikki (bikameral) palatali ko'rinishda namoyon bo'ladi. Jamiyat manfaalarining ifodachisi bo'lmish parlamentlar, aholining turli ijtimoiy qatlamlari guruhlarining vakillaridan tashkil topgan. Mamlakatimizda parlament tizimida yuqorida keltirilgan vazifalarni to'laqonli amalga oshirishda ko'plab qonun hujjatlari qabul qilingan. Bulardan dastlab, 1990 yil 20 iyunda "Mustaqillik Deklaratsiyasi" (12 moddadan iborat), 1991 yil 1 sentyabr "O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqillik asoslari to'g'rida"gi qonuni (17 moddadan iborat), 1991 yil 18 noyabrda "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylov to'g'risida"gi qonun (2004 yil 2 dekabrda qonunga o'zgartirishlar kiritilgan), 1992 yil 8 dekabrda "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi" (128 moddadan iborat), 1993 yil 28 dekabrda "Oliy Majlisga saylovlar to'g'risida"gi qonun, 1994 yil 22 sentyabrda "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi to'g'risida"gi va boshqa qonunlarning qabul qilinishi respublikamizda parlament sohasini shakllanishida muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

Dastlabki yillarda, O'zbekistonda oliy davlat vakillik organi Oliy Kengash tarzida faoliyat boshlagan bo'lsa, 1995 yilga kelib milliy ko'rinishdagi Oliy Majlis maqomiga ega bo'lgan.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining huquqiy holati Konstitutsiyaning V bo'lim XVIII bobida va 1994-yil 22-sentabrda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi to'g'risida"gi Qonunda belgilangan. Sobiq ittifoqdan qolgan huquqiy meroslarni o'zgartirish, mamlakat hayoti uchun zarur o'zgartirishlarni amalga oshirish, demokratik tamoyillar asosida Oliy Majlisni shakllantirish maqsadida 1994-yil 25-dekabrda saylovlar belgilandi. 1993-yilning 28-dekabrda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylovlar to'g'risida"gi Qonunga ko'ra, respublika parlamentiga saylovlar umumiy, teng, to'g'ridan-to'g'ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yo'li bilan o'tkazildi. O'zbekiston Respublikasi I chaqiriq Oliy Majlisiga saylov respublika siyosiy hayotida ulkan yutuq bo'lib, bunda 250 deputatdan iborat Oliy Majlis – yangi Parlament demokratik va ko'ppartiyaviylik asosida tuzildi. Respublika parlamenti - Oliy majlis o'tgan davr mobaynida davlatning asosiy qomusi bo'lgan Konstitutsiyaga muvofiq 500 dan ortiq qonun, 10 kodeks, 2 milliy dastur va mingdan ortiq qarorlar qabul qildi. O'tgan 13 yil davomida Oliy Majlis bir palatali parlament sifatida faoliyat

yuritib, katta tajriba to'pladi. Uning faoliyati uchun eng zarur omil – yuqori malakali siyosatshunoslar, yuristlar, iqtisodchilar korpusi shakllandi.

Oliy Majlisning 2001- yil dekabrda bo'lgan yettinchi sessiyasida ikki palatali parlament tuzish zarur, degan xulosaga kelindi. 2002-yil 27-yanvarda ikki palatali parlament tuzish masalasida referendum o'tkazildi. Referendumda ishtirok etgan fuqarolarning 93,65 foizi bunday parlament tuzishni yoqlab ovoz berishdi. 2002-yil aprelda bo'lgan Oliy Majlisning sakkizinchi sessiyasida “Referendum yakunlari hamda davlat hokimiyati tashkil etilishining asosiy prinsiplari to'g'risida” Konstitutsiyaviy Qonun qabul qilindi va ikki palatali parlament tuzishga tayyorgarlik boshlab yuborildi.

2002-yil dekabrda Oliy Majlisning X sessiyasida “O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati to'g'risida”gi va “O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to'g'risida”gi qonunlar qabul qilinib, 2004-yil oxiri va 2005-yil boshidagi saylovlarda respublikada ikki palatali parlament shakllandi. Quyi palataga 120 deputat, Senatga esa 84 nafar senator saylandi, 16 nafar senator esa O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tayinlandi. Ikkala palataning vakolat muddati - 5 yil etib belgilandi. Bunday o'zgarishlar avvalambor Prezidentning ba'zi vakolatlarini parlamentning yuqori palatasi - Senatga va hukumatga o'tkazish, professional, doimiy asosda ishlaydigan quyi - Qonunchilik palatasini shakllantirish, uning vakolat va huquqlarini kengaytirish ko'zda tutilgan va bu boradagi sa'y-harakatlarining amaliy samarasi ko'rinib turibdi.

Qonunchilik palatasining ko'ppartiyaviylik, muqobillik asosida shakllantirilishi demokratiyaning yorqin ifodasi boidi. 2004-2005-yillar saylovlarida quyi palataga 4 ta siyosiy partiya va tashabbuskor guruhlardan 489 ta nomzod qo'yilib, ular o'rtasida halol kurash olib borildi. Saylovlar ikki turda o'tkazildi. Birinchi turda 62 ta. ikkinchi turda esa 58 ta deputat saylandi. Navbatdagi 2009-yil 27-dekabrda bo'lib o'tadigan saylovlarga qisman o'zgartishlar kiritildi.

2007-yilda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasidan mamlakat Prezidenti bir vaqtning o'zida ijro etuvchi hokimiyat boshligi, ya'ni Vazirlar Mahkamasining raisi ekanini belgilaydigan norma chiqarilib, Vazirlar Mahkamasining raisi lavozimi tugatildi. Bu esa liberallashtirish va demokratlashtirish yo'lidagi muhim qadam boidi. Qabul qilingan qonunlarga muvofiq endilikda Bosh vazir nafaqat Vazirlar Mahkamasi faoliyatini tashkil etadi, balki unga rahbarlik qiladi va uning ishi samaradorligi uchun shaxsan javobgar, Vazirlar Mahkamasi majlislariga raislik qiladi, hukumat hujjatlarini imzolaydi. Shuningdek, Vazirlar Mahkamasi davlat va xo'jalik masalalari yuzasidan qarorlar ham qabul qiladi. Respublika boshqaruv tizimining boshqa bo'g'inlari ham bozor iqtisodining O'zbekistonning ga xos yo'liga moslashtirildi.

1992-yil 4- yanvarda qabul qilingan “O'zbekiston Respublikasida mahalliy hokimiyat organlarini qayta tuzish to'g'risida”gi va 1993-yil sentabrdagi “Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida”gi Qonunlar asosida mahalliy hokimiyat organlari tizimida butunlay yangi organ – hokimlik va hokim lavozimi ta'sis etildi hamda uning vakillik organlariga boshchilik qilishi tamoyillari belgilab qo'yildi.

Ijro etuvchi hokimiyat organlarida bog'liqlikni kuchaytirish maqsadida, viloyat hokimlari O'zbekiston Prezidenti tomonidan, tuman va shahar hokimlari viloyat hokimi tomonidan lavozimiga tayinlanishi va lavozimidan ozod qilinishi hamda bu masalalar tegishli xalq deputatlari Kengashlari tomonidan tasdiqlanishi tartiblari belgilandi. Shuningdek, tuman va viloyatlarda sobiq tuzum davridan qolgan va partiya organlari qaramligiga tushib qolgan ijro organlari butunlay tugatildi. Jamiyat hayotida qonuniylik mezonlari to'liq joriy etib borilishi davlatning faoliyatida o'z aksini topishi va doimo mustahkamlanib borilishini taqozo etadi. Aynan shu maqsadlarga mos holda O'zbekistonda islohotlarni muhim yo'nalishlari etib

hokimiyatni bo'linish tamoyilini amalga oshirishni ta'minlash, jamiyatni siyosiy tizimida parlamentni rivojlantirish, sud hokimiyati rolini oshirish kabi masalalar belgilab olingan.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda sud-huquq tizimini isloh qilish va liberallashtirish, sudlarning haqiqiy mustaqilligi va erkinligini ta'minlash borasida ulkan ishlar amalga oshirildi. O'zbekiston Respublikasida besh yil muddatga saylanadigan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi, O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi, O'zbekiston Respublikasi Oliy xo'jalik sudi, Qoraqalpog'iston Respublikasining Oliy sudi, shu muddatga tayinlanadigan viloyat sudlari, Toshkent shahar sudi, tuman, shahar sudlari, viloyat xo'jalik sudlari, harbiy sudlar faoliyat yuritdi..

Mazkur sudlarning huquqiy holati O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida, O'zbekiston Respublikasining 1993-yil 2-sentabrda qabul qilingan "Sudlar to'g'risida"gi Qonunida bayon etilgan. Qonunda respublikadagi fuqarolik, jinoiy va ma'muriy sudlov sohasida sud hokimiyatining oliy organi qilib oliy sud ko'rsatilgan. O'zbekistonda sud tuzilishi va sudlov ishlarini yurgizishga oid barcha demokratik konstitutsiyaviy tamoyillar rivojlantirildi. 1995-yil 30-avgustda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini buzadigan xatti-harakatlar va qarorlar ustida sudga shikoyat qilish to'g'risida"gi Qonuni fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlarini sud orqali himoya qilishning huquqiy asoslarini yaratdi.

Sud tizimi

- O'zbekiston Konstitutsiyaviy sudi
- O'zbekiston Oliy sudi
- O'zbekiston Oliy xo'jalik sudi
- Qoraqalpog'iston fuqarolik ishlari bo'yicha oliy sudi
- Qoraqalpog'iston jinoyat ishlari bo'yicha oliy sudi
- Qoraqalpog'iston xo'jalik sudi

Tayinlanadigan sudlar (5 yil muddatga)

- Fuqarolik va jinoyat bo'yicha viloyat va Toshkent shahar sudlari
- Fuqarolik va jinoyat bo'yicha tumanlararo, tuman, shahar sudlari
- Harbiy va xo'jalik sudlari.

2. O'zbekistonda ko'ppartiyaviylik tizimining shakllantirilishi va uning ahamiyati. Siyosiy partiyalar faoliyatidagi xususiyatlar.

Bugungi kunda O'zbekistonda barpo etilayotgan demokratik, insonparvar fuqarolik jamiyatida fuqarolar o'zlarining siyosiy huquqlari va erkinliklarini davlat va jamiyat ishlarini bajarish bilan birgalikda ulami idora etishda faol qatnashish orqali amalga oshirishmoqda. O'zbekiston Respublikasida ko'ppartiyaviylik tizimining vujudga kelishi davlat hokimiyati oliy va mahalliy organlarining takomillashishida katta ahamiyat kasb etmoqda. Mamlakatda vujudga kelgan siyosiy partiyalar o'z faoliyatida o'zbek xalqining eng yaxshi demokratik an'analariga, adolat, ezigulik, tenglik va inson erkinligi kabi umuminsoniy qadriyatlar hamda g'oyalarga, axloqiylik va odamiylik qoidalariga suyanadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 60-moddasida siyosiy partiyalarning huquqiy maqomi belgilab berilgan.

O'zbekistonda ko'ppartiyaviylik muhitining qaror topganligi qanday ahamiyat kasb etadi? Birinchidan, demokratik fuqarolik jamiyati qurilishida siyosiy partiyaning o'mi va roli muntazam ravishda ortib boradi; ikkinchidan, fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirish jarayonida O'zbekiston aholisi turli qatlamlarining manfaatlarini ifoda etishda ko'ppartiyaviylik tizimi muhim demokratik institut hisoblanadi; uchinchidan, davlat bosh islohotchi sifatida siyosiy partiyalarning faoliyatini takomillashtirishi muhim ahamiyatga ega; to'rtinchidan, siyosiy partiyalarsiz vakillik demokratiyasini tasavvur etib bo'lmaydi; beshinchidan, siyosiy

partiyalarning o'rni va mavqeyi ularning soni yoki vaqt bilan belgilanmaydi; oltinchidan, mamlakatdagi ko'ppariyaviylik muhitida partiyalar o'zlarining yangi g'oyalari va muqobil takliflari bilan demokratik jamiyat qurilishiga xizmat qiladi. Respublikada siyosiy partiya sifatida birinchilardan bo'lib, hozirgi kunda quyidagi siyosiy partiyalar faoliyat olib

1. 1991-yil 1-noyabrda Xalq demokratik partiya (XDP)si tashkil topdi.

2. 1995-yil 18-fevralda "Adolat" sotsial demokratik partiya (SDP)si,

3. 1995-yil 3-iyunda Milliy tiklanish demokratik partiya (MTDP)si,

Izoh: 2008 yil 20 iyun kuni O'zbekiston "Milliy tiklanish" demokratik partiyasi va O'zbekiston "Fidokorlar" milliy demokratik partiyasining birlashish Qurultoyi bo'lib o'tib, ikki partiya negizida yangi O'zbekiston "Milliy tiklanish" demokratik partiyasi tashkil topdi.

4. 2003 yil 15 noyabrda bo'lib o'tgan ra'is s'yezdida tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati – O'zbekiston Liberal-demokratik partiyasi,

5. 2019 yilning 8 yanvarda O'zbekiston ekologik partiyasi tashkil topgan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida siyosiy partiyalar jamoat birlashmalari kabi jamiyatning instituti ekanligi e'tirof etilishi bilan birga, ularning davlat hokimiyati organlari faoliyatiga aralashishga yo'l qo'yilmasligi konstitutsiyaviy me'yorlar bilan belgilab qo'yildi. Umuman, O'zbekiston qonunchiligida demokratik prinsiplar asosida faoliyat yuritadigan siyosiy partiyalarning o'z faoliyatlarini amalga oshirishlari uchun huquqiy asoslar yaratib berildi.

O'zbekistonda ko'ppariyaviylik tizimini qaror topishi, siyosiy partiyalarning demokratik qoidalar asosida erkin faoliyat yuritishlari, o'zaro teng huquqlarga ega bo'lishlari, ularning jamiyat oldidagi vazifalari va mas'uliyatlarini qonunlashtirishda 1996-yilning 25-dekabrida Oliy Majlis qabul qilgan va 17 ta moddadan iborat boigan "Siyosiy partiyalar to'g'risidagi" Qonun muhim o'rin tutgan edi.

Siyosiy partiyalar faoliyatining faqat huquqiy jihatdangina kafolatlashning o'zi ularning keng qirrali faoliyatlari yo'nalishlarini amalga oshirish uchun yetarli emasligini hayotning o'zi ko'rsatdi. Siyosiy partiyalarning jamiyatdagi va siyosiy munosabatlardagi funksiyalarini to'liq bajara olish qobiliyatini oshirish uchun ularning faoliyatlarini moliyaviy jihatdan ham kafolatlash tajribasi joriy etilib, 2004-yil 30-aprelda Ikkinchi chaqiriq Oliy Majlisning XIV sessiyasi "Siyosiy partiyalarni moliyalashtirish to'g'risida"gi Qonunni qabul qildi. Bugungi kunda mamlakatda jamiyat siyosiy sohasini erkinlashtirish, ko'ppariyaviylik tizimini yanada demokratlashtirish borasida amalga oshirilayotgan ishlar mamlakatda kechayotgan siyosiy islohotlarning muhim jihatlari tashkil etmoqda.

Saylov to'g'risidagi qonun hujjatlariga o'zgartirish kiritilishi munosabati bilan 2010-yildan boshlab Oliy Majlis Qonunchilik palatasining siyosiy partiyalar va O'zbekiston ekologik harakati tomonidan ko'rsatilgan nomzodlari asosida shakllanishi mazkur palatani fuqarolik jamiyati bilan bevosita aloqadorlikda bo'lishini ta'minlaydi. Jamiyatdagi turli ijtimoiy qatlamlar va guruhlar siyosiy partiyalar vositasida o'z manfaatlarini parlamentga yetkazish imkoniyatiga ega bo'ldi. Fuqarolarning davlat va jamiyatni boshqarishdagi ishtiroklari saylovlar davrida aniq va ravshan namoyon bo'ldi. O'zbekistonda saylovlardagi tenglik huquqi tamoyili Konstitutsiyaning 117-moddasida quyidagicha mustahkamlangan: "O'zbekiston Respublikasining fuqarolari davlat hokimiyati vakillik organlariga saylash va saylanish huquqiga egadirlar. Har bir saylovchi bir ovozga ega. Ovoz berish huquqi, o'z xohish-irodasini bildirish tengligi va erkinligi qonun bilan kafolatlanadi". Shuningdek, ushbu moddada "saylovlar umumiy, teng va to'g'ridan-to'g'ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yo'li bilan o'tkaziladi", deb ko'rsatilgan. O'zbekiston parlamentiga demokratik tamoyillar asosidagi saylovlar ilk bor 1994-yil 25-dekabrda o'tkazilib, Oliy Majlisga o'tkazilgan birinchi saylov mamlakatda tobora taraqqiy topayotgan demokratik jarayonlarning amaldagi ifodasi bo'ldi.

Ko'ppartiyaviylik va muqobillik asosida o'tgan saylovlarda fuqarolarning huquqlari har jihatdan qadrlandi.

O'zbekistonda davlat hokimiyatining alohida mustaqil (qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlar bilan bir qatordagi) tarmog'i. Uning zimmasiga davlat idoralari, fuqarolarning turlituman uyushmalari va alohida shaxslar o'rtasidagi munosabatlarning huquq (qonun) doirasida kechishini va hal etilishini ta'minlash vazifasi yuklatilgan. Sud hokimiyatiga xos xususiyatlar sudlovning davlat nomidan, maxsus tartibda tashkil etilgan (saylangan yoki tayinlangan) muassasalar (qarang Sud tizimi) tomonidan amalga oshirilishi, sudlarning o'z faoliyatida faqat qonunga bo'ysunishi hamda fuqarolik, ma'muriy, jinoiy va boshqalar ishlarni qonunda belgilangan protsessual tartibda hal etishi, sudlar boshqa hokimiyat tarmoqlaridan mustaqil faoliyat yuritishi, sudning tanholigi (ya'ni davlatning boshqa hech qaysi idorasi sudlov funksiyalarini o'z zimmasiga ololmasligi), sud hokimiyatining to'laqonli va qat'iyiligi (sud hokimiyati chiqargan hujjatlar, hukm va qarori barcha davlat organlari, jamoat birlashmalari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar uchun majburiyligi)da namoyon bo'ladi. Mamlakatimizdagi sud hokimiyatining huquqiy maqomi, tuzilishi O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va "Sudlar to'g'risida"gi qonuni (2000 yil 14 dek.)da belgilab berilgan.

Ta'kidlash joizki, sudyalarning mustaqil va faqat qonunga bo'ysungan holda ish yuritishlarining konstitutsiya darajasida kafolatlanishini asosiy sabablaridan biri - sud hokimiyatiga boshqa hech qaysi organ vakolatiga taalluqli bo'lmagan huquq - odil sudlovni amalga oshirish huquqi berilganligi bilan izohlanadi. Zero, mamlakatimiz hayotida, fuqarolarimizning huquq va erkinliklarini to'liq ta'minlanishiga erishishda odil sudlovning ahamiyati beqiyosdir. Odil sudlov jamiyat hayotida, jamiyat a'zolarini huquqiy madaniyati va huquqiy ongini yuksaltirishda, insonlarni qonunlarga hurmat ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu o'rinda odil sudlov har qaysi davrlarda ham ulug'langanligini, qadrlanganligini hamda insonlar unga intilib yashaganliklarini ta'kidlash o'rinli bo'ladi.

Xususan, rim faylasuflari "Pereat mundus et fiat justicia", ya'ni "mayli dunyo barbod bo'lsin, lekin odil sudlov qaror topsin" deb ta'kidlaganliklari bejiz emas. Rim faylasuf-larining mazkur mumtoz shiorlari bir qarashda mubolag'adan iborat bo'lsa-da, lekin ular odil sudlovga shu qadar yuqori baho beradilar.

Istiqlolning dastlabki yillarida Konstitutsiyada nazarda tutilgan sudyalarning mustaqilligi va faqat qonunga bo'ysunishi tamoyilini amalga oshirishga qaratilgan qator qonunlarimiz qabul qilindi. 1994 yilda qabul qilingan Jinoyat kodeksi, Jinoyat protsessual kodeksi, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeks hamda 1997 yilda qabul qilingan Fuqarolik protsessual va Xo'jalik protsessual kodekslarini, "Sudlar to'g'risida"gi qonun, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qator farmon va qarorlari va Hukumat qarorlarini keltirish mumkin.

Biroq mamlakatimiz bosib o'tgan taraqqiyot yo'lining chuqur tahlili, bugungi kunda jahon bozori kon'yunkturasi keskin o'zgarib, globallashuv sharoitida raqobat tobora kuchayib borayotgani davlatimizni yanada barqaror va jadal sur'atlar bilan rivojlantirish uchun mutlaqo yangicha yondashuv hamda tamoyillarni ishlab chiqish va ro'yobga chiqarishni taqozo etmoqda edi. Sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlash, aholining odil sudlovga bo'lgan ishonchini oshirishga qaratilgan mutlaqo yangi bosqichni boshlanishini hayotiy zaruratga aylantirdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan 2016 yilning 21 oktyabrida e'lon qilingan PF-4850-sonli "Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni sudyalarning mustaqilligi va faqat qonunga bo'ysunishiga doir

konstitutsiyaviy normani amalda to'la-to'kis ro'yobga chiqishiga zamin yaratdi. Shuningdek, "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmon hamda ushbu Farmon bilan tasdiqlangan "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlanti-rishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Xalq bilan muloqot va inson manfaatlarini yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturi"da sudyalarning chinakam mustaqilligini ta'minlash, sudning nufuzini oshirish, sud tizimini demokratlashtirish va takomillashtirishga oid qator chora-tadbirlar nazarda tutildi. Xususan, sudya lavozimida bo'lishning ilk marotaba besh yillik, keyin o'n yillik muddatini va shundan so'ng muddatsiz davrini belgilash, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Sudyalarni tanlash va lavozimlarga tavsiya etish bo'yicha oliy malaka komissiyasi negizida sud hokimiyati organi sifatida Sudyalar oliy kengashini tashkil qilish, sudyalarni intizomiy javobgarlikka tortish mexanizmini, shu jumladan, uning asoslarini aniqlashtirish orqali takomillashtirish va sud raislarining sudyalarga nisbatan intizomiy ish qo'zg'atishga oid vakolatini tugatish, O'zbekiston Respublikasi Oliy sudiga adliya organlarining umumiy yurisdiksiya sudlari faoliyatini moddiy-texnika jihatidan va moliyaviy ta'minlash sohasidagi vazifa va vakolatlarini o'tkazish kabilar nazarda tutildi.

Sudlar mustaqilligi va faqat qonunga bo'ysunishini ta'minlashda Harakatlar strategiyasida belgilanganidek, sudya lavozimida bo'lishning ilk marotaba besh yillik, keyin o'n yillik muddatini va so'ng muddatsiz davrining belgilanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki sudya lavozimida bo'lishning ushbu tartibi sudyadan zimmasiga yuklatilgan vazifani namunali va vijdonan bajarishni talab etishi bilan bir qatorda lavozimiga keyingi muddatga qayta saylanishi yoki tayinlanishi, o'z vazifalarini namunali ado etgach, keyinchalik o'n yilga va hatto muddatsiz davrga saylanishi yoki tayinlanishi uchun rag'batlantiruvchi qoida ham hisoblanadi. Sudya lavozimida bo'lishning eng yuqori yoshini, ya'ni tuman va viloyat sudlari sudya lavozimlarini 65 yoshgacha, Konstitutsiyaviy va Oliy sud sudyalari lavozimlarini – 70 yoshgacha belgilash sudyalarning mustaqil-ligini kafolatlash bilan bir qatorda mamlakatimizda professional sudyalar korpusini shakllantirishga, sud tizimini yetuk, yuqori malakali, odil sudlov sohasida katta tajribaga ega bo'lgan, mustaqil fikrlaydigan, halol va benuqson obro'-e'tiborli sudyalar bilan to'ldirishga, ularning boy tajribalaridan keng foydalanishga hamda barqaror sudyalar maktabining yaratilishiga zamin yaratadi. Qolaversa, sud hokimiyatining boshqa hokimiyat organlari ta'siridan holi bo'lishiga xizmat qiladi.

3. O'zbekistonda nodavlat notijorat tashkilotlar va ularning siyosiy, ijtimoiy hamda iqtisodiy jarayonlardagi ishtiroki

Davlat qurilishi va fuqarolik jamiyatini shakllantirish jarayonlarini erkinlashtirish masalasi ham katta ahamiyat kasb etdi. Bu boradagi vazifalar hokimiyat barcha tarmoqlarining bir-biridan mustaqil holda ish yuritish tamoyillarini mustahkamlash, hokimiyat vakolatlarini nodavlat va jamoat tashkilotlariga, fuqarolarni o'z-o'zini boshqarish organlariga bosqichma-bosqich o'tkaza borish, ularning haq-huquqlari va erkinliklarini muhofaza etishni kuchaytirishdan iborat edi. O'zbekistonda fuqarolik jamiyati qurishda fuqarolarning o'z-o'zini boshqarish organlariga katta umid bog'landi. Bu haqda Prezident LKarimov: "Biz fuqarolik jamiyati qurishga intilmoqdamiz. Buning ma'nosi shuki, davlatchiligimiz rivojlana borgan sari boshqaruvning turli xil vazifalarini bevosita xalqqa topshirish, ya'ni o'z-o'zini boshqarish organlarini yanada rivojlantirish demakdir", degan edi. O'z-o'zini boshqarish organlarini tashkil qilishda, shakllantirishda O'zbekistonning o'ziga xos xususiyati shundaki, ushbu masalani hal qilishga milliy an'analami, tarixiy qadriyatlamini tiklash, aholining tub manfaatlariga mos keluvchi yo'lni tanlash nuqtayi nazaridan yondashish bo'ldi. Xususan, o'z-o'zini boshqarishda asosiy tayanch qilib mahallalar belgilandi. Ular inson qalbida Vatan tuyg'usining shakllanishiga, milliy

g'uruming vujudga kelishida, millatchilik illatlaridan xoli bo'lishida katta ta'sir ko'rsatib kelgan edi. O'z-o'zini boshqarish organlari yoki mahallalarning vazifasi aholining davlat va jamiyat ishlarida ishtirokini ta'minlash, kam ta'minlangan oilalarni ijtimoiy himoya qilishda ishtirok etish bilan cheklanib qolmaydi. Ularning muhim vazifasi har bir shaxsning ongini, ma'naviy kamolotini oshirish uchun, millatchilik, mahalliychilik kabi salbiy jihatlarni yo'qotish uchun ish olib borish va milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an'analarga, Vatanga, davlatga va boshqa fuqarolarning manfaatiga hurmat bilan qarash ruhida tarbiyalashdan iboratdir. Faqat O'zbekistonga xos va aynan mahalla bilan bog'liq "Korxona-mahalla" iqtisodiy hududni tashkil qilish masalasi ham katta umid uyg'ota boshladi.

Birgina 1995- yil davomida respublika bo'yicha shu turdagi 204 ta kichik va xususiy korxona tashkil qilinib, ularning faoliyati orqali 3300 kishi ish bilan ta'minlangan edi. Respublikada mahallalardagi yordamga muhtoj oilalargayordam ko'rsatish borasida "Mahalla" xayriya jamg'armasi tashkil etilib, uning faoliyatini rivojlantirishga muhim e'tibor qaratildi.

O'zbekiston Prezidentining 1999-yil 13-yanvardagi "Aholini aniq yo'naltirilgan ijtimoiy madad bilan ta'minlashda fuqarolarni o'z-o'zini boshqarish organlari rolini oshirish to'g'risida"gi Farmoni, 1999-yil aprelida qabul qilingan "Fuqarolarning o'z-o'zini boshqarish organlari to'g'risida"gi yangi tahrirdagi Qonunning qabul qilinishi o'z-o'zini boshqarish organlariga ijtimoiy himoya sohasida yangi vakolatlar beribgina qolmay, bu tashkilotlar faoliyatini takomillashtirish, ulardagi jamoa ruhi va tabiatini mustahkamlashdagi samaradorlikni oshirishga xizmat qila boshladi.

Bugungi kunda ham O'zbekistonda kuchli jamiyatga o'tish davrida o'zini o'zi boshqarish organlariga, ayniqsa, mahalla institutining rivojiga katta ahamiyat berilmoqda. Shu bilan birga, davlat va uning organlari tomonidan fuqarolarning o'zini o'zi boshqarishning huquqiy maqomini mustahkamlash, mahalla, qishloq, ovul va shaharcha fuqarolar yig'inlarini fuqarolik jamiyatini asosiy institutiga aylantirishga doir chuqur islohotlar ham amalga oshirildi. Mustaqillik davrida 10 mingga yaqin mahalla, qishloq, ovul va shaharcha fuqarolar yig'inlari - o'zini o'zi boshqarish organlari tashkil etilib, shundan 8142 tasini mahalla fuqarolar yig'inlari tashkil etadi. Respublikada o'z-o'zini boshqaruvning moliyaviy faoliyatini mustahkamlovchi chora-tadbirlar ko'rildi. Bu borada aholiga kompleks tarzda savdo, maishiy va madaniy xizmatlar ko'rsatadigan guzarlar faoliyat boshladi.

O'zbekistonda kuchli fuqarolik jamiyati qurishda, fuqarolar huquq va manfaatlarini himoya qilishda, aholining ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishda nodavlat, notijorat tashkilotlari ham muhim omil bo'lib xizmat qildi. Respublikadagi nodavlat, notijorat tashkilotlar va siyosiy partiyalar faoliyati 1991-yil 14-fevralda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining "Jamoat birlashmalari to'g'risida"gi Qonuni (1997-yil aprelida qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritilgan), O'zbekiston Respublikasining "Kasaba uyushmalari, ularning huquqlari va faoliyatining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni (1992-yil iyul), O'zbekiston Respublikasining "Siyosiy partiyalar to'g'risida"gi Qonuni (1996-yil dekabr), O'zbekiston Respublikasining "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida" yangi tahrirdagi Qonuni (1998 yil, may), O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida" yangi tahrirdagi Qonuni (1999-yil aprel), O'zbekiston Respublikasining "Nodavlat, notijorat tashkilotlari to'g'risida"gi (1999-yil aprel) kabi qonunlar vositasida muvofiqlashdi.

Mamlakatda nodavlat, tashkilotlar tizimini yanada mustahkamlash, mazkur tashkilotlarning jamiyatdagi barcha ijtimoiy qatlam va guruhlar manfaatlarini ifoda etish maqsadida 2003-yil 29-avgustda Oliy Majlis tomonidan O'zbekiston Respublikasining "Jamoat jamg'armalari to'g'risida"gi Qonun qabul qilindi.

O'zbekistonda nodavlat, notijorat tashkilotlarim fuqarolik jamiyati instituti sifatida rivojlantirishda 2005-yilning 10-iyunida tashkil topgan "O'zbekiston nodavlat, notijorat tashkilotlari milliy assotsiatsiyasi" muhim ahamiyat kasb etdi. Mamlakatda mustaqil, barqaror, aholining turli qatlamlari qo'llab-quvvatlaydigan fuqarolik jamiyati institutlarini shakllantirishga, ijtimoiy ahamiyatli muammolarni hal etishdagi, fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy va ish faolligini oshirishdagi rolini kuchaytirish maqsadlarida 2005-yil 26-iyulda "O'zbekiston – nodavlat, notijorat tashkilotlarini qo'llab-quvvatlash fondi" tashkil topdi. Bugungi kunda mamlakatda faoliyat yuritayotgan 402 ta respublika ahamiyatiga molik nodavlat, jamoat birlashmalarining 81 tasi xalqaro tashkilotlar maqomiga ega. Nodavlat tashkilotlarining 48 tasi assotsiatsiya, 20 tasi uyushma, 5 tasi qo'mita, yana 37 tasi boshqa normalarda ro'yxatdan o'tgan.

4. Inson huquqlarini ta'minlash va himoya qilish.

O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning besh ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasining ikkinchi yo'nalishi qonun ustuvorligini ta'minlash va huquqiy tizimni yanada isloh qilishdan iborat. Sud-huquq sohasidagi islohotlar fuqarolarning odil sudlovga erishish darajasini oshirish, sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlash, inson huquqlari va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirishga qaratilgan. Harakatlar strategiyasining amalga oshirilishini ta'minlash maqsadida Prezidentimiz tashabbusi bilan sud sohasidagi islohotlar, sudyalik lavozimiga nomzodlarni tanlash va tayinlash tizimini tubdan takomillashtirish, sud tizimining yangi organi sifatida yuqori malakali sud tizimini shakllantirish bilan bog'liq tub o'zgarishlar kiritildi. Tizimni rivojlantirish yo'lidagi muhim qadam bu O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashining tashkil etilishi, uning asosida O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining shakllanishi hisoblanadi. fuqarolik, jinoiy, ma'muriy va iqtisodiy sud ishlarini yuritish sohasidagi yagona oliy sud organi sifatida, sudlarning odil sudlovning mohiyati va mazmuniga mutlaqo zid bo'lgan qo'shimcha ishlarni sud tergoviga qaytarish amaliyotining to'xtatilishi doimiy izchil davom etayotganining yaqqol dalilidir.

Ta'kidlash kerakki, mustaqillikning dastlabki yillarida adolatli fuqarolik jamiyati barpo etish yo'lida qo'yilgan muhim qadamlardan biri bu mamlakatda hokimiyatning bo'linishi va huquqiy demokratik jamiyat barpo etishni maqsad qilgan mustaqil sud tizimini tashkil etish edi. Bu O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 106-moddasida "O'zbekiston Respublikasining sud hokimiyati qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlardan, siyosiy partiyalar, boshqa jamoat birlashmalaridan mutaqil holda ish yuritadi" Dalat o'z vakolatlarini davlat va nodavlat tashkilotlari, siyosiy partiyalar va jamoat birlashmalariga ulashsa-da, uning hokimiyati pasayishini va ta'sir kuchini tushirishning hojati yo'q. Kuch sifatida u zaiflashadi, chunki kuchli davlatning kuchi uning fuqarolari unga nisbatan qanchalik xayrixoh bo'lishlari, davlat o'z xalqiga qanday erkinliklar va imkoniyatlar berishiga bog'liq.

O'zbekiston Respublikasida hozirgi kunda 1400 ga yaqin sudyalardan iborat 400 ga yaqin sud mavjud. Aslida, ular ushbu jarayonning barcha bosqichlarida, ayniqsa iqtisodiy sohada sodir etilgan jinoyatlar uchun jazoni yengillashtirish sharoitida, jinoiy, fuqarolik, iqtisodiy va ma'muriy ishlarni sudlar orqali ko'rib chiqish jarayonida teng huquqlilik va o'zaro raqobatdoshlikni ta'minlash imkoniyatini yaratdilar. Shunga o'xshash huquqiy tizimlar ular singari ko'p emas edi. chunki xalqimiz Sovet Ittifoqi davrida ham, adolatsizlikdan ko'p marotaba aziyat chekkan. "Paxta ishi" da qatag'on qilingan minglab vatandoshlarimizning mol-mulki musodara qilingan va ularning oila a'zolari umidsiz holatda bo'lgan kunlarni eslash kifoya - qo'shimcha sharhlarga hojat yo'q. Endi kimningdir jinoyati tufayli uning oila a'zolari, bolalari aziyat chekmaydi.

Erkin fuqarolik jamiyatining muhim jihatlaridan biri, Prezidentimiz ta'kidlaganidek, "xalq davlat idoralariga emas, xalqqa xizmat qilishi kerak" ligidadir. Islohotlar jarayonida rivojlangan

mamlakatlarda sudlarning pozitsiyasini odil sudlov bilan tenglashtirish uchun u xalqaro huquqning umume'tirof etilgan me'yorlariga rioya qilish yo'lidan bormoqda, bu esa sudlarning odamlarga tobora yaqinlashayotgani va ularning huquq va erkinliklarining kafolati yaxshilayotganidan dalolat beradi.

Bugungi kunda amaliy shaklga ega bo'lgan holda, islohotlar jarayoni davom etmoqda. Mantiqiy savol tug'iladi: mavjud tizimni yangilash, uni modernizatsiya qilish uchun ehtiyoj bormi? Javobni uzoq vaqt izlashning hojati yo'q, biz buni yaqin o'tmishimizda topamiz. Ma'lumki, sobiq totalitar tuzum sharoitida sud hukmron partiyaning qo'mondoni sifatida xizmat qilgan. Ertakda bo'lgani kabi, unga ham «aybdor, aybsiz odam barchasini birma-bir urish uchun xo'jayinga aylanish» buyurilgan edi, shuning uchun o'z nutqida sud odamlarning ko'z o'ngida jazo, hukm qilish, qamoq jazosi sifatida ko'rilgan Fuqarolar sud adolatiga ishishonishmadi. U haqiqat yoki adolatni buzganligi, shuning uchun olib borilayotgan huquqiy islohotlarning asosiy maqsadi sudlarni xalqning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qiladigan to'laqonli tashkilotga aylantirish edi. Sud, tom ma'noda, xalqqa aylanishi kerak. Uning oldidagi vazifa, sud hokimiyati. Sud hokimiyati har qanday holatda ham qonun ustuvorligini ta'minlashi, oddiy fuqaro yoki mansabdor va mansabdor shaxs sifatida mustaqilligini mustahkamlashi kerak.

“Inson huquq va erkinliklariga amal qilinishini ta'minlash, har bir shaxsning qadr-qimmatini e'zozlash biz barpo etayotgan ochiq, erkin va adolatli jamiyatning ajralmas xususiyatidir”, deya ta'kidlagan edi Prezidentimiz o'z ma'ruzalarining birida. Haqiqatdan ham O'zbekistondagi islohotlarning zamirida “Inson manfaatlarini hamma narsadan ustun” degan hayotbaxsh g'oya mujassam. Shu sababli jamiyatda o'zaro tenglik, adolat va haqiqatni qaror toptirish uchun ham inson huquqlari birinchi galda Asosiy qonunlarda kafolatlanadi.

Bosh qomusimizda inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmatini va boshqa daxlsiz huquqlari eng oliy qadriyat ekanligi e'tirof etilgan. Xususan, Konstitutsiyamizning 26-moddasi ikkinchi qismida hech kim qiynoqqa solinishi, zo'rvonlikka shafqatsiz yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi boshqa tarzdagi tazyiqqa duchor etilishi mumkin emas, deb belgilab qo'yilgan. So'nggi yillarda mamlakatimizda inson huquqlari, erkinligi va qonuniy manfaatlarini har tomonlama ta'minlovchi huquqiy tizim yaratildi. O'tgan davrda qabul qilingan qonunlar hayotimizning barcha sohalarini huquqiy tartibga solish bilan birga, fuqarolarning huquq va manfaatlarini ta'minlashga xizmat qilayotir.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasida O'zbekiston Respublikasi tarixda ilk bor BMT Inson huquqlari bo'yicha kengashi a'zoligiga saylangani shubhasiz, bu boradagi O'zbekiston sa'y-harakatlarining xalqaro darajadagi e'tirofidir. Buni Prezidentimiz rahnamoligida oxirgi yillarda inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha olib borilayotgan izchil islohotlarning natijasi, desak aslo mubolag'a bo'lmaydi. Yana bir muhim jihat. O'zbekistonning ushbu muhim xalqaro tuzilmaga saylanishi, albatta, mamlakatimizda inson huquq va erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini izchil ta'minlashga qaratilgan keng ko'lamli islohotlarning amaliy ifodasidir. Binobarin, o'tgan davrda yurtimizda inson huquqlari sohasida ko'p ishlar qilinib, bu sohasidagi holat butunlay o'zgardi. Majburiy va bolalar mehnati to'liq tugatilib, inson huquqlari bo'yicha Milliy strategiya qabul qilindi. Eng muhimi, BMTning fuqaroligi bo'lmagan insonlar sonini kamaytirishga qaratilgan chaqirig'iga javoban joriy yilning o'zida 50 ming yurtdoshimizga O'zbekiston fuqaroligi berildi.

Aytish mumkinki, ushbu tarixiy voqelik parlament xususan, Qonunchilik palatasi zimmasiga ham katta mas'uliyat yuklaydi. Endilikda inson huquqlari sohasida boshlangan ishlarni, jumladan sohaning qonunchilik va tashkiliy-huquqiy asoslarini mustahkamlash, inson huquqlari bo'yicha xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka implementatsiya qilish, eng asosiysi, xalqaro majburiyatlarni bajarishda parlament nazoratini kuchaytirish lozim. Xulosa

qilib aytganda, inson haq-huquqlari va uni himoya qilish barcha jamiyat uchun hamisha dolzarb bo'lib kelgan. O'zbekistonning inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan sa'y-harakatlari nafaqat inson manfaatlarini ta'minlanishiga, balki do'stona munosabatlar qaror topishiga ham zamin yaratadi.

5. Oila instituti va uning davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi

O'zbekistonda oilani rivojlantirishga global darajada Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror taraqqiyot maqsadlari doirasida, shuningdek, 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi doirasida qaraladi.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki o'tgan yillar davjida oila institutini mustahkamlash sohasidagi islohotlarni to'liq ro'yobga chiqarishga va belgilangan maqsadlarga erishishga ayrim holatlar to'sqinlik qilib kelgan.

Oila institutini takomillashtirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish, bu jarayonda davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari va fuqarolarning yaqin hamkorligini hamda faol rolini ta'minlash maqsadida, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 2 fevraldagi "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5325-son Farmoniga muvofiq dolzarb vazifalar belgilab berilgan. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga binoan oila jamiyatning asosiy bo'g'ini hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish ta'kidlandi. Shuningdek, quyidagilar O'zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash bo'yicha asosiy yo'nalishlar etib belgilandi:

- oila institutini mustahkamlashning institutsional va huquqiy asoslarini takomillashtirish, ijtimoiy sheriklikni kuchaytirish;
- zamonaviy oilani mustahkamlash va rivojlantirish masalalari bo'yicha fundamental, amaliy va innovatsion tadqiqotlar olib borish;
- demografik rivojlanishni rag'batlantirish va oila farovonligi darajasini oshirish;
- oilaning tarbiyaviy-ta'lim salohiyatini mustahkamlash, jamiyatda an'anaviy oilaviy qadriyatlarni saqlash, oilalarda ma'naviy-axloqiy muhitni yaxshilash;
- oilalarga ta'sirchan metodik, konsultativ va amaliy yordam ko'rsatishning samarali tizimini yaratish.

Mazkur qarorga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi "Oila" ilmiy-amaliy tadqiqot markazi "Oila" markazi deb yuritiladigan bo'ldi.

Prezidentimizning joriy yil 2 fevraldagi "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni bilan milliy hamda ma'naviy qadriyatlarimiz asosida ushbu sohada yillar davomida to'planib qolgan, e'tibordan chetda qolib kelgan muammolar yechimi yuzasidan tegishli davlat organlari hamda jamoat tashkilotlari oldiga eng muhim va dolzarb vazifalar qo'yildi. Mazkur Farmonga binoan, Vazirlar Mahkamasi huzurida "Oila" ilmiy-amaliy tadqiqot markazi oila instituti sohasida yagona davlat siyosatini yurituvchi tizim sifatida tashkil etildi. Markazning asosiy vazifasi davlat va jamoat tashkilotlari, parlament, siyosiy partiyalar, ommaviy axborot vositalari hamda fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini O'zbekiston oilalarini mustahkamlash g'oyasi atrofida birlashtirish, bu boradagi ishlarni muvofiqlashtirib borish, mamlakatda faqat sog'lom oila — sog'lom jamiyat ustuni bo'la olishini aholi ongiga singdirish, ilmiy-innovatsion tadqiqotlarni amalga oshirish orqali oila institutini mustahkamlash etib belgilangani mamlakatimizda bu borada mutlaqo yangi bosqichdagi sa'y-harakatlar boshlanganidan dalolat beradi. O'z navbatida, umuminsoniy va milliy oilaviy qadriyatlarni tahlil qilish asosida zamonaviy, namunali oila mezonlarini belgilash hamda "Oila jamiyat va davlat

himoyasida” konstitutsiyaviy prinsipini keng targ‘ib etish va jamiyatga singdirish masalalariga kompleks yondashish faoliyatimizda ustuvor ahamiyat kasb etmoqda.

Nazorat savollari:

1. *Hokimiyatning bo‘linish prinsipi deganda nimalar tushuniladi?*
2. *O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi qanday vakolatlarga ega?*
3. *O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining vazifalari nimalardan iborat?*
4. *Ko‘ppratiyaviylik, plyuralizm tushunchalariga izoh bering.*
5. *O‘zbekistondagi nodavlat va notijorat tashkilotlarining vazifalari nimalardan iborat?*
6. *O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining huquqiy holati Konstitutsiyaning V bo‘lim XVIII bobida belgilangan. Bunga ko‘ra, Oliy Majlis qanday hokimiyatni amalga oshiradi?*
7. *Inson huquqlari, Sudlarning mustaqilligi sohasida O‘zbekistonda qanday ishlar amalga oshirilmoqda?*

6-Mavzu. Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda ijtimoiy - iqtisodiy o‘zgarishlar (4 soat)

Reja:

1. O‘zbekiston Respublikasida bozor munosabatlarining shakllanishi, uning yo‘nalishlari, bosqichlari va xususiyatlari.
2. Bozor munosabatlariga o‘tishning huquqiy asoslarining yaratilishi.
3. Pul islohotlarining o‘tkazilishi. Bozor infratuzilmasining shakllanishi.
4. Kuchli ijtimoiy siyosat kontseptsiyasining shakllanishi.
5. Manzilli ijtimoiy himoya tizimining yaratilishi.
6. O‘zbekiston Respublikasi “Korruptsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi qonunning mazmun-mohiyati.
7. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi yangi tahrirdagi qonuni. Ta’lim sohasida xalqaro hamkorlikning yo‘lga qo‘yilishi.

Tayanch so‘z va iboralar: *Konstitutsiya , davlat, ijtimoiy himoya, istisodiyot,oila, Mahalla, ijtimoiy institut, Inson manfaatlari, din, milliy masala, millat, ba’grikenglik, kam ta’minlangan, Kommunal xizmat, so‘lom avlod, sahovat, nogiron, sohliqni saqlash.*

1. O‘zbekiston Respublikasida bozor munosabatlarining shakllanishi, uning yo‘nalishlari, bosqichlari va xususiyatlari.

O‘zbek xalqining demokratik jamiyat qurishdan ko‘zlagan maqsadi, shu yurtda yashaydigan barcha insonlar uchun millati, tili va dinidan qat’i nazar, munosib hayot sharoiti yaratib berish, rivojlangan demokratik mamlakatlardagi kabi kafolatlangan yuqori va yangi sifatdagı turmush darajasi hamda erkinliklarni ta’minlashdan iboratdir. Bunday strategik maqsadni amalga oshirishning iqtisodiy asosi ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyoti hisoblanadi. Qadimlan ajdodlamiz ishlab chiqargan mahsulotlarini, tabiiy boyliklarini dunyo bozorlariga chiqargani, mol almashganliklari bozor munosabatlari o‘zbek xalqi uchun yangilik emasligini ko‘rsatadi. O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, bozor munosabatlariga o‘tish uchun imkoniyatlar eshigi ochildi. Bozor munosabatlariga asoslangan demokratik jamiyat qurishning asosiy yo‘nalishlari O‘zbekiston Prezidenti I. Karimov tomonidan ishlab chiqilib, dunyodagi rivojlangan mamlakatlarning yirik mutaxassislari, davlat arboblari tomonidan tan olindi.

Mazkur taraqqiyot modelini ishlab chiqishda aynan Prezident tomonidan milliy davlatchilik asoslarini qayta tiklash va yangicha asosda shakllantirish, mamlakatni iqtisodiy

jihatdan rivojlantirish, milliy qadriyatlar va g'urur-iftixor tuyg'usini yuksaltirish, jamiyatni tubdan yangilash, zamonaviy dunyoqarashga, yuksak ma'naviyatga ega shaxsni tarbiyalash kabi dolzarb masalalarga alohida e'tibor qaratildi. Buning natijasida faqat iqtisodiy sohani emas, balki davlat qurilishi, ijtimoiy va ma'naviy jabhalari qatori jamiyat hayotining barcha sohalarini qamrab olgani bilan jahondagi boshqa milliy modellardan farq qiladigan taraqqiyotning o'zbek modeliga asos solindi.

Islom Karimovning mustaqillikning dastlabki yillarda nashr etilgan asarlari va ma'ruzalaridayoq bozor iqtisodiyotiga o'tishdan ko'zlangan maqsadni aniq belgilab berdi. Xususan, 1992-yil 2-3-iyulda XII chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining X sessiyasida qilgan nutqida Prezident "Bozor munosabatlariga o'tish - ko'r-ko'rona maqsad emas, balki iqtisodni o'nglash, jamiyatni yangilash yo'li. Demokratik davlat qurmoqchi ekanmiz, eng avval, ijtimoiy adolat prinsiplariga sodiq bo'lib qolishimiz kerak"... "Agar bozor yetim-yesirlarning, qariyalar va kambag'al-nochor odamlarning ko'z yoshi evaziga quriladigan bo'lsa, bunaqa bozorning uyi kuysin" degan edi. Prezident tomonidan ishlab chiqilgan "o'zbek modeli" tamoyillarining asosiy mazmuni quyidagilardan iborat:

- iqtisodning siyosatdan ustuvorligi, uning har qanday mafkuraviy tazyiqlardan xoli bo'lishi va o'ziga xos ichki qonunlarga muvofiq rivojlanmog'i kerak;
- davlat bosh islohotchi bo'lib, u islohotlarning ustuvor yo'nalishlarini belgilab berishi va ularni izchillik bilan amalga oshirishi lozim;
- bozor munosabatlariga o'tishda qonun ustuvorligi, qabul qilingan Konstitutsiya va qonunlarga hamma amal qilishi shart;
- bozor munosabatlarini joriy etish bilan bir vaqtda aholini himoya qilishning kuchli ijtimoiy siyosatini o'tkazish;
- bozor iqtisodiyotiga o'tish hech qanday sakrashsiz, evolyutsion yo'l bilan bosqichma-bosqich amalga oshirilishi zarur.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida o'tmish madaniyati va qadriyatlarini tiklash, yetim-yesir, qariya va kambag'al, kam ta'minlangan aholi qatlamlarini himoya qilish, qo'lab-quvvatlash, kishilarni ruhiy va ma'naviy jihatdan yuksaltirish kabi vazifalar bosh maqsad qilib qo'yildi. Yurtboshining O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi X sessiyasi (1992) da qilgan nutqida "Bozor iqtisodiyoti deb inson ma'naviyatini unutish gunoh bo'ladi. Nuqul pul va foyda ketidan quvsak-da, ammo odamlarimiz ruhan qashshoq bo'lib qolishsa - bunday jamiyatning hech kimga keragi yo'q", deb qayd etgan edi.

Shu tariqa hayotga joriy etila boshlagan "O'zbek modeli" mamlakatda jamiyat taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlarini o'zida aks ettirdi. Jamiyat taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlari quyidagilardan iborat qilib belgilandi:

- iqtisodiy siyosatda dehqonchilik, umuman, qishloq xo'jaligi yetakchi tarmoq hisoblanadi;
- rubl amal qiladigan sharoitda iste'mol bozorini himoya etish, davlat mustaqilligining asosiy belgisi hisoblanadigan milliy valyutaga o'tish;
- bozor infrastrukturasi shakllantirish, avvalo, maishiy va boshqa turdagi xizmat ko'rsatish hamda savdo sohasidan boshlanib, asta-sekin banklarni, birjalarni, auditorlik firmalari, sug'urta kompaniyalarini qamrab olishi;
- iqtisodni jonlantirish uchun korxonalarni xususiylashtirish ishiga jiddiy kirishish;
- iqtisodni to'g'ri yo'lga solishda ishlab chiqaruvchining iste'molchiga nisbatan zo'ravonligini tugatish uchun monopolizmga qarshi choralar belgilash, erkin raqobatni vujudga keltirish uchun shart-sharoitlarni yaratish.

Bozor islohotlarini amalga oshirish dasturiga ko'ra, ustuvor vazifalar bosqichma- bosqich hal qilinadi.

Birinchi bosqichda totalitar tuzumdan hozirgi zamon bozor munosabatlariga o'tish davridagi bir-biriga bog'liq ikki vazifani bir vaqtda hal qilishga to'g'ri keldi: ma'muriy buyruqbozlik tizimining og'ir oqibatlarini tugatib, iqtisodni barqarorlashtirish va bozor munosabatlarining negizini shakllantirish. Bu bosqichda iqtisodiy islohotning g'oyat muhim yo'nalishlari O'zbekiston Prezidenti tomonidan belgilab berildi. Bular quyidagilar:

- o'tish jarayonining huquqiy asoslarini shakllantirish, islohotlarning qonuniy- huquqiy bazasini mustahkamlash va rivojlantirish;
- qishloq xo'jaligida mulkchilikning yangi shakllarini vujudga keltirish;
- ishlab chiqarishning pasayib borishiga barham berish.

Iqtisodiy islohotlarni huquqiy asoslovchi qonun-qoidalar yuridik tashkilotlar va yetuk olimlar tomonidan tayyorlandi va jahonning yirik mutaxassisleri tomonidan quvvatlanib tan olindi. Dastlabki vaqtning o'zida iqtisodiy munosabatlarning huquqiy negizini barpo etadigan 100 ga yaqin asosiy qonun hujjatlari qabul qilindi. Iqtisodiy islohot, tadbirkorlik va chet el investitsiyalari bo'yicha esa Prezident huzurida maxsus idoralararo kengash tuzildi.

Prezident Oliy Kengashning X sessiyasi (1992)da qilgan ma'ruzasida oldinda turgan vazifalarni amalga oshirish uchun davlatning xo'jalik ishlariga aralashuvini kamaytirish lozimligi xususida "Yana takror aytaman: odamlarga, xo'jaliklarga iqtisodiy erkinlik berish kerak. Iqtisodiy erkinlik diyorimizda tezroq qaror topsin", - deb bozor munosabatlariga o'tishdan ko'zlangan maqsadning mohiyatini ochib berdi. Ushbu nutqda iqtisodiy islohotlarning butun dasturida aytib o'tilgan eng asosiy ustuvor vazifalar bilan bir qatorda quyidagi:

- ta'lim va madaniyatni rivojlantirish hamda isloh qilish;
- aqliy va ma'naviy salohiyatni mustahkamlash;
- aholini ijtimoiy himoya qilish kabi ustuvor yo'nalishlar ham aniq-ravshan ko'rsatib berildi.

I.A.Karimovning "O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida" nomli asarida O'zbekistonda iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishning strategik maqsadlari, ustuvor vazifalari ishlab chiqilib, strategik maqsadlar mohiyati ochib berildi:

1. Ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini bosqichma-bosqich shakllantirish, qudratli va tinimsiz rivojlanib boradigan, milliy boylikning ortishini, kishilar hayoti va faoliyati uchun zarur shart-sharoitlarni ta'minlaydigan iqtisodiy tizimni barpo etish.

2. Ko'p tarmoqli iqtisodiyotni yaratish, insonning mulkdan mahrum bo'lishiga barham berish, tashabbuskorlik va uddaburonlikni butun choralar bilan rivojlantirish negizi bo'lgan xususiy mulkning davlat tomonidan himoya qilinishini ta'minlash.

3. Korxonalar va fuqarolarga keng iqtisodiy erkinliklar berish, ularning xo'jalik faoliyatiga davlatning bevosita aralashuvidan voz kechish, iqtisodiyotni boshqarishning ma'muriy-buyruqbozlik usullarini bartaraf etish, iqtisodiy omillar va rag'batlantirish vositalaridan keng foydalanish.

4. Iqtisodiyotda moddiy, tabiiy va mehnat resurslaridan samarali foydalanishni ta'minlaydigan chuqur strukturaviy o'zgarishlar qilish, raqobatbardosh mahsulotlarni ishlab chiqarish, jahon iqtisodiy tizimiga qo'shilib borish.

5. Odamlarning har biriga o'z mehnatini sarflash sohasi va shakllarini mustaqil belgilash imkonini berish, kishilarda yangicha iqtisodiy fikrlashni shakllantirish, ularning dunyoqarashini o'zgartirish lozim edi. Shuningdek, mazkur asarda mamlakatning bozor islohotlarini amalga oshirish dasturi to'g'risida fikr yuritilib, dastur ustuvor vazifalarni bosqichma-bosqich hal qilinishiga asoslanishini alohida qayd etib o'tildi.

Bozor iqtisodiyotiga o'tishdagi birinchi bosqichda ikki muhim vazifa:

Ma'muriy-buyruqbozlik tizimining og'ir oqibatlarini yengish, tanglikka barham berish, iqtisodiyotni barqarorlashtirish va respublikaning o'ziga xos sharoitlari va xususiyatlarini hisobga olgan holda bozor munosabatlarining negizlarini shakllantirishni hal etishga to'g'ri keldi. Mamlakat taraqqiyot yo'lining afzalliklari o'zbek modelida har tomonlama o'z aksini topgan quyidagi omillar: ijtimoiy yo'naltirilgan bozor munosabatlariga o'tish borasida jahondagi rivojlangan mamlakatlarning O'zbekiston uchun maqbul bo'lgan tomonlari, ilg'or tajribalari, usul va vositalarining samarali yo'llari belgilanib olingani; xalqning o'ziga xos milliy mentaliteti, milliy urf-odatlar, an'ana va qadriyatlari, madaniy merosi to'liq e'tiborga olingani; mamlakatda vujudga kelgan siyosiy-ijtimoiy, iqtisodiy shart-sharoitlar, aholining turmush darajasi hisobga olingani islohotlarni amalga oshirishda xalqning bunyodkorlik va yaratuvchanlik kuchiga tayanildi. Shuningdek, o'zbek modelining amaldagi muvaffaqiyatini ta'minlashda xalqning vatanparvarlik va fidoyilik fazilatlariga ham muhim e'tibor qaratildi.

Bozor munosabatlariga o'tishning asosiy shartlaridan biri mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirishni amalga oshirish edi. Bu davlat monopoliyasi tugatilishiga, ma'muriy buyruqbozlik tizimining buzilishiga va bozor iqtisodiyotiga asos solinishiga, xususiylashtirish mulkdorlar keng qatlamining shakllanishiga va xorijiy sarmoyadan foydalanib, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish orqali aholining turmush darajasi yaxshilanishiga xizmat qilar edi.

Mulkni xususiylashtirish va ko'p tarmoqli iqtisodni shakllantirish O'zbekistonda o'ziga xos yo'l bilan amalga oshirildi. Mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirishdan maqsad:

1) Davlat monopoliyasini tugatib, ma'muriy buyruqbozlik tizimiga barham berish va bozor iqtisodiyotiga asos solish;

2) Xususiylashtirish mulkdorlikning keng qatlamini shakllantirish;

3) Xorijiy sarmoyadorlarga keng yo'l ochish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish bilan birgalikda aholining turmush tarzini yuksaltirishdan iborat edi.

Xususiylashtirishning birinchi bosqichida (1992-1993-yillar) "kichik xususiylashtirish" amalga oshirildi. Buning oqibatida asosan maishiy xizmat va savdo korxonalari, transport va qurilishning kichik korxonalari, davlat sanoat va mahsulotlarni qayta ishlash korxonalarining mulk shaklini o'zgartirdi. Bular mulkning ijara, jamoa va aksiyadorlik shakliga aylantirildi. Uy-joylar keng miqyosda xususiylashtirilib, aholining ayrim qismiga tekin, boshqa qismiga esa arzon narxda xususiylashtirilib, jamoa va ijara xo'jaliklariga aylantirildi. Lekin qishloqda bu jarayon sekin kechdi va qiyinchiliklarni bartaraf etishga to'g'ri keldi. Mamlakatda mulkdorlar sinfi kichik korxonalar va xususiylashtirish mulkdorlikni keng rivojlantirish, pul mablag'larini omonat kassalari yoki banklarga qo'yish, qimmatbaho qog'ozlarga aylantirish yo'li bilan shakllana boshladi. Mulkni davlat tasarrufidan chiqarish jarayonining birinchi bosqichidagi eng muhim xulosa mulkdorlar sinfining shakllana boshlagani, xususiylashtirish mexanizmining ishlab chiqilishi, iqtisodiy islohotlarga nisbatan odamlar ruhiyati va munosabatini o'zgarishi bo'ldi.

Davlat mulkini xususiylashtirishning ikkinchi bosqichi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994-yil 21-yanvardagi "Iqtisodiy islohotlarni yanada chuqurlashtirish, xususiylashtirish mulk manfaatlarini himoya qilish va mulkdorlikni rivojlantirishning chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori asosida olib borildi. Bu davrda ochiq shakldagi aksiyadorlik jamiyati qurish, korxonalar aksiyasini chiqarish, kim oshdi savdosi orqali davlat mulkini shaxslarga sotish, qimmatbaho qog'ozlarni chiqarish va xususiylashtirishni yoppasiga olib borish uchun sharoit yaratish ishlari amalga oshirildi.

1994-yil oxirigacha 54 000 korxona mulk shaklini o'zgartirdi. Xususan, 34 % xususiylashtirish, 48 % aksiyadorlik, 16 % jamoa, 1 % ijara xo'jaligiga aylandi. Iqtisodiy islohotlarning borishi, uning

muvaffaqiyatlari va muammolari respublika Oliy Majlisining IV sessiyasi (1995-yil dekabr)da va Vazirlar Mahkamasining majlisida (1996-yil fevral), Prezident I.A.Karimovning nutqlarida keng yoritildi.

Shu bois, 1995-yil mamlakatning barcha sohalarini isloh qilishda tub burilish yili deb e'tirof etildi. Ikkinchi bosqichda Prezident I.A.Karimovning "O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida" (1995-yil) asarida qo'yilgan masalalar, xususan, xususiylashtirish va raqobatchilik muhitini shakllantirish jarayonlarini chuqurlashtirish, makroiqtisodiy barqarorlikka erishish, milliy valyutani mustahkamlash, iqtisodiyot tarkibiy strukturasini tubdan o'zgartirish chora-tadbirlari amalga oshirildi. 2000-yilda xususiylashtirish davlat dasturi bo'yicha ko'zda tutilgan 167 obyekt o'rniga 374 ta obyekt xususiylashtirildi.

Ularning negizida 152 ta hissadorlik jamiyati, 103 ta xususiy korxona tashkil etildi. Shu yili davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirishdan 14,3 milliard so'm mablag' tushdi. Bu 1999-yilgi ko'rsatkichdan 1,6 barobar ko'pdir. 2000-yilning boshlariga kelib 87,4 foiz mulk nodavlat, 12,6 foizi davlat mulki ko'rinishida ish yuritmoqda edi. Respublikadagi jami 60 mingga yaqin korxonadan 50,5 mingga yaqini xususiylashtirilgan korxonalar edi. Bugungi kunda erishilgan muvaffaqiyat va natijalarning bahosini anglab yetish, olib borilayotgan iqtisodiy siyosatning naqadar to'g'ri va asosli ekanini tushunish uchun mustaqil taraqqiyotning dastlabki pallasidagi ijtimoiy-iqtisodiy ahvolni yana bir bor esga olish o'rinli bo'lur edi. Bu haqda Prezident Islom Karimovning "O'zbekistonning 16 yillik mustaqil taraqqiyot yo'li" risolasida batafsil bayon qilingan. Bu kitobda, jumladan, o'tgan asming 90-yillari boshida mamlakatda bor-yo'g'i o'n-o'n besh kunga yetadigan bug'doy va un zaxirasi qolgan paytlar ham bo'lib, yurt amalda ocharchilik ostonasiga kelib qolgani, iqtisodiyotning asosan xomashyo tayyorlashga yo'naltirilib, bir yoqlama rivojlanish hisobidan mo'rt va nochor holga tushib qolgani; hali yangi milliy valyuta joriy etilmagan sharoitda iqtisodiyotning fojiali ravishda inqirozga yuz tutishi va inflyatsiyaning keskin o'sib ketishi; paxta yakkahokimligining ekologik va ijtimoiy vaziyatni jar yoqasiga olib kelib qo'ygani; ommaviy ishsizlikning kuchayib, aholi turmush darajasining haddan tashqari pasayib ketgani kabi holatlar zudlik bilan iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish hamda iqtisodiyotni tubdan o'zgartirish zarurligini ko'rsatgani bayon etilgan. Shu bois, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy qiyofasini tubdan o'zgartirishga qaratilgan tarkibiy islohotlar markaziga mamlakat aholisi farovonligini ta'minlash va eng avvalo aholining oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini qondirish masalasi asosiy vazifa qilib qo'yildi.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 1990-yili O'zbekistonga 454,8 ming tonna un, 183,9 ming tonna kartoshka, 1401 ming tonna sut mahsulotlari va shu kabi hayotiy zarur tovarlarni qo'shni respublikalardan olib kelishga majbur bo'lingan. Bunday holat sobiq sovet davrida yuritilgan bir yoqlama iqtisodiy siyosatning natijasi edi. Ana shunday mahsulotlar evaziga O'zbekistonasosan paxta xomashyosini yetkazib berishi talab qilinardi. Bunday siyosat, hech shubhasiz, mamlakat iqtisodiy xavfsizligi, uning mustaqilligiga juda katta tahdid solar, milliy manfaatlarga mutlaqo javob bermas edi.

Bunday o'ta qaltis vaziyatni bartaraf etish maqsadida mamlakat rahbari tomonidan aholini eng avvalo oziq-ovqat, xususan, un mahsulotlari bilan ta'minlash vazifasi qo'yildi. Qishloq xo'jaligida davom etib kelgan paxta yakkahokimligiga barham berilib, ekin maydonlarining katta qismi don mahsulotlariga ajratildi. Agar mustaqillikka erishilgan yillarda paxta maydonlari umumiy ekin maydonlarining 75 foizidan ko'proq qismini tashkil etgan bo'lsa, keyingi davrda paxta yakkahokimligini tugatish va qishloq xo'jalik ekinlari tarkibini optimallashtirish chora-tadbirlari olib borilishi natijasida 2008-yilda paxta maydonlari deyarli 39,5 foizga qadar qisqartirildi. Natijada mamlakatda g'alla importiga qaramlik barham topib, tez orada g'alla mustaqilligiga erishildi. Agar 1991 -yilda 4003 ming tonna miqdordagi don

mahsulotini chetdan olib kelingan bo'lsa, mustaqillikning dastlabki olti yili ichida bu ehtiyojni keskin ravishda 5,4 barobar qisqartirishga erishildi. Keyinchalik esa g'allachilik sohasini jadal rivojlantirish hisobidan bu mahsulotga bo'lgan ichki ehtiyojni to'la qondirishga muvaffaq bo'lindi. Shu tariqa mamlakatda g'alla ishlab chiqarish hajmi 1990-yildan 2012-yilgacha deyarli 3,5 baravardan ko'proq o'sdi. Mamlakatda 2000-2011-yillarda g'allachilik bilan birga qishloq xo'jaligining boshqa tarmoqlarida ham tub sifat o'zgarishlari yuz berdi. Jumladan, shu davrda don ishlab chiqarish hajmi 3929,4 ming tonnadan 7747,1 tonnaga yoki 197,1 foizga, sabzavotlar 2644,7 ming tonnadan 6218,2 tonnaga yoki 253,1 foizga, poliz mahsulotlari 451,1 ming tonnadan 1246,8 ming tonnaga yoki 276,4 foizga, meva 790,9 ming tonnadan 1696,4 ming tonnaga yoki 214,5 foizga, chorvachilik mahsulotlaridan go'sht ishlab chiqarish 501,8 ming tonnadan 1461,4 tonnagayoki 291,2 foizga, sut 3632,5 ming tonnadan 6169,0 ming tonnaga yoki 169,8 foizga va tuxum 1254,4 million donadan 3058,8 million donaga yoki 243,8 foizga oshdi. Bu davrda mamlakatda oziq-ovqat mahsulotlari yetishtirish va tayyorlashdek g'oyat muhim strategik vazifaning muvaffaqiyatli hal etilganini umumiy hajmi 706 million dollardan ortiq bo'lgan oziq-ovqat mahsulotlarining eksport qilingani ham isbotlab turibdi.

2. Bozor munosabatlariga o'tishning huquqiy asoslarining yaratilishi.

Sobiq ittifoqning tarqalishi bilan respublikalar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar uzildi, oqibatda Respublikaning aksariyat korxonalari to'xtab qoldi va mahsulot ishlab chiqarish kamaydi. Shu bois iqtisodning tarkibiy tuzilishini yangidan qurish lozim edi. Jahon bozorida raqobatga bardosh bera oladigan va aholining iste'mol talablarini qondiradigan mahsulot ishlab chiqarishni tashkil qilish zarur bo'ldi.

Islom Karimov iqtisodiyotdagi tarkibiy tuzilishni tubdan o'zgartirish to'g'risida: "Iqtisodiy islohotlarning ikkinchi bosqichida iqtisodiyotning tarkibiy tuzilishida tub o'zgarishlarga asos solishdan iborat g'oyat muhim vazifani hal etish kerak bo'ladi. Bu Respublika uchun strategik ahamiyatga egadir. Tarkibiy tuzilishda chuqur o'zgarishlarni amalga oshirish makroiqtisodiy barqarorlikka erishishning, istiqbolda O'zbekistonning barqaror iqtisodiy o'sishini va aholi farovonligini ta'minlashning, jahon iqtisodiy tizimiga qo'shilishning eng asosiy shartlaridan biridir", deb yozgan edi. Bu ko'rsatmalardan kelib chiqib, iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlar qilishning aniq vazifalari: iqtisodiyotning bir tomonlama rivojlanishiga chek qo'yish, importga qaramlikni tugatish, mamlakatning eksport salohiyatini oshirish va xalq iste'moli mollariga aholining talabini qondirishdan iborat edi. Iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish uchun respublikada g'oyat yirik qurilishlar qad rostladi. Mamlakatning yoqilg'i mustaqilligiga erishish siyosati izchillik bilan rivojlantirildi. Istiqloлга erishgan O'zbekiston tarixda ilk bor 1995-yilda neft mustaqilligiga erishdi va neft ahsulotlariga bo'lgan o'z ichki ehtiyojlarini to'la qondiribgina qolmay, istiqbolli va ishonchli eksportyor sifatida jahon bozoriga yo'l oldi.

O'zbekistonda neft va gaz kondensatini ishlab chiqarish 1990-yili 2,8 mln tonnani tashkil qilgan bo'lsa, 1997-yili bu ko'rsatkich 7,9 mln tonnaga yetdi va chetga neft mahsulotlarini sotish qobiliyatiga ega bo'ldi. Jumladan, 1997-yili 250 ming tonna benzin, 600 ming tonna dizel yoqilg'isi, 450 ming tonna mazut, 100 ming tonna aviatsiya kerosini eksport qilindi. Tabiiy gaz ishlab chiqarish 1990-yilgi 40,8 mlrd kubometrdan 1998-yil salkam 54,0 mlrd kubometrغا ko'paydi. Aholini tabiiy gaz bilan ta'minlash yuzasidan katta yutuqlarga erishildi. Xususan, mustaqillik arafasida shahar aholisining 43 foizi, qishloqlarda esa 17 foiz aholi tabiiy gaz bilan ta'minlangan boisa, bu ko'rsatkich 1997-yili 64 va 48 foizni tashkil qildi. Mamlakatni iqtisodiy-ijtimoiy rivojlantirish dasturini amalga oshirish uchun ishonchli energetik baza yaratildi. Istiqlol davrida chuqur tarkibiy o'zgarishlarning amalga oshirilishi natijasida mamlakatning yonilg'i-energetika resurslariga bo'lgan ehtiyoji o'z ichki mahsulotlari hisobidan to'la ta'minlandi. Agar

1990-yilda mamlakatda 2810 ming tonna neft va gaz kondensati ishlab chiqarilgan bo'lsa, 2010-yilda bu ko'rsatkich 3700 ming tonnani tashkil etdi. Tabiiy gaz ishlab chiqarish hajmi sezilarli ravishda o'sib, 1990-yildagi 40761 mln kub metrdan 2010-yilda 60111,5 mln kub metr hajmiga yetdi.

Bunday ijobiy natijalar muqarrar ravishda mazkur mahsulotlarni chetga eksport qilish hamda eksportdan tushgan valyuta mablag'lari evaziga ishlab chiqarishni kengaytirish va modernizatsiya qilish hamda chetdan ilg'or xorijiy texnologiyalarni olib kelish imkonini berdi. Istiqbol davrida iqtisodiyotda biz uchun mutlaqo yangi ishlab chiqarish tarmoqlari - avtomobilsozlik, sellyuloza-qog'oz, qand-shakar, farmatsevtika va boshqa sohalar vujudga keldi. Respublika sanoatida yuksak texnologiyaga asoslangan va istiqbolli tarmoqlarning, ya'ni mashinasozlik, yoqilg'i-energetika, kimyo va yengil sanoat kabi sohalarning hissasi ortib bordi. O'zbekiston iqtisodiyotining tarmoq tuzilishini o'zgartirishda yangi neft konlari, Mingbuloq va Ko'kdumaloq konlarining ishga tushirilishi, Buxoro neftni qayta ishlash zavodining barpo etilishi, Yangi Angren va Tolimarjon GRESlari qurilishining jadallashtirilishi, metall ishlab chiqarishning ko'payishi muhim ahamiyat kasb etdi. Mamlakat yalpi ichki mahsuloti tarkibida sezilarli ijobiy o'zgarishlar ro'y berdi. Agar, 2000-yilda mamlakat yalpi ichki mahsulotida sanoatning hissasi atigi 14,2 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2011 -yilda bu ko'rsatkich 24,1 foizni, transport va aloqaning ulushi tegishli ravishda 7,7 va 12,4 foizni tashkil etdi, xizmatlar bo'yicha bu raqam 50,5 foizga o'sdi. Qishloq xo'jaligining ulushi esa 30,1 foizdan 17,1 foizga tushdi. Yana bir quvonarli tomoni shundaki, bu davrda mamlakat iqtisodiyoti uchun tamomila yangi bo'lgan avtomobilsozlik sanoatiga asos solindiki, bu tufayli O'zbekiston avtomobil ishlab chiqaruvchi davlatlar xalqaro tashkilotining 33-to'laqonli a'zosiga aylandi. Olib borilgan iqtisodiy islohotlar, ayniqsa, tarkibiy o'zgarishlar tez orada o'z samarasini berdi. Eng avvalo, xalq xo'jaligi iqtisodiy jihatdan mustahkamlanib, ma'muriy-buyruqbozlik tizimidan meros bo'lib qolgan bir tomonlama ishlab chiqarishga barham berildi va milliy iqtisodiyot inqiroz holatidan chiqarildi, uning barqaror o'sishi ta'minlandi; makroiqtisodiy va moliyaviy barqarorlik mustahkamlandi. Iqtisodiyot va uning ayrim sohalaridagi mutanosiblik kuchaydi, bozor mexanizmining tarkibiy qismlari qaror topdi va uning infratuzilmalari shakllanib, rivojlandi.

O'zbekiston yalpi ichki mahsuloti tarkibidagi o'zgarishlar Biz tanlagan islohotlar modelining to'g'ri ekani va xalqning manfaatlariga to'liq javob berayotganini keyingi yillarda iqtisodiyotning barqaror sur'atlar bilan o'sib, yangi marralarga ko'tarilib borayotgani yaqqol isbotlab bermoqda. O'zbekistonda 1996-yildan boshlab iqtisodiy o'sish ta'minlanib, uning sur'atlari 2001 -2003-yillarda o'rtacha 4 % dan, 2004-2006-yillarda 7 % dan, 2007-yildan buyon o'rtacha 8-9 % dan yuqori bo'lib kelmoqda. Bugungi kunda O'zbekiston iqtisodiy o'sish sur'atlarining yuqoriligi va barqarorligi borasida MDH mamlakatlari orasida yetakchi o'rinlardan birini egallab kelmoqda. Holbuki, Hamdo'stlikdagi ayrim davlatlar hali yalpi ichki mahsulot ishlab chiqarish hajmining 1991-yildagi darajasiga yetgani yo'q.

Eng muhimi, I.Karimov o'zining nutq va ma'ruzalarida qayta-qayta ta'kidlaganidek, mamlakatdagi yalpi ichki mahsulotning yuqori sur'atlar bilan o'sib borishi an'anaviy xomashyo tarmoqlari yoki jahon bozoridagi qulay konyunktura va ayrim xomashyo turlari hamda materiallar narxining oshib ketishi hisobidan emas, balki, birinchi navbatda, raqobatbardosh tayyor mahsulotlar ishlab chiqarish hamda zamonaviy xizmat ko'rsatish sohalarini jadal rivojlantirishni belgilab beradigan jiddiy tarkibiy o'zgarishlar va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish evaziga ta'minlanmoqda. Mamlakat ijtimoiy hayotida, jumladan, iqtisodiyot sohasida erkinlashtirish, ya'ni xo'jalik yurituvchi subyektlarning erkinligi va iqtisodiy mustaqilligini, iqtisodiy faoliyatning bozorga xos mexanizmlarining samarali amal qilishini ta'minlashga qaratilgan jarayonlarning keng amalga oshirilishi taraqqiyot va o'zgarishlarga yangi kuch baxsh

etdi. Davlatning nazoratchilik va boshqaruvchilik vazifalari qisqartirilib, uning korxonalar xo'jalik faoliyatiga, birinchi galda, xususiy biznes faoliyatiga aralashuvi cheklandi. Xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini rag'batlantirish, ularga qulay iqtisodiy sharoit yaratish maqsadida iqtisodiyotdagi soliq yuki sezilarli darajada pasaytirildi. Xususan, 2011-yilda soliq yuki 1991-yil bilan solishtirilganda, YAIMga nisbatan qariyb 2 barobar kamayib, 41,2 foizdan 22 foizga tushdi. Iqtisodiy islohotlar orqali, eng avvalo, iqtisodiy manfaatlarni ro'yobga chiqarishning muhim vositasi hisoblangan mulkchilik munosabatlarini tubdan o'zgartirish masalasiga alohida e'tibor qaratildi. Sobiq tuzum davridagi rejali iqtisodiyot sharoitida asosan davlat mulkining yakkahukmronligi va bu munosabatlarga o'ta rasmiyatchilik bilan yondashuv mulkchilik munosabatlarining samaradorligini deyarli yo'qqa chiqargan edi. Shuning uchun ham mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab ko'p tarmoqli iqtisodiyotni yaratish, o'rta mulkdorlar sinfini shakllantirish vazifasi mamlakatda amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlarning bosh vazifasi qilib qo'yildi. Mamlakatda haqiqiy mulkdorlar sinfining qaror topishi jadal sur'atlarda amalga oshib, tez orada ijobiy natijalar bera boshladi va iqtisodiyot nodavlat sektorining ulushi sezilarli ravishda ortib bordi. Agar 1990-yilda respublika YAIM umumiy hajmining atigi 38,1 foizi iqtisodiyotning nodavlat sektorida ishlab chiqarilgan boisa, 2012-yilga kelib bu ko'rsatkich 82,5 foizni tashkil etdi. Ayniqsa, qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi va chakana savdo aylanmasida bu ko'rsatkich eng yuqori daraja - 99,9 foizga yetdi. Respublikada kichik va xususiy tadbirkorlikni shakllantirish va rivojlantirishni ta'minlovchi zaruriy huquqiy asos yaratildi. Amaldagi qonunchilik hujjatlarida, Respublika Prezidentining farmonlarida xususiy tadbirkorlikdan soliq olish, unga moliyaviy yordam ko'rsatish borasida imtiyozlar berish, imtiyozli kreditlar ajratish, moddiy texnika va xomashyo resurslari bilan ta'minlash borasida ko'maklashish nazarda tutildi. Bu sa'y-harakatlamining natijasida 1995-yil o'rtasida respublika xalq xo'jaligida 30770 ta kichik korxona va kooperativ, 20115 ta xususiy korxona ishlab turdi. 15600 ta fermer xo'jaligi tashkil etildi, ularga 200 ming gektarga yaqin yer biriktirib berilgan bo'lib, 67,5 ming kishi mehnat qilayotgan, fermer xo'jaliklarining tasarrufida 190 mingga yaqin qoramol va boshqa hayvonlar bor edi.

Mamlakatda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga bo'lgan alohida e'tibor ham o'z natijalarini berdi. Ma'umki, kichik biznesning ixchamligi, harakatchanligi, iqtisodiy manfaatlarni nisbatan to'laroq namoyon etib, bozor konyunkturasi o'zgarishlariga tez moslasha olishi kabi xususiyatlari uni iqtisodiyotni tubdan o'zgartirishda eng samarali va qulay vositalardan biriga aylantirdi. Mazkur soha taraqqiyoti uchun alohida shart-sharoitlarning yaratilishi, soliq, bojxona va boshqa to'lov imtiyozlarining belgilanishi, nisbatan arzon kredit resurslarining taqdim etilishi natijasida qisqa davr ichida kichik biznes korxonalari soni sezilarli ravishda oshib bordi. Statistik ma'umotlarga ko'ra, 1992-yilda ro'yxatga olingan kichik biznes korxonalarining soni atigi 16,5 mingtani tashkil etgan boisa, 2010-yilga kelib bu ko'rsatkich (fermer xo'jaliklaridan tashqari) 224,2 mingtaga yetdi, ya'ni deyarli 14 barobar o'sdi. Amalga oshirilgan keng ko'lamli chora-tadbirlar natijasida kichik biznes subyektlarining YAIMdagi ulushi 2012-yilda 54 foizdan oshib ketdi. Holbuki, bu ko'rsatkich mustaqillikning dastlabki yillarida 1,5 foizni, 2000-yilda esa 31 foizni tashkil etgan edi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning aholi bandligi darajasini oshirishdagi roli ham muhim ahamiyat kasb etishi sir emas. Darhaqiqat, tadbirkor o'z mablag'larini ishlab chiqarish sohasiga kiritar ekan, ayni paytda daromadni oshirish bilan birga jamiyat boshqa a'zolarining ish bilan birga, daromad bilan ta'minlanishi uchun moddiy poydevor yaratadi. Mamlakatda bu boradagi faoliyat ham kengayib bordi: 2000-2012-yillar davomida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasida band bo'lgan aholi soni 2 barobar oshdi. 2012-yilga kelib iqtisodiyot tarmoqlarida mehnat bilan band bo'lganlarning 75,1 foizidan ko'prog'i uning ulushiga to'g'ri

kelmoqda. Bugungi kunda yangi yaratilayotgan ish o'rinlarning o'rta hisobda 85 foizi aynan kichik biznes hissasiga to'g'ri kelmoqda.

Mamlakatda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning bu qadar jadal rivojlanishida, eng avvalo, mazkur soha uchun belgilanayotgan soliq imtiyozlarining yetarli darajadagi rag'batlantiruvchi rol o'ynayotgani muhim ahamiyat kasb etmoqda. Jumladan, bu borada 2010-yilda kichik sanoat korxonalari uchun yagona soliq to'lovi 8 foizdan 7 foizga, 2011 yilda esa 7 foizdan 6 foizga, yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun esa qayd etilgan soliq miqdori o'rtacha 1,3 barobar kamaytirildi. 1996-2011-yillar mobaynida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik uchun belgilangan soliq stavkalari 38 foizdan 6 foizgacha, ya'ni 5,4 marta qisqartirildi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasiga yo'naltirilayotgan kreditlar miqdori 2001-2012-yillar mobaynida deyarli 11 barobar o'sdi. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi sharoitida mamlakatda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni jadal rivojlantirish iqtisodiy o'sishini ta'minlash, yangi ish o'rinlarini tashkil qilish, aholining daromadlari va farovonligini oshirishning muhim omili sifatida amal qilmoqda. O'zbekistonda kichik biznes va tadbirkorlik rivojida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2009-yil 15-mayda qabul qilgan "Tadbirkorlik faoliyatini yanada qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori ham muhim o'rin tutdi. Qarorga asosan tadbirkorlik bilan shug'ullanuvchi yuridik va jismoniy shaxslarni davlat ro'yxatidan o'tkazish uchun boj haqi eng kam ish haqi miqdorining 5 barobaridan 2 barobari miqdorigacha, tadbirkorlik subyektlarining banklarda hisob raqamlarini ochish uchun to'lovlarini eng kam ish haqi miqdorining 1 barobardan 0,5 barobari miqdorigacha, qishloq joylarida esa eng kam ish haqining 0,1 barobari miqdorigacha pasaytirildi.

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimovning 2010-yil 14-dekabrda "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik Davlat Dasturini ishlab chiqish va amalga oshirishning tashkiliy choralari haqida"gi G'-3539-sonli farmoyishidagi: kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari faoliyati uchun yanada qulay muhit yaratish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining huquq va manfaatlarini himoya qilishni kuchaytirishga yo'naltirilgan normativ- huquqiy bazani yanada takomillashtirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining moliya-xo'jalik faoliyatiga davlat va nazorat tuzilmalarining aralashuvini keskin kamaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini tashkil etish tartibini soddalashtirish va faoliyat yuritish, moddiy-texnik shartnomalarini ta'minlash, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlariga soliq va boshqa to'lovlar borasida yengilliklar yaratish borasida ustuvor yo'nalishlar belgilab berildi.

Davlat rahbari tomonidan 2011 -yilni "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik yili" deb e'lon qilinishi va bu borada Davlat dasturi asosida vazifalarning bajarilishi mamlakatda bu soha vakillari faoliyatida yirik, ijtimoiy o'zgarishlar yasadi. Qishloq xo'jaligida islohotlarni amalga oshirishda eng ustuvor masala sifatida yerga mulkchilik masalasi hal qilindi. Sug'oriladigan yerlarning kamligini hisobga olib, yer xususiy mulk qilib sotilishi mumkin emasligi, balki uni uzoq muddatli ijara shartlari bilan topshirish mumkinligi huquqiy hujjatlarda qayd etildi. Mustaqillikning dastlabki qadamlaridan boshlab qabul qilingan me'yoriy hujjatlarda, xususan "Yer to'g'risida"gi (20-iyun 1990-yil) va boshqa qonunlarda, Prezident farmonlarida qishloq xo'jaligidagi tub islohotlarning huquqiy asoslari yaratildi. Qishloqda bozor munosabatlarini rivojlantirish, dehqonning yerga egalik hissasini qayta tiklash, yerni sotish-olishga yo'l qo'ymasdan, balki uni uzoq muddatlarga (50 yilgacha) meros qilish huquqi bilan vaqtincha yoki umrbod foydalanishga berish masalalari hal qilindi. 1992-yildan boshlab atigi uch yil ichida mavjud 1137 davlat xo'jaligidan 1066 tasi mulkchilikning aksiyadorlik, jamoa yoki ijaradagi xo'jalikka aylantirildi, 1516 tasi qoramolchilik fermasi mehnat jamoalarining mulki qilib berildi.

Shu tariqa qishloq xo'jaligida ko'p tarmoqli iqtisod vujudga keldi. Qishloqlarda 1997-yili shaxsiy tomorqa xo'jaligi 3 mln gektarni tashkil qildi. Tomorqa xo'jaligining ekin maydoni 1989-yili 257 ming gektar bo'lsa, 1997-yil 599,7 ming gektarga ko'paydi. G'allachilikning texnika bazasi mustahkamlandi, 8159 ta "Niva", "Don", "Sibiryak" kombaynlari bilan bir qatorda Amerikaning "Keys" firmasidan keltirilgan 637 kombayn g'alla o'rim-yig'imida qatnashdi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining I chaqiriq X sessiyasi (dekabr, 1997-yil)da agrar va iqtisodiy munosabatlarni tubdan o'zgartirish yuzasidan qator qonunlar qabul qilindi. "Yer kodeksi", "Qishloq xo'jaligi kooperativi (shirkat xo'jaligi) to'g'risida", "Dehqon xo'jaligi to'g'risida", "Yer kadastr to'g'risida"gi Qonunlar qishloq xo'jaligida iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishning huquqiy asoslarini mustahkamladi. 2000-yilga kelib respublikada davlatga qarashli bo'lmagan sektor yetakchi o'rin egallab, 1991-yil 63 foizni tashkil qilgan bo'lsa, 2000-yil sentabriga kelib qishloq xo'jaligida ishlab chiqarish hajmining 98,4 foizini egalladi. Qishloq xo'jaligidagi islohotlar asosan yerning haqiqiy egasi, omilkor va tadbirkor mulkdorlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bo'lib, bu asosan fermerchilikni jadal rivojlantirish orqali amalga oshirildi. Bunda zarar ko'rib ishlovchi va istiqbolsiz shirkat xo'jaliklarini fermer xo'jaliklariga aylantirish o'z samarasini berdi. Fermer xo'jaliklari faoliyati samaradorligini yanada oshirish maqsadida ularning yer maydonlari miqdorini optimallashtirish choralari amalga oshirildi. Buning natijasida 2008-yilning 1-oktabriga qadar mamlakatda faoliyat yuritayotgan 219976 ta fermer xo'jaligining yer maydonlari yiriklashtirilib, ular asosida 105033 ta xo'jalik tashkil etildi. Natijada bitta fermer xo'jaligiga o'rta hisobda ilgari 27 gektar o'rniga 56 gektar yer maydoni to'g'ri keldi. Shundan paxtachilik va g'allachilik yo'nalishiga ixtisoslashgan fermer xo'jaliklari soni 47,6 mingta bo'lib, bitta fermer xo'jaligiga o'rtacha 92 gektar yer maydoni uzoq muddatga ijaraga berildi. Bu esa fermer xo'jaliklarining samarali faoliyati uchun yangi rag'batlantiruvchi omillarning paydo bo'lishiga olib keldi. Islohotlar davrida fermer xo'jaliklari sonining o'rtacha yillik o'sishi 173,6 foizni tashkil etdi. Agar islohotlarning dastlabki davri - 1993 yilda faoliyat ko'rsatayotgan dehqon va fermer xo'jaliklarining soni 7630 ta boigan boisa, 2012-yilga kelib fermer xo'jaliklarining soni 66 mingtadan oshib ketdi. Fermer xo'jaliklarida 1,5 million kishi mehnat qilib, iste'mol bozorida oziq-ovqat mahsulotlarining 90 foizi ayni shu soha hissasiga to'g'ri keladi.

2000-2011-yillar mobaynida fermer xo'jaliklari tomonidan don yetishtirish qariyb 10 baravar, kartoshka 13. sabzavot 19, meva 26, uzum 20, go'sht (tirik vaznda) 4, sut 4,3 va tuxum ishlab chiqarish 31 barobardan oshdi. 2012-yilning o'zida O'zbekistonda deyarli barcha qishloq xo'jalik ekinlaridan yuqori hosil olindi. Mamlakat dehqonlari tomonidan 3 million 460 ming tonnadan ortiq paxta, 7 million 500 ming tonna g'alla, 2 million tonnadan ziyod kartoshka va 9 million tonnadan ortiq sabzavot hamda poliz mahsulotlari yetishtirildi.

Davlat rahbarining "Fermer boy bo'lsa - mamlakat obod bo'ladi" degan purma'no so'zlari asosida fermer xo'jaliklarining iqtisodiy va moliyaviy mustaqilligini mustahkamlash, sohaning huquqiy asos va kafolatlarini yaratish, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, yer maydonlarini maqbullashtirish borasida kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Buning natijasida odamlarning yerga, mulkka egalik hissi oshib, qishloq xo'jaligi ekinlarining hosildorligi ko'tarilishi barobarida, yetishtirilgan mahsulotlarning sifat ko'rsatkichlari tubdan yaxshilanmoqda.

3. Pul islohotlarining o'tkazilishi. Bozor infratuzilmasining shakllanishi.

Pul islohotlari - milliy valyutani mustahkamlash, pul birligini barqarorlashtirish va pul muomalasini tartibga solish maqsadida davlat tomonidan mamlakat pul tizimini to'liq yoki qisman qayta tashkil etish. Pul islohotlari qog'oz pul belgilarining hammasi yoki bir qismi

qadrsizlanganda va ularning hajmi ko'payib, yangisi (qog'oz yoki metall) bilan almashtirish lozim bo'lganda, pulning oltin qiymati yoki valyuta kursi o'zgarganda, pul tizimiga o'zgartish kiritish zarur bo'lganda o'tkaziladi. Pul islohotlari mamlakatdagi iqtisodiy holatga, pulning qadrsizlanish darajasiga va davlatning siyosatiga bog'liq holda turli usullar-da: ortiqcha qog'oz pullarni yo'q qilish yo'li bilan pul hajmini kamaytirish (deflyasiya); eski pul belgilarini yo'q qilib, yangi qog'oz pul belgilarini zarur miqdorda chikarish (nullifikatsiya); eski pul belgilarini yirikroq yangi pul belgilariga almashtirish (denominatsiya); pul birligi yoki qog'oz pul birligi kursining metall qiymati va chet el valyutasiga nisbatan kursini pasaytirish (devalvatsiya); pul birligidagi metall qiymati yoki qog'oz pul kursini tashki davlatlar valyutasiga nisbatan oshirish (revalvatsiya) va boshqa shakllarda amalga oshiriladi.

O'zbekiston Davlat mustaqilligiga erishgach, Rossiya o'z milliy valyutasini chiqargunga qadar boshqa sobiq Ittifoq respublikalari singari vaqtincha rubl zonasida qoldi va mamlakatda amalda bo'lgan iqtisodiy shart-sharoitlarni hisobga olib, o'z milliy valyutasini muomalaga kiritishni ikki bosqichda amalga oshirdi. Birinchi bosqich: 1993-yilning 15-noyabrdan ish haqi, pensiya, stipendiya, nafaqa va aholi daromadlarining o'z vaqtida to'lanishini, respublika ichki iste'mol bozorini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi hududida to'lov vositasi sifatida 1961—92 yillardagi rubl banknotlari va Rossiya bankining 1993-yildagi rubli bilan parallel ravishda 1:1 nisbatda oraliq valyuta sifatida "so'm kupon" muomalaga kiritildi. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki muomalaga qiymati 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100, 200, 500, 1000, 5000, 10000 so'mkupon qog'oz pullarni chiqardi. Ikkinchi bosqich: 1994-yil 1-iyulidan boshlab O'zbekiston Respublikasining milliy valyutasi so'm 1 so'm = 1000 so'mkupon nisbati bilan muomalaga kiritildi. Markaziy bank muomalaga qiymati 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100 so'm bo'lgan bank qog'oz pullari (banknotlar) va 1, 3, 5, 10, 20, 50 tiyin bo'lgan metall tangalar chiqardi. O'zbekiston Respublikasi o'z milliy valyutasini muomalaga kiritishi, ikki bosqichli bank tizimi va mustaqil pul tizimi tashkil etilishi pul-kredit siyosatini erkin yuritish imkonini berdi. Hisob kitoblarni yangillashtirish maqsadida 1997-yildan boshlab muomalaga 200 so'mlik, 1999-yildan 500 so'mlik va 2001-yildan 1000 so'mlik bank qog'oz pullari (banknotlar) muomalaga chiqarildi.

Bozor infratuzilmasi — bu bozor aloqalarini o'rnatish va ularning bir maromda amal qilishga xizmat ko'rsatuvchi muassasalar tizimidir. Unga ombor xo'jaligi, transport, aloqa xizmatlari ko'rsatuvchi korxonalar, tovar va xizmatlar muomalasiga (birjalar, auksionlar, savdo uylari, savdo – sotiq idoralari va agentliklari kabilar) moliya-kredit munosabatlariga xizmat qiluvchi muassasalar (bank turidagi muassasalar, kreditlash idoralari, sug'urta va moliya kompaniyalari,

soliq idoralari) va ijtimoiy sohaga xizmat ko'rsatuvchi muassasalar (uy-joy va kommunal xizmat idoralari, aholini ishga joylashtirish firmalari) kiradi. Axborot xizmati idoralari ham bozor infratuzilmasining alohida bo'g'inini tashkil qilib, ularga ma'lumotlarni to'plash, umumlashtirish va sotish bilan shug'ullanuvchi kompaniya va firmalar kiradi.

Bozor infratuzilmasi — bozorda tovarlar va xizmatlarning erkin harakatini ta'minlaydigan muassasalar, tashkilotlar majmui.

Bozor infratuzilmasining asosiy unsurlari quyidagilar:

- birjalar (tovar, xom ashyo, fond, valyuta) va ularning tashkiliy rasmiylashtirilgan vositachiligi;
- kimoshdi savdolari, yarmarkalar va birjadan tashqari tashkiliy vositachilik shakllari;
- kredit tizimi va tijorat banklari, emissiya tizimi va emissiya banklari;
- aholi bandligini boshqarish tizimi, davlat va nodavlat bandlikka yordam ko'rsatish markazlari (mehnat birjalari);

- axborot texnologiyasi va ishbilarmonlik aloqalari vositalari;
- soliq tizimi va soliq inspeksiyalari;
- tijorat xo‘jalik xatari sug‘urtasi tizimi va sug‘urta kompaniyalari;
- maxsus reklama agentliklari, axborot markazlari va ommaviy axborot vositalari agentliklari;
- savdo palatalari, ishbilarmon doiralarning ixtiyoriy, davlat, jamoat birlashma (uyushma)lari;
- bojxona tizimi; o‘rta va oliy iqtisodiy ta‘lim tizimi, auditorlik kompaniyalari;
- konsalting (maslahat) kompaniyalari;
- ishbilarmonlik faoliyatini rag‘batlantirishga xizmat qiladigan davlat va jamoat fondlari;
- maxsus erkin tadbirkorlik zonalar va boshqalar.

Bozor infratuzilmasi ishlab chiqaruvchilar bilan iste‘molchilar, ya‘ni haridor va sotuvchilarni bir-birlariga uchrashtirish, bozor ishtirokchilari o‘rtasidagi oldi-sotdi operatsiyalarini o‘tkazish, ularning o‘zaro hisob-kitoblari, shuningdek barcha bozordagi doimiy hamkorlik va mijozlik aloqalarini o‘rnatish, ish kuchi topish va boshqalarda yordam beradi. Bozor infratuzilmasi davlatning iqtisodiyotni tartibga soluvchi tadbirlarini amalga oshiradi.

Bozor infratuzilmasining bu barcha unsurlari ishlab chiqaruvchilarning savdo-sotiq, moliya-kredit ishlariga, sherik topishiga, ish kuchini yollashiga ko‘maklashadi, davlatning iqtisodiyotni tartibga soluvchi tadbirlarini amalga oshiradi, ishlab chiqaruvchilar o‘rtasida aloqa o‘rnatishga yordam beradi. Ularning bir qismi davlat mulkchiligida faoliyat ko‘rsatsa, boshqalari mustaqil muassasa va uyushmalardan iborat bo‘lib, ko‘rsatgan xizmatlari uchun haq oladi.

Yurtimiz mustaqillikka erishgandan so‘ng dastlabki qadam bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodiyotga o‘tish, ya‘ni xo‘jalik yuritishning barcha shakllari uchun teng iqtisodiy shart-sharoitlar yaratish, xususiy mulkchilikni shakllantirish va rivojlantirish hamda mulkdorlar mustaqil faoliyat yuritishi uchun zarur tashkiliy, iqtisodiy va huquqiy asoslarni va institusional tuzilmalarni barpo etish ishlari boshlangan va hozirgi damda o‘z rivojini topmoqda. Agrar sohada bosqichma-bosqich olib borilgan islohotlar, xususan, ana shu amalga oshirilgan ishlar natijasida xususiy mulkchilikka asoslangan turli toifadagi xo‘jaliklar tashkil etildi va faoliyat yurita boshladi. Ta‘kidlash joizki, oxirgi yillarda qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishida fermer xo‘jaliklarining o‘rni tobora oshib bormoqda va ularni rivojlantirish uctuvor vazifaga aylandi.

Shu nuqtai nazaridan respublikamizda fermer xo‘jaliklarini har tomonlama rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Buni davriy statistik ma‘lumotlar, fermer xo‘jaliklariga yer maydonlarini maqbullashtirish, ular faoliyatini rag‘batlantirish va uyg‘unlashtirish, ularga xizmat ko‘rsatuvchi infratuzilma muassasalarini tashkil etish bo‘yicha qabul qilingan me‘yoriy-huquqiy hujjatlar dalil sifatida xizmat qilishi mumkin. Respublikamiz Birinchi Prezidenti Islom Karimov O‘zbekiston mustaqilligining 20 yilligiga bag‘ishlangan O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo‘shma majlisidagi ma‘ruzasida ta‘kidlaganidek: “... mamlakatimiz mustaqil taraqqiyotining dastlabki bosqichida, ya‘ni 1991 yildan 2000 yilgacha bo‘lgan davrda ulkan o‘zgarishlarni amalga oshirishda asosiy e‘tiborimiz markazlashtirilgan ma‘muriy-buyruqbozlik tizimiga barham berish va bozor iqtisodiyotining yangi mexanizmlarini joriy etishdan iborat”.

4. Kuchli ijtimoiy siyosat kontseptsiasining shakllanishi.

Ijtimoiy himoya- keng ma‘noda — mamlakat aholisini ijtimoiy va moddiy muhofaza qilinishini ta‘minlaydigan va jamiyatda qaror topgan huquqiy, iqtisodiy, ijtimoiy chora-tadbirlar majmui; tor ma‘noda — davlat va jamiyatning yoshi, salomatligi holati, ijtimoiy ahvoli, tirikchilik vositalari bilan yetarli ta‘minlanmagani tufayli yordamga, ko‘makka muhtoj fuqarolar to‘g‘risidagi g‘amxo‘rlik. Ijtimoiy himoyaning asosiy maqsadi aholi farovonligining to‘xtovsiz yaxshilanishini ta‘minlash, aholi qatlamlarining ta‘lim, madaniyat, kasb malakasi, daromadlari jihatidan keskin tafovutlariga barham berish, jamiyat tomonidan insonga munosib hayot

darajasini va inson taraqqiyotini ta'minlashga yordam berishdan iborat. Ijtimoiy himoyaning asosiy yo'nalishlari: erkin ijtimoiy iqtisodiy faoliyat ko'rsatishni ta'minlash; ish bilan ta'minlash, bandlik, kasb tanlash, o'qish va bilim olish; daromadlarning kafolatlanishi; ijtimoiy ta'minot tizimi va aholining muhtoj, kam ta'minlangan qismlariga pensiyalar, nafaqalar, turli xil imtiyozlar berish.

Rivojlangan demokratik jamiyatda ijtimoiy himoya - vazifalarini bajarishni davlat o'z zimmasiga oladi. Ijtimoiy himoya tushunchasi birinchi marta 1935-yilda AQShning **"Ijtimoiy xavfsizlik bo'yicha qonun"**ida qo'llanilgan, keyinchalik Xalqaro mehnat tashkiloti konvensiyalarida bu tushuncha mazmuni mukammallashtirilgan. AQSH, Kanada, Shveysariya kabi mamlakatlarda Ijtimoiy himoyaning ko'pgina muammolari hal etilgan, lekin yechimini topmagan muammolari ham juda ko'p. Shunga qaramay, bu mamlakatlar tajribalaridan foydalanish ahamiyatlidir. Turli mamlakatlarda aholini ijtimoiy himoya - tizimi mamlakatning iqtisodiy taraqqiyot darajasi, demokratik taraqqiyot va uning aholi manfaatiga muvofiqligi, ijtimoiy siyosat darajasi, ijtimoiy ta'minot tizimi kabi omillarga bog'liq holda amal qiladi.

O'zbekistonda Ijtimoiy-iqtisodiy tizim XX-asrning 20-yillaridan boshlab shakllana boshladi. 90-yillarga kelib, bozor iqtisodiyotiga o'tish asosida amaldagi islohotlarga mos ravishda yangidan shakllandi. Ayniqsa, milliylik, o'zlikni anglash, e'tiqod va an'analarning tiklanishi ijtimoiy himoya - tizimiga muhim yangilik bo'lib qo'shildi. O'zbekistonda aholini Ijtimoiy himoya qilish iqtisodiy islohotlar dasturidagi uzluksiz ustuvor yo'nalishlardan biriga, ya'ni islohotlarning hamma bosqichlarida ustuvor hisoblanadigan vazifalar qatoriga kiradi. Mamlakatda ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti barpo qilishda davlat tomonidan kuchli Ijtimoiy himoya - siyosati olib borilmoqda. Kuchli ijtimoiy siyosat O'zbekistonning o'z istiqdoli va taraqqiyot yo'lining yetakchi tamoyillaridan biri hisoblanadi.

Respublikada ijtimoiy himoyaning huquqiy muhiti yaratildi, unga qonuniy asos solindi. Ijtimoiy himoya tamoyillari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida kafolatlanib, qabul qilingan qonunlarda o'z aksini topdi.

Bozor munosabatlari sharoitida aholining ish bilan bandligini ta'minlash muhim masalalardan biri hisoblanadi. Chunki, ishsizlik muammosining mavjudligi bozor iqtisodiyotining ajralmas xususiyatidir. Shunday ekan, ishsizlik muammosini o'rganishdan asosiy maqsad - aholining ish bilan bandligini oshirish orqali mamlakat ishlab chiqarishini kengaytirish va aholi turmush darajasini yanada yaxshilashga aloqador tadbirlar ishlab chiqishdan iborat Jahonda ro'y berayotgan moliyaviy-iqtisodiy inqiroz ta'sirida **dunyo bo'yicha 56 million kishidan ortiq ishsizlar** armiyasi vujudga kelgan bir sharoitda O'zbekistonda yuz minglab yangidan - yangi ish o'rinlari tashkil etilmoqda. Buning yana bir ahamiyatli tomoni shundaki, bu yerda yangi ish o'rinlarini yaratishning o'ziga xos mexanizmlari tarkib topib, bir qator yo'nalishlar bo'yicha izchil amal qilib kelmoqda.

So'nggi yillarda ish haqi, pensiya, stipendiya va nafaqalar miqdorini oshirish, jismoniy shaxslar daromadidan olinadigan soliq miqdorlarini kamaytirish, inflyatsiya darajasini pasaytirish bo'yicha ko'rilgan chora-tadbirlar natijasida aholining yalpi va real daromadlari sezilarli ravishda oshdi, uning xarid qobiliyati barqaror suratda o'sib bormoqda. Jumladan, 2009-yilda 2000-yilga nisbatan o'rtacha ish haqi 28,5 barobar, pensiyalarning o'rtacha miqdori qariyb 18 barobar, aholi jon boshiga nisbatan pul daromadlari esa 12 barobar oshgan boisa, birgina 2020-yilning o'zida byudjet tashkilotlari xodimlarining ish haqi, pensiyalar, nafaqa va stipendiyalar miqdori 26,5 foizga, aholining real daromadlari yil mobaynida 17,5 foizga ortdi. Umuman, aholi jon boshiga real daromadlar 2000-yilga nisbatan 8,6 marta, o'rtacha ish haqi esa iste'mol savatchasi qiymatidan 4 martadan ko'proq oshdi.

Aholining o'sib borayotgan to'lov qobiliyati bilan mamlakat korxonalarida ishlab chiqarilayotgan iste'mol tovarlari hajmi o'rtasida ichki bozorda mutanosiblikni ta'minlash, bunday mahsulotlar turini kengaytirish, bozorlarni ular bilan ishonchli tarzda toidirib borish alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki, aholining turmush farovonligi ko'p jihatdan uning oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlanganlik darajasiga bog'liq. Mazkur masalani hal etishda ushbu mahsulotlarni ishlab chiqarish uchun keng imkoniyatlar yaratish, dehqon va fermer xo'jaliklari faoliyatlaridan yanada samarali foydalanish zarur boiadi.

Aholi turmush darajasini yaxshilash va ularga qulayliklar yaratish jarayonida xonadonlarni gazlashtirish va aholi uchun yetkazib beriladigan tabiiy gaz narxini belgilash masalasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakat aholisiga tabiiy gaz qo'shni davlatlardagiga nisbatan arzon narxlarda yetkazib beriladi. Masalan, aholiga 1 ming metr kub. hajmdagi tabiiy gazni sotish uchun Qirg'izistonda 309 dollar, Tojikistonda 303,5 dollar, Qozog'istonda 100-140 dollar, O'zbekistonda esa 30 dollar narx belgilangan. Shuningdek, mamlakat mustaqillikka erishgach, aholi uy-joylari va xonadonlarni gazlashtirishga katta e'tibor qaratildi. Ayniqsa, bu borada shahar va qishloqlarning gaz bilan ta'minlanish darajasi o'rtasidagi tafovutni keskin qisqartirishga ahamiyat berildi. Buning natijasida 2010-yilda mamlakatdagi xonadonlarning gaz bilan ta'minlanish darajasi shahar joylarda 85 foizni, qishloq joylarda esa 78,7 foizni tashkil etdi. Shu kunga qadar jami gazlashtirilgan xonadonlar soni 4270,6 mingtani tashkil etib, shundan 2419,8 mingtasi shaharda, 1850,8 mingtasi esa qishloqda joylashgan. Mamlakat tarixida ulkan tadbirlarni amalga oshirish bilan bir qatorda, juda muhim ijtimoiy dasturlar ham qabul qilinib, ularning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi yurtning gullab-yashnashida, yoshlar tarbiyasida o'zining ijobiy samarasini bermoqda. Mamlakat jahon hamjamiyatida munosib o'rin egallaganidan keyin, 1996-yilga kelib dastlabki ijtimoiy dasturlar qabul qilindi. Bu, avvalambor, har qaysi yilga alohida nom berish va shu asosda Davlat dasturlarini qabul qilish bilan bog'liqdir.

Yillarga alohida nom berishning mazmun-mohiyati yagona maqsadga, shu muazzam o'lkada yashayotgan har bir insonning hayoti yanada mazmunli, zavqli, to'laqonli bo'lishiga yetarli sharoit va imkoniyatlarni yaratish bo'lib, uning asosiy g'oyasi **"Bu muqaddas vatanda azizdir inson"** degan so'zlarda o'z mujassamini topgan. Har bir yilda inson hayotining qaysidir jabhasini o'rganishga, takomillashtirishga zamin yaratuvchi dasturlar ishlab chiqildi va rejalashtirilgan vazifalar amalga oshirildi. Jumladan, mamlakatda **1997-yil "Inson manfaatlari yili"** deb e'lon qilinib, respublikamizda yashayotgan har bir inson manfaatiga e'tibor berish, jamiyat manfaatlari bilan har bir shaxs manfaati uyg'unligini ta'minlash va komil insonni tarbiyalash uchun qulay tarbiyaviy muhitni vujudga keltirish bosh maqsad qilib belgilandi.

"Inson manfaatlari yili" Davlat dasturi doirasida davlat byudjetidan 123 milliard so'm yoki barcha byudjet xarajatlarining qariyb 40 foizi ajratildi. Shu yili 6,7 million kvadrat metr uy-joy foydalanishga topshirildi, shundan 5,4 million kvadrat metr uy-joy qishloq joylarda barpo etildi. Toshkentda "Yunusobod" y'opiq tennis korti va "Jar" sport-sogiomlashtirish majmuasi qurib tugallandi. "Inson manfaatlari yili" dasturining mantiqiy davomi sifatida **1998-yil "Oila yili"** deb e'lon qilindi. Oila manfaatlarini ta'minlash borasidagi davlat dasturi kompleks mazmunga ega bo'lib, u bir yuz ellikdan ortiq tadbimi o'z ichiga oladi. 1998-yilda ushbu tadbirlarni bajarish uchun davlat byudjetidan 144,8 milliard so'm mablag' ajratildi. Farzandning barkamol shaxs sifatida kamol topishida va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi insonni yetishtirishda onaning roli beqiyos. Shu sababli **1999-yil "Ayollar yili"** deb e'lon qilindi. Ayollar sog'ligi, xususan, onalar salomatligini yaxshilash, ularning ijtimoiy, boshqaruv faoliyatidagi ishtiroklarini ta'minlash va kengaytirishga xizmat qiluvchi huquqiy asos yaratildi. **2000-yilga "Sog'lom avlod yili"** deb nom berildi. Har qanday davlatning mustahkam bo'lishi va taraqqiy etishining birinchi sharti - aql-idroki mukammal, ma'naviy-axloqiy jihatdan

yetuk, ruhi tetik, o'zining fuqarolik burchi va mas'uliyatini to'la anglab yetgan sog'iom avlodni shakllantirish bilan bogliqdir.

2001-yil mamlakatda “Onalar va bolalar yili” deb e'lon qilindi. O'zbekistondagi ayollarning 90 foizi tibbiy profilaktik ko'rikdan o'tkazildi. Orolbo'yi mintaqasidagi murakkab ekologik sharoitda yashayotgan xotin-qizlar va bolalarning yoz mavsumida yaxshi dam olishini tashkil etish va salomatligini tiklashga alohida e'tibor berildi. Toshkent, Samarqand viloyatlari va Farg'ona vodiysining sog'lomlashtirish oromgohlarida 4 ming 500 nafar xotin-qizlar, 20 mingdan ortiq bolalar hordiq chiqarib, malakali tibbiy yordam oldi. Bu maqsadlar uchun jami 560 million so'm mablag' sarflandi. **2002-yil mamlakatda “Qariyalarni qadrlash yili”, deb e'lon qilindi.** Bunday nom berishdan maqsad - mamlakatda olib borilayotgan davlat siyosati, qurilayotgan davlat tizimi, barpo etilayotgan yangi jamiyat, hayotda qaror topayotgan ezgu qadriyatlar zahirida, avvalo, O'zbekistonning buyuk kelajagini o'ylab, yillar davomida shu oliyanob ishga o'z hissasini qo'shgan, ana shu poydevoming tamal toshini qo'ygan insonlarni ulug'lash, ularni rozi qilish edi. 2002-yilda Qoraqalpog'iston Respublikasida “Taxiyatosh” sanatoriy-profilaktoriyasi, Namangan viloyatida urush va mehnat faxriylariga mo'ljallangan “Kosonsoy” sihatgohi va, shuningdek, yolg'iz qariyalar uchun Sirdaryo viloyatining Yangiyer shahrida yirik saxovat uyi barpo etildi.

2003-yil “Obod mahalla yili” deb nomlandi. “Obod mahalla yili” davomida 5 ming 630 ta mahalla hududida ko'plab kichik va xususiy tadbirkorlik korxonalarini tashkil etish hisobidan qariyb 155 mingta yangi ish o'rni yaratildi va buning natijasida kam ta'minlangan fuqarolardan 110 ming nafari ish o'rniga ega bo'ldi. Bu muhim ishga tijorat banklari tomonidan 36 milliard 155 million so'mlik kredit mablag'i ajratildi. Dastur doirasida 1 milliard 200 million so'mlik xayriya yordami ko'rsatildi. **2004-yil “Mehr va muruvvat yili”** deb nomlandi. Mamlakatdagi mavjud 93 ta “Mehribonlik uyi” va maxsus maktab-internat binolari to'liq kapital ta'mirdan chiqarildi va rekonstruksiya qilindi. Bunda, faqatgina “Mehribonlik” uylarining o'ziga 24 milliard so'm mablag' sarflanib, ishlagan 85 foizi homiyar tomonidan bajarildi. Bunday xayrli ishlarga nafaqat mamlakatdagi, ayni paytda xalqaro miqyosdagi tashkilotlar ham o'z hissasini qo'shayotgani diqqatga sazovordir. Chunonchi, “YUNISEF”, “World konsern”, “Yengrag”, “Amerikers” va boshqa tashkilotlar tomonidan 6 milliard 500 million so'mlik insonparvarlik yordami ko'rsatildi. **“Sihat-salomatlik yili” deb nomlangan 2005-yilda** respublikadagi 38 ta shifoxona va sihatgoh yangitdan barpo etilib, 93 ta davolash-profilaktika muassasasi zamonaviy tibbiy uskunalar bilan jihozlandi. Shuningdek, bir smenada 10 ming 500 bemorni qabul qila oladigan ambulatoriya-poliklinika muassasalari, jumladan, 210 ta qishloq vrachlik manzili ishga tushirilib, qancha- qancha odamlarning shifo topishiga, kasalliklarning oldini olishga xizmat qilmoqda. **2006-yil Prezident tashabbusi bilan “Homiylar va shifokorlar yili” deb nomlandi.** Davlat va nodavlat tashkilotlar hamda homiyar ko'magida ko'p bolali, kam ta'minlangan oilalarga 10 milliard so'mlikdan ziyod qoramol olib berilgani mamlakatda saxovat va himmatlilikning yana bir yorqin namunasi bo'ldi. Millionlab fuqarolar ishtirok etgan umumxalq xayriya hasharlaridan tushgan mablag'lar hisobidan 2 ming nafar yolg'iz keksa va 66 ming kam ta'minlangan oilaning 3 million 570 ming kvadrat metr uy-joyi ta'mirlab berildi. Shuningdek, kam ta'minlangan oilalarga mansub salkam 725 ming nafar boshlang'ich sinf o'quvchisi 16 milliard so'mlikdan ziyod kiyim-bosh bilan ta'minlandi. Shuningdek, **2007-yil “Ijtimoiy himoya yili”, 2008-yilga “Yoshlar yili, 2009-yili “Qishloq taraqqiyoti va farovonligi yili”, 2010-yilga “Barkamol avlod yili”, 2011 yili “Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik yili”, 2012-yil “Mustahkam oila yili”, 2013-yil “Obod turmush yili”, 2014 yili “Sog'lom bola yili”, 2015-yil “Keksalarni e'zozlash yili”, 2016 yili “So'lom ona va bola yili”, 2017 yili “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili ” 2021 yil “Yoshlarni qo'llab-quvvatlash va aholi salomatligini**

mustahkamlash yili, 2022 – yil inson qadrini ukug'lash va faol mahalla yili”, deb nomlangan. Yuqorida keltirilga yillarning barchasida inson omili va uni himoya qilish masalasi ustivorligini anglash qiyin emas.

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan keng ko'lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, xavfsizlik va huquq-tartibotni, davlatimiz chegaralari daxlsizligini, jamiyatda qonun ustuvorligini, inson huquq va erkinliklari, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik muhitini ta'minlash uchun muhim poydevor bo'ldi, xalqimizning munosib hayot kechirishi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratdi.

“Bizning vazifamiz – to'plangan tajriba va ilg'or xalqaro amaliyotga suyanan holda, – dedi Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishi marosimiga bag'ishlangan nutqida, – o'zimizning taraqqiyot va yangilanish modelimizni qat'iy amalga oshirishdan iborat.

2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha **Harakatlar strategiyasining IV bo'lin Ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlanib** unda: 1. Aholi bandligi va real daromadlarini izchil oshirish, 2. Aholini ijtimoiy himoya qilish va sog'liqni saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, 3. Arzon uy-joylar barpo etish bo'yicha maqsadli dasturlarni amalga oshirish, aholining hayot sharoitlari yaxshilanishini ta'minlovchi yo'l-transport, muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish, 4. Ta'lim va fan sohasini rivojlantirish. 5. Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish masalalari kompleks tizimli ravishda amalga oshiriladigan vazifalar berilgan.

5. Manzilli ijtimoiy himoya tizimining yaratilishi

Sovet davrida aholi ijtimoiy ta'minotining umumiy tizimi mavjud edi. Biroq, mustaqillikka erishilgandan so'ng, hukumat aholining zaif qatlamlariga manzilli yordam berish (*poverty targeting*) usulini qo'llashni boshladi va ijtimoiy nafaqalar bilan qamrab olish keskin kamaydi. 2018 yilda «O'zbekiston fuqarolarini tinglash» (Listening to the Citizens of Uzbekistan) loyihasi doirasida uy xo'jaliklari orasida o'tkazilgan o'rganishlarga ko'ra, aholining deyarli yarmi va kam ta'minlangan qatlamlarning uchdan bir qismi ijtimoiy himoya dasturlari bilan qamrab olinmagan. Ijtimoiy himoya dasturlarini oluvchi kishilarning umumiy soni 2012 yilda 8,1 mln nafardan 2017 yilda 6,4 mln nafargacha qisqargan. Eng ko'p pasayish ishsizlik va kam ta'minlanganlik bo'yicha nafaqa oluvchi kishilar orasida qayd etilgan. Ishsiz fuqarolarning taxminan 1 foizi ishsizlik bo'yicha nafaqa bilan qamrab olingan (2020 yilda ishsizlik bo'yicha nafaqa tayinlash qoidalariga kiritilgan o'zgarishlarni hisobga olmaganda).

YUNISEF ma'lumotlariga ko'ra, nogironligi bor bolalar va katta yoshdagilarning sezilarli qismi hech qanday nafaqa olmaydi — nogironlikning og'ir shakli bilan ro'yxatga olingan shaxslarning faqatgina 46 foizi pensiya yoki nogironlik bo'yicha nafaqa oladi. Bundan tashqari, aholining katta qismida ijtimoiy ta'minotdan foydalana olish imkoniyati yo'qligicha qolmoqda, chunki, 60 foiz atrofidagi ishlovchi aholi norasmiy sektorda faoliyat yuritadi va to'lovlarni nazarda tutadigan ijtimoiy sug'urta dasturlarida qatnashmaydi. Agar ijtimoiy himoya funksiyalarining birlashtirilishi shakllantirilganda edi aholining turli guruhlarining individual ehtiyojlarini qondirish uchun qamrab olish imkoniyatini kengaytirishga yordam bergan bo'lar edi. Buni byurokratik apparatni qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan byudjet mablag'larini keskin bo'shatish va maqsadli moliyalashtirishni ijtimoiy himoya ehtiyojlariga yo'naltirish, yordam olishga huquq beruvchi ob'ektiv va shaffof talablarni (shu jumladan, ishsizlik bo'yicha nafaqa to'lash mexanizmi) joriy qilish, aholi bandligini formalizatsiya qilish (soyadan chiqarish) va

ishsizlik holatlarida sug'urtalash imkoniyatini yaratish, kam ta'minlangan shaxslar uchun nafaqalar mexanizmining manzilliligini yaxshilash orqali amalga oshirish mumkin.

O'qish, bilim olish, kasb tanlash O'zbekistonda amalga oshirilayotgan kadrlar tayyorlashning milliy dasturi asosida tubdan yangilanmoqda. Ta'limga ajratilgan mablag'lar keyingi 7 yil (1995—2002-yillar) ichida yiliga yalpi ichki mahsulotning 7,1—7,76% ini, ajratilgan mablag' byudjet hara-jatlarining 21,77—24,12 %ini tashkil etdi. Bu dunyodagi eng yuqori ko'rsatkichlardan hisoblanadi. Tibbiyotda o'tkazilayotgan islohotlar natijasida aholiga sog'liqni saqlash sohasida ko'rsatiladigan xizmatlar samaradorligini ko'tarish choralari amalga oshirildi. Inflyasiyaga qarshi choralar ham ijtimoiy himoya da muhim ahamiyatga ega. Keyingi yillarda uning o'rnini to'la qoplash mumkin bo'lmasa ham zarar kuchini pasaytirish maqsadida ish haqi, pensiyalar, stipendiyalar va ijtimoiy nafaqalar miqdori oshirilmoqda (1998-yilda - 50%, 2000-yilda - 60% va 2002-yilda - 30%). Bozor munosabatlariga o'tish va ijtimoiy-iqtisodiy tizimni isloh qilish davrida aholini yalpi ijtimoiy himoya qilish tizimidan ishonchli ijtimoiy kafolatlar va aholini, ayniqsa, uning nochor guruhlarini aniq manzilli va maqsadli ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimi barpo etildi. Bu tizimda mahalla markaziy o'rinda turadi. 1999-yilda ushbu tizim orqali kam ta'minlangan oilalar — jami 3 mln. kishi (mamlakat aholisining 12,2%) va bolali oilalar — 6,5 mln. dan optik, kishi (27%) moddiy yordam oldi. Bir oila uchun yordam puli bolalar nafaqasi bilan birga oyiga 3,4 eng kam ish haqini tashil qiladi. Bu sohada ijtimoiy himoya , asosan, kam ta'minlangan oilalar uchun turli nafaqalar berish, aholining ba'zi guruhlari uchun imtiyozlar yaratish, yolg'iz qariya va nogironlarni davlat hisobidan boqish va b. asosida amalga oshiriladi.

Respublika Prezidentining "Kam ta'minlangan oilalarni ijtimoiy himoya qilishni kuchaytirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoniga (1994-yil 23 avg.) ko'ra, voyaga yetmagan farzandlari bo'lgan ko'p bolali oilalar, kam pensiya olayotganlarning oilalari, nogironlarning oilalari, ishsizlar va boquvchisini yo'qotganlarning oilalari, yolg'iz pensionerlar va kam daromad olayotgan muhtoj oilalarga moddiy yordam berilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1996-yil 10 dekabrda farmoni bilan 16 yoshgacha farzandi bo'lgan kam ta'minlangan oilalar davlatning alohida otalig'iga olindi, 2002-yil 25 yanvardagi farmonga binoan ijtimoiy yordam ko'rsatiladigan farzandli oilalar doirasi umumta'lim maktablarida, akademik litseylarda va kasb-hunar kollejlarda o'qiyotgan 18 yoshgacha farzandi bo'lgan oilalar hisobiga kengaytirildi.

"O'zbekiston Respublikasi aholisini 2010-yilgacha bo'lgan davrga mo'ljallangan ijtimoiy himoya tizimining yagona konsepsiyasi" ishlab chiqilgan. Unda Respublikada mavjud bo'lgan Ijtimoiy himoya va ijtimoiy yordam, pensiya ta'minoti, bolalarga nafaqa to'lash, yolg'iz keksalarga xizmat ko'rsatish, nogironlarni protez-ortopediya buyumlari, harakatlanish vositalari bilan ta'minlash, shuningdek, tibbiy, mehnat va ijtimoiy jihatdan tiklash, tibbiy xizmat, ishsizlarni ishga joylashtirish va moddiy yordam berish, bir yo'la (nomuntazam) yordam tizimlari asoslarida amalga oshirilishi belgilangan. O'zbekistonda 2000-yilda Respublika davlat byudjetidan 72,4 mlrd, so'm (YAIMning 2,3%) ijtimoiy himoyaga ajratildi.

So'nggi yillarda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va Vazirlar Mahkamasining bir nechta farmon va qarorlari qabul qilindi. Mehnat munosabatlariga oid qonunchilik takomillashdi. Jumladan, sohaga oid 3 ta qonun, Prezidentning 12 ta farmon va qarorlari, shuningdek, Vazirlar Mahkamasining bandlik va mehnat bozorini tartibga solish, tashqi mehnat migratsiyasi bilan bog'liq masalalarga oid 40 dan ziyod me'yoriy hujjatlari qabul qilindi. Ushbu huquqiy-me'yoriy hujjatlar aholini ijtimoiy himoya qilishga qaratilgan normalarni, tizimdagi so'nggi islohotlarni va yangi moliyaviy mexanizmlarni o'zida jamlagan. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi

tomonidan qabul qilingan va 2021 yil 20 yanvarda kuchga kirgan **“Aholi bandligi to‘g‘risida”gi Qonun**, mazkur vazifalarni amalga oshirishda muhim bosqich bo‘ldi.

E’tiborlisi shuki ushbu say’i – harakatlar natijasida mehnat bozorida katta o‘zgarishlar sodir bo‘ldi. Xususan, ish bilan band bo‘lganlar soni 1,5 barobarga (8,8 mln.dan 13.5 mln.gacha), ish beruvchilar soni 4,5 barobarga (203,2 mingdan 928,9 minggacha) oshdi. Respublika aholi bandligi va mehnatni muhofaza qilish ilmiy markazining sotsiologik so‘rovnomalariga ko‘ra 2021 yil yanvar holatiga ko‘ra mehnat resurslari 19,1 mln. kishini tashkil etmoqda (2020 yil nisbatan 0,7 foizga yoki 135,5 kishiga oshgan). Shuningdek, 13,2 mln. kishi iqtisodiyotning turli tarmoqlarida band, 1.6 mln. kishi esa ishga muhtoj. Bu ko‘rsatkich 16-30 yoshgacha bo‘lganlar orasida 17,1 foizni, ayollar o‘rtasida 14.7 foizni tashkil etadi.

O‘z o‘zini band qilgan aholiga soliq imtiyozlarinng berilishi hamda ko‘plab cheklovlarining bekor qilinishi natijasida 500 ming nafar insonning rasmiy bandligi ta‘minlandi. Dehqon xo‘jaliklari va tomorqa er egalari uchun 300 mlrd. so‘m imtiyozli kredit va subsidiyalar ajratildi.

O‘tgan yil sarhisobida mamlakatimizda ehtiyojmand oilalar, ayollar va yoshlar bilan ishlash bo‘yicha yangi tizim joriy etildi. Jumladan, **“Temir daftar”, “Ayollar daftari”, “Yoshlar daftari”**gilar bilan manzilli ishlash yo‘lga qo‘yildi. **Ushbu tizim orqali 527 ming kishini bandligi ta‘minlandi.** Ijtimoiy nafaqa oluvchilar 2 barobarga, ya‘ni 1,2 mln.nafarga kengaydi. Ularni qo‘llab-quvvatlash maqsadida 2016 yilga nisbatan davlat byudjetidan 5 barobar ko‘p mablag‘ ajratildi.

Davlatimiz rahbari tashabbusi bilan Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish hamda Mahalla va oilani qo‘llab-quvvatlash vazirliklari tashkil etilishi, qolaversa Oliy Majlisga yo‘llangan Murojaatnomada yurtimizda kambag‘allikni qisqartirish echimini kutayotgan dolzarb masala sifatida kun tartibiga olib chiqilgani bu boradagi silohotlarni izchil davom ettirilayotganidan dalolat beradi.

6. O‘zbekiston Respublikasi “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi qonunning mazmun-mohiyati.

Korrupsiya — bu jamiyatni umumiy taraqqiyotiga, iqtisodiyotning rivojlanishiga to‘sqinlik qiluvchi illat bo‘lib, unga qarshi kurashish har bir fu’aroning burchidir. Mazkur illat demokratiya va qonun ustuvorligi asoslariga putur etkazadi, inson huquqlari buzilishiga olib keladi, shuningdek, xavfsizlik va jinoyatchilikni ildiz otishiga sharoit yaratib beradi. Ta’kidlab o‘tish o‘rinliki, ushbu qزارarli hodisa katta va kichik, badavlat va kambag‘al bo‘lishidan qat’iy nazar, barcha mamlakatlarda uchraydi. Ushbu zararli illatni bartaraf etish bo‘yicha jahon hamjamiyati tomonidan bir qator samarali ishlar amalga oshirilayotgan bo‘lsada, hanuzgacha u bartaraf etilmagan.

Korrupsiya bu – mansab mavqeidan qat’iy nazar shaxsiy maqsadlarda foydalanish bilan bog‘liq bo‘lgan jinoyat turi hisoblanadi. Korrupsiya faoliyati yashirin iqtisodiyotning asosiy turlaridan biridir. Aksariyat hollarda korrupsiya deganda davlat xizmatchilari tomonidan shaxsiy manfaatlarni ko‘zlab, boylik orttirish maqsadida pora olish va berish, qonunga xilof ravishda pul daromadlarni qo‘lga kiritish tushuniladi. Ammo, davlat amaldorlarigina emas, balki, davlat tashkilotida ishlaydigan fuqarolar ham korrupsiyaga doir munosabatlarning ishtirokchilari bo‘lishi mumkin. Pora pul emas, balki boshqa narsa evaziga ma’lum xizmatni amalga oshirishlari qam mumkin bo‘lgan hatti-harakatdir. **Korrupsiya** (*lot. Corruptere — buzmoq*) termini odatda mansabdor shaxslar tomonidan unga berilgan mansab vakolatlari va huquqlardan o‘zlarining shaxsiy manfaatlarini ko‘zlab qonunchilik va axloq qoidalariga zid ravishda foydalanishini anglatadi. Ko‘p hollarda bu atama siyosiy elitadagi byurokratik apparatga qarata ishlatiladi. Korrupsiya ko‘plab davlatlarning jinoyat va ma’muriy qonunchiligi bilan huquqqa

qarshi harakat sifatida ta'qib qilinadi. Yuridik entsiklopediya mualliflarining ta'kidlashicha, "**korruptsiya**" – mansabdor shaxslar tomonidan ularga berilgan huquqlar va hokimiyat imkoniyatlaridan shaxsiy boylik o'ttirish uchun foydalanishda ifodalanuvchi siyosat yoki davlat boshqaruvi sohasidagi jinoiy faoliyatdir.

Darnaqiqat, korruptsiya – ildizlari davlat xizmatini tashkil etishdagi nuqsonlarga va davlat xizmatchilarining o'ziga xos psixologiyasiga borib taqaladigan ijtimoiy hodisa. Korruptsiya fuqaroning davlat vakili bilan ma'muriy munosabatlari ma'no-mohiyatini o'zgartiradi va jamiyat uchun ham, davlat uchun ham salbiy oqibatlarni keltirib chiqaradi. "Korruptsiya – davlat organlari xodimlari moddiy yoki mulkiy yo'sinda g'ayriqonuniy shaxsiy naf ko'rish maqsadida o'z xizmat mavqeidan foydalanishda ifodalanadigan ijtimoiy hodisadir.

Korruptsiyaga qarshi kurashgan birinchi davlat sifatida qadimgi Shumer davlati tan olinadi. Tarixda qadimgi davlatlarni ayniqsa huquqni muhofaza qiluvchi organlarning poraxo'rliqi qattiq tashvishga solganligi bizgacha saqlanib qolganligi manbalardan ma'lum. Chunki, bu holat davlatning obro'siga juda qattiq putur etkazardi. Dunyoning etakchi dinlarida ham birinchi navbatda huquqni muhofaza qiluvchi organlarning poraxo'rliqi qattiq qoralanadi. Jumaladan, Injilda "Sovqalarni qabul qilma, chunki sovqa ko'rni ko'radigan qiladi va haqiqatni o'zgartiradi" deyilgan bo'lsa, Qu'roni Karimda "Boshqalarning mulkini nohaq yo'l bilan olmagiz va boshqalarga tegishli bo'lgan narsalarni olish uchun o'z mulkingizdan hokimlaringizga pora qilib uzatmagizlar" deyilgan.

Poraxo'rlikni tadqiq etgan bir qator mutaxassislar korruptsiyani yuzaga keltiruvchi omillar sifatida quyidagilarni ko'rsatadilar:

1. Ikki xil ma'noni anglatuvchi qonunlar — ushbu vaziyat huquqni qo'llovchi mansabdor shaxslar tomonidan qonunlarni turlicha qo'llash imkonini yaratadi. Shuningdek, ayrim mutaxassislar jinoyat, ma'muriy qonunchilikdagi "vilka" sanksiyalarni ham korruptsiyaga qulay sharoit yaratishi mumkinligi haqida fikr yuritishgan. Ya'ni, sanksiyaning aniq miqdori yo'qligi sudyada uni o'z hohishiga qarab qo'llashga sharoit yaratib beradi.

2. Aholi huquqiy savodxonligining pastligi — aholi tomonidan qonunlarni bilmaslik yoki tushunmaslik mansabdor shaxsga o'zining shaxsiy manfaati yo'lida qonunlardan foydalanishga qulay sharoit yaratadi.

3. Mamlakatdagi siyosiy vaziyatning notinchligi — mamlakatdagi notinchlik birinchi navbatda aholi ongida hayotda yuksak turmush darajasiga erishishning asosiy usuli qonunga xilof faoliyat bilan boqliq, degan mutlaqo axloqqa zid nuqtai nazar shakllanishiga olib keladi. Bu esa o'z navbatida korruptsiyaga qulay sharoit yaratadi.

4. Ijro hokimiyatining birligi tamoyilining buzilishi — aynan bitta faoliyatning turli instantsiyalar tomonidan tartibga solinishi: aholining davlatni nazorat qilishdagi sust ishtiroki; davlat sektoridagi xizmat qilayotgan xizmatchilar daromadlarining xususiy sektorda topish mumkin bo'lgan daromadlardan kamligi; iqtisodiyotning davlat tomonidan tartibga solinishi; inflyatsiyaning yuqori darajasi; mamlakat yuqori boshqaruv organlarining aholidan uzilib qolganligi; mamlakatdagi diniy va axloq qoidalar.

Mamlakatimizda mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq korruptsiya illatiga qarshi kurashish masalasiga alohida e'tibor qaratib kelinmoqda. Chunki poraxo'rlik - hokimiyat va boshqaruv asoslarini emiradigan, uning aholi oldidagi obro'siga putur etkazadigan, fuqarolarning qonuniy huquq va manfaatlariga daxl qiladigan havfli jinoiy qodisalardan biridir. Korruptsiyaga qarshi kurash dunyo miqyosida bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan bir bo'lib qolmoqda. Bu illatga qarshi kurash dunyoning ko'plab mamlakatlarini qamrab olgan. O'zbekiston Respublikasi ham korruptsiyaga qarshi kurashga o'z qissasini qo'shib kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Birlashgan Millatlar Tashkilotining Korruptsiyaga qarshi konvensiyasiga 2008 yil 7 iyuldagi O'RQ-158-sonli qonuni bilan qo'shilgan bo'lib, ushbu qonunga muvofiq O'zbekiston Respublikasining Bosh prokuraturasi, Ichki ishlar vazirligi, Milliy xavfsizlik xizmati va Adliya vazirligi korruptsiyaning oldini olish bo'yicha aniq chora-tadbirlar ishlab chiqish va ularni amalga oshirishda boshqa ishtirokchi-davlatlarga yordam ko'rsatishi mumkin bo'lgan organlar sifatida belgilab qo'yilgan. Ushbu Konvensiyada nazarda tutilgan va korruptsiya sifatida e'tirof etilishi mumkin bo'lgan qilmishlar O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining bir qator moddalari bilan jinoiy qilmish sifatida ta'qib qilinadi. Korruptsiyaga qarshi kurashda jahon mamlakatlari tajribasini o'rganish shuni ko'rsatadiki faqatgina jinoiy qonunchilikni oqirlashtirish yo'li bilan bu salbiy illatga qarshi kurashib bo'lmaydi (masalan, XXR da juda ko'p miqdorda pora olganlik uchun o'lim jazosi mavjud). Bu illatni engish uchun birinchi navbatda aholining huquqiy savodxonligini oshirish, fuqarolik institutlari faoliyatini kuchaytirish lozim bo'ladi.

Korruptsiyaga qarshi kurashish har bir davlat oldidagi ustuvor vazifalardan sanaladi. Chunki aynan ushbu illat mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy hayotida salbiy oqibatlarni keltirib chiqaradi. **Tahlillarga ko'ra, korruptsiya dunyo iqtisodiyotiga har yili o'rtacha 2,6 trillion dollar zarar keltirar ekan. Bu esa dunyo yalpi ichki mahsulotining 3 % ni tashkil etadi.**

Xozirgi paytda respublikamizda korruptsiyaga qarshi kurash doirasida bir qator qonun, farmonlar, qarorlar, dasturlar qabul qilindi va ular bo'yicha keng qamrovli ishlar amalga oshirilib kelinmoqda. Jumladan, O'zbekistonning 2008 yilda BMT Korruptsiyaga qarshi konvensiyasiga qo'shilishi, 2017 yilda "Korruptsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi qonunning qabul qilinishi — davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlarining korruptsiyaga qarshi kuch va imkoniyatlarini birlashtirib, yaxlit tizimning huquqiy asosini yaratdi.

Aloqida ta'kidlash lozimki, O'zbekiston Respublikasi Oltiy Majlisi qonunchilik palatasi tomonidan 2016 yil 24 noyabrda qabul qilinib, Senat tomonidan 2016 yil 13 dekabrda ma'qullangan va Prezident tomonidan 2017 yil 3 yanvarda imzolangan hamda shu yilning 4 yanvaridan kuchga kiritilgan **"Korruptsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi O'RQ – 419 – son Qonuni** muhim aqamiyatga ega. Mazkur qonun 6 bob, 34 ta moddadan iborat bo'lib, uning asosiy maqsadi korruptsiyaga qarshi kurashish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat.

Qonunda Korruptsiyaga qarshi kurashishning asosiy printsiplari Korruptsiyaga qarshi kurashish sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi, Davlat xavfsizlik xizmati, Ichki ishlar vazirligi, Adliya vazirligi hamda Bosh prokuratura huzuridagi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamentining korruptsiyaga qarshi kurashish sohasidagi vakolatlari kabi huquqiy normalar belgilab berilgan.

Shuningdek, 2019 yilning 27 may kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida korruptsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni qabul qilindi. Ayni paytda mazkur Farmon ijrosi izchil ravishda ta'minlanmoqda. Yuqoridagi Qonun va Farmonlar asosida 2019-2020 yillarda korruptsiyaga qarshi kurashish davlat dasturi ishlab chiqildi. Korruptsiyaga qarshi kurashish bo'yicha respublika idoralararo komissiyasi tarkibi yangilandi. Shuningdek, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, jamoat birlashmalari va boshqa tashkilotlar tomonidan idoralararo komissiya bilan kelishgan holda Davlat dasturining har bir bandi bo'yicha maqsadlarga erishishda samaradorlik indikatorlarini ishlab chiqish belgilab berildi. Ushbu Farmonning e'tiborga molik jihatlaridan biri bu - davlat organlari faoliyatining ochiqqligini va hisobdorligini ta'minlash, davlat boshqaruvi tizimining samaradorligini oshirish, davlat organlarining, o'z

zimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajarishi yuzasidan mas'uliyatini kuchaytirishga, hamda korruptsiyaga qarshi kurashish sohasida davlat organlarining faoliyati ustidan parlament va jamoatchilik nazoratini amalga oshirishga qaratilganligidir

Jaon xalqaro tashkiloti – “Transparency Int” (TI) korruptsiyaga qarshi tadqiqot markazining 2018 yilgi korruptsiyani qabul qilish ma'lumotlari indeksini e'lon qildi. Bunda 100 ballik indeksga ko'ra, O'zbekiston 23 ball olib, umumiy reytingda 180 mamlakat va hududlar orasida 158-o'rindan joy olgan. Ushbu reyting 0 balldan 100 ballgacha bo'lgan shkalada hisoblab chiqilgan (yuqori ko'rsatkich 100 ball).

Dunyo davlatlarining reyting ko'rsatkichlari quyidagicha: Daniya 88 “ochko” bilan peshqadamlikni Yangi Zelandiyadan qaytarib oldi. Kuchli o'nlikka Finlyandiya, Singapur, Shvetsiya va Shveytsariya (qar biri 85 ball), Norvegiya (84), Niderlandiya (82), Kanada va Lyuksemburg (81 ball) kirgan. Eng yomon ko'rsatkich Somali (10), Suriya, Janubiy Sudan (13), Yaman va Shimoliy Koreyada (14). Sobiq SSSR mamlakatlarida 2018 yilda Korruptsiyani anglash indeksi bo'yicha Estoniya 18-o'rinni, Gruziya — 41, Belarus — 70, qozoqiston — 124, Tojikiston — 152, O'zbekiston 158-o'rinni egallagan.

Avvalgi yillarda bo'lgani kabi, dunyo mamlakatlarining uchdan ikki qismidan ko'proqining o'rtacha bali 43 dan 50 gacha ko'rsatkichda turibdi. Tahlillar natijalariga ko'ra, aksariyat mamlakatlarning - korruptsiyani jiddiy nazorat qila olmaganligi kuzatiladi.

7. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi yangi tahrirdagi qonuni. Ta'lim sohasida xalqaro hamkorlikning yo'lga qo'yilishi.

Ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish masalasida 2020-yil 23-sentyabrda qabul qilingan yangi tahrirdagi “Ta'lim to'g'risidagi” O'zbekiston Respublikasining yangi Qonuni qabul qilindi.

Mazkur qonun amaldagi qonundan ham normalarining ko'pligi, ham tartibga solish predmetining kengligi bilan ajralib turadi. Agarda, avvalgi qonun 34 moddadan iborat bo'lsa yangi tahrirdagi qonun 75 moddadan tashkil topgan. Qonunga ko'ra, davlat ta'lim muassasasining maqomi aniqlandi, ya'ni davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari tomonidan davlat mulki bo'lgan mol-mulk negizida tashkil etilgan, davlat ta'lim standartlariga va davlat ta'lim talablariga muvofiq ta'lim beradigan muassasa e'tirof etildi. Shuningdek, nodavlat ta'lim tashkilotining ham maqomi mustahkamlandi. Ya'ni, davlat ta'lim standartlari, davlat ta'lim talablari va o'quv dasturlariga muvofiq ta'lim xizmatlari ko'rsatish faoliyatini amalga oshirish huquqini beradigan lisenziya asosida ta'lim xizmatlari ko'rsatuvchi yuridik shaxs nodavlat ta'lim tashkiloti deb belgilandi. **Qonunda birinchi marta ta'lim sohasining 16 ta muhim prinsipi ko'rsatildi.** Bu prinsiplar milliy mentalitetga asoslangan bo'lib, ular ta'limning erkinligi, teng imkoniyatlar ta'minlanashi, ta'limning majburiyligi, ta'lim olishning ochiqligi, eng asosiysi insonning butun hayoti davomida ta'lim olishining belgilanganidir.

Ta'lim olish huquqi ishlab chiqarishdan ajralgan (kunduzgi) va ajralmagan holda (sirtqi, kechki, masofaviy) ta'lim olishni tashkil etish orqali kafolatlanadi. Oilada yoki mustaqil o'qish orqali ta'lim olgan fuqarolarga, shuningdek umumiy o'rta ta'lim olmagan shaxslarga akkreditasiyadan o'tgan davlat ta'lim muassasalarida eksternat tartibida attestasiyadan o'tish huquqini berish asosiy yangiliklardan biri hisoblanadi.

Ta'lim tizimining qamrovi keng bo'lib, u ham hujjatlarni-davlat ta'lim standartlarini, davlat ta'lim talablarini, o'quv rejalari va o'quv dasturlarini qamrab olsa, tashkilotlar sifatida – davlat ta'lim standartlarini, davlat ta'lim talablari va o'quv dasturlarini amalga oshiruvchi va ta'lim sifatini baholashni amalga oshiruvchi tashkilotlarni, ta'lim tizimining faoliyat ko'rsatishi va rivojlanishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan tadqiqot ishlarini bajaruvchi ilmiy-pedagogik muassasalarni hamda ta'lim sohasidagi davlat boshqaruvi organlarini, shuningdek ularning

tasarrufidagi tashkilotlarni o'z ichiga oladi. Qonunda ta'lim turlari qatoriga maktabdan tashqari ta'lim turining ham kiritilgani ta'limning insonparvarlikka yo'naltirilganidan dalolat beradi.

Agarda, umumiy o'rta ta'lim I–XI sinflarni o'z ichiga olsa, o'rta maxsus ta'lim akademik liseylarda 9 yillik tayanch o'rta ta'lim asosida 2 yil mobaynida amalga oshiriladigan bo'ldi. Shuningdek, professional ta'lim boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim darajalariga ajratildi. Boshlang'ich professional ta'lim kasb-hunar maktablarida IX-sinf bitiruvchilari negizida kunduzgi ta'lim shaklida 2 yillik integrasiyalashgan dastur asosida bepul amalga oshiriladi. O'rta professional ta'lim kollejlarda davlat buyurtmasi yoki to'lov-shartnoma asosida davomiyligi 2 yilgacha bo'lgan kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllari bo'yicha amalga oshiriladi. O'rta maxsus professional ta'lim texnikumlarda davlat buyurtmasi yoki to'lov-shartnoma asosida davomiyligi kamida 2 yil bo'lgan kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllari bo'yicha amalga oshiriladi.

Qonunga ko'ra, davlat oliy ta'lim, o'rta maxsus, professional ta'lim muassasalari va ularning filiallari, shuningdek davlat ishtirokidagi oliy, o'rta maxsus, professional ta'lim tashkilotlari va ularning filiallari Prezident yoki Hukumat qarorlari bilan tashkil etilishi, nodavlat ta'lim muassasalarini tashkil etish esa ularning ta'sischilari tomonidan amalga oshirilishi mumkin. Bunda nodavlat ta'lim tashkilotlari faoliyat yuritishi uchun lisenziya Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi tomonidan beriladi. Nodavlat ta'lim tashkilotlarida umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim to'lov-shartnoma asosida amalga oshirilishi mumkin.

Ota-onalar va keng jamoatchilik taklifiga ko'ra Qonunda umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarining sinflari (guruhlari)da ta'lim oluvchilar soni o'ttiz besh nafardan oshmasligi qat'iy belgilab qo'yildi.

Ma'lumki, ta'lim tashkilotlari faoliyati alohida va qat'iy belgilangan hujjatlar – davlat ta'lim standartlari va davlat ta'lim talablari asosida tartibga solinadi. Davlat ta'lim standartlari deganda davlat tomonidan ta'limning mazmuni va sifatiga nisbatan belgilanadigan talablar majmui tushuniladi. Davlat ta'lim talablari esa ta'limning tuzilmasiga, mazmuniga va uni amalga oshirish shart-sharoitlariga, shuningdek ta'lim oluvchilarning jismoniy, shaxsiy, intellektual, ilmiy hamda kasbiy sifatlariga qo'yiladigan majburiy talablardir. Davlat ta'lim standartlari umumiy o'rta, o'rta maxsus, professional hamda oliy ta'lim mazmuni va sifatiga oid talablarni belgilaydi. Davlat ta'lim standartlari kasbiy standartlar asosida ishlab chiqiladi. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlari ishlab chiqilishini ta'minlaydi.

Pedagog xodimlarning maqomi va ular faoliyatining qator kafolatlari qonunda atroflicha belgilangan. Ta'lim oluvchilarni ijtimoiy himoya qilish ham batafsil tavsiflangan. Shuningdek, ta'lim tashkilotlarining xodimlarini ijtimoiy himoya qilish davlat tomonidan kafolatlangan. Eng muhim yangiliklardan biri-bu davlat akkreditatsiyasi va ta'lim tashkilotlari attestatsiyasining farqi huquqiy jihatdan mustahkamlandi. Ta'lim tashkilotlari davlat ta'lim standartlariga, davlat ta'lim talablariga hamda o'quv dasturlariga muvofiqlik jihatidan attestatsiyadan va davlat akkreditatsiyasidan o'tkazilishi belgilangan, u besh yil muddatga amalga oshiriladi.

Qonunda xorijiy davlatda ta'lim olganlik hujjatini tan olish masalalari ham yoritilgan. Xususan, xorijiy davlatda 1992 yil 1 yanvardan keyin olingan ta'lim to'g'risidagi hujjat tan olish jarayonidan o'tkazilganidan keyin O'zbekiston Respublikasining butun hududida qonuniy kuchga ega hujjat sifatida tan olinadi. Xorijiy davlatda olingan ta'lim to'g'risidagi hujjatni tan olish Ta'lim inspeksiyasi tomonidan amalga oshiriladi.

Endi ta'limning yangi masofaviy va dual ta'lim kabi yangi shakllari joriy etiladigan bo'ldi. Masofaviy ta'lim o'quv rejalari va o'quv dasturlariga muvofiq ta'lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan

hamda Internet jahon axborot tarmog'idan foydalangan holda masofadan turib olishga qaratilgan. Dual ta'lim ta'lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni olishga qaratilgan bo'lib, ularning nazariy qismi ta'lim tashkiloti negizida, amaliy qismi esa ta'lim oluvchining ish joyida amalga oshiriladi. Masofaviy ta'lim va dual ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

Qonunchilikdagi yana bir yangilik oilada ta'lim olish va mustaqil ta'lim olish bilan bog'liq. Bolalarning oilada ta'lim olishi va mustaqil ta'lim olish uslubiy va maslahat yordami ko'rsatilgan holda tegishli o'quv dasturlari bo'yicha amalga oshiriladi. Oilada ta'lim olish va mustaqil ta'lim olish tartibi, shuningdek ta'lim oluvchilarning toifalari ta'lim sohasidagi vakolatli davlat boshqaruvi organlari tomonidan belgilanadi. Oilada ta'lim olgan va mustaqil ta'lim olgan shaxslarga davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi ta'lim to'g'risidagi hujjatni berish davlat ta'lim muassasalarining tasdiqlangan.

O'zbekistoh Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qabul qilingan yangi tahrirdagi qonuni fuqarolarga ta'lim-tarbiya berish, kasb-hunar o'rgatishning huquqiy asoslarini va ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplarini belgilash hamda har kimning bilim olishdan iborat konstitutsiyaviy huquqini ta'minlashdan iborat.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim quyidagi turlarda amalga oshiriladi:

- maktabgacha ta'lim va tarbiya;
- umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim;
- propessional ta'lim;
- oliy ta'lim;
- oliy ta'limdan keyingi ta'lim;
- kadrlar qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish;
- maktabdan tashqari ta'lim.

O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- davlat ta'lim standartlarini, davlat ta'lim talablarini, o'quv rejalari va o'quv dasturlarini;
- davlat ta'lim standartlarini, davlat ta'lim talablari va o'quv dasturlarini amalga oshiruvchi ta'lim tashkilotlarini;
- ta'lim sifatini baholashni amalga oshiruvchi tashkilotlarni;
- ta'lim tizimining faoliyat ko'rsatishi va rivojlanishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan tadqiqot ishlarini bajaruvchi ilmiy-pedagogik muassasalarni;
- ta'lim sohasidagi davlat boshqaruvi organlarini, shuningdek ularning tasarrufidagi tashkilotlarni o'z ichiga oladi. **Ta'lim tizimi yagona va uzluksizdir.**

Davlat jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi, ijtimoiy mavqeidan qat'iy nazar, har kimga ta'lim olishda teng huquqlarni kafolatlaydi.

Nazorat savollari:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining qaysi moddalarida intimoiy himoya ga oid moddalar mavjud ?
2. O'zbekiston Respublikasida aholini ijtimoiy himoyalashg oid qanday qonunlar qabul qilingan?
3. Manzilli ijtimoiy himoya deganda nimani tushunasiz?
4. O'zbekiston Respublikasida Korrupsiyaga qarshi qonun qachon qabul qilingan?
5. O'zbekiston Respublikasining korrupsiya sohasida xalqaro reyning va indekslardagi o'rni qanday?
6. Mustaqillik yillarida ta'lim sohasida qanday ishlar amalga oshirildi?
7. Ta'lim to'g'risidagi yangi tahrirdagi qonunning mazmun va mohiyati nimalardan iborat?
8. Ta'limning uzluksizligi deganda nimalarni tushunasiz?

9. *Ta'lim sohasida so'nggi yillardagi o'zarishlar to'g'risida qanday qaror va farmonlar mavjud?*

7-Mavzu. Mustaqillik yillarida O'zbekistondagi ma'naviy va madaniy taraqqiyot.

Reja:

1. Milliy istiqlol g'oyasi va mafkuraviy masalalar.
2. Milliy urf-odatlar, qadriyatlar va an'analarning qayta tiklanishi.
3. Beshta tashabbus va uning yuksak ma'naviy madaniyatni ta'minlashdagi o'rni.
4. O'zbekistonda millatlararo va dinlararo munosabatlardagi barqarorlikni ta'minlash borasidagi davlat siyosati.

Tayanch so'z va iboralar: *Ma'naviy va ma'rifiy islohotlar. Milliy meros. Milliy qadriyatlar. "Islom madaniyati poytaxti", Ta'lim islohotlari. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. Milliy model. Mustaqillik mafkurasini. Milliy istiqlol g'oyasi. Ilm-fan. San'at. Diniy bag'rikenglik va barqarorlik.*

1. Milliy istiqlol g'oyasi va mafkuraviy masalalar

Jamiyat taraqqiyotida shiddat bilan ro'y berayotgan o'zgarishlarni tushunish va anglab etish, ushbu voqea va hodisalarga o'z munosabatini bildirish, hamda oqilona yondashish, ayniqsa bugungi globallashtirish davrida hurfiylilikka etaklovchi g'oyaviy qarashlar har qachongidan ham muhimroq bo'lib bormoqda

G'oya - o'z mohiyatiga ko'ra, ijtimoiy xususiyatga ega. Odatda, g'oya dastlab bir shaxsning ongida shakllanadi, so'ng, ijtimoiy dolzarbligiga qarab, odamlar, xalqlar, millatlar orasiga yoyiladi. Fikr bilan g'oyaning farqini ifoda etgan ushbu fikrdan kelib chiqib aytadigan bo'lsak, g'oya oddiy munosabat ifodasi bo'lish bosqichidan butun bir xalqni, butun bir jamiyatni va hatto butun sivilizatsiyani olg'a boshlovchi kuchga aylanish bosqichigacha bo'lgan takomil yo'lini bosib o'tishi mumkin.

Milliy istiqlol g'oyasi O'zbekiston respublikasining ko'p millatli omilini saqlab qolishi va uni rivojlantirishdek buyuk maqsadni o'zining adolatli, insonparvar huquqiy jamiyat qurish yo'lidagi ustuvor yo'nalish deb qaraydi.

Respublika mustaqilligining dastlabki kunlaridan boshlab, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlar mamlakat mustaqilligini mustahkamlash jarayonida suveren O'zbekiston Respublikasining mafkurasini shakllantirish zaruratini kun tartibiga qo'ydi. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezident I.A. Karimov 1993 yil 7 mayda II chaqiriq Oliy Kengashning XII sessiyasidagi nutqida milliy ongni rivojlantirishni milliy istiqlol mafkurasini shakllantirishning ajralmas qismi deb atadi. Bozor munosabatlariga asoslangan yangi demokratik jamiyatni yangi tafakkur va g'oyaviy tiklanishsiz amalga oshirish mumkin emas va busiz mamlakatda ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy barqarorlikka erishishni aqlga sig'dirib bo'lmaydi. Shuningdek, I.Karimov milliy istiqlol mafkurasining mohiyati haqida gapirib, yangi mafkuraning mazmuni eski mafkuraviy dogmalardan xalos bo'lgan va O'zbekiston Respublikasi mustaqil mafkurasini bilan qurollangan shaxsni tarbiyalashdan iborat ekanligini ta'kidladi.

Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov milliy istiqlol g'oyasi va mafkurasining maqsadini shunday ta'riflagan: *«Xalqni buyuk kelajak va ulug'vor maqsadlar sari birlashtirish, mamlakatimizda yashaydigan, millati, tili va dinidan qat'i nazar, har bir fuqaroni yagona Vatan, baxt-saodat uchun doimo mas'uliyat sezib yashashga chorlash, ajdodlarimizning bebaho merosi, milliy qadriyat va an'alarimizga munosib bo'lishiga erishish, yuksak fazilatli va komil insonlarni tarbiyalash, ularni yaratuvchilik ishlariga da'vat qilish, shu*

muqaddas zamin uchun fidoyilikni hayot mezoniga aylantirish – milliy istiqlol mafkurasining bosh maqsadidir».

Ta'kidlash joizki, milliy istiqlol g'oyasining ijtimoiy vazifasi bilan «Milliy istiqlol g'oyasi» fanining vazifasi ham bir-biridan farq qiladi. Bu farqlar g'oyaning inson va jamiyat hayotidagi vazifasi bilan fanning ijtimoiy tafakkur va ta'lim-tarbiya tizimidagi vazifasi o'rtasidagi o'ziga xoslikka asoslanadi.

Tarixiy taraqqiyot tajribasi shuni ko'rsatadiki, yagona maqsad va g'oyasiz jamiyat inqirozga uchraydi va ichki hamda tashqi dushmanlarning osongina o'ljasiga aylanadi. Milliy istiqlol mafkurasini ming yillik o'tmishni O'zbekiston xalqlarining buyuk kelajagi bilan bog'laydigan ko'priklarni bo'lib xizmat qiladi. U odamlarni yagona umumiy maqsad – respublika mustaqilligini mustahkamlashda, Vatan ravnaqi, millat va elatlar, Respublikada istiqomat qilayotgan turli dinlar nomidan birlashtiradi. Kelajak bilan bog'laydigan, ana shu yuksak maqsad yo'lida 130 dan ortiq millatlar va elatlarni, barcha kishilarimizni birlashtiruvchi bayroq vazifasini bajaradi. Milliy istiqlol g'oyasining roli va ahamiyati har xil fundamentalistik va ekstremistik oqimlarning xavfi oldida, ayniqsa, dolzarbdir. Shubhasiz, O'zbekiston Respublikasi suverenitetining barqarorligi va mustahkamligi, avvalo, respublikaning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy-axloqiy hayotini bozor munosabatlari sharoitida demokratik jamiyat qurish yo'lida barqarorlashtirish bilan ta'minlanadi. Shu bilan birga, milliy istiqlol mafkurasining eng muhim vazifasi yosh avlodni vatanparvarlik, o'z Vataniga sadoqat va muhabbat ruhida tarbiyalashdir.

Milliy istiqlol mafkurasining asosiy g'oyalari: -vatan ravnaqi;-yurt tinchligi;-xalq farovonligi; ijtimoiy hamkorlik; millatlararo totuvlik; dinlararo bag'rikenglik tushunchalari hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 2001-yil 4-yanvardagi «Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar» haqidagi farmoyishi asosida mamlakatimiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida mazkur o'quv kursi joriy qilindi.

Mustaqillik yillarida Respublikada yosh avlodni ma'naviy, mafkuraviy tarbiyalashga katta e'tibor berib kelinmoqda. O'zbek davlatchiligi tarixida axloqiy tarbiya doimo e'tibor markazida bo'lib kelgan. **Shoirilar ta'biri bilan aytganda, “O'zbek ma'naviyati jahon madaniyatini bezab turgan gultojlardan biridir”.**

Bozor munosabatlariga o'tish, kuchli fuqarolik jamiyatini qurish sharoitida ma'naviyat va ma'rifat markazlari ko'p ishlarni amalga oshirmoqda. **"Jaholatga qarshi ma'rifat"** g'oyasiga tayanib ko'rilgan tadbirlar jamiyatda yuksak milliy madaniyat, milliy g'oya, milliy istiqlol mafkurasini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Milliy istiqlol mafkurasini ko'p millatli O'zbekiston xalqining azaliy orzu-intilishlariga, erkin va obod Vatan, munosib va farovon hayot yaratish yo'lidagi hayotiy ideallariga asoslanadi. Ushbu mafkura umummilliy hodisa va doimiy takomillashib boruvchi tizim bo'lib, O'zbekistonda yashovchi barcha odamlarni birlashtira oladigan, xalqimizning orzu-umidlari va e'tiqodlarini aks ettiradigan, ular tanlagan taraqqiyot yo'lga tayanadigan, uning mentaliteti, turmush tarzi va asosiy manfaatlarini inobatga olgan qudratli rag'bat vazifasini bajaradi. Milliy istiqlol mafkurasini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga, demokratiya tamoyillariga asoslanadi. U xalqning yuksak ma'naviyatini, axloqi, urf-odatlarini va ajdodlarning asrlar davomida shakllanib kelgan buyuk merosini o'zlashtira borishga asoslanadi. Milliy istiqlol mafkurasini jamiyatning barcha a'zolarini, aholining barcha qatlamlarini O'zbekistonning buyuk kelajagiga erishish uchun safarbar etishga qaratilgan. U millatidan, til va diniy mansubligidan qat'i nazar, har bir fuqaroda g'urur va qadr-qimmat tuyg'usini, Vatanga muhabbat, o'zaro hurmat, mustaqillik va demokratiya g'oyalari sadoqatni tarbiyalaydi va fikrlarning plyuralizmiga va vijdon erkinligiga tayanib, ma'rifat orqali jamoatchilik ongini shakllantiradi. Shunga qaramay, Asosiy

Qonunimizda qayd etilganidek: "O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy hayot siyosiy institutlar, mafkuralar va fikrlarning xilma-xilligi asosida rivojlanadi. Hech qaysi mafkura davlat mafkurasi sifatida o'rnatilishi mumkin emas"(12-modda).

Ma'naviy rivojlanish mamlakatimiz ichki siyosatining muhim bo'g'ini bo'lib uning maqsadi - jamiyatning birligi, barqarorligi va uyg'un rivojlanishini ta'minlashdir. Zotan, jamiyatning rivojlanish darajasi ko'p jihatdan ma'naviy qadriyatlarga, ularning jamiyat hayotida tutgan o'rniga bog'liqdir. **Kishilarni qaysi toifa va guruhda bo'lishidan qat'i nazar ma'naviy inqirozdan chiqaradigan yagona milliy g'oya atrofida birlashtiradigan birdan-bir qudratli kuch – milliy mustaqillik mafkurasi hisoblanadi.** Milliy istiqlol g'oyasi O'zbekiston Respublikasining ko'p millatli xalqining o'tmishini saqlab va uni rivojlantirishdek buyuk maqsadni o'zining adolatli, insonparvar huquqiy jamiyat qurish yo'lidagi ustuvor yo'nalish, deb qaraydi. O'zbekistonda bozor munosabatlariga asoslangan demokratik jamiyat qurish yo'lida iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma'rifiy ishlardagi barqarorlik mafkuraviy tahdidlarning oldini olishni muhim vazifa qilib qo'yadi. Shu maqsadda xalqning milliy an'alariga, udumlariga, tiliga, diniga, ruhiyatiga asoslanib, kelajakka ishonch, mehr-oqibat, insof, sabr-toqat, adolat, ma'rifat tuyg'ularini kishilar ongiga singdirish lozim bo'ladi.

Davlatimiz rahbarining 2019-yil 8-apreldagi «O'zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida milliy g'oyani rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqishga doir chora-tadbirlar to'g'risida»gi farmoyishi asosida taniqli olimlar, ekspertlar, ijodkor ziyolilardan iborat ishchi guruh tomonidan Milliy g'oya konsepsiyasi ishlab chiqildi Mazkur konsepsiyada mamlakatimizda milliy yuksalish g'oyasi asosida amalga oshiriladigan eng muhim vazifalar aks etgan. Yurtimizda tinchlik, fuqarolar va millatlararo hamjihatlik va bag'rikenglikni mustahkamlash, demokratik tamoyillarni to'liq qaror toptirish, inson huquq va erkinliklari, qonun ustuvorligi va adolat, moddiy hamda ma'naviy hayotning barobar rivojlanishi o'z ifodasini topgan. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, O'zbekiston taraqqiyotining hozirgi bosqichida «Milliy tiklanishdan-milliy yuksalish sari» degan ulug' maqsad bosh g'oya sifatida maydonga chiqmoqda.

2. Milliy urf-odatlar, qadriyatlar va an'analarning qayta tiklanishi.

Mustaqillik o'zbek xalqi uchun eng ulug', eng aziz qadriyat bo'lib, milliy o'zligi, or-nomusi, g'urur-iftixori timsoli, ezgu orzu-intilishlari, yutuq va marralarining hayotbaxsh manbayi sifatida barcha vatandoshlar qalbidan mustahkam o'rin egalladi. Xalqimizning mamlakat o'tmishiga, boy tarixiy merosiga, ma'naviy qadriyatlar va an'analarga bo'lgan munosabat tubdan o'zgardi. Birinchi Prezidentimiz I.Karimovning **“Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch”** kitobida ta'riflanganidek, **“Insonni ruhan poklanish, qalban ulg'ayishga chorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini baquvvat, iymon-e'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos kuch - Ma'naviyatga** eng ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida e'tibor qaratildi. Mustaqillik tufayli tarixiy haqiqatlar tiklandi, milliy bayramlar va urf-odatlar asl holiga qaytdi, aziz avliyolarning qarovsizlikdan nurab, deyarli yo'q bo'lib ketish arafasiga kelib qolgan maqbaralari, masjid va madrasalar tubdan ta'mirlandi, milliy madaniyat tarixini o'rganish, u haqda xolisona fikr bildirish borasida, osori-atiqalarni asrash, milliy qadriyatlarni tiklash, qadimiy va o'zlikni to'liq anglash uchun qadimiy boy tarixni to'laqonli yoritish imkoniyati tug'ildi.

Jahon madaniyatiga o'zining munosib hissasini qo'shgan ajdodlar tavalludlarini nishonlash izchil an'anaga aylandi. Birinchi Prezident I. Karimov tashabbusi bilan buyuk allomalar tavallud sanalari nishonlandi. Jumladan, 1991-yili Alisher Navoiy, 1993-yili Ahmad Yassaviy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Bahouddin Naqshband, 1994-yili Mirzo Ulug'bek, 1995-yili Feruz, Najmiddin Kubro, 1996-yili Amir Temur, 1998-yili Imom al-Buxoriy, Ahmad

al-Fargʻoniy, 1999-yili Jaloliddin Manguberdi, 2000-yili Burhonuddin al-Margʻinoniy, Kamoliddin Behzod, Imom Abu Mansur al-Moturudiy kabi mutafakkirlarga bagʻishlangan tantanalar oʻtkazildi.

Ajdodlar merosini oʻrganish, xususan, jadidchilik namoyandalari Munavvarqori, Ubaydulla Xoʻjayev, M.Behbudiy, A.Avloniy, A.Fitrat, Choʻlpon, Ishoqxon Ibrat, A.Qodiriy merosini tiklash davlat siyosati darajasiga koʻtarildi. Ajdodlar merosini oʻrganishning maʼnaviy va huquqiy asoslari ishlab chiqildi va hayotga tatbiq etila boshlandi. 1998-yilda Ahmad al-Fargʻoniyning 1200 yilligini nishonlash oʻzlikni, qadriyatlarni anglash yoʻlidagi yana bir voqea boʻldi. Ulugʻ ajdodlar tavallud sanalarini oʻtkazish boʻyicha ijtimoiy-siyosiy, maʼrifiy tajribalar vujudga keldi. Shuningdek, qadimgi ajdodlarning ezgu gʻoyalari, milliy davlatchilik anʼanalari, turmush tarzi va mentalitetini aks ettirgan “Avesto” kitobi oʻzining haqiqiy qadr-qimmatini topdi. Prezident Islom Karimov rahbarligida amalga oshirilgan maʼnaviy merosni tiklash, har tomonlama oʻrganish va targʻib etish borasidagi keng koʻlamli ishlar doirasida ushbu kitob ham xalqning maʼnaviy mulkiga aylantirildi. 2001- yili “Avesto” yaratilganligining 2700 yilligi respublika va xalqaro miqyosda keng nishonlandi. Shu munosabat bilan “Avesto”ning toʻliq matni oʻzbek tiliga tarjima qilinib, chop etildi. Mustaqillik yillarida Oʻzbekistonda buyuk allomalarning tavallud sanalarini nishonlash:

1991-yil Alisher Navoiy	–	550 yil
1993-yil Ahmad Yassaviy	–	950 yil
Zahiriddin Muhammad Bobur	–	510 yil
Bahouddin Naqshband	–	675 yil
1994-yil Mirzo Ulugʻbek	–	600 yil
1995-yil Feruz	–	50 yil
Najmiddin Kubro	–	850 yil
Mahmud az-Zamaxshariy	–	920 yil
1996-yil Amir Temur	–	660 yil
1998-yil Imom al-Buxoriy	–	1225 yil
Ahmad al-Fargʻoniy	–	1200 yil
1999-yil Jaloliddin Manguberdi	–	800 yil
2000-yil Burhonuddin al-Margʻinoniy	–	910 yil
Kamoliddin Behzod	–	545 yil
Imom Abu Mansur al-Moturudiy	–	1130 yil
2003-yil Abduholiq Gʻijduvoni	–	900 yil
2004-yil Hoja Ahror Valiy	–	600 yil

2000-yili poytaxtning Yunusobod tumanida qatagʻon yillarida xalqning minglab asl farzandlari qatl etilib, nom-nishonsiz koʻmib tashlangan, necha yillar davomida qarovsiz qolib ketgan Boʻzsuv kanali sohilidagi Alvastikoʻprik deb nom olgan jarlik oʻrnida “Shahidlar xotirasi xiyoboni” va keyinchalik shu nomda muzey va jamgʻarma tashkil qilindi va 2001-yildan eʼtiboran 31-avgust kuni mamlakatda qatagʻon qurbonlarini yod etish kuni sifatida nishonlanadigan boʻldi. Har yili 31 avgust tongida bu maskanda xalqning qadimiy urf-odatlariga koʻra osh tortilib, Qurʻon tilovat qilish, davlat va hukumat rahbarlari, keng jamoatchilik vakillarining bu yerga kelib, marhumlarni yod etishi, ularning ruhiga hurmat bajo keltirishi ibratli anʼanaga aylandi. Koʻplab Sharq allomalarining nodir asarlari oʻzbek tiliga tarjima qilinib, nashr etildi. Vatan ozodligi yoʻlida shahid ketgan yurtdoshlarning nomi abadiylashtirildi. **Diniy bayramlar - Ramazon hayiti, Qurbon hayiti, xalqning qadimiy bayrami - Navroʻz tiklandi.** Shu yoʻsin mamlakatda maʼnaviy-maʼrifiy ishlarning oʻziga xos samarali tizimi yuzaga keldi. Respublikaning barcha viloyat, yirik shahar va tumanlarida faoliyat yuritayotgan maʼnaviy-

ma'rifiy muassasalar ishtirokida katta xalq sayillari, hosil, "Mustaqillik", "Navro'z", "Mehrjon" bayramlari, "Sharq taronalari" xalqaro festivali, xonandalar, raqqosalar, eng yaxshi kasb ustalarining ko'rik tanlovlari, "O'zbekiston Vatanim manim", "Eng ulug', eng aziz", "Kelajak ovozi", "Yagonasan, muqaddas Vatan" kabi ko'rik-tanlovlar ham o'tkazib kelinmoqda.

Asrlar davomida shakllangan milliy qadriyatlar, urf-odat va an'analar xalqining betimsol boyligi, istiqlolning mustahkam poydevori va porloq istiqbol kafolatidir. Bugungi globallashuv davrida inson ongi va tafakkurini egallash yo'lidagi kurash keskinlashayotgan, yoshlarni yot g'oya va mafkura, salbiy illatlar ta'siriga tortishga urinishlar tobora kuchayayotgan bir sharoitda ajdodlarning orzu-umidlari, intilishlari va boy tafakkurini o'zida mujassam etgan bunday bebaho boyligni ko'z qorachig'iday asrash va uni ulg'ayib kelayotgan avlodning ong-u shuuriga chuqur singdirish vazifasi yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Tarixiy an'analarga sadoqat, ajdodlardan faxrlanish, ijtimoiy hayotning eng muhim yo'nalishlariga alohida e'tibor qaratish mustaqil siyosat va milliy g'oyaning eng muhim hayotbaxsh omillariga aylandi. Tarix va madaniy meros millatning asosiy boyligi. Shu bois, madaniy merosga munosib voris bo'lish uchun urf-odat va an'analarni asrab-avaylabgina qolmay, ularni yanada takomillashtirish lozim. Birinchi Prezident Islom Karimov rahnamoligida barcha jabhalar singari milliy madaniyat, san'atni izzatlash, rivojlantirish, bu boradagi an'analarni davom ettirish, uning eng yaxshi namunalaridan xalqni bahramand etish, ijodkorlarning samarali faoliyat ko'rsatishi uchun zarur sharoit va imkoniyatlarni yaratish yuzasidan keng qamrovli ishlar amalga oshirildi. Bu jarayonda turli vazirlik va idoralar, muassasalar, ijodiy birlashmalar bilan birgalikda jamoat tashkilotlari ham faol ishtirok etmoqda. "O'zbekiston madaniyati va san'ati forumi" jamg'armasining faoliyati buning dalilidir.

Oxirgi yillarda O'zbekistonda madaniyat, fan va ta'lim sohasida avvalgi davr bilan taqqoslab bo'lmaydigan darajada yutuqlarga erishildi. Chunonchi, mamlakatning barcha viloyatlari uchun an'anaviy bo'lgan hunarmandchilikka e'tibor kuchaytirilib, bu soha davlat va jamoatchilik tomonidan qo'llab-quvvatlanib kelinmoqda. Milliy hunarmandchilik sohasi an'ana va udumlarini tiklashga o'z hissasini qo'shayotgan kishilarni rag'batlantirish maqsadida Prezident va hukumatning milliy hunarmandchilik va kasanachilik bilan shug'ullanuvchilarni qo'llab-quvvatlash to'g'risidagi bir qator farmon va qarorlari qabul qilingani bunga misol bo'la oladi.

«Toshkent – islom madaniyati poytaxti» deb e'lon qilinishi mamlakatimizda islom madaniyati hamda ma'naviy qadriyatlarni tiklash va saqlab qolish bo'yicha amalga oshirilayotgan ezgu ishlarning xalqaro ko'lamdagi e'tiroflaridan biridir.

2007 yil – Islom konferensiyasi tashkilotining Ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha muassasasi – AYSESKO (ISESSO) tomonidan Toshkent shahri Islom madaniyatining 2007-yildagi poytaxti deb e'lon qilindi. Sharq darvozasi deb nom olgan azim Toshkentning ana shunday yuksak maqomga erishgani nafaqat xalqqa, ayni vaqtda yaqin va uzoqdagi do'stlarga ham g'urur va iftixor bag'ishladi. 2007-yil 14-15-avgust kunlari Toshkent va Samarqand shaharlarida Toshkent shahrining "Islom madaniyati poytaxti" deb e'lon qilinishiga bag'ishlangan "O'zbekistonning islom sivilizatsiyasi rivojiga qo'shgan hissasi" mavzusida xalqaro konferensiya o'tkazilib, unda 30 dan ortiq davlatlardan kelgan olimlar qatnashdi. Toshkent bilan bir qatorda Fes (Marokash), Tripoli (Liviya), Dakar (Senegal) shaharlari ham «Islom madaniyatining poytaxti», deb e'lon qilindi. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov bu e'tirofni «**O'zbek xalqining islom madaniyati rivojiga qo'shgan beqiyos hissasiga berilgan munosib baho**», deb ta'riflagan edi. Shu munosabat bilan shaharda bunyodkorlik ishlari yanada avj oldirildi. Jumladan, qisqa muddatlarda Hazrati Imom majmuasi tubdan qayta ta'mirlandi, yangi minora, masjid, xiyobonlar bunyod etilib, unda ko'plab shaharliklar o'z beminnat

mehnatlari bilan hissa qo'shdilar. Ko'kaldosh madrasasi (16-asr), Shayx Zayniddinbobo (13–19-asrlar), Zangiota (14–20-asr), Xo'ja Alambardor (19-asr), Shayx Xovandi To'hir (15-asr), Yunusxon (15-asr) maqbaralari, Abulqosim madrasasi (19-asr) va boshqalar ta'mirlandi. 2007 yil 14–15 avgustda Toshkent, Samarqand shaharlarida «O'zbekistonning islom sivilizatsiyasi rivojiga qo'shgan hissasi» mavzuida xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi o'tkazildi.

Bugungi kunda respublikamizda 17 ta diniy konfessiya ro'yxatga olingan va rasman faoliyat ko'rsatmoqda. 170 dan ortiq diniy tashkilotlar ishlab turibdi. Shuningdek, 1,7 mingdan ortiq masjidlar, xristian ibodatxonalari va boshqa diniy markazlar ta'mirlandi va yangidan qurildi. Umuman olganda, turli dinlarga e'tiqod qiluvchilar o'zaro tinch-totuv yashamoqdalar. Buning zamirida davlat va din o'rtasidagi munosabatlarni belgilovchi tamoyillar katta ahamiyat kasb etadi.

3. Beshta tashabbus va uning yuksak ma'naviy madaniyatni ta'minlashdagi o'rni.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2019 yil 19 mart kuni yoshlarga e'tiborni kuchaytirish, yosh avlodni madaniyat, san'at, jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish, ularda axborot texnologiyalaridan to'g'ri foydalanish ko'nikmasini shakllantirish, yoshlar o'rtasida kitobxonlikni targ'ib qilish, xotin-qizlar bandligini ta'minlash masalalariga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishi bo'lib o'tdi. Ushbu videoselektorda davlatimiz rahbari Mamlakatimiz aholisining 30 foizi 14 dan 30 yoshgacha bo'lgan yoshlardan iborat ekanligini qayd etib o'tdi. Shu ma'noda bugungi yoshlarimizning ta'lim olishi, kasb-hunar egallashi uchun zamonaviy sharoit va imkoniyatlar yaratilganligini hisobga olib, ularning bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazish masalasi kun tartibiga qo'yildi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib Prezident Sh. Mirziyoyev ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy sohalaridagi ishlarni yangi tizim asosida yo'lga qo'yish bo'yicha **5 ta muhim tashabbusni ilgari surgan edi.**

Birinchi tashabbus yoshlarning musiqa, rassomlik, adabiyot, teatr va san'atning boshqa turlariga qiziqishlarini oshirishga, iste'dodini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi.

Ikkinchi tashabbus yoshlarni jismoniy chiniqtirish, sport sohasida qobiliyatini namoyon qilishlari uchun zarur sharoitlar yaratishga yo'naltirilgan.

Uchinchi tashabbus aholi va yoshlar o'rtasida kompyuter texnologiyalari va internetdan samarali foydalanishni tashkil etishga qaratilgan.

To'rtinchi tashabbus yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, ular o'rtasida kitobxonlikni keng targ'ib qilish bo'yicha tizimli ishlarni tashkil etishga yo'naltirilgan.

Beshinchi tashabbus xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash masalalarini nazarda tutadi.

Ana shu ezgu g'oya Prezidentning Sirdaryo viloyatiga tashrifi chog'ida boshlanib, qisqa vaqtda ulkan ishlar amalga oshirildi. Sirdaryo viloyatidagi tuman va shaharlar kutubxonalari 300 ming nusxada badiiy adabiyotlar yetkazib berildi. Musiqa va san'at maktablari cholg'u asboblari, sport obyektlari jihozlar bilan ta'minlandi. Bu ishlar Namangan viloyatida ham davom ettirilib, "Ma'rifat karvoni" tashkil etildi. Yoshlar uchun 25 ming dona kitob, 80 turdagi sport jihozlari va musiqa asboblari yetkazib berildi. Bir so'z bilan aytganda, ushbu 5 ta tashabbus xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz tomonidan katta qiziqish bilan kutib olindi. Bugungi kunda mamlakatimizdagi 800 dan ortiq madaniyat markazlari, 312 ta musiqa va san'at maktablariga atigi 130 ming nafar o'g'il-qiz qamrab olingani, ushbu muassasalarning aksariyati o'quv qo'llanmalari, notalar to'plami, musiqa asboblari, mebel va jihozlar bilan yetarli darajada ta'minlanmagani ko'rsatib o'tildi.

Prezident Sh. Mirziyoyev joylardagi madaniyat markazlari, musiqa va san'at maktablarining moddiy-texnika bazasi va ulardan foydalanish holatini o'rganib, ularning faoliyatini yaxshilash bo'yicha topshiriqlar berdi. Madaniyat vazirligi va Xalq ta'limi vazirligiga

hokimliklar bilan birgalikda tuman (shahar) madaniyat markazlari va umumta'lim maktablarida yoshlarning qiziqishlaridan kelib chiqib, qo'shimcha 1,5 mingga to'garak tashkil qilish vazifasi qo'yildi. Tashabbuskor iste'dodli yoshlar va mahalliy homiylarni jalb etgan holda, madaniyat markazlarida badiiy-havaskorlik jamoalari, yoshlar teatr-studiyalari va "Yoshlar klublari" tashkil qilish zarurligi ta'kidlandi.

Oliy va o'rta maxsus ta'lim hamda Xalq ta'limi vazirliklariga muayyan mavzular bo'yicha tarix darslarining muzeylar, tarixiy obidalar, qadamjo va teatrlarda sayyor o'tkazilmoqda.

Mamlakatimizda 12 mingdan ziyod sport inshootlari borligi, lekin yoshlarni jismoniy tarbiya va ommaviy sportga qamrab olish darajasi yetarli emasligi qayd etildi. Umumta'lim maktablarining sport anjomlari bilan jihozlanish ko'rsatkichi respublika bo'yicha 56 foizni, jumladan, Surxondaryo viloyatida 12 foizni, Xorazmda 14 foizni, Qoraqalpog'istonda 15 foizni tashkil etadi, xolos. Yoshlarni jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish borasidagi chora-tadbirlar belgilab berildi.

Olis va chekka qishloqlarda yengil konstruksiyali sendvich-panellardan kichik sport zallari va sun'iy qoplamali maydonlar qurish, tashabbuskor tadbirkorlarga sport inshootlari tashkil etish uchun yer ajratish zarurligi ta'kidlandi. Bunday tadbirkorlarga "O'zmilliybank" tomonidan "Yoshlar — kelajagimiz" dasturi doirasida imtiyozli kreditlar ajratildi.

4. O'zbekistonda millatlararo va dinlararo munosabatlardagi barqarorlikni ta'minlash borasidagi davlat siyosati.

O'zbekistonda yashab faoliyat ko'rsatayotgan turli konfessiya vakillarining ma'naviy dunyosi, e'tiqod erkinligi uchun istiqlolning dastlabki kunlaridan boshlab keng yo'l ochildi. Din davlatning ma'naviy-madaniy hayotining uzviy qismi ekanidan kelib chiqib, unga bo'lgan munosabat tubdan o'zgardi. Dinga bo'lgan yangicha munosabat mamlakat rahbari tomonidan ko'rsatilgan **"Dunyoviylik — dahriylik emas"** tamoyili asosida belgilab berildi.

Iftixor bilan aytishimiz mumkinki, jamiyat hayotining barcha jabhasida olib borilayotgan keng qamrovli islohotlar o'z samarasini berayapti. Binobarin, istiqlol yillarida Vatanimizda yashayotgan turli millatlar o'rtasida o'zaro hurmat, tenghuquqlilik hamda hamjihatlikni mustahkamlash, uning qonuniy asoslarini yaratishga alohida e'tibor qaratildi. Ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikni saqlash, dinlararo va millatlararo munosabatlarni uyg'unlashtirish hisobiga xalqaro maydonda O'zbekistonning obro'si oshib bormoqda. Mamlakatimizda olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar markazida, avvalo, inson manfaati, uning huquq va erkinliklarini ta'minlash maqsadi turadi. Fuqarolar manfaatlarini faqatgina tinchlik va osoyishtalik, o'zaro hurmat, mehr-oqibat va hamjihatlik muhitini yaratish orqali ta'minlash mumkin. Xususan, mamlakatimizdagi davlat ta'lim muassasalarida o'qitish etti tilda olib boriladi. O'zbekiston Milliy teleradiokompaniyasi o'z ko'rsatuvlarini o'n ikki tilda namoyish etmoqda, o'ndan ortiq tilda gazeta va jurnallar nashr etilmoqda.

Bugun O'zbekiston Respublikasida 17 konfessiyaga mansub 3000 dan ortiq diniy tashkilot bilan birga Imom Buxoriy nomidagi Islom universiteti, 9 ta o'rta-maxsus islom bilim yurtlari hamda pravoslav va protestant seminariyalari ishlab turibdi. **O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I. Karimovning 1991-yil 11-aprel va 20-iyundagi Farmoniga binoan "Iyd al-Fitf" (Ro'za) va "Iyd al-Adho" (qurbon) hayit bayramlari dam olish kuni deb e'lon qilindi.** Istiqlol davrida **90 mingdan ortiq O'zbekiston fuqarolari** haj ibodatini ado etishga muyassar bo'ldi. Har yili boshqa diniy jamoalarning yuzlab vakillari Isroil va Rossiyadagi muqaddas ziyoratgohlarga tashrif buyurmoqda. 2004-yil aprelda respublikadagi turli konfessiyalar o'rtasida totuvlik va bag'rikenglik tamoyillarini yanada mustahkamlash, millatlararo va dinlararo hamjihatlik yuzasidan takliflar va chora-tadbirlarni birgalikda ishlab

chiqish maqsadida din ishlari bo'yicha qo'mita qoshida konfessiyalar ishlari bo'yicha jamoatchilik kengashi tashkil etildi. Ajdodlarning bebaho merosini mukammal o'rganish va oliy malumotli kadrlar tayyorlash maqsadida Prezidentning farmoni bilan 1999-yilda Toshkent islom universiteti ochildi. Bu ta'lim maskanida bugungi yosh avlodga ulkan va boy madaniyatning uzviy masalalari - islom nazariyasi, tarixi, falsafasi, huquqshunosligi, madaniyati va axloqi, tabiiy fanlar chuqur o'rganilmoqda.

Ta'kidlash joizki, O'zbekiston Respublikasining millatlararo va konfessiyalararo totuvlikni o'rnatish siyosati Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va boshqa xalqaro huquqiy-me'yoriy hujjatlarga to'la mos keladi.

Millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash O'zbekistonning zamonaviy davlat sifatida rivojlanish strategiyasining ajralmas qismi hisoblanadi. Mamlakatimizda 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasiga muvofiq, mazkur sohaga alohida e'tibor qaratilmoqda.

So'nggi to'rt yilda millatlararo munosabatlar va din sohasida 50 dan ortiq qonun hujjatlari va 40 ga yaqin qarorlar qabul qilindi. Bu huquqiy hujjatlarning aksariyati fuqarolarning dini va millatidan qat'i nazar, huquq va erkinliklarini kengaytirish, shu jumladan, jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda ishtirok etish imkoniyatini oshirishga qaratilgan. Masalan, diniy tashkilot faoliyatini tugatish to'g'risida qaror qabul qilish vakolatlari ijro hokimiyati — adliya organlaridan sudlarga o'tkazilib, ularning faoliyati erkinligining huquqiy kafolatlari mustahkamlandi. Diniy tashkilotni ro'yxatdan o'tkazish uchun davlat boji miqdori besh baravarga kamaytirildi, hisobotlarni taqdim etish davriyligi qisqartirildi. Bundan buyon diniy tashkilotlar faqat yilda bir marta hisobot taqdim etadi. Shuningdek, 2019 yilda millatlararo munosabatlar sohasida O'zbekiston Respublikasi davlat siyosati kontseptsiyasi tasdiqlandi. Shu bilan birga, diniy-ma'rifiy soha faoliyatini takomillashtirish bo'yicha bir qancha qarorlar qabul qilinib, unga ko'ra, mazkur sohada yagona davlat siyosatini amalga oshirish, fuqarolarning vijdon erkinligi kafolatlarini himoya qilish, turli millat va elatlar vakillari o'rtasida konstruktiv va o'zaro hurmatga asoslangan munosabatlarni shakllantirish bo'yicha yangi tizim joriy etildi. Xususan, Vazirlar Mahkamasi huzurida millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalari qo'mitasi tashkil etildi, Din ishlari bo'yicha qo'mita faoliyati takomillashtirildi.

Harakatlar strategiyasi doirasida mamlakatimizda millatlararo va konfessiyalararo muloqotni rivojlantirish borasida institutsional yondashuv yo'lga qo'yildi. Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, mamlakatimizda millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik sohasida ijobiy va o'zaro hurmatga asoslangan muhitni mustahkamlash borasida olib borilayotgan islohotlar natijasida millatlararo va dinlararo munosabatlarning yangi modeli yaratildi. Ushbu model' turli millat va din vakillari o'rtasidagi millatlararo va dinlararo muloqot, konstruktiv yondashuv va barcha fuqarolarning qonun oldida tengligiga asoslanadi.

Shu ma'noda, so'nggi yillarda O'zbekistonda millatlararo munosabatlar va din sohasida amalga oshirilgan keng ko'lamli islohotlar mamlakatda ushbu sohalarida yangicha yondashuv va strategik maqsadni birlashtirgan tizim shakllanishiga xizmat qildi. Mazkur tizimning muvaffaqiyati esa yurtimizda tinchlikni saqlash, fuqarolar xavfsizligini ta'minlash, barqaror rivojlanish uchun zamin yaratmoqda. Zero, zamonaviy davlatning bosh maqsadi jamiyatda hamjihatlik va barqarorlik, inson huquq va erkinliklarining samarali himoya qilinishini ta'minlashdan iborat. Bu borada Asosiy qonunimiz — Konstitutsiya nafaqat jamiyat va davlat taraqqiyotini belgilovchi oliy darajadagi siyosiy-huquqiy hujjat, balki mamlakatimizda yashovchi har bir fuqaroning munosib turmush tarzini kafolatlovchi muhim asosdir.

O'zbekiston Konstitutsiyasining davlat va din munosabatlari masalasiga taalluqli asosiy bandlari rivojlangan jamiyatlarning huquqiy me'yorlariga mos keladi. Konstitutsiyaning 18, 31

va 61-moddalari hamda “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi Qonunning (yangi tahriri 1998-yil 1-mayda qabul qilingan) har bir insonning xohlagan dinga e‘tiqod qilish yoki hech qaysi dinga e‘tiqod qilmaslik huquqini ta‘minlovchi, diniy qarashlarni majburan singdirishni ta‘qiqlovchi bandlari milliy, irqiy va diniy kelib chiqishidan qat‘i nazar, jamiyatning barcha a‘zolari o‘rtasidagi totuvlikni hayotga tatbiq etish uchun ishonchli asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Din davlat siyosatiga aralashmaydi, shu bilan birga har qanday din, avvalo, ma‘naviy-axloqiy hodisa bo‘lib, u muayyan bir xalqning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotini to‘laligicha o‘zida majassamlashtirishga da‘vo qilolmaydi. Aks holda, din o‘z maqsad va vazifalaridan chetlashib ketadi. Ana shulardan kelib chiqib, mamlakatda diniy siyosiy partiyalar tuzish taqiqlanadi. Dunyoviy davlat tuzumi amal qilayotgan O‘zbekistonda barcha dinlarga bir xil va teng munosabatda bo‘lish bugun hayotiy voqelikka aylandi. Din va davlat munosabatlarini muvofiqlashtirish maqsadida Vazirlar Mahkamasi huzurida Din ishlari bo‘yicha qo‘mita faoliyat ko‘rsatmoqda. Uning asosiy vazifalari: vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risidagi qonun hujjatlariga muvofiq diniy masalalarni hal qilishda yagona siyosatni amalga oshirish, davlat organlarining mamlakat hududida joylashgan diniy tashkilotlar bilan aloqasini amalga oshirish, diniy tashkilotlar va ularning a‘zolari o‘rtasida o‘zaro bir-birini tushunish va sabr-toqatlilikni mustahkamlash siyosatini o‘tkazish, mamlakatda va chet ellarda diniy tashkilotlar o‘rtasida aloqalar o‘rnatilishini tashkil etish, fuqarolarning mamlakatdan tashqaridagi muqaddas joylarga ziyoratga borishi, xalqaro anjumanlar o‘tkazilishini uyushtirishdan iborat. O‘tgan davr mobaynida bu yo‘nalishda muayyan natijalarga erishildi. Eng asosiysi - bag‘rikenglikning muhim omillaridan biri bo‘lgan millatlararo va dinlararo totuvlik ta‘minlandi.

Ushbu siyosat doirasida, turli millat va elatlar vakillari o‘rtasida o‘zaro hurmatga asoslangan munosabatlarni shakllantirish bo‘yicha yangi institutsional tizim joriy etildi. Xususan, Vazirlar Mahkamasi huzurida Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do‘stlik aloqalari qo‘mitasi tashkil etildi.

E‘tiborli jihati, ushbu islohotlar inson huquqlari bo‘yicha xalqaro standartlar bilan kafolatlangan diniy va millatlararo munosabatlar sohasida umume‘tirof etilgan huquq va erkinliklarni, yurtimizdagi hozirgi diniy vaziyatning o‘ziga xos xususiyatlari va bevosita O‘zbekiston sharoitida konfessiyalararo va millatlararo munosabatlar shakllanishining tarixiy sharoitlarini ham hisobga olgan holda olib borilmoqda. Ushbu omillarni inobatga olish zarurati mamlakatimizda yashovchi turli millatlar va elatlar vakillari o‘rtasidagi o‘zaro do‘stlik va hamjihatlik munosabatlarining muvozanatini mustahkam saqlash, ularning diniy e‘tiqodlari va milliy his-tuyg‘ularini hurmat qilishni ta‘minlashning muhimligiga asoslanadi.

Shu nuqtai-nazardan qaralganda, O‘zbekistondagi barqarorlikni hamda davlat va jamiyat taraqqiyotini mamlakatda istiqomat qiladigan 130 dan ortiq millat vakillarining o‘zaro totuvligisiz, rasman ro‘yxatdan o‘tgan 16 ta din va konfessiya vakillari o‘rtasida bag‘rikenglik munosabatlari tasavvur etib bo‘lmaydi.

Alohida ta‘kidlash lozimki, xalqaro hamjamiyat ham mamlakatimizning millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglikni ta‘minlash borasidagi faoliyatini yuqori baholamoqda va O‘zbekistonning bu boradagi tajribasiga katta qiziqish bilan qaramoqda. Xususan, O‘zbekiston Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2017-yil 19-sentyabrda BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida ilgari surgan **“Ma‘rifat va diniy bag‘rikenglik”** deb nomlangan maxsus Rezolyutsiyani qabul qilish tashabbusi muhim xalqaro qadam sifatida e‘tirof etildi. Mazkur hujjat barchaning ta‘lim olish huquqini ta‘minlash, savodsizlik va jaholatga barham berishga ko‘maklashish, eng muhimi, bag‘rikenglik va o‘zaro hurmatni qaror toptirish, diniy erkinlikni ta‘minlashga qaratilgani bilan e‘tiborga molikdir. Bularning barchasi O‘zbekistonda diniy bag‘rikenglik va millatlararo munosabatlar sohasida yangicha yondashuv hamda strategik

maqsadni birlashtirgan tizim shakllanganidan dalolat beradi hamda bu tinchlikni saqlash, fuqarolar xavfsizligini ta'minlash, barqaror rivojlanish uchun zamin yaratishi shubhasiz.

Nazorat savollari:

1. *O'zbekistondan tugilib o'sgan, islom olamida shuhrat qozongan alloma- Bahouddin Naqshbandning 675 yillik yubiley nechanchi yilda keng nishonlandi?*
2. *Milliy istiqloq g'oyasi va milliy mafkuraning o'xshashlik va tafovutli jihatlarini ayting.*
3. *"Avesto" muqaddas kitobi to'g'risida nimalarni bilasiz?*
4. *Diniy bag'rikenglik deganda nimani tushunasiz? Siz dinni qanday tushunasiz?*
5. *Yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun Prezident SH. Mirziyoyev tomonidan qachon imzolandi?*
6. *Besh tashabbus doirasida amalga oshirilgan ishlar.*

8-Mavzu. Mustaqillik yillarida Qoraqalpog'iston Respublikasi.

Reja:

1. Mustaqillik yillarida Qoraqalpog'iston Respublikasi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy hayotida amalga oshirilgan islohotlar.
2. Qoraqalpog'iston Respublikasida ekologik ahvol. Orol fojiasi.

Tayanch so'z va iboralar: *O'zbekiston mustaqilligi yillarida Qoraqalpog'iston davlatchiligi taraqqiyoti – Mustaqil Qoraqalpog'iston davlatining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti va amalga oshirilgan tub islohatlar. Xalq ta'limi fan va madaniyat. Orol muammosini bartaraf qilishga qaratilgan dasturni qabul qilinishi va kuchli ijtimoiy himoyani amalga oshirilishi.*

1. Mustaqillik yillarida Qoraqalpog'iston Respublikasi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy hayotida amalga oshirilgan islohotlar.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida 130 dan ortiq millat va elat vakillari istiqomat qilmoqda. Qoraqalpog'iston Respublikasi O'zbekistonning shimoli-g'arbida joylashgan bo'lib, hududi bo'yicha O'zbekistonning eng yirik mintaqasi hisoblanadi. Uning maydoni 166,6 ming kv.km. bo'lib, O'zbekiston Respublikasi umumiy maydonining 38% ni tashkil etadi. Aholisi 2 millionga yaqin.

Qoraqalpoqlar Amudaryoning quyi oqimi hududida uzoq muddatli etnogenetik jarayonlar natijasida shakllangan o'ziga xos iqtisodiy va madaniy xususiyatlarga ega bo'lgan turkiy tilli xalqdir. Qoraqalpoqlar ham boshqa mahalliy xalqlar singari turli tarixiy davrlarda O'rta Osiyoda ro'y bergan etnik va etnomadaniy jarayonlarda faol ishtirok yetganlar. Respublika aholisining etnik tarkibi 32,1% – qoraqalpoqlar, 32,6% – o'zbeklar, 28% – qozoqlar va boshqa millat vakillari hisoblanadi. Qoraqalpog'iston Respublikasi 1936 yildan buyon O'zbekistonning tarkibida. Ayni vaqtda Qoraqalpog'iston Respublikasi O'zbekistonning tarkibidagi suveren davlatdir. Ushbu davlat o'z davlat ramzlariga ega.

1990-yili 14-dekabrda Qoraqalpog'iston Respublikasi Oliy Kengashi o'zining IV sessiyasida "O'zbekiston Respublikasi tarkibida Qoraqalpog'iston Respublikasi Davlat suvereniteti to'g'risidagi" Deklaratsiya qabul qilindi. Mazkur Deklaratsiya 1991- yil 31-avgustda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligi asoslari to'g'risidagi" Qonunda o'zining huquqiy asosini topib, 1- va 17-moddalarida Qoraqalpog'istonning hududiy yaxlitligi va mustaqilligi e'tirof etildi. Har ikki respublika o'rtasidagi siyosiy, iqtisodiy va madaniy munosabatlar O'zbekiston Respublikasining 1992 yil 8 dekabrda qabul qilingan Konstitutsiyasida (70-75 moddalar) o'z aksini topdi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Oliy Kengashi o‘zining XII sessiyasida (1993 yil, 9 aprel) Qoraqalpog‘iston Respublikasi Konstitutsiyasini qabul qildi. Qoraqalpoq milliy davlatchiligi o‘z taraqqiyoti tarixida birinchi marta insonparvar, adolatli, demokratik imtiyozlarga ega bo‘ldi. Ayni paytda u suveren respublikaning barcha atributlariga ega. Jumladan, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Oliy Majlisining 1992 yil 14 dekabrda bo‘lib o‘tgan XI sessiyasida Qoraqalpog‘iston Davlat bayrog‘i, 1993 yil 9 aprelda bo‘lib o‘tgan XII sessiyasida Davlat gerbi (tamg‘asi), 1993 yil 4 dekabrda bo‘lib o‘tgan XIV sessiyasida Davlat madhiyasi tasdiqlandi.

Parlament – Qoraqalpog‘iston Respublikasi Juqorg‘i Kengesi hisoblanadi. Juqorg‘i Kengesi 86 nafar deputatdan iborat. Quyidagi davlat arboblari Parlament raislari bo‘lib ishladi: Dauletbay Shamshetov (1991-1992), Ubbiniyaz Ashirbekov (1992-1997), Timur Kamalov (1997-2002). 2002 yili 2 maydan 2020-yilga qadar Musa Tajetdinovich Erniyozov, 2020-yildan e‘tiboran Murat Kamalov rahbarlik qilib kelgan. Ayni vaqtda 2022 yil 26 avgustdan Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesining Raisi **Orinbayev Amanbay Tleubayevich** faoliyat ko‘rsatib kelmoqda

Avvalgi Oliy Kengashdan farqi Jo‘qorg‘i Kengashga saylov ko‘ppartiyaviylik asosida o‘tkaziladi. Avvalgi saylovlarda Oliy Kengashni shakllantirish jarayonida ishchilar sinfi, kolxozchi dehqonlar, xalq ziyolilarining o‘rni va soni oldindan belgilab qo‘yilar edi. Buning ustiga Parlamentda vazifasi bo‘yicha albatta deputat bo‘luvchi o‘rinlar ham mavjud edi. Keyingi saylovlarda bunday yondoshuvdan voz kechildi. Deputatlarning o‘z saylovchilari bilan kundalik munosabati, yaqin muloqati yo‘lga qo‘yildi. Avvalgi parlamentda bu masalaga uncha e‘tibor berilmagan edi.

Ijroiya organi – Ministrlar Kengashi hisoblanadi. Quyidagi davlat arboblari Ministrlar Kengashi raislari bo‘lib ishladi: Amin Tojiev (1989-1992), Radjapboy Yo‘ldashev (1992-1995), Bahram Jumaniyazov (1995-1996), Saparbay Avezmatov (1996-1998), Amin Tojiev (1998-2002), Tursunbay Tangirbergenov (2002-2006). 2022 yil dekabrda **Farxod Urazbayevich Ermanov** Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi tomonidan Qoraqalpog‘iston Vazirlar Kengashi Raisi lavozimiga tasdiqlandi. Qoraqalpog‘iston Vazirlar Kengashining avvalgi raisi Qahraman Sariyev prezidentning davlat xizmati, aholi bilan muloqot va mahalliy hokimiyat organlari faoliyatini muvofiqlashtirish masalalari bo‘yicha maslahatchisi birinchi o‘rinbosari lavozimiga tayinlandi.

Ma‘naviy qadriyatlarni qayta tiklashda Qoraqalpog‘iston Respublikasi bayramlarini tashkil etish muhim rol o‘ynadi: 21 mart – Navro‘z, 1 yanvar – Yangi yil, 8 mart – Xotin-qizlar kuni, 9 aprel – Qoraqalpog‘iston Respublikasi Konstitutsiyasi kuni, 9 may – Xotira kuni, 1 sentyabr – Mustaqil kuni, 1 oktyabr – Ustozlar kuni, 8 dekabr – O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi kuni, Ro‘za hayiti, Qurbon hayiti.

Mustaqillik yillarida Nukus shahrining 60 va 70 yilligi, To‘rtko‘l shahrining 120 yilligi, Ajiniyoz Kosiboy o‘g‘li va Berdaq Kargabay o‘g‘lining 170 yilligi, Nukus pedagogik institutining 60 va 70 yilligi, Qoraqalpoq universitetining 25 yilligi, Allayor Do‘stnazarovning 100 yilligi, Ernazar Alaqozning 200 yilligi, I.YUsupov va T.Kaipbergenovlarning 70 yilligi keng nishonlandi. Nukus pedagogik institutiga Ajiniyoz shoir nomi, Qoraqalpoq universitetiga Berdaq nomi berildi. Berdaq va Ajiniyoz, Ulug‘bek haykallari o‘rnatildi, Berdaq muzeyi, Amet va Aimxon SHamuratovlar muzeyi tashkil etildi.

1994 yili Qoraqalpog‘istonda Ma‘naviy madaniyat va ma‘rifat markazi tashkil etildi. Markaz raisi – Ibroxim YUsupov, hozir Ulmambet Xo‘janazarov. SHuningdek, “Oltin meros”, “Amir Temur”, “Nuroni”, “Navro‘z” fondlari tashkil etildi. Qoraqalpog‘iston Respublikasining

fidoyi farzandlari Allaniyoz Uteniyo'zov, Agitoy Adilov, Onesya Saitova, Tulepbergen Kaipbergenov, Ibroxim Yusupovlar "O'zbekiston Qahramoni" unvonini oldilar.

1993 yili respublika Ministrlar Kengashi qoraqalpoq tilida yangi lotin yozuviga o'tish haqida qaror qabul qiladi. 1993 yili Nukusda turk-qoraqalpoq litseyi tashkil etildi. 1996 yili respublikada 743 ta umumta'lim maktabi faoliyat ko'rsatdi. Hozir Qoraqalpog'istonda 6 gimnaziya, 13 litsey, 19 kollej, 18 maktab-litsey, 6 bank-klass va biznes-maktablar faoliyat ko'rsatmoqda. Respublikadagi 22 o'rta maxsus o'quv yurtlarining kunduzgi bo'limlarida 11,8 ming o'quvchi ta'lim olmoqda. 1990 yili Qoraqalpoq universiteti uchta fakulteti va ikkita bo'limi asosida Nukus davlat pedagogik instituti qayta tashkil etildi. 1991 yili universitetning tibbiyot fakulteti asosida Toshkent pediatriya tibbiyot instituti Nukus filiali tashkil etildi. Unda talabalar soni 2001 yili 1000 ga etdi. 1995 yili yanada universitetning qishloq xo'jaligi va iqtisodiyot fakultetlari asosida Toshkent agrar universiteti Nukus filiali, Toshkent arxitektura-qurilish instituti Nukus filiallari tashkil etildi. 2005 yili Toshkent informatsion texnologiyalar universiteti Nukus filiali tashkil etildi. Beshta oliy o'quv yurtlarida 9 ming nafar talaba o'qimoqda.

1991 yili O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Qoraqalpog'iston filiali bo'lim statusiga ega bo'ldi. Bo'lim tarkibida Tarix, arxeologiya va etnografiya instituti, Bioekologiya, Orol bo'yi ijtimoiy-iqtisodiy muammolar instituti tashkil etilib, mustaqillikdan avvalo uchta institut bo'lsa, endi 6 ta institut tashkil etildi. Bulimni akademik S.Kamalovdan keyin akademiklar Ch.Abdirov, T.Eshanovlar boshqardilar. Hozirgi vaqtda bo'lim raisi bo'lib professor Nagmet Aimbetov ishlaydi. Shuningdek, O'zbekiston qishloq xo'jaligi ilmiy markazi Qoraqalpog'iston bo'limi tashkil etilib, tarkibiga Shamurat Musaev nomidagi Chimboy dehqonchilik instituti, "Sholi" uyushmasi, Oltinko'l stansiyasi, bog'chilik, uzumchilik muassalari kirdi.

Bugungi kunda O'zbekiston markaziy byudjetidan Qoraqalpog'istonga berilayotgan subvensiya, ya'ni moliyaviy yordam miqdori 9 milliarddan oshiq so'mni, yoki butun Qoraqalpog'iston byudjeti harajatlarining 75 foizini tashkil etmoqda. O'zbekiston hukumatining amaliy yordami qoraqalpoq xalqining fidoiy mehnati tufayli keyingi yillarda Qoraqalpog'istonda aholi turmush sharoitini yaxshilash, tub iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish borasida qator ijobiy natijalarga erishildi. Eng avvalo, elda tinchlik va barqarorlik mustahkamlandi. Hamjihatlik bilan yurt istiqboli yo'lida mehnat qilishga sharoit yaratildi.

Bank tizimida ham jiddiy islohotlar amalga oshirildi. Bu erda davlat banklar bilan birga tijorat va xususiy banklari ham faoliyat ko'rsatmoqda. Agrosanoat bank va sanoat-qurilish bank ixtisoslashtirilgan hissadorlik tijorat banklariga aylantirildi. "Tadbirkorbank", "Asakabank", "Aloqabank", "Sabzavotbank", "Zaminbank", "Turonbank", "Savdogarbank", "G'allabank" Qoraqalpog'iston bo'limlari tashkil etildi. Qoraqalpog'iston tarixida birinchi marta tashqi iqtisodiy faoliyat milliy banki tashkil etildi. Qoraqalpog'iston Respublikasi davlat mulkini xususiylashtirish qo'mitasi xususiylashtirilgan korxonalar va tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlash maqsadida 13,8 million so'm kredit ajratdi. 2000 yilga kelib 2932 korxona xususiylashtirildi.

Sanoatda bir qator ijobiy o'zgarishlar yuz berdi. Jumladan, 1995 yilda Xo'jayli shahrida shisha idishlar zavodi qurilib foydalanishga topshirildi. 1996 yilda Qo'ng'irotda "O'rga" gaz sanoati korxonasida gaz kondensati va tabiiy gaz qazib chiqarilishi boshlab yuborildi. Engil sanoat ishlab chiqarishning bazasi kengaya bordi. 1993 yili Nukusda "Kateks" to'qimachilik majmuasi, 1995 yili Ellikqal'a tumanida "Elteks" to'qimachilik majmuasi foydalanishga topshirildi. Nukus va Qo'ng'iro't un kombinatlari, To'rtko'lda 3 mln. shartli banka konserva mahsulotlari ishlab chiqaradigan zavod, Ellikqal'a tumanida esa shunday quvvatga ega konserva sexi foydalanishga topshirildi.

1995 yilda Qo'ng'iro't tumanida Markaziy Osiyoda yagona hisoblangan yiliga 190 ming tonna kalsiyli soda ishlab chiqaradigan zavod qurilishi boshlandi. Zavod tarkibida kimyoviy Qo'ng'iro't-Beynov avtomobil trassasi, Navoi-Uchquduq-Nukus temir yo'li qurildi. Bu yo'l bilan ekologik toza va energiya sarflanmaydigan kaustik soda ishlab chiqarish ham ko'zda tutilgan. Qo'ng'iro't-Beynov avtomobil trassasi, Navoi-Uchquduq-Nukus temir yo'li qurildi.

Dehqonchilikda ekin maydonlarining tarkibi o'zgardi. G'alla maydonlari ekin maydonlarining 35,8 foizini tashkil etdi. Bug'doy va kartoshka etishtirish 3 marta, uzum etishtirish 4 marta ko'paydi. Qoraqalpog'istonda dehqon fermer xo'jaliklari tashkil etish bo'yicha etarli tajriba to'plandi. 1998 yilga kelib 1686 fermer shirkatlar uyushmalari tashkil etildi. Ellikqal'a tumanida mavjud 14 ta jamoa xo'jaliklari dehqon-fermer xo'jaliklari uyushmasiga aylantirildi. Dehqonlarga meros qilib qoldirish huquqi bilan erlar uzoq muddatga ijaraga berildi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi tashqi iqtisodiy aloqalar vazirligi tashkil etildi. 1992-2000 yillarda Jahon banki, Evropa rivojlanish banki va boshqa firmalar bilan 100 ortiq shartnomalar tuzildi. Respublikada 303 ortiq qo'shma korxonalar faoliyat ko'rsatmoqda. Qoraqalpog'iston Respublikasining tashqi savdodagi asosiy sheriklari Rossiya, AKSH, Janubiy Koreya, SHveysariya, Niderlandiya hisoblanadi. Eksport qilingan tovarlar hajmi 1996 yilda 122,9 mln dollarga teng bo'ldi. G'arb mamlakatlariga eksport qilingan xom ashyo 113,6 mln dollarni tashkil etdi. Paxta tolasi jami eksport mahsulotlarining 95 foizini tashkil etdi.

2. Qoraqalpog'iston Respublikasida ekologik ahvol. Orol fojiasi

Orol dengizi boy tabiiy resursi bilan mashhur bo'lgan. Bu dengiz biologik jihatdan boy ekotizim sifatida e'tirof etilgan. 1964 yilgacha dengiz hududi 68,9 ming kvadrat kilometrni tashkil etgan. Yiliga 30-35 ming tonnagacha baliq etishtirilgan. Noyob flora va faunasi dunyoga mashhur edi. Afsuski, suvdan noto'g'ri va tartibsiz foydalanish natijasida so'nggi 50-55 yil ichida suv hajmi 15 barobarga tushib, sathi 29 metrga pasaydi. Dengizning qurigan hududini oq tuz konlari egalladi. Dengizning qurib qolgan tubida vaqti-vaqti bilan chang va sho'r bo'ronlar kuzatiladi. Jumladan, har yili 100 million tonnaga yaqin qum-tuz bo'ronlari bo'lib, 400 kilometrdan ortiq masofaga tarqaladi. Bu esa insonlarning sog'lig'iga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Oxirgi 40-45 yil davomida Orol dengizi sathi 22 metrga pasayib ketdi, akvatoriya maydoni 4 martadan ziyodga kamaydi, suv hajmi 10 baravargacha (1064 kub km dan 70 kub km) kamaydi, suv tarkibidagi tuz miqdori 112 g/l gacha, Orolning sharqiy qismida esa 280 g/l gacha yetdi. Orol dengizi deyarli "o'lik" dengizga aylandi. Qurib qolgan tubi maydoni 4,2mln. gektarni tashkil etib, tutash hududlarga chang, qum-tuzli aerozollarini tarqatish manbaiga aylandi. Shu bilan bir vaqtda, Amudaryo va Sirdaryoning deltalarida yerlarning tanazzulga uchrashi va cho'llashish sur'atlari o'sib bormoqda.

Hududda nafas yo'llari, onkologik, surunkali bronxit kabi kasalliklar kuzatilmoqda. Atrof-muhitning buzilishi iqtisodiy ko'rsatkichlar pasayishiga ham sabab bo'ladi. Hududda chorvachilik va baliqchilik sohasi oqsamoqda. Iqtisodiy zarar ko'rsatkichi ortib bormoqda. Orol dengizi fojiasi natijasida yuzaga kelgan suv resurslari tanqisligi, yer degradatsiyasi, cho'llanishning kuchayishi, bioxilma-xillikning keskin kamayishi va boshqa jiddiy iqlim o'zgarishlari jiddiy tashvish uyg'otmoqda. Orol halokati oqibatlarini yumshatish bo'yicha mintaqa hududida 500 dan ortiq keng miqyosli loyihalar amalga oshirildi, qurigan dengizning 350 ming gektar maydoniga saksovul va sho'rga chidamli o'simliklar ekilib, butazorlar barpo etildi. Bugun bunday hududlarning umumiy maydoni qariyb 700 ming gektarga etdi.

Orol va Orolbo'yi muammosini yechishdagi uchta asosiy yo'nalishlar ya'ni, birinchidan, ichimlik suvini quvurlar orqali aholiga yetkazib berish bilan hududning sanitar-epidemiologik ahvolini yaxshilashga, shuningdek, yer osti chuchuk suvidan

foydalanishga ham e'tibor qaratildi. Sog'liqni saqlash va sanitariya xizmati darajasini keskin yuqoriga ko'tarish zarurligi uqtirildi; ikkinchidan, dengizning qurigan janubiy qirgoqlarida sun'iy damba qurib, delta ekosistemasini doimiy suvlashtirish yo'li bilan "Yashil kamar" hosil qilish; uchinchidan, dengizni o'zini saqlash. Uni saqlash uchun sistematik ravishda ko'p miqdorda suv yuborib turish kerakligi va bundan tashqari Orolni qurigan tubida saksovulzorlar barpo etish natijasida qum ko'chishi, chang ko'tarilishini oldini olinishi mutaxassislar tomonidan ta'kidlandi. Tabiatimizni asrash, uni muhofaza qilish, tabiatdan oqilona foydalanish va jamiyatda ekologik madaniyat va ekologik ongni rivojlantirish nafaqat tabiatni muhofaza qilish organlari ishi, balki shu zaminda yashayotgan har bir insonning ona Vatanimizga, uning tabiatiga bo'lgan farzandlik burchidir.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning tashabbusi bilan 2017-2021yillarda Orolbo'yi mintaqasini rivojlantirish Davlat dasturi qabul qilindi. Moliya vazirligi huzurida Orolbo'yi mintaqasini rivojlantirish jamg'armasi tuzildi va unga 200 milliard so'mdan ortiq mablag' yo'naltirildi. Hozirda ushbu mablag'lar hisobidan amaliy ishlar qilinmoqda. Xususan, Qoraqalpog'iston Respublikasi va Xorazm viloyati aholisining suv ta'minoti, turmush sharoitini yaxshilashga ko'maklashilmoqda. Davlatimiz rahbari Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida Orol dengizining qurishi bilan bog'liq oqibatlarni bartaraf etish xalqaro miqyosdagi sa'y-harakatlarni faol birlashtirish, BMT tomonidan Orol fojiasidan jabr ko'rgan aholiga amaliy yordam ko'rsatish bo'yicha 2017 yil qabul qilingan maxsus dastur to'liq amalga oshirilishi masalasiga jahon hamjamiyati e'tiborini qaratgan edi. Shuningdek, joriy yilning 7-8 iyun kunlari Toshkent shahrida bo'lib o'tgan "Orol fojiasi oqibatlarini yumshatish bo'yicha hamkorlikdagi harakatlar: yangi yondashuvlar, innovatsion echimlar va investitsiyalar" mavzusidagi xalqaro anjumanda qabul qilingan rezolyusiya bu borada amaliy echim sifatida xizmat qilishi shubhasiz.

Darhaqiqat, hozirgi kunda Orolbo'yi hududida ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatni yaxshilash, mintaqaning suv va ekologiya bilan bog'liq muammolariga echim topish bo'yicha qo'shni davlatlarning sa'y-harakatlarini birlashtirish lozimligi yanada yaqqolroq namoyon bo'lmoqda. Yaqinda Turkmanistonning Turkmanboshi shahrida bo'lib o'tgan Orolni qutqarish xalqaro jamg'armasi ta'sischi davlatlari rahbarlari kengashining majlisida Prezidentimiz ushbu masalaga jiddiy e'tibor qaratdi. O'z navbatida, Orol fojiasi oqibatlarini yumshatishda mintaqadagi davlatlarning o'zaro hamkorligi borasida ustuvor ahamiyatga molik konstruktiv yo'nalishlar Markaziy Osiyo davlat rahbarlari tomonidan qo'llab-quvvatlandi.

Prezidentimiz Orol muammosi mintaqada hayoti va kelajagiga daxldor dolzarb masala ekani, muzokaralarda anchadan buyon to'planib qolgan savollar ochiq va konstruktiv muhokama qilinganini, endi qog'ozdan amaliy ishga o'tilishini alohida ta'kidlab o'tdi. Ayniqsa, mintaqada davlatlari umumiy manfaatlaridan kelib chiqqan holda, ushbu fojia oqibatlarini bartaraf etish va Orolbo'yidagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatni yaxshilash, mintaqaning suv va ekologiya bilan bog'liq muammolariga echim topish bo'yicha barcha sa'y-harakatlarni birlashtirish lozimligi qayd etildi. Darhaqiqat, mintaqada davlatlarining barchasi Jamg'arma faoliyatida, jumladan, Orol dengizi havzasidagi mamlakatlarga yordam ko'rsatish bo'yicha to'rtinchi Dasturni ishlab chiqish va o'zaro kelishish jarayonida to'laqonli qatnashishi bu boradagi umumiy muammolarni hal etish va tahdidlarni bartaraf qilishda muhim ahamiyat kasb etishi shubhasizdir. Davlatimiz rahbari tomonidan Orol fojiasi oqibatlarini yumshatish yuzasidan taklif etilgan konstruktiv yo'nalishlar xalqaro jamoatchilik tomonidan ham e'tirof etilmoqda.

Mustakillik yillarida respublikada ijtimoiy sohalar rivojlanishiga e'tibor kuchaydi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 1992 yili 2 sentyabrda "Qoraqalpog'iston

Respublikasi hududidagi tabiiy ofatlar oqibatlarini bartaraf etish, ijtimoiy va ekologik muammolarni echishni jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 405-sonli qaror qabul qildi. Qoraqalpog'iston Respublikasi aholi punktlarini elektrlashtirish to'la hal qilindi. Aholini toza ichimlik suvi bilan ta'minlash darajasi 59,5 foizga etdi. 1992-1996 yillarda Tuyamo'yin suv omboridan respublika aholi punktlariga 2 ming 885 km vodoprovod tarmog'i olib kelindi. 4057,5 km gaz tarmoqlari etkazildi va tabiiy bilan ta'minlash 85,4 foizni, shu jumladan shaharda 99,4 foizni, qishloqda 72,4 foizni tashkil etdi. Ko'plab sog'liqni saqlash ob'ektlari, kasalxonalar, poliklinikalar, tug'ruqxonalar va turar-joy binolari qurildi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi xalqi O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning BMT minbaridan turib dunyo mamlakatlarini Orol dengizini saqlab qolishga qarata chaqirig'ini katta qoniqish bilan kutib oldi. Uning tashabbusi bilan 1994 yili 14 yanvarda Nukusda Markaziy Osiyoning beshta davlat Prezidentlari hamda Rossiya Federatsiyasining vakillari ishtirokida o'tkazilgan uchrashuvda Orolga va Orolbo'yi aholisiga amaliy yordam berish masalasi muhokama etildi. 1995 yili xalqaro konferensiyada Nukus Deklaratsiyasi qabul qilinib, unda butun dunyo jamoatchiligi e'tibori Orol muammosiga qaratildi. Deklaratsiyada ovul va o'rmon xo'jaliklarini ilmiy tizimga o'tkazish, suv resurslarini foydalanishning iqtisodiy usullari va texnologiyasini ishlab chiqish, hududning tabiiy resurslarini boshqarish tartibini ushbu hududda yashovchi odamlarning turmush darajasini yaxshilash masalalari kun tartibiga qo'yildi.

1995 yili 24 oktyabrda BMTning 50 yilligiga bag'ishlangan Bosh Assambleya majlisida O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov "bugungi kuni xalqaro finans tizimlari bilan rivojlangan davlatlar qo'llab-quvvatlashsiz, BMTning tashkiliy rolisiz bu muammoni echish mumkin emas" deb aytdilar.

Markaziy Osiyo davlatlari o'z kuchlari va chet el donorlari yordami bilan 2 mlrd. 686 mln. dollar investitsiya to'pladi. Shundan 856,25 ming dollar 1997 yili yuqoridagi ishlarga berildi. Orolni qutqarish fondi Nukus filiali tashkil etildi.

Nazorat savollari:

- 1. Qoraqalpog'iston Respublikasi Oliy Kengashi o'zining IV sessiyasida ko'rilgan masalalar bo'yicha tahlil keltiring.*
- 2. Qoraqalpog'iston Respublikasi davlat ramzlari to'g'risida so'zlab bering?*
- 3. Qoraqalpog'iston Respublikasi Juqorg'i Kengesi funksiyalarini tizimlashtiring?*
- 4. Qoraqalpog'iston Respublikasi Ministrlar Kengashi faoliyati funksiyalari nimalardan iborat?*
- 5. Orol muammosi va uni bartaraf etish yo'llari nimalardan iborat?*

9-Mavzu. O'zbekiston va jahon hamjamiyati (4 soat)

Reja:

1. O'zbekistonning tinchliksevar tashqi siyosati va uning jahon hamjamiyati tomonidan tan olinishi.
2. O'zbekiston Respublikasining BMTga a'zo bo'lishi va jahon hamjamiyatidagi o'ziga xos o'rni.
3. O'zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlari bilan o'zaro hamkorlik aloqalari.
4. Xalqaro reyting va indekslar tushunchasi.
5. O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o'rnini yaxshilash bo'yicha olib borayotgan davlat siyosati.
6. O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o'rni va nufuzining ortib borishi.

***Tayanch soʻz va iboralar:** Oʻzbekistonning tinchliksevar tashqi siyosati va uning asosiy tamoyillari. Oʻzbekiston va BMT. YUNESKO. Tashabbuslar va takliflar. Oʻzbekistonva boshqa xalqaro tashkilotlar. Xorijiy mamlakatlar bilan iqtisodiy-siyosiy aloqalar. MDH, EI, EXHT davlatlari va ular bilan oʻzaro hamkorliklar. Investitsiyalar. XXI asr boʻsagʻasida xalqaro vaziyat. xalqaro reyting, indekslar, qarori, farmon, ijtimoiy-iqtisodiy jamiyatni demokratlashtirish, Oliy Majlis, Vazirlar Mahkamasi, xalqaro reyting agentliklari, demokratik islohotlar, mamlakatni modernizatsiya qilish*

1. Oʻzbekistonning tinchliksevar tashqi siyosati va uning jahon hamjamiyati tomonidan tan olinishi

XX asrning 90 yillariga qadar dunyo ikki qutbli boʻlib, bir-biriga qarama-qarshi boʻlgan kuchlar nisbati ikki joyda – SSSR va AQSH etakchilik qilgan ikki ijtimoiy-siyosiy tuzum, ikki harbiy-siyosiy kuchlarning qoʻlida edi. Xalqaro vaziyatning tinchligi va xavfsizlik tizimi shu ikki tomonning oʻzaro muxoliflik muvozanatiga asoslangan edi. Dunyoda «**sovuq urush**» siyosati hukmronlik qilardi. Butun insoniyat yadro urushi xavfi ostida yashardi. Biroq sobiq Ittifoqning parchalanishi natijasida uning tarkibidagi 15 ta mustaqil davlat, jumladan mustaqil Oʻzbekiston davlati vujudga keldi. «Sovuq urush» siyosati barham topdi. XXI asr boʻsagʻasida xalqaro vaziyatning oʻzgarishi jahon tapaqqiyotininr holatini ham tubdan oʻzgartirib yubordi. Endi dunyo koʻp qutbli boʻlib qoldi. Dunyoning geosiyosiy holati yangi pallaga koʻtarildi.

Oʻzbekiston Respublikasi Oʻrta Osiyodagi yirik suv yoʻllari boʻlgan Amudaryo va Sirdaryo oraligʻida joylashgan. Mamlakat maydoni 447,4 ming km² tashkil qiladi. Bu Buyuk Britaniya, Belgiya, Daniya, Avstriya va Shveysariya hududlarini qoʻshib hisoblaganda ulardan koʻpdir. Markaziy Osiyo mintaqasida muhim oʻrin tutgan Oʻzbekiston qadimda ham, hozir ham Sharq va Gʻarb, Shimol va Janub orasidagi aloqalarni bir-biri bilan bogʻlovchi mamlakatdir. Oʻzbekiston oʻzining maʼmuriy-hududiy tuzilishi jihatdan 12 viloyat, 164 ta tuman, viloyat va respublikaga boʻysunuvchi 51 shahar, tumanga boʻysunuvchi 91 ta shahar, 108 ta shaharchalar, 1451 tadan ortiq qishloq va ovullarga ega.

Oʻzbekiston Respublikasi oʻziga xos geografik tuzilishi bilan Oʻrta Osiyo mintaqasidagi davlatlar orasida alohida ajralib turadi. Bunday geografik joylashuvning qulay va noqulay tomonlari mavjud boʻlib, ular respublikaning geosiyosiy vaziyati va geostrategik manfaatlari hamda uning ichki va tashqi siyosatini tanlash va belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Oʻzbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A. Karimov oʻzining «**Oʻzbekistonning oʻz istiqlol va taraqqiyot yoʻli**» va boshqa asarlarida mustaqil tashqi siyosat yuritish qoidalarini nazariy va amaliy jihatdan puxta asoslab berdi. Oʻzbekiston Respublikasining mustaqil tashqi siyosiy faoliyatining huquqiy asoslari, prinsiplari, mazmuni, maqsad va vazifalari Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining IV bob, 17-moddasida oʻzining qonuniy aksini topdi. Konstitutsiya 17-moddasiga muvofiq, «**Oʻzbekiston Respublikasi xalqaro munosabatlarning toʻla huquqli subʼektidir. Uning tashqi siyosati davlatlarning suveren tengligi, kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik, chegaralarning daxlsizligi, nizolarni tinch yoʻl bilan hal etish, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik qoidalariga va xalqaro huquqning umum eʼtirof etilgan boshqa qoidalari va normalariga asoslanadi. Respublika davlatning, xalqning oliy manfaatlari, farovonligi va xavfsizligini taʼminlash maqsadida ittifoqlar tuzish, hamdoʻstliklarga va boshqa davlatlararo tuzilmalarga kirishi va ulardan ajralib chiqishi mumkin**».

Oʻzbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov taʼkidlaganidek, «Oʻzbekiston Respublikasi uchun mustaqil tashqi siyosat yuritish – davlat faoliyatining yangi va

amalda qo'llanilmagan yo'nalishlaridan biridir. Yakkahokimlik tizimi sharoitida O'zbekiston xalqaro maydonga to'g'ridan-to'g'ri va ochiq chiqish imkoniyatidan mahrum etilgan bo'lib, o'zining tashqi siyosiy davlat idoralariga, yetarlicha diplomatlariga va tashqi iqtisodiy faoliyat sohasidagi mutaxassislariga ega emas edi». Sobiq sovet davrida, Ittifoq konstitutsiyasiga muvofiq, O'zbekiston teng huquqli suveren davlat hisoblanib, mustaqil tashqi siyosat yurgizish, xorijiy mamlakatlar bilan shartnomalar tuzish va diplomatik vakolatlarini ayirboshlash va boshqa huquqlarga ega bo'lgan suveren respublika hisoblanardi. Ammo real hayotda esa buni aksini ko'rish mumkin edi. O'zbekiston o'zining tashqi siyosiy davlat idoralariga, yetarlicha diplomatik vakillariga va tashqi iqtisodiy faoliyat sohasidagi mutaxassislariga ega emas edi. **O'zbekistonda Markaz ko'rsatmasi bilan 1944 yil 27 sentyabrda Tashqi ishlar vazirligi ochilgan.** Biroq u kichikkina bir idoracha bo'lib, hech qanday vakolatlarga ega emas edi. Bu vazirlik markazning ko'rsatmalarini bajarar, chet ellardan kelgan mehmonlarni qabul qilish va ularga xizmat ko'rsatish bilan cheklanardi. Tashqi ishlar va diplomatik soha Markaziy Osiyo mintaqasi mahalliy millatlari, shu jumladan o'zbek millati, eng kamsitilgan tarmoqlardan biri edi. Sobiq SSSR Tashqi ishlar vazirligi tizimida rasmiy ravishda ishlaydiganlarning 92% ini bir millatning vakillari tashkil qilardi. Ikkinchi jahon urushidan keyingi 45 yil ichida (1945 – 1990 yillar) O'zbekistonning faqat 7 nafar vakili SSSRning chet eldagi favqulodda va muxtor elchisi bo'lib ishlash imkoniyatiga ega bo'ldi (A. Abdullaev, Bahodir Abdurazzoqov, Sarvar Azimov, Latif Maqsudov, Nuriddin Muhiddinov, Rafiq Nishonov va Anvar Qo'chqorov). Shulardan faqat uchta (A.Abdullaev, B.Abdurazzoqov va L.Maqsudov) maxsus diplomatik oliy ma'lumotga ega edilar xolos.

O'zbekiston Respublikasi tashqi iqtisodiy aloqalarni yo'lga qo'yish maqsadida 1990 yil 12 iyulda tashkil etilgan O'zbekiston SSR Tashqi savdo va xorijiy aloqalar davlat qo'mitasi 1992 yil 12 fevralda tashqi iqtisodiy aloqalar vazirligiga aylantirildi. 1992 yil 21 fevralda esa O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimovning «O'zbekiston Respublikasi tashqi iqtisodiy aloqalar vazirligini tashkil etish to'g'risida»gi Farmoni qabul qilindi. 2002 yil 21 oktyabrdagi «Tashqi iqtisodiy aloqalar sohasida boshqaruv tizimini yanada erkinlashtirish va takomillashtirish to'g'risida»gi farmonga asosan bu vazirlik O'zbekiston Respublikasi tashqi iqtisodiy aloqalar agentligi etib qayta tashkil qilindi. 2005 yil 21 iyuldagi «Tashqi iqtisodiy va savdo aloqalari, xorijiy investitsiyalarni jalb etish sohasida boshqaruv tizimini takomillashtirish to'g'risida»gi farmonga asosan, O'zbekiston Respublikasi tashqi iqtisodiy aloqalar agentligi O'zbekiston Respublikasi tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo vazirligi etib qayta tashkil qilindi.

O'zbekistonda tashqi savdo bilan shug'ullanuvchi firmalarning maxsus tizimi ham shakllantirildi. Respublikada diplomatik ishlar uchun, xalqaro huquq va tashqi iqtisodiy aloqalarda faoliyat yuritadigan mutaxassislar tayyorlashga katta e'tibor berildi. Shu maqsadda 1992 yil 23 sentyabr Respublika Birinchi Prezidentining Farmoniga ko'ra Toshkentda Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti tashkil etildi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi va boshqa universitetlarda tashqi siyosiy va tashqi iqtisodiy faoliyat sohasi uchun mutaxassis kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yildi.

Mamlakatimizning jahon xalqlari tinchligi va xavfsizligiga mos bo'lib tushgan tinchliksevar tashqi siyosati, uni jahonda mustaqil davlat sifatida tezda tan olinishini ta'minladi. O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligini 180 ta davlat tan oldi. 1991 yil 26 sentyabrda respublikamizda birinchi diplomatik aloqalari yo'lga qo'yildi. Mazkur sanada mustaqil O'zbekiston bilan Avstraliya o'rtasida diplomatik aloqalar o'rnatildi. 1992 yildan boshlab O'zbekiston tashqi siyosati va diplomatiya sohasidagi faoliyati yanada kengayib birin-ketin Xitoy, Yaponiya, Angliya, AQSH, Fransiya, Turkiya, Germaniya singari jahonning rivojlangan yetakchi davlatlari bilan diplomatik, iqtisodiy va madaniy

aloqalar yo'lga qo'yildi. Ushbu davlatlar bilan hamkorlik aloqalarimiz hozirda yuqori darajaga ko'tarildi.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi jahonning 142 davlati bilan diplomatik aloqalarni o'rnatdi. Toshkentda 43 mamlakatning elchixonalari, 3 ta savdo vakolatxonasi (Vengriya, Belgiya, AQSH savdo palatasi), 10 ta xalqaro tashkilotning vakolatxonasi ishlab turibdi. Mamlakatimizda 7 ta faxriy konsullar ishlab kelmoqda. O'zbekiston Respublikasining xorijiy davlatlardagi elchixonalarining soni esa 30 tani tashkil etadi. Respublikada 88 ta xorijiy mamlakat vakolatxonalari akkreditatsiya qilingan. 24 ta hukumatlararo va 13 ta hukumatga qarashli bo'lmagan tashkilotlar faoliyat ko'rsatmoqda. O'zbekiston 41 ta nufuzli xalqaro iqtisodiy va moliya tashkilotlarining teng huquqli a'zosi. Hozirda ulardan beshtasining vakolatxonasi respublikada faoliyat ko'rsatmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimov o'zining asarlari, ma'ruza va nutqlarida mamlakatimiz tashqi siyosiy va tashqi iqtisodiy aloqalarining asosiy tamoyillarini nazariy amaliy jihatdan puhta asoslab berdi. Tashqi siyosiy va tashqi iqtisodiy yo'lni belgilashda jahon tajribasidan foydalanildi, mamlakatimiz, halqimiz hususiyatlari va manfaatlari hisobga olindi. Tashqi siyosatga tinchlik, barqarorlik, hamkorlik yo'li asos qilib olindi.

Birinchi Prezidenti Islom Karimov rahnamoligida milliy istiqbolning eng ilk yillaridan boshlab, izchillik bilan amalga oshirilgan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev tomonidan davom ettirilayotgan mamlakatimizning tinchlikparvar siyosati barcha ezgu maqsad hamda vazifalarga to'la-to'kis mos keladi.

O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining asosiy qoidalari quyidagilardan iborat:

- Mafkuraviy qarashlardan qat'iy nazar hamkorlik uchun ochiqlik, umuminsoniy qadriyatlarga, tinchlik va havfsizlikni saqlashga sodiqlik;
- Davlatlarning suveren tengligi va chegaralar dahlsizligini hurmat qilish;
- Boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik;
- Nizolarni tinch yo'l bilan hal etish;
- Kuch ishlatmaslik va kuch bilan tahdid qilmaslik;
- Inson huquqlari va erkinliklarini hurmatlash;
- Ichki milliy qonunlar va huquqiy normalardan xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan qoidalari va normalarining ustivorligi;
- Davlatning, xalqning oliy manfaatlari, farovonligi va havfsizligini ta'minlash maqsadida ittifoqlar tuzish, hamdo'stliklarga kirish va ulardan ajralib chiqish;
- Tajavuzkor harbiy bloklar va uushmalarga kirmaslik;
- Davlatlararo aloqalarda teng huquqlilik va o'zaro manfaatdorlik, davlat milliy manfaatlarining ustunligi;
- Tashqi aloqalarni ham ikki tomonlama, ham ko'p tomonlama kelishuvlar asosida rivojlantirish, bir davlat bilan yaqinlashish hisobiga boshqasidan uzoqlashmaslik.

Xalqaro tashkilotlarda faol qatnashish – mustaqil O'zbekistonni jahon miqyosida tanitishning, uning xalqaro mavqeining oshirishning muhim va samarali yo'lidir. Hozirgi kunda jahonda 350 dan ortiq hukumatlararo tashkilotlar mavjud. O'zbekiston, o'z mustaqilligini e'lon qilgandan so'ng, 50 dan ortiq jahonning eng nufuzli tashkilotlariga a'zo bo'ldi. Bu - BMT, UNESCO, Ovrupada Xavfsizlik va Hamkorlik tashkiloti, Xalqaro valuta jamg'armasi, Xalqaro moliya korporasiyasi, Xalqaro mehnat tashkiloti, jahon sog'liqni saqlash tashkiloti va boshqa xalqaro-mintaqaviy tashkilotlar hamda assotsiatsiyalardir.

2.O'zbekiston Respublikasining BMTga a'zo bo'lishi va jahon hamjamiyatidagi o'ziga xos o'rni.

O'zbekiston Respublikaning mustaqil davlat sifatida xalqaro hamjamiyati doirasida munosib o'rin olishida xalqaro nufuzli tashkilotlarga a'zo bo'lishi va ular bilan hamkorlik aloqalarini yo'lga qo'yishi katta ahamiyatga ega edi. 1992 yil 29 yanvarda Birlashgan Millatlar Tashkilotining Xavfsizlik Kengashi o'zining 737-sonli Qarorini ovozga qo'ymasdan qabul qildi va Bosh Assambleyaga O'zbekiston Respublikasini BMTga qabul qilishni tavsiya etdi. Shundan so'ng, haqiqatdan ham **1992 yil 2 martda BMT Bosh Assambleyasining 46-sessiyasida O'zbekiston Respublikasi ovozga qo'yilmasdan, yakdillik bilan ma'qullash asosida Birlashgan Millatlar Tashkilotiga qabul qilindi.** Shu kuni BMT Bosh Assambleyasi binosi oldida O'zbekiston Respublikasining Davlat bayrog'i ko'tarildi. 1993 yil 24 avgustda BMTning Toshkentdagi vakolatxonasi ochildi. BMTda O'zbekiston Respublikasi vakolatxonasi ish boshladi.

O'zbekiston BMTning to'laqonli a'zosi sifatida bu tashkilotning yig'ilishlarida ishtirok etishi bilan o'zining xalqaro hamjamiyatga kirish jarayonini davom ettirdi. O'zbekiston rahbariyatining dunyodagi global muammolarga jahon miqyosida e'tiborini qaratishi O'zbekistonning tashqi siyosatda tutgan aniq o'rnini belgilab berdi. Chunonchi, **1993 yil 28 sentyabrda O'zbekistonning Birinchi Prezident Islom Karimov BMT Bosh Assambleyasining 48-sessiyasida BMT minbaridan turib so'zlagan nutqida bir qator aniq takliflar kiritdi:**

- Markaziy Osiyoda xavfsizlik va hamkorlik masalalari bo'yicha BMTning doimiy ishlovchi seminari chaqirilishini;
- BMT Xavfsizlik Kengashi huzurida yuzaga kelayotgan mojarolarni tahlil qilish va istiqbolini belgilash bo'yicha maxsus guruh tuzish;
- Markaziy Osiyoni yadrosiz zona deb e'lon qilish;
- Markaziy Osiyo mintaqasida kimyoviy hamda bakteriologik qurolni taqiqlash bo'yicha xalqaro nazorat o'rnatish;
- Yadroviy qurolni tarqatmaslik;
- Markaziy Osiyoda narkobiznesga qarshi hamkorlikda kurashish uchun BMTning mintaqaviy komissiyasini tuzish;
- Orol muammosi bo'yicha BMTning maxsus komissiyasini tuzish;
- Xavfsizlik Kengashi hozirgi dunyoning ijtimoiy – iqtisodiy, etnik – madaniy, diniy, ma'naviy jihatdan g'oyat xilma – xilligini bab – baravar tarzda aks ettirsin.

1995 yilning 24 oktyabr Nyu-Yorkda BMT ning 50 yiligi munosabati bilan bo'lib o'tgan Bosh Assambleyaning maxsus tantanali yig'ilishida Birinchi Prezident I.A. Karimov nutq so'zlab, Afg'onistondagi urush afg'on xalqi boshiga mislsiz kulfatlar solganligini qayd etib, uni bartaraf etishga doir quyidagi takliflarni ilgari surdi:

- Afg'onistondagi keskinlikni hal etish kaliti eng avvalo tashqi kuchlarning aralashuvini bartaraf etish;
- BMT xavfsizlik Kengashiga kim tomonidan bo'lmasin Afg'onistonga qurol olib kirishni ta'qiqlab qo'yish;
- Afg'oniston urush emas, tinchlik va barqarorlik ob'ekti bo'lishi lozim degan taklifni kiritdi.

Mazkur tantanali yig'ilishda **O'zbekistonning Birinchi Prezidenti Islom Karimov BMT tuzilmalarini isloh qilish, uning faoliyati samaradorligini oshirish to'g'risida to'xtalib quyidagi takliflarini zarur deb qayd etdi:**

- birinchidan, Xavfsizlik Kengashi safini kengaytirish, unga misol uchun bugungi kunda jahon siyosatida muhim o'rin egallagan Germaniya va Yaponiya singari davlatlarni doimiy a'zo sifatida kiritish lozim;

- ikkinchidan, BMT qabul qilgan qarorlarni tezkorlik bilan amalga oshirish uchun BMT Bosh Kotibi vakolatlarini kuchaytirish lozim;
- uchinchidan, ziddiyatli vaziyatlarning oldini olish va ularni bartaraf etish manfaatlarini ko'zlab, BMTning xalqaro mintaqaviy tashkilotlar bilan o'zaro munosabatini kuchaytirish zarurligi ham, bu tashkilotning o'ziga qarshi mintaqaviy tuzilmalarini yanada rivojlantirish kerakligini ko'rsatib turadi.

2000 yil 8 sentyabrda BMT Bosh Assambleyasining 55-sessiyasi bo'lib o'tdi. Mazkur «Ming yillik sammiti» muhim global chaqiriqlarga e'tiborni qaratish uchun 189 mamlakat rahbarlarini to'pladi. Ular ushbu dunyoni butun insoniyat uchun yaxshiroq qilish majburiyatini o'z zimmlariga oldilar. Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan «Mingyillik Deklaratsiyasi» qabul qilindi. Bu deklaratsiya 21 asrga mo'ljallangan Global kun tartibini belgilab berdi hamda Mingyillik Rivojlanish Maqsadlari (MRM) sifatida ma'lum bo'lgan sakkizta konkret maqsadga erishishga qaratilgan vazifalarni qo'ydi. Shunday qilib, «Mingyillik Deklaratsiyasi» jahon etakchilarining azmu qarorlarini aks ettiradi, 2015 yilgacha bo'lgan davrda rivojlanishning «yo'l xaritasi» hisoblanadi.

2010 yil 20 sentyabrda BMT Bosh Assambleyasining 65-sessiyasi bo'lib o'tdi. Ushbu sessiya mingyillik rivojlanish maqsadlariga bag'ishlandi. Unda Prezident Islom Karimov nutq so'zlab, quyidagi global muammolar ko'tarildi:

- 30 yildan buyon harbiy harakatlar davom etayotgan jafokash Afg'oniston muammosi va bu muammoni hal etishni harbiy yo'l bilan emas, balki uning muqobil yo'llarini topish masalasi;
- 2010 yilning iyunida Qirg'izistonda ro'y bergan fojiali voqealar Markaziy Osiyo mintaqasidagi vaziyatni izdan chiqarishga jiddiy xavf solmoqda. Buni oldini olish uchun xolis va mustaqil xalqaro tekshiruvlarni o'z vaqtida o'tkazish, xalqaro hamjamiyatning bu boradagi qat'iy prinsipial pozitsiyasi Qirg'iziston janubida qirg'iz va va kam sonli o'zbeklarning murosaga kelishi va totuvligini ta'minlash uchun yo'l ochib berishi mumkin;
- Markaziy Osiyoda ekologik muvozanatni buzilishiga olib kelayotgan Orol muammosi. Orol bo'yi hududi ikkita asosiy manba – Amudaryo va Sirdaryo hisobidan suv bilan ta'minlanadi, ushbu daryolar oqimining kamayishi mazkur keng mintaqaning shundoq ham zaif ekologik muvozanatini butunlay o'zgartirib yuborishi mumkin. «Qurib borayotgan Orol muammosi – ushbu mintaqada yashayotgan BMT dek nufuzli tashkilotlarga umid bilan yordam so'rab murojaat qilayotgan millionlab odamlarning muammosidir»;

O'zbekistonning Birinchi Prezidenti Islom Karimov BMT Bosh Assambleyasining 65-sessiyasida so'zlagan nutqi jahon hamjamiyatining e'tiborini yana bir bor Markaziy Osiyodagi murakkab muammolarni hal etish yo'llariga qaratdi. O'zbekistonda jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi davrida Mingyillik rivojlanish maqsadlarini amalga oshirishga doir muhim ko'rsatkichlarini tahlil etib berdi.

O'zbekiston va BMT rahbarlarining sa'y-harakatlari natijasida O'zbekiston BMTning Xalqaro telekommunikatsiya uyushmasi, Xalqaro taraqqiyot assotsiatsiyasi, Qochoqlar ishi bo'yicha oliy ko'mitasi, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti, Xalqaro fuqaro aviatsiyasi tashkiloti, Xalqaro atom energiyasi agentligi, Aholi joylashish jamg'armasi, Narkotik moddalarni nazorat qilish dasturi, Sanoat taraqqiyoti tashkiloti, Oziq-ovqat qishloq xo'jaligi tashkiloti singari ixtisoslashgan muassasalarga a'zo bo'ldi. Keyingi yillarda O'zbekiston BMT doirasidagi mazkur ixtisoslashgan muassasalar safini kengaytirdi va Xalqaro mehnat tashkiloti, Jahon intellektual mulk tashkiloti, Xalqaro bolalar jamg'armasi (YUNISEF), Xalqaro pochta ittifoqi, Elektr aloqasi

bo'yicha xalqaro ittifoq, Jahon meteorologiya tashkiloti, Xalqaro Olimpiada qo'mitasi, Xalqaro avtomobilchilar ittifoqi kabi boshqa tashkilotlarning a'zoliciga qabul qilindi.

O'zbekistonning tashabbusi bilan va BMT rahnamoligida 1995 yil 15-16 sentyabr kunlari Markaziy Osiyoda xavfsizlik va hamkorlik masalalariga bag'ishlangan Toshkent kengash – seminari bo'lib o'tdi. Xalqaro kengashda ishtirok etgan 31 davlat va 6 xalqaro tashkilotdan kelgan muxtor vakillar mintaqa xavfsizligining, mojarolarning oldini olish, integratsiya jarayonlarini chuqurlashtirishning ishonchli tizimini barpo etish masalalari yuzasidan o'z fikrlarini, takliflarini aytdilar. Kengash yakunlari yuzasidan qabul qilingan Bayonot jahon xalqlarini, xususan Markaziy Osiyo xalqlarini, turli siyosiy kuchlarni mintaqaviy xavfsizlikni mustahkamlashga, iqtisodiy va ekologik hamkorlik tizimlarini barpo etishga chaqirdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan Markaziy Osiyoning yadro qurolidan xoli hudud maqomini olishida ham BMT bilan hamkorlik alohida ahamiyat kasb etdi. Butun dunyoda tinchlik va barqarorlikni mustahkamlash, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga ko'maklashish, yadro quroli tarqalishining oldini olish yo'lida jahon hamjamiyatini birlashtirishga intilayotgan BMT ushbu xayrli g'oyani keng qo'llab-quvvatladi.

O'zbekiston Prezidenti tashabbusi bilan 2001 yilda BMT Xavfsizlik Kengashining terrorizmga qarshi kurash bo'yicha maxsus qo'mitasi ta'sis etildi. 2002 yil 18-20 oktyabr kunlari BMTning o'sha vaqtdagi Bosh kotibi Kofi Annan O'zbekistonga keldi. 2010 yilning aprel oyida esa amaldagi Bosh kotib Pan Gi Mun mamlakatimizga tashrif buyurdi. Ushbu tashrif asnosida BMT Bosh kotibi ilk bor Orolbo'yida bo'ldi va u erdagi butun dunyoga ta'sir ko'rsatayotgan ekologik bo'hron bilan bevosita tanishdi. Bu Markaziy Osiyodagi global ekologik muammoga jahon hamjamiyati e'tiborini yanada kuchaytirishda muhim omil bo'ldi.

O'zbekistonning BMT homiyligidagi ta'lim, fan va madaniyat bilan shug'ullanuvchi xalqaro tashkilot – YUNESKO bilan aloqalari tobora mustahkamlanib bormoqda. 1993 yil 29 oktyabrda YUNESKO ning Parijdagi qarorgohida O'zbekistonni YUNESKOga a'zoliciga qabul qilish marosimi bo'ldi. O'sha kuni Ulug'bek tavalludining 600 yilligini nishonlash YUNESKO dasturiga kiritildi. 1994 yil oktyabrda Parijda Ulug'bek haftaligi tantana bilan o'tdi. Xiva va Buxoro YUNESKO ning jahon madaniy qadriyatlar ro'yxatiga kiritildi. Bu ro'yxatda 411 ta ob'ekt bor.

1994 yil dekabrda respublikamizda YUNESKO ishlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi milliy komissiyasi tashkil etildi, u idoralararo organ bo'lib, tarkibiga ta'lim, fan, madaniyat va axborot sohasidagi vazirliklar va idoralardan 49 kishi a'zo bo'ldi. YUNESKO Markaziy Osiyo taraqqiyotini o'rganish, tiklash va ommalashtirishga katta ahamiyat bermoqda. «Ipak yo'li – muloqot yo'li» deb nomlangan yirik tadqiqotda Markaziy Osiyoga birinchi darajali ahamiyat berildi. 1995 yil iyul oyida YUNESKO qaroriga binoan Samarqandda Markaziy Osiyo tadqiqotlari xalqaro instituti tashkil etildi. YUNESKO Bosh direktori Federiko Mayorning O'zbekistondagi rasmiy tashrifi chog'ida 1995 yil iyul oyida mazkur institut ochildi.

YUNESKO Amir Temur tavalludining 660 yilligini xalqaro miqyosda nishonlashga qaror qildi va 1996 yil oktyabrda Parijda Amir Temurga bag'ishlangan bir haftalik xalqaro anjuman bo'lib o'tdi. Amir Temur tavallud topgan Shahrisabz shahri YUNESKOning madaniy qadriyatlar ro'yxatiga kiritildi.

1997 yilda jahon madaniyatning durdonalaridan hisoblangan Buxoro va Xiva shaharlarining 2500 yillik muborak sanalari Parijda keng nishonlandi, xalqaro anjuman va ko'rgazmalar o'tkazildi. Bu O'zbekiston bilan BMTning nufuzli xalqaro tashkiloti YUNESKO o'rtasidagi hamkorlikning yana bir yorqin ifodasi bo'ldi. 1997 yil 19-20 oktyabr kunlari Vatanimizda Buxoro va Xiva shaharlarining 2500 yilligi munosabati bilan bo'lib o'tgan ulkan

tantanalarda BMT, YUNESKO va boshqa ko'plab xalqaro tashkilotlar va xorijiy mamlakatlarning elchilari va vakillari, bir qator mehmonlar ishtirok etdilar.

Dunyoning eng nufuzli xalqaro tuzilmasi hisoblangan BMT bilan tinchlik va barqaror taraqqiyotni ta'minlash yo'lida samarali hamkorlik qilish xalqimizning milliy manfaatlariga to'liq mos keladi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning BMT Bosh Assambleyasi 72 sessiyasida so'zlagan nutqi O'zbekiston va BMT munosabatlarining yangi bosqichini boshlab berdi. 2020 yil 23 sentyabr BMT Bosh Assambleyasining 75 sessiyasida ilgari surilgan global va mintaqaviy ahamiyatga ega bo'lgan tashabbuslarda yana bir bor o'z ifodasini topdi. Shuningdek O'zbekiston 15-iyun 2001-yilda Xitoyning Shanxay shahrida 6 mamlakat — Qozog'iston, Xitoy, Qirg'iziston, Rossiya, Tojikiston va O'zbekiston davlat rahbarlari uchrashuvida **Shanxay hamkorlik tashkiloti (SHHT)— mintaqaviy xavfsizlik va iqtisodiy hamkorlik tashkiloti** tuzildi. SHHTning Dushanbe (2000) sammitida O'zbekiston Respublikasi birinchi marta kuzatuvchi sifatida qatnashdi. Ana shu sammitda „beshlik“ negizida ko'p tarmoqli tashkilot tuzish to'g'risida taklif ilgari surildi. SHHT ta'sischilaridan biri sifatida ishtirok etish haqidagi qarorni O'zbekiston o'z milliy manfaatlaridan kelib chiqib, Markaziy Osiyo mintaqasidagi harbiy-siyosiy vaziyatni hisobga olgan holda qabul qildi.

1991 yil 8 dekabr Belorussiyaning poytaxti Minsk shahrida uch slavyan respublikasi – Rossiya, Ukraina, Belorus rahbarlari – B. Elsin L. Kravchuk S. Shushkevichlarning uchrashuvi bo'ldi. O'sha kuni Minskga yaqin Belovejskoe Pushcheda uch slavyan davlatlari boshliqlari **«Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH)ni tuzish to'g'risida»gi** Shartnomani imzolashi asosida shakllandi. Bitimda SSSR chuqur tanazzulga uchrab parchalanib ketish natijasida yo'q bo'lganligi qayd qilindi, uchala davlat siyosiy, iqtisodiy, gumanitar, madaniy va boshqa sohalarida hamkorlikni rivojlantirishga intilishini bayon etdi. 1991-yil 21-dekabrda Bitimga Ozarbayjon, Armaniston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Moldaviya, Tojikiston, Turkmaniston, O'zbekiston qo'shildi. Shu bilan bir qatorda, MDH a'zolari hamkorlikning boshqa yo'llarini topmoqdalar. MDH doirasida bir necha tashkilotlar vujudga keldiki, ularning faoliyati umumiy maqsadlar va muammolarga qaratildi. Bunga Kollektiv xavfsizlik to'g'risidagi shartnoma tashkiloti (**ODKB**) va **Evroosiyo Iqtisodiy Hamjamiyati (EvrAzES)ni misol qilish mumkin.** 1999 yil 2 aprelda Armaniston, Belorussiya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Rossiya va Tojikiston shartnomani keyingi besh yilga uzaytirish taklifi bilan Protokol imzolaydilar. Lekin Ozarbayjon, Gruziya va O'zbekiston shartnomani davom ettirishdan voz kechdi.

3.O'zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlari bilan o'zaro hamkorlik aloqalari.

Ma'lumki, O'zbekiston tashqi siyosiy faoliyatining asosiy vazifalaridan biri – o'z hududi atrofida tinchlik, barqarorlik va xavfsizlik muhitini shakllantirish hisoblanadi. Mustaqillik yillarida Markaziy Osiyodagi davlatlar o'rtasida ko'p tomonlama hamkorlik bilan birga ular o'rtasida ikki tomonlama aloqalar ham yo'lga qo'yildi. Mazkur siyosiy-iqtisodiy va madaniy aloqalar Birinchi Prezidentimiz I.Karimov davrida boshlangan bo'lib, amaldagi Prezidentimiz Sh.Mirziyoev davrida yangi bosqichga ko'tarildi.

Dastlab, **O'zbekistonning Qozog'iston bilan ikki tomonlama munosabatlari** 1992 yil 24 iyunda Turkiston shahrida O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining Qozog'istonga rasmiy davlat tashrifi paytida N.Nazarboev bilan I.Karimov tomonidan imzolangan O'zbekiston Respublikasi bilan Qozog'iston Respublikasi o'rtasida do'stlik va hamkorlik to'g'risidagi shartnoma asosida mustahkamlangan. Qozog'iston Prezidenti N.Nazarboev 1994 yil 10-12 yanvarda rasmiy davlat tashrifi bilan O'zbekistonda bo'ldi. Ikki Prezident O'zbekiston bilan Qozog'iston o'rtasida tovarlar, hizmatlar, sarmoyalar va ishchi kuchlarning erkin o'tib turishini nazarda tutuvchi hamda o'zaro kelishilgan kredit, hisob-kitob, byudjet, soliq, narx, boj va

valyuta siyosatini ta'minlash to'g'risidagi shartnomani imzoladilar. 1998 yil 31 oktyabrda O'zbekiston va Qozog'iston o'rtasida abadiy do'stlik shartnomasi imzolangan.

O'zbekiston va Qozog'iston Prezidentlarining Toshkentda 2000 yil 20-21 aprel kunlari bo'lgan uchrashuvida ikki davlat chegaralarini aniq belgilab olishga bag'ishlangan uchrashuvi bo'ldi. Muzokaralar yakunida «O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A. Karimov va Qozog'iston Respublikasi Prezidenti N.A.Nazarboevning qo'shma bayonoti» imzolandi. 2001 yil 16-17 noyabr kunlari Ikki davlat Prezidentlari O'zbekiston – Qozog'iston davlat chegarasi to'g'risidagi Shartnomani imzoladilar. 2440 km uzunlikdagi O'zbekistonning Qozog'iston bilan hamkorligi chegaraning 96 % belgilab olindi. Qolgan qismini kelishuv asosida delimitarizatsiya qilishga kelishildi. 10 oy davomida bu borada tegishli ishlar amalga oshirildi. 2002 yil 9 sentyabrda Qozog'iston Respublikasi Prezidenti Nursulton Nazarboevning taklifiga binoan Islom Karimov Ostona shahriga tashrif buyurdi. Ikki mamlakat o'rtasidagi tovar ayirboshlash hajmi 2002 yilning birinchi yarmida 124 mln. AQSH dollarini tashkil etdi. 2002 yilda O'zbekistonda 38 ta o'zbek – qozoq qo'shma korxonasi, Qozog'istonda 92 ta o'zbek – qozoq qo'shma korxonasi faoliyat yuritardi.

O'zbekistonning Qirg'iziston bilan ikki tomonlama hamkorligi Toshkentda 1992 yil 29 sentyabrda I. Karimov va A. Akaev tomonidan imzolangan edi. 1993 yil avgustida O'zbekiston va Qirg'iziston o'rtasida 1994-2000 yillarga mo'ljallangan iqtisodiy integratsiyani rivojlantirish to'g'risida Bayonot imzolandi. Bu hujjat ikkala respublikada ishlab chiqilgan milliy dasturlarni muvofiqlashtirishga, xomashyo va ishchi kuchidan, ilmiy salohiyatdan unumli foydalanishga qaratilgan. Ikki davlat o'rtasida iqtisodiyot, savdo, madaniyat, sog'liqni saqlash, fan va ta'lim, sport va turizm bo'yicha hamkorlikni mustahkamlash haqida bitimlar imzolangan. 1994 yil 16 yanvarda ikki davlat Prezidentlari tovarlar, xizmatlar, sarmoya, ishchi kuchlarining erkin yurishini, o'zaro kelishilgan kredit hisob-kitob, byudjet, soliq, narx, bojxona va valyuta siyosatini belgilovchi shartnomani imzoladilar. 2000 yilda O'zbekistonda 22 ta o'zbek – qirg'iz qo'shma korxonasi, Qirg'izistonda 62 ta qirg'iz – o'zbek qo'shma korxonasi faoliyat yuritdi.

1992-1996 yillarda Tojikistonda davom etgan birodarkushlik urushi Tojikistonning iqtisodiy taraqqiyotiga salbiy ta'sir etdi, uning qo'shni mamlakatlar, jumladan, O'zbekiston bilan hamkorligiga ham salbiy ta'sir etdi. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimovning taklifiga binoan 1998 yil 4 yanvar kuni Tojikiston Prezidenti Imomali Rahmonov O'zbekistonga amaliy tashrif bilan keldi. Ikki mamlakat rahbarlari tashrif yakunlari bo'yicha qo'shma axborot imzoladilar. O'zbekiston va Tojikiston munosabatlari o'zining yangi, mustahkamlanish va taraqqiyot davriga o'tdi. O'zbekiston bilan Tojikiston o'rtasida tovar ayirboshlash hajmi 1997 yilda 50 mln. AQSH dollaridan oshdi, bu avvalgi yilga nisbatan 50 foiz ko'pdir. 2000 yilda O'zbekistonda 15 ta o'zbek – tojik qo'shma korxonasi, Tojikistonda 3 ta o'zbek – tojik qo'shma korxonasi faoliyat yuritdi.

1991 yilda O'zbekiston va Turkmaniston Prezidentlari uchrashuvida O'zbekiston Respublikasi bilan Turkmaniston Respublikasi o'rtasida do'stlik va hamkorlik to'g'risida shartnoma imzolandi. Bu shartnoma ikki davlat o'rtasidagi savdo-iqtisodiy, madaniy aloqalarga negiz bo'lib xizmat qildi. Turkmaniston Respublikasi va O'zbekiston Respublikasi o'rtasidagi o'zaro iqtisodiy-siyosiy va madaniy hamkorlik ikki davlat rahbarlarining qator uchrashuvlarida, shartnomalarida o'z aksini topdi. Alohida ta'kidlash kerakki, amaldagi prezidentimiz davrida O'zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlari bilan o'zaro hamkorlik aloqalari yangi bir bosqichga ko'tarildi. Bu jarayon o'zaro ochiqlik, do'stona munosabat, shaffoflik va demokratik tamoyillar asosida yo'lga qo'yildi. Qo'shni davlatlar bilan munosabatlar doirasida ushbu hududda istiqomat qiluvchi xalqlarning yaqin qarindoshlik aloqalari, urf-odatlarini hurmat qilish asnosida davlat chegaralari muammolarini hal etish ustuvor vazifa ekanligi ta'kidlandi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev qo'shnilarimiz – Markaziy Osiyo davlatlari bilan do'stona, yaqin qo'shnichilik va o'zaro manfaatli aloqalarni rivojlantirish va mustahkamlashni asosiy ustuvor tashqi siyosiy yo'nalish sifatida belgilab berdi. Shu munosabat bilan O'zbekistonning ichki siyosatida kuzatilayotgan keng qamrovli islohotlar, ochiqlik va yangilanishlar mamlakatning tashqi siyosatida ham yaqqol namoyon bo'lmoqda. O'zbekiston xalqaro munosabatlarning teng huquqli subyekt sifatida, mintaq va global darajada faol tashqi siyosatni yo'lga qo'yib, xorijiy hamkorlar bilan o'zaro manfaatli munosabatlarni rivojlantirmoqda. Bunday izchil, aniq va konstruktiv tashqi siyosatni xalqaro ekspertlar va kuzatuvchilar ham e'tirof etmoqda.

2020-yil – “Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili” Davlat dasturi doirasida O'zbekiston ochiq va pragmatik tashqi siyosiy faoliyatini, jumladan, Markaziy Osiyo yo'nalishida ham izchil davom ettirdi. Xususan, Markaziy Osiyo mintaqasidagi mamlakatlar bilan barcha sohalarda o'zaro do'stlik, yaxshi qo'shnichilik va strategik sheriklik ruhida munosabatlarni sifat va mazmun jihatidan yangi bosqichga olib chiqish borasida 2020-yil davomida tashqi siyosiy va iqtisodiy faoliyat bo'yicha davlat idoralari tomonidan 23 ta oliy darajada va 12 ta yuqori darajada tashrif va turli tadbirlar amalga oshirildi. Bu jarayonda **“xalq diplomatiyasi”** amalda juda faol bo'lgani kuzatildi. Xususan, xalq vakillari – olimlar va rassomlar, madaniyat va din arboblari, ishbilarmonlar va yoshlar, turizm va sport tashkilotlari, jamoat birlashmalari va nodavlat tashkilotlar ishtirokida 90 dan ortiq turli uchrashuv, anjuman, videokonfrensiya va boshqa shu kabi tadbirlar o'tkazildi.

Qayd etish joizki, so'nggi yillarda Prezident Shavkat Mirziyoyev tashabbuslari qo'shni davlatlar rahbarlari tomonidan qo'llab-quvvatlanishi natijasida Markaziy Osiyoda siyosiy muloqot va o'zaro ishonch mustahkamlandi. Davlat rahbarlarining Maslahatlashuv uchrashuvlari yo'lga qo'yildi. Natijada mintaqadagi ikki va ko'p tomonlama hamkorlik darajasi yangi bosqichga ko'tarildi. 2017-2019-yillar davomida Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan savdo aylanmasi yillik o'rtacha 50 foizdan ko'proqqa o'sib, 5,2 milliard dollarga yetgan. 2020-yil natijalariga ko'ra esa, global pandemiya sharoitiga qaramay, O'zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlari bilan savdo aylanmasining umumiy hajmi 5 milliard dollarni tashkil etdi. Jumladan, O'zbekistonning umumiy tashqi savdo aylanmasida Markaziy Osiyo davlatlarining ulushi 2019-yildagi 12,4 foizdan, 2020-yilda 13,6 foizga oshgan. O'zbekistonning mintaqadagi umumiy tashqi savdo aylanmasida esa Qozog'istonning ulushi 61 foiz, Qirg'iziston – 18,2 foiz, Turkmaniston – 10,6 foiz va Tojikistonning ulushi 10,2 foizni tashkil etdi.

Markaziy Osiyo mamlakatlari o'rtasida savdo-iqtisodiy munosabatlarning mana shunday yaxshilanishi, umuman aytganda, mintaqaning investitsiyaviy jozibadorligini oshirishga yordam berdi. 2017-2020-yillar oralig'ida O'zbekiston va mintaq mamlakatlari o'rtasida 300 dan ortiq shartnoma, shuningdek, qariyb 75 milliard dollarga teng shartnoma va bitimlar imzolangan. Shuningdek, 2017-2020-yillar davomida O'zbekistonning Markaziy Osiyo mamlakatlariga nisbatan ochiq, konstruktiv, puxta o'ylangan va pragmatik siyosati natijasida suvdan foydalanish, O'zbekiston va qo'shni davlatlar o'rtasidagi davlat chegaralarini delimitatsiya va demarkatsiya qilish, transport kommunikatsiyalaridan foydalanish, davlat chegaralarini kesib o'tish kabi murakkab va chalkash muammolarga yechim topildi. Agar besh yil oldin O'zbekiston – Qirg'iziston davlat chegarasini kuniga 200-300 kishi kesib o'tgan bo'lsa, global pandemiya ta'sirida joriy qilingan cheklavlarga qadar bu ko'rsatkich kuniga 30 ming kishiga yetgan. O'zbekiston – Tojikiston chegarasini esa kuniga 20 ming fuqaro kesib o'tgan. Qolaversa, joriy yil yanvar oyida O'zbekiston va Qozog'iston hukumatlari AQSH bilan hamkorlikda mintaqada iqtisodiy aloqalarni kengaytirishga xizmat qiladigan loyihalarni qo'llab-quvvatlash uchun besh yil ichida kamida 1 milliard dollarga teng mablag'larni jalb etish maqsadida “Markaziy Osiyo

investitsiyaviy sherikligi” tashabbusini yo‘lga qo‘ydi. “C5+1” platformasi orqali amalga oshirilayotgan ushbu tashabbus Markaziy Osiyo mamlakatlari iqtisodiyotini mustahkamlash va o‘shirishni ta‘minlash, ko‘p tomonlama aloqalarni chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

Jahon hamjamiyatida Markaziy Osiyoning ahamiyati va roli oshib borayotganini mintaq va yirik davlatlar o‘rtasida ko‘p tomonlama hamkorlikning turli formatlari tashkil qilinayotganida ham ko‘rishimiz mumkin. Markaziy Osiyo davlatlarining yaxlit siyosiy-diplomatik subyekt sifatidagi o‘rni hamda o‘zaro hamjihatligi va birdamligi Qirg‘izistonda 2020-yil oktyabr oyida yuz bergan norozilik namoyishlari va tartibsizliklarga O‘zbekiston, Qozog‘iston, Turkmaniston va Tojikiston Respublikalari Prezidentlari qo‘shma bayonot bilan munosabat bildirganliklarida ham kuzatildi. Qo‘shma bayonotda qardosh Qirg‘izistonda sodir bo‘layotgan voqealar jiddiy tashvish tug‘dirayotgani hamda Qirg‘izistonning barcha siyosiy partiyalari va jamoatchilik doiralari tinchlik va osoyishtalikni ta‘minlash, konstitutsiya va milliy qonunchilikka so‘zsiz rioya qilish bilan yuzaga kelgan muammolarni hal qilish uchun zarur bo‘lgan sa‘y-harakatlarni amalga oshirishiga umid bildirildi. Qayd etish joizki, Markaziy Osiyo davlatlarining barqarorligi va hamjihatligi, birinchidan, xalq farovonligini, ikkinchidan, mintaqaning investitsion jozibadorligini oshirib, xorijiy sherik davlatlar va investorlar bilan hamkorlik uchun keng imkoniyatlar yaratishga xizmat qiladi. O‘zbekiston va mintaq davlatlari o‘rtasida shakllangan va yana-da mustahkamlanib borayotgan yangi muhit mazkur maqsadlarga erishishga hamda o‘zaroro siyosiy, savdo-iqtisodiy, madaniy-gumanitar hamkorlikni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida hamda 2021-yil “Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” Davlat dasturida Markaziy Osiyo davlatlari bilan yaqin qo‘shnichilik aloqalarini mustahkamlashga alohida ahamiyat qaratilgan. Xususan:

- joriy yil Davlat dasturida Markaziy Osiyo davlatlari bilan munosabatlarni izchil davom ettirish chora-tadbirlar rejasida O‘zbekistonning Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan ikki tomonlama va mintaqaviy aloqalarni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar dasturini ishlab chiqish;
- oliy va yuqori darajada o‘zaro tashriflarni tashkil etish;
- “Xalq diplomatiyasi” mexanizmlaridan samarali foydalanish;
- yaxshi qo‘shnichilik munosabatlarini mustahkamlash yo‘lidagi mavjud to‘siqlarni birgalikda hal etish;
- savdo iqtisodiy aloqalarni rivojlantirish va tovar ayirboshlash hajmining o‘shishi va hamkorlikni mustahkamlash uchun qulay sharoitlar yaratish;
- mintaqaning tranzit va logistika salohiyatidan samarali foydalanish va transport infratuzilmasi rivojlanishini ta‘minlash;
- Markaziy Osiyo mamlakatlarining mintaqalari (shu jumladan, chegara hududlari) o‘rtasidagi hamkorlikni faollashtirish ko‘zda tutilgan.

Bundan tashqari, joriy yilda O‘zbekiston Markaziy Osiyo davlatlari bilan aloqalarini ko‘p tomonlama hamkorlik mexanizmlari, jumladan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT), Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi (MDH), Shanxay hamkorlik tashkiloti (SHHT), Turkiy tilli davlatlar hamkorlik kengashi (TTDHK), Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti (YEXHT) va boshqa tuzilmalar doirasida ham rivojlantirishni, bunda nafaqat siyosiy-diplomatik munosabatlar, balki iqtisodiy diplomatiya, parlamentlararo diplomatiya hamda xalq diplomatiyasini kuchaytirish nazarda tutilmoqda. Qolaversa, joriy yilda SHHTda O‘zbekiston Respublikasining 2021-2022-yillarda raisligini inobatga olib, mazkur yo‘nalishda ustuvor vazifalar va asosiy tadbirlarini ishlab chiqish ham Davlat dasturida rejalashtirilgan. SHHTga

Rossiya, Xitoy, Pokiston va Hindiston qatori Markaziy Osiyo davlatlaridan O'zbekiston, Tojikiston, Qozog'iston va Qirg'izistonning a'zo davlatlar ekanligi, ushbu xalqaro tashkilot doirasida hamkorlikni jadallashtirish alohida ahamiyat kasb e'tishini ta'kidlash mumkin.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonning bugungi tashqi siyosati, xususan, yaxshi qo'shnichilik va pragmatik mintaqaviy siyosati davlatning xalqaro nufuzini oshiribgina qolmay, Markaziy Osiyoning barqaror va ulkan imkoniyatlarga ega hamkorlik makoniga aylanishiga xizmat qilmoqda.

4. Xalqaro reyting va indekslar tushunchasi.

Bugun kunda O'zbekiston Respublikasi Markaziy Osiyo mintaqasida barcha sohalarida jadal sur'atlar bilan rivojlanayotgan mamlakat sifatida xalqaro ekspertlar tomonidan e'tirof etilmoqda. Rivojlanish, taraqqiyot esa o'z-o'zdan bo'lmaydi. Iqtisodiyot va ijtimoiy hayotda kuzatilayotgan hozirgi o'zgarish va yutuqlar mamlakat rahbari tomonidan ko'tarilgan keng qamrovli chora-tadbirlar hamda ijrochilarning mashaqqatli mehnat mahsuli ekanligi shubhasiz. Lekin ularni yanada yaxshilash mamlakat siyosatining asosiy maqsadlaridan biridir.

Insoniyat taraqqiyoti, barcha sohalarida kechayotgan globallashuv jarayonlar, sifat va tarkibiy o'zgarishlar xalqaro hamkorlik va aloqalarni yangi bosqichga ko'tarish barobarida har bir mustaqil mamlakatning ushbu holatlarga yangicha qarashga, ular bilan birga odim tashlash vazifasini ko'ndalang qo'ymoqda. Bu esa, eng avvalo, o'sha mamlakatning jahon miqyosidagi o'rni, xalqaro reyting va ko'rsatkichlarda tutgan mavqei bilan belgilanadi. Bugun hayotning har bir jabhasida yangilik va bunyodkorlik ishlari jadal sur'atlarda davom etmoqda. Tabiiyki, bunday yangilanishlar natijasi nafaqat xalqimiz hayotida, balki nufuzli xalqaro reyting va indekslar ko'rsatkichlarida ham o'z ifodasini topadi. Aytish kerakki, xalqaro reyting va indekslar har bir mamlakatning rivojlanish jarayonini o'zida namoyon etib, davlat boshqaruvi sifati, aholining turmush darajasi, inson huquqlari muhofazasi, tadbirkorlik faoliyati va xorijiy investorlar uchun qulay muhit, barqaror iqtisodiy o'sish va raqobatbardoshlik kabi muhim jihatlarini belgilovchi mezon hisoblanadi. Bu jihatlar mamlakatimizdagi islohotlar mohiyatida ham mujassam. Bularning barchasi inson qadrini ulug'lashga, odamlarning hayotdan rozi va mamnun bo'lib yashashini ta'minlashga xizmat qilishi bilan yanada teran mazmun kasb etadi.

Prezidentimizning 2020 yil 2 iyunida qabul qilingan PF-6003-sonli "O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o'rnini yaxshilash hamda davlat organlari va tashkilotlarida ular bilan tizimli ishlashning yangi mexanizmini joriy qilish to'g'risida"gi farmoni yurtimizda bu yo'nalishda amalga oshirilayotgan ishlarni yangi bosqichga ko'tarishda muhim dasturilamal bo'ldi.

Xalqaro reyting va indekslar dunyodagi institusional muhitning sifatini baholashda iqtisodiy rivojlanishning asosiy sharti sifatida jahon hamjamiyati tomonidan qabul qilingan vositadir. Ular nafaqat ekspertlar, balki davlatlar darajasida ham islohotlar va ijtimoiy-iqtisodiy siyosat mezon sifatida qo'llanib kelinadi. Keyingi yillarda mamlakatimiz ko'pgina ustuvor reytinglarda yuqorilab borayotgani yurtimizda aholi turmush farovonligini oshirish, jamiyatimizda ochiqlik, oshkoralikni ta'minlash borasida qilinayotgan ezgu ishlarning muhim natijasidir. Masalan, yaqinda BMTning Sanoatni rivojlantirish tashkilotining (YUNIDO) "Raqobatbardosh sanoat unumdorligi indeksi" bo'yicha hisoboti chop etildi. Unda mamlakatimiz ilk marotaba aks ettirilib, 152 ta mamlakat orasida 92-o'rinni, MDHga a'zo davlatlar orasida 5-o'rinni, Markaziy Osiyo mamlakatlari orasida 2-o'rinni egalladi. Aytish kerakki, bugun jamiyatimizdagi islohotlarning bosh maqsadi xalqimizni rozi qilishdek ezgu maqsadga yo'naltirilmoqda. Barcha sa'y-harakatlarimiz, islohotlarimiz, qabul qilayotgan qonun va qarorlarimiz zahirida ham ushbu maqsad mujassam. Xususan, iqtisodiyotda davlatning rolini kamaytirish, makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, iqtisodiy o'sish istiqbollari yaxshilashga

qaratilgan bosqichma-bosqich islohotlar 2020 yilda Jahon bankining “Biznes yuritish” indeksida 76-o‘rindan 69-o‘ringa ko‘tarilishimizga, “Transparency International”ning Korrupsiyani qabul qilish indeksi hamda “World Justice Project”ning Qonun ustuvorligi indeksida mamlakatimiz o‘rni yaxshilanishiga olib keldi.

Xalqaro reyting va indekslardagi mamlakatimiz o‘rnining yaxshilanishi ko‘p jihatdan qabul qilayotgan qonunlarimizning joylardagi ijrosiga bog‘liq. Bu esa qonun talablarining joylardagi ijrosi yuzasidan muammolarni vaqtida aniqlash va ularni bartaraf etish imkonini beradi. Shu orqali bu yo‘nalishdagi ishlarda parlament, vazirlik va idoralar hamda mahalliy hokimliklarning o‘zaro hamkorligi ta‘minlanadi, sansalorlik holatlarining oldi olinadi, barcha ishlar muvofiqlashtirilgan holda tashkil etiladi.

Albatta, bunday ma‘lumotlar turli axborotnomalar shaklida tegishli tashkilotlar, xususiylar investorlar hamda xalqaro ekspertlarga jo‘natiladi. Shuningdek, ular vazirliklarning rasmiylar veb-saytlari va ijtimoiylar tarmoqlardagi rasmiylar sahifalarida ham keng jamoatchilik e‘tiboriga havola etib boriladi. Bundan tashqari, ayrim reyting va indekslarda talab etilgan statistik ma‘lumotlar respublikamizning davlat idoralari va tashkilotlari tomonidan shakllantirilgan statistik ma‘lumotlar bazasiga asoslanadi. Masalan, **BMTning “Barqaror rivojlanish maqsadlari”da jami 206 ta milliy indikator tasdiqlangan.** Davlat statistika qo‘mitasi tomonidan yaratilgan maxsus saytga bu boradagi zarur ma‘lumotlar doimiy ravishda joylashtiriladi. Shuningdek, xalqaro reyting va indekslar uchun kerakli ma‘lumotlar davlat idoralari tomonidan muntazam yangilanib boriladi. Jahon banki, Birlashgan millatlar tashkiloti, Birlashgan millatlar tashkilotining Taraqqiyot dasturi, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti, Jahon iqtisodiy forumi, Xalqaro byudjet hamkorligi, INSEAD xalqaro biznes-maktabi va Economist Intelligence Unit kabi xalqaro reyting agentliklari va tashkilotlari bilan rasmiylar aloqalar yo‘lga qo‘yildi. Misol uchun, hukumat portali doirasida “Ochiq ma‘lumotlar portali” ishga tushirilgan. Mazkur portal Davlat statistika qo‘mitasining davlat organlari va tashkilotlarining ochiq ma‘lumotlar bazasi yuritilishi va yangilanishi, shuningdek, tegishli axborotlarning o‘z vaqtida aks ettirilishini muvofiqlashtirib kelmoqda. Umuman olganda, xalqaro reyting va indekslarni yurituvchi tashkilotlar, tadbirkorlar va aholi o‘rtasida o‘tkazilgan so‘rovnomalar natijalariga, nodavlat notijorat tashkilotlar ma‘lumotlariga hamda milliy va xorijiy ekspertlar xulosalariga tayanadi. Bu esa, o‘z navbatida, respublika miqyosida iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiylar sohadagi islohotlar va ularning natijalaridan mahalliy aholi va tadbirkorlar qay darajada xabardor ekanini ko‘rsatib beradi.

Quyida dunyo bo‘yicha o‘tkaziladigan xalqaro reyting va indekslar yuzasidan ayrim ma‘lumotlarni keltirib o‘tamiz:

- Demokratiya indeksi doirasida dunyo bo‘ylab 167 ta mamlakatda demokratiyaning holati baholanadi (shundan, 166 tasi mustaqil suverent davlatlar va 164 tasi BMTga a‘zo davlatlardir).

- Demokratiya indeksi (Democracy Index) Buyuk Britaniyada joylashgan Economist Intelligence Unit tashkiloti tomonidan yuritiladigan xalqaro indeks bo‘lib, birinchi marotaba 2006 yilda e‘lon qilingan, keyingi yillarda 2008 hamda 2010 yillari va shu kunga qadar e‘lon qilinib kelinmoqda.

- Xalqaro tashkilotlar, xorijiy davlatlar hukumatlari, xorijiy investorlar va keng xalqaro jamoatchilik u yoki bu davlat haqidagi ma‘lumotlarni xalqaro reyting va indekslardan oladi. Ushbu davlat bilan hamkorlik qilish, investisiya kiritishdan avval ushbu davlatning turli reyting va indekslardagi o‘rni bu indekslarning aniq indikatorlaridan kelib chiqib batafsil o‘rganiladi.

Shu bilan birga xalqaro reyting va indekslardagi davlatning o'rnini uning xalqaro obro' - e'tiboriga ham ta'sir qiladi.

– Xalqaro reyting va indekslarni shakllantirishda asosiy ma'lumotlar ekspert so'rovlari va aholining turli qatlamlari orasidagi so'rovlar natijalari haqidagi ma'lumotlardan, mamlakatda yangi qabul qilinayotgan qonun va qarorlardan kelib chiqib, OAV da tarqatilayotgan mamlakat haqidagi xabarlardan yig'iladi.

Shuningdek, **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 2 iyundagi PF–6003-sonli Farmoniga binoan Adliya vazirligi quyidagi reyting va indekslarga ma'sul etib belgilangan:**

- Boshqaruv sifati indikatorlari (Worldwide Governance Indicators);
- Matbuot erkinligi indeksi (Press Freedom Index);
- Korruptsiyani qabul qilish indeksi (Corruption Perception Index);
- Huquq ustuvorligi indeksi (Rule of Law Index, World Justice Project);
- Jahon mamlakatlari demokratiyasi indeksi (Democracy Index).

5.“O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o'rnini yaxshilash bo'yicha normativ-huquqiy hujjatlarning qabul qilinishi va muammolarni bartaraf etish yuzasidan olib borilayotgan chora-tadbirlar:

“O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o'rnini yaxshilash hamda davlat organlari va tashkilotlarida ular bilan tizimli ishlashning yangi mexanizmini joriy etish” borasidagi davlat siyosati, inson huquqlari himoyasini kafolatlash, aholi turmush darajasini oshirish, iqtisodiy faoliyatda erkinlikni ta'minlash, sud-huquq sohasidagi moddiy va protsessual normalarni takomillashtirishga qaratilgan islohotlar mamlakatimizning xalqaro reyting va indekslardagi ko'rsatkichlari oshishiga sabab bo'lmoqda. Zero, mazkur yo'nalishdagi islohotlar mamlakat taraqqiyoti, xalq farovonligini belgilab beruvchi muhim omillardan hisoblanadi. Ammo islohotlarning ijobiy natijalari, xalqning erishgan va erichayotgan yutuqlarini dunyo hamjamiyati e'tiboriga taqdim etish alohida chora-tadbirlarni, maqsadli sa'y-harakatlarni talab etadi. Bu o'rinda xalqaro reyting agentliklarining xizmati katta.

Har qanday davlat ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni o'tkazar ekan, birinchi o'rinda aholi turmushi farovonligini oshirish, huquq va manfaatlarini ta'minlash, mamlakatning xalqaro miqyosdagi nufuzini mustahkamlashni asosiy maqsad qilib belgilab oladi. Mamlakatlarning ana shu iqtisodiy-ijtimoiy ko'rsatkichlarini turli reyting agentliklari baholab boradi, ular ijobiy yoki salbiy o'zgarishlarni aslo e'tiborsiz qoldirmaydi. Xalqaro hamjamiyatning e'tiborini, xorijiy investorlarning qiziqishini qozonish ko'p hollarda nufuzli xalqaro reyting agentliklarining baholariga bog'liq bo'ladi.

So'nggi to'rt yil mobaynida O'zbekistonda hayotning barcha jabhalarini qamrab olgan ulkan o'zgarishlar ro'y bermoqda. Bularning barchasi xalqaro hamjamiyat tomonidan e'tirof etilmoqda. Bu davlatimiz uchun, xalqimiz uchun juda katta yutuq. Masalan, **O'zbekiston Meros jamg'armasining “Iqtisodiy erkinlik” indeksida 52 pog'onaga, Jahon bankining “Logistika samaradorligi” indeksida 19 pog'onaga, “Biznes yuritish” indeksida 18 pog'onaga ko'tarildi.** Xalqaro reyting agentliklarining o'zi Prezident Shavkat Mirziyoev boshchiligidagi O'zbekistonda olib borilayotgan iqtisodiy-ijtimoiy islohotlarning qisqa vaqtda erishilgan natijalari sifatida ularni jahon afkor ommasiga ma'lum qilinmoqda.

Dunyoning nufuzli reyting agentliklari e'lon qilib borayotgan mazkur reyting ko'rsatkichlari ushbu ro'yxatda ishtirok etayotgan mamlakatlarning xalqaro maydondagi obro'sini ham belgilab beradi. O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o'rnining yaxshilanishi eng avvalo inson huquq va erkinliklari, yashash va turmush tarzining

o'zgarishi yangi O'zbekiston nufuzini jahon miqyosida ko'tarilishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 25 fevraldagi **“O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o'rnini yaxshilash chora tadbirlari to'g'risida”gi PQ-4210-sonli qarori hamda 2020 yil 2 iyundagi “O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o'rnini yaxshilash hamda davlat organlari va tashkilotlarida ular bilan tizimli ishlashning yangi mexanizmini joriy qilish to'g'risida”gi PF-6003-sonli Farmoni** ana shu sayi harakatlarni yangi pog'onaga olib chiqishga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir.

Farmonda mamlakatning investisiyaviy jozibadorligi va xalqaro maydondagi imidjini mustahkamlash, davlat organlari va tashkilotlarida xalqaro reyting va indekslar bilan ishlashning yangi mexanizmlarini joriy qilish, shuningdek, 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish maqsad qilingan.

Hujjatda bu boradagi aniq vazifalar belgilab berilgan. Xususan, endi xalqaro reyting va indekslar bilan ishlash bo'yicha respublika kengashi tashkil etiladigan bo'ldi. Mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy-huquqiy taraqqiyot darajasini tizimli tahlil qilib borish, turli sohalarida amalga oshirilayotgan tub o'zgarishlarning O'zbekiston uchun ustuvor bo'lgan xalqaro reyting va indekslarda mamlakatimizning o'rnini yaxshilashga xizmat qilishini ta'minlash, mazkur yo'nalishdagi ishlarga to'siq bo'layotgan muammolarni bartaraf etish mazkur kengashning asosiy vazifalari etib belgilandi. Qolaversa, O'zbekiston uchun ustuvor bo'lgan xalqaro reyting va indekslarda mamlakatning o'rnini yaxshilash maqsadida davlat hokimiyati va boshqaruvi tizimini takomillashtirish, jamiyatni demokratlashtirish, ilg'or xalqaro tajribaga asoslangan davlat va jamiyat qurilishi sohasidagi islohotlarni amalga oshirish bo'yicha tashabbuslarni ilgari surish ham Kengash oldidagi asosiy vazifa sifatida belgilab berildi.

Binobarin, bundan buyon davlat va jamiyat hayotining turli jabhalarini tartibga solishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar va ularning loyihalari O'zbekistonning xalqaro reyting va indekslardagi o'rniga ta'siri nuqtai nazaridan kompleks baholab boriladi. Mutasaddi vazirlik va idoralar o'zlari mas'ul bo'lgan reyting va indekslarning e'lon qilinish muddatlari va ularning metodologiyasini hisobga olgan holda, har yili 1 dekabrga qadar kelgusi yil davomida amalga oshirishi lozim bo'lgan tashkiliy chora-tadbirlar dasturlarini ishlab chiqishi va tasdiqlash uchun kengashga kiritilishini ta'minlaydi. Bunda, xalqaro reyting va indekslarning reyting va indekslarni e'lon qiluvchi tashkilotlar hamda ularni tuzishda foydalaniladigan axborot manbalari bilan hamkorlik qilish mexanizmlari nazarda tutiladi.

Kengashning ishchi organlari bo'lgan – Moliya va Adliya vazirliklari, xalqaro reyting va indekslarda mamlakatimizning o'rnini yaxshilashga qaratilgan ta'sirchan choralar ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi hamda ushbu yo'nalishda tizimli xalqaro hamkorlik olib borilishi ustidan Kengash tomonidan nazorat o'rnatiladi. Ustuvor bo'lgan xalqaro reyting va indekslar bo'yicha mamlakatimizning o'rnini yaxshilash – mas'ul davlat organlari birinchi rahbarlarining faoliyati samaradorligini baholashning bosh mezonlaridan biridir.

Shuningdek, so'nggi 3 yilda mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy-huquqiy sohalariga oid xalqaro reyting va indekslardagi mavqeini oshirish bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 13 ta farmon va qarori qabul qilingan. O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o'rnini yaxshilash bo'yicha 7 ta chora-tadbirlar rejasi tasdiqlanib, mutasaddi vazirlik va idoralar, ilmiy-tadqiqot institutlari bilan birgalikda xalqaro reytinglarni hisoblash metodologiyalarining tahlili, ularda O'zbekistonga berilayotgan baholarga sabab bo'layotgan omillar o'rganib borilmoqda. Xalqaro reyting va

indekslar qonun talablarining joylardagi ijrosi yuzasidan muammolarni vaqtida aniqlash va ularni bartaraf etish imkonini beradi. Shu orqali bu yo‘nalishdagi ishlarda parlament, vazirlik va idoralar hamda mahalliy hokimliklarning o‘zaro hamkorligi ta‘minlanadi, sansalorlik holatlarining oldi olinadi, barcha ishlar muvofiqlashtirilgan holda tashkil etiladi.

Mazkur ishlarni amalga oshirishda quyidagi muhim chora – tadbirlar belgilab olindi:

— Xalqaro reyting va indekslar bilan ishlash mamlakatimiz uchun butkul yangi yo‘nalish hisoblanadi. Shu ma’noda vazirlik va idoralar, sud va prokuratura organlari, mahalliy hokimliklar bunga qay darajada tayyor?

— Albatta, bu ko‘p vaqt sarflanadigan, progressiv bilimlarni talab etuvchi yangi jarayonlardan biri. Bu, shubhasiz, mas’ul davlat organlarining o‘zlariga biriktirilgan xalqaro reyting va indekslar metodologiyasini izchillik bilan o‘rganish, uni to‘g‘ri talqin qila olgan holda amaliyotga tatbiq eta olish, xalqaro reyting va indeksni beruvchi tashkilot bilan aloqalarni o‘rnata olish bilan bog‘liqdir. Xalqaro reyting va indekslarning ahamiyati, oldimizda turgan ustuvor vazifalarni belgilash, reyting agentliklarining metodologiyalarini o‘rganish maqsadida mahalliy hokimliklar hamda vazirlik va idoralar mas’ullari uchun maxsus treninglar olib borishi zarur.

— O‘zbekistonning ushbu xalqaro indekslarda e’tirof etilmaganiga bir necha sabablar bor. Masalan, Jahon iqtisodiy forumining “Global raqobatbardoshlik indeksi”ga mamlakatimizni kiritish masalasi yuzasidan Moliya vazirligi olib borgan muzokaralar natijasida indeksga kirish jarayoni 2 yil muddatni talab etishi ma’lum bo‘ldi. Birinchi yilda tashkilot tomonidan O‘zbekistonda rasmiy so‘rovnoma o‘tkazish uchun hamkor, ya’ni nodavlat notijorat tashkilotlar, ilmiy tadqiqot institutlari tanlab olinadi va so‘rovnoma o‘tkaziladi. Ikkinchi yilda so‘rovnoma natijalaridan kelib chiqib, O‘zbekistonning indeksdagi norasmiy o‘rni belgilanadi hamda ularning O‘zbekiston ko‘rsatkichlarining haqiqiy tendentsiyalaribilan qay darajada mos kelishi tekshirib ko‘riladi. Tendentsiyalar maxsus ekspertlar tomonidan 2 yil mobaynida muntazam kuzatilib boriladi va tahlil qilinadi. Xalqaro byudjet hamjamiyatining “Byudjet ochiqligi indeksi”ga kirish masalasiga to‘xtaladigan bo‘lsaq indeks bo‘yicha mamlakatda tadqiqot o‘tkazish uchun zarur resurslar (jumladan, mablag‘lar) faqatgina xalqaro nodavlat tashkilotlar va institutlar (donorlar) hisobidan amalga oshiriladi. Hamjamiyatning asosiy talablaridan biri — tadqiqot o‘tkazishdagi mahalliy hamkor sifatida mustaqil fuqarolik jamiyati institutlari (nodavlat notijorat tashkilotlar) bo‘lishi zarur. Mazkur indeks hisobotida mamlakatimizni aks ettirish bo‘yicha yakuniy qaror tashkilotning joriy yil avgust oyidagi yig‘ilishida ko‘rib chiqilishiga kelishilgan. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining “To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni tartibga solish cheklovlari indeksi”da O‘zbekistonni e’tirof etish maqsadida tuzilma mas’ul rahbarlari bilan muzokaralar o‘tkazildi. Xususan, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti bilan birgalikda “Investitsion siyosat sharhi — O‘zbekiston” nomli hisobotni ishlab chiqish va bu orqali indeksda mamlakat o‘rnini aks ettirish imkoniyatlarini kengaytirish bo‘yicha kelishuvlarga erishildi. Kornell universiteti, Xalqaro intellektual mulk tashkilotining “Global innovatsiyalar indeksi”da mamlakatimiz o‘rnini aks ettirish masalasida Innovatsion rivojlanish vazirligi muzokaralar o‘tkazmoqda. Hozir ushbu indeksda talab etilgan zarur statistik ma’lumotlarni jamlash bo‘yicha hamkorlikda ishlar yo‘lga qo‘yilgan. Bundan tashqari, ayrim reyting va indekslarda talab etilgan statistik ma’lumotlar respublikamizning davlat idoralari va tashkilotlari tomonidan shakllantirilgan statistik ma’lumotlar bazasiga asoslanadi.

Mamlakatimizning reyting agentliklari va dunyo indekslarini tuzuvchilar bilan o‘zaro aloqalarni davom ettirishga tayyorligi O‘zbekiston Respublikasining xalqaro hamkorlikka

ochiqligini, mamlakat rahbariyatining islohotlar jarayonining shaffofligi va oshkoraligini, demokratik islohotlar siyosatining ochiqligini ta'minlash bo'yicha qat'iy irodasini tasdiqlaydi. Aytish kerakki, xalqaro reyting va indekslar har bir mamlakatning rivojlanish jarayonini o'zida namoyon etib, davlat boshqaruvi sifati, aholining turmush darajasi, inson huquqlari muhofazasi, tadbirkorlik faoliyati va xorijiy investitorlar uchun qulay muhit, barqaror iqtisodiy o'sish va raqobatbardoshlik kabi muhim jihatlarning ko'zgusidir. Bu jihatlar mamlakatimizdagi islohotlar mohiyatida ham mujassam.

Qator sohalardagi o'zgarishlar bilan bog'liq qonunchilikning jadal rivojlanishi ayrim hollarda amaldagi qonun hujjatlariga zid bo'lgan ko'plab normalarning vujudga kelishiga sabab bo'ldi. Shuning uchun ham qonunchilikni tubdan qayta ko'rib chiqish, uni tizimlashtirish, normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish va qabul qilish jarayonlari sifatini oshirish, ijrosi monitoringini takomillashtirish maqsadida Norma ijodkorligi faoliyatini takomillashtirish konsepsiyasi ishlab chiqildi. Shuningdek, davlat organlarida korrupsiyaviy xavf-xatarlarni majburiy baholash tartibini belgilash va davlat boshqaruvi sohasida korrupsiyaning oldini olish bo'yicha reytingini shakllantirishni yo'lga qo'yish nazarda tutilgan.

6. O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o'rni va nufuzining ortib borishi

Ma'lumki, har bir davlatdagi real muammolarni aniqlashda dunyodagi xalqaro indekslarning o'rni salmoqli bo'lib, ulardan biri – "World Justice Project" (WJP) tashkiloti tomonidan har yili e'lon qilib boriladigan Huquq ustuvorligi indeksi (Rule of law index) hisoblanadi. Mazkur indeks 2009 yildan boshlab "World Justice Project" tashkiloti tomonidan 8 ta indikator asosida 4 ta tamoyilga tayangan holda dunyo mamlakatlaridagi huquq ustuvorligini ta'minlanganlik darajasini aniqlash yuzasidan shakllantirilib kelinadi. Davlatimiz ilk bor ushbu reytingga 2012 yilda kiritilgan bo'lib, tashkilotning 2020 yildagi hisobotiga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi 128 ta davlat orasidan 92-o'rinni egallagan.

O'tgan davr mobaynida xalqaro reyting agentliklarining 2019-2020 yillarda chop etilgan hisobotlariga binoan respublikaning iqtisodiy reytinglardagi o'rni sezilarli darajada o'sdi. Xususan, "Fitch Ratings" va "S&P Global Ratings" xalqaro reyting agentliklarining bahosiga ko'ra 2019 yilda mamlakatning suveren kredit reytingi «BB-» barqaror darajada saqlanib qolmoqda. Jahon banki «Biznes yuritish 2020» yangi yillik hisobotida so'nggi bir yilda O'zbekiston Respublikasi biznes islohotini amalga oshirishda eng katta yutuqlarga erishgan 20 ta mamlakat qatoriga kirishga imkon bergan to'rtta islohotni amalga oshirgani to'g'risidagi axborotni tarqatdi. Shuningdek 2019 yilda O'zbekiston ushbu reyting hisobotida dunyoning 190 mamlakati orasida 69-o'rinni egallab, 7 pog'onaga ko'tarildi.

2019 yilning sentyabr oyida Jahon bankining Boshqaruv sifati indikatorlarining 2018 yil uchun e'lon qilgan hisobotida O'zbekiston Respublikasi bir qator indikatorlardan yaxshilanganligini ma'lum bo'ldi. Xususan, «Korrupsiyani nazorat qilish» indeksida 1 pog'onaga, «Hukumat samaradorligi» indeksida 3 pog'onaga, «Normativ sifat» indeksida 7 pog'onaga, «Qonun ustuvorligi» indeksida 4 pog'onaga, «So'z erkinligi va hisobdorlik» indeksida 5 pog'onaga ko'tarildi. Jahon odil sudlov loyihasining huquq ustuvorligi indeksidagi – korrupsiyaning mavjud emasligi indeksida O'zbekiston 128 ta davlat orasida 89-o'rinni egallagan. 2019 yilning sentyabr oyida e'lon qilingan 2018 yil bo'yicha Jahon bankining boshqaruv sifati indikatorlarining – korrupsiyani tiyib turish indeksida O'zbekiston 209 ta davlat orasida 28,6 ball bilan 183-o'rinni egallab, 1 pog'onaga ko'tarilgan. Shuningdek, 2020 yilning yanvar oyida e'lon qilingan "Transparency International" xalqaro nohukumat tashkiloti tomonidan 2019 yil bo'yicha korrupsiyani qabul qilish indeksida O'zbekiston 180 ta davlat orasida 25 ball bilan 153-o'rinni egallab, 5 pog'onaga ko'tarilgan. 2018 yilda bu ko'rsatkich 23

ball bilan 158-o'rinni tashkil etgan tdi. "Transparency International" xalqaro nohukumat tashkiloti hisobotida ushbu reyting bo'yicha so'nggi yillarda O'zbekistonning ko'rsatkichlari oshib borayotganligi, ommaviy axborot vositalariga qo'yilgan cheklovlar yengillashtirilganligi e'tirof etilgan. Prezidentning 2020 yil 2 iyunda farmon bilan, O'zbekiston uchun ustuvor bo'lgan xalqaro reyting va indekslar bo'yicha samaradorlikning eng muhim ko'rsatkichlari qayd etildi.

Unga ko'ra:

- Korruptsiyani qabul qilish indeksi bo'yicha O'zbekiston ko'rsatkichlarini joriy yilda 27 balldan 2030 yilda 65 ballga
- Korruptsiyani tiyib turish indeksi bo'yicha joriy yilda 31 balldan 2030 yilda 71,6 ballga
- Korruptsiyaning mavjud emasligi indeksi bo'yicha joriy yilda 0,39 balldan 2030 yilda 0,60 ballga yetkazish belgilandi. Shu bois, Bosh prokuratura tomonidan korruptsiyaga qarshi kurashish bo'yicha xalqaro reytinglardagi O'zbekiston o'rnini yaxshilash bo'yicha ishlar davom etmoqda.

Ta'kidlash joizki, mamlakatimizda siyosiy-huquqiy reyting va indekslarda o'rinlari nisbatan quyi pog'onalarda. Masalan, so'z erkinligi va hisobdorlik indeksida 191-o'rinda, Normativ sifat indeksida 184-o'rinda, Korruptsiyani nazorat qilish indeksida 183-o'rinda, Qonun ustuvorligi indeksida 182-o'rinda, Jahon matbuot erkinligi indeksida 156-o'rinda turibmiz. Albatta, so'nggi 3-4 yil mobaynida ushbu sohalarini tartibga soluvchi ko'plab qonun hujjatlari qabul qilindi, turli institusional o'zgarishlar ro'y berdi. Xususan, mamlakatimizda so'z erkinligi hamda ommaviy axborot vositalarining cheklov va to'siqlarsiz faoliyat yuritishi uchun zarur sharoitlar yaratildi. Ommaviy axborot vositalari uchun media bozorida teng sharoit yaratish va ularni yanada rivojlantirish hamda jurnalist va blogerlarni qo'llab-quvvatlash maqsadida Milliy mass-mediani qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish jamoat fondi tashkil etildi.

Korruptsiyaga qarshi kurashish sohadagi munosabatlarni tartibga solish maqsadida **"Korruptsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonun qabul qilindi.** Bu boradagi davlat dasturlarining ishlab chiqilishi va amalga oshirilishini tashkil etish, turli organlar va tashkilotlarning faoliyatini muvofiqlashtirish, jamiyatda korruptsiyaga nisbatan muvosiiz munosabatni shakllantirish maqsadida Korruptsiyaga qarshi kurashish milliy kengashi tashkil etildi. Korruptsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish sohasida davlat siyosatini yurituvchi Korruptsiyaga qarshi kurashish agentligi tuzildi.

O'zbekistonning 8 ta indikatoridan atigi 3 tasi, ya'ni hukumat ochiqligi, fundamental huquqlar hamda korruptsiyadan xolilik indikatorlari bo'yicha ko'rsatkichi o'tgan yilga nisbatan yaxshilangan. Aksincha, tartib va xavfsizlik indikatorlari bo'yicha esa past ball berilgan. Xuddi shunday xalqaro indikatorlarda O'zbekistonning ko'rsatkichlarini yaxshilash maqsadida ishlab chiqilgan Prezident qarorida hududlarning huquq ustuvorligi reyting baholash tizimini joriy etish nazarda tutilgan.

Hududlarning huquq ustuvorligi reytingi quyidagi 7 ta ko'rsatkich bo'yicha baholanadi:

- qonun hujjatlariga rioya qilinishi;
- fuqarolar huquq va erkinliklarining ta'minlanganligi;
- odil sudlov va sud qarorlarining ijro etilishi;
- huquq-tartibot o'rnatilganligi va xavfsizlik ta'minlanganligi;
- mahalliy ijro organlari faoliyatining samarali nazorat qilinishi;
- korruptsiyaga qarshi kurashishning samaradorligi;
- hokimiyat institutlarining shaffofligi.

O'zbekiston 6 yildan buyon mulkni adolatli musodara qilish masalasida dunyo davlatlari orasida eng yomon ko'rsatkichlarni qayd etmoqda. Deputat Rasul Kusherbayev «Qonun ustuvorligi» indeksining mulkni adolatli musodara qilish ko'rsatkichi bo'yicha O'zbekiston eng

oxirgi o‘rinlarda ekanligini qayd etdi. «Газeta.uz» o‘rganishlariga ko‘ra, ushbu ko‘rsatkich reytingga kiritilgan 2015 yildan beri O‘zbekiston mulkning adolatli musodarasida subindikatorida eng past o‘rinlarni egallab kelmoqda. Tahririyat ushbu reytingni tuzgan “World Justice Project” (WJP) ma’lumotlari asosida boshqa indikatorlarni ham o‘rganib chiqdi. 10 dekabr kuni Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputati Rasul Kusherbayev «Qonun ustuvorligi» indeksi «Qonunlarga rioya qilish» indikatorining «Hukumat sud qarorisiz va adolatli tovon pulisiz mulkni musodara qilmasligi» subindikatorida (2021 yil hisobotida) O‘zbekiston maksimal 1 balldan 0.25 ball to‘plab, 139 ta mamlakat ichida 138-o‘rinda ekanligini qayd etib, ushbu holatni «sharmandachilik» deb atadi. Indeksga dunyoning 139 davlati kiritilgan bo‘lib, 2021 yilgi reytingda O‘zbekiston 85-o‘rinni egallagan.

Hukumatning shaffofligi. WJP qonun ustuvorligi indeksining uchinchi indikatorida davlat idoralarining axborotni tarqatish darajasi va ochiqqligini o‘rganadi. Shuningdek, hukumatning fuqarolar oldida hisobdorligini ta’minlash uchun vositalar mavjudligi va fuqarolarning davlat siyosati muhokamalarida ishtirok etishi tahlil qilinadi. O‘zbekiston hukumat shaffofligi indikatorida «o‘rtadan past» darajani qayd etib, 122-o‘rinni egallagan va Kongo, Niger, Gvineya kabi davlatlar bilan bir qatordan o‘rin olgan.

Huquq-tartibot o‘rnatilganligi va xavfsizlik ta’minlanganligi. O‘zbekiston ushbu indikator bo‘yicha eng yuqori ko‘rsatkichga ega davlatlar qatoriga kirgan. Ammo O‘zbekistonning bu ko‘rsatkichdagi natijasi yildan yilga pasayib ketayotganini kuzatish mumkin. Xususan, 2015 yilda O‘zbekiston 102 ta davlat ichida 5-o‘rinni egallagan bo‘lsa, 2017–18 yillarda 113 tadan yettinchi, 2019 yilda 126 tadan o‘ninchi, 2020 yilda 128 tadan o‘n birinchi pog‘onani qayd etgan.

2021 yil 28 yanvarda “Transparency International” xalqaro nodavlat tashkiloti tomonidan 2020 yil uchun Korruptsiyani idrok etish indeksini (keyinchalik – CPI) e’lon qildi. 2020 yil uchun CPIda O‘zbekiston 180 ta davlatlar orasida 26 ball bilan 146-o‘rinni (Bangladesh va Markaziy Afrika Respublikasi bilan birga) egallab, 2019 yilga nisbatan +1 ball qo‘shimcha olib, 153-o‘rindan 7 pog‘ona yuqoriga ko‘tarildi.

O‘zbekiston xalqaro Meros jamg‘armasi (The Heritage Foundation) tomonidan yuritiladigan Iqtisodiy erkinlik indeksining (Index of Economic Freedom) 2021 yildagi reytingida 58,3 ball to‘plab 108-o‘rinda qayd etildi. 2020 yilda 57,2 ball bilan 114-o‘rin band qilingandi.

Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligi xabariga ko‘ra, hisobotning Inson kamoloti indeksi inson taraqqiyoti yo‘lida 3 ta asosiy omillar — uzoq va sog‘lom hayot kechirish, bilim olish va munosib turmush darajasi bo‘yicha e’lon qilinadigan statistik ma’lumotlar to‘plami hisoblanadi. O‘zbekiston joriy hisobotda dunyoning 189 mamlakati ichida indeks qiymati 0,720 (maksimal indeks qiymati 1,000) bilan 106-o‘rinni egallab, 2019 yildagi hisobot natijalariga nisbatan +2 o‘ringa va +0.01 indeks qiymatlari bilan yaxshilandi.

“Numbeo” portali yashash uchun eng qimmat va eng arzon mamlakatlar 2020 yilgi reytingini e’lon qildi. Reytingga dunyoning 135 ta davlati kiritilgan bo‘lib, ro‘yxat uy-joy ijara puli, yashash indeksi qiymati va aholining xaridorlik qobiliyati kabi ko‘rsatkichlar asosida shakllantiriladi. O‘zbekiston ushbu ro‘yxatda 130-o‘rinni egalladi. Reytingdan, shuningdek, Markaziy Osiyodagi boshqa davlatlar ham o‘rin olgan. Jumladan, Qozog‘iston 116-o‘rinni, Qirg‘iziston 133-o‘rinni, Afg‘oniston 132-o‘rinni, Pokiston esa 135 — eng so‘nggi o‘rinni egalladi.

Bermud orollari 2020 yilda yashash uchun eng qimmat deb topildi. Undan keyingi pog‘onalarni Shveysariya, Norvegiya, Islandiya va Yaponiya egallagan.

“Numbeo” global ma’lumotlar bazasi turli mamlakatlarda yashash qiymati indeksini yangiladi. 2022 yil yanvar oyi o‘rtalari holatiga ko‘ra, O‘zbekiston 139 mamlakat orasidan 133-

o'rinni egalladi. Yashash qiymati indeksi oziq-ovqat, restoranlar, transport va kommunal xizmatlarni (yashash xarajatlaridan tashqari) o'z ichiga olgan iste'mol tovarlarining nisbiy narxini aks ettiradi. Reytingga asos qilib Nyu-York shahri olingan, chunki u uchta ko'rsatkich bo'yicha ham 100 indeksiga ega. 2022 yil yashash qiymati indeksi yetakchilari Bermud orollari, Shveysariya va Norvegiya bo'lgan. Bu mamlakatlarda iste'mol xarajatlari eng yuqori hisoblanadi. Ro'yxatning oxirgi o'rinlarida Pokiston, Afg'oniston va Hindiston qayd etilgan. O'zbekiston 27,31 indeks bilan 133-o'rinda joylashgan. Qozog'iston 28,68 indeks bilan 129-o'randan joy egallagan.

Buyuk Britaniyaning "Legatum Institute" tomonidan har yili tayyorlanadigan "Farovonlik indeksi"ning yangi natijalari e'lon qilindi. Unda O'zbekiston 97-o'rinni egalladi. Mamlakat 2019 yildagi natijalarga ko'ra besh pog'ona yuqoriladi. O'tgan yili ushbu indeksda O'zbekiston 102-o'randan joy olgandi. O'zbekiston ushbu indeksda ijtimoiy kapital (20), sog'liqni saqlash (43) va xavfsizlik (52) mezonlari bo'yicha yuqori natijalarni qayd etgan. Ekologik muhit (157), shaxsiy erkinlik (147) va davlat boshqaruvi (136) esa mamlakatning eng eng jihatlari sifatida qayd etilgan. O'zbekiston ilk bor ushbu indeksga 2010 yilda kiritilgan bo'lsa, o'tgan 10 yil davomida 10 pog'onaga ko'tarilgan. Mamlakat 2016 yilda 106, 2017 yilda 107, 2018 yilda 105-o'rinni egallagan edi.

Ushbu indeksning kuchli beshligidan Daniya, Norvegiya, Shveysariya, Shvesiya, Finlyandiya o'rin olgan. Markaziy Osiyoning boshqa mamlakatlari – Qozog'iston 62-o'rinni, Qirg'iziston 90-o'rinni, Turkmaniston 109-o'rinni, Tojikiston 112-o'rinni band etgan. Dunyoning rivojlangan mamlakatlari AQSH 18-o'rinda, Rossiya 76-o'rinda, Xitoy 20-o'rinda, Germaniya 8-o'rinda, Buyuk Britaniya 13-o'rinda bormoqda.

O'zbekiston keng ma'noda olib borilayotgan islohotlar natijasida ko'plab samarali natijalarga erishilmoqda. Masalan, gender muvozanatiga erishish, siyosiy yoki jamoatchilik ishida o'zini namoyon etishga tayyor ayollarni har tomonlama qo'llab-quvvatlashga qaratilayotgan e'tibor tufayli Parlamentlararo ittifoqning 2021 yilgi "Siyosatdagi ayollar" jahon reytingida O'zbekiston 45-o'rinni egalladi. Parlament va hukumatda ayollarning vakilligi ko'rsatkichi bo'yicha mamlakatimiz nafaqat Markaziy Osiyo mamlakatlari, balki Germaniya, AQSH, Kanada, Avstraliyadan ham oldinda.

Ekspertlar e'tiroficha mamlakatning siyosiy qiyofasi yangilanishi barobarida odamlarning ham, fuqarolik jamiyatining ham dunyoqarashi o'zgarimoqda. 2016 yildan keyin davlatimiz rahbari tomonidan xalq bilan samarali muloqot qilish, mansabdor shaxslarning jamiyat oldidagi ochiqligi va mas'uldorligini davlat apparati faoliyatining muhim sharti sifatida belgilandi. Bugun amaldorlar mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy hayotining eng muhim, ayniqsa, aholini qiziqtirgan masalalari bo'yicha qaror qabul qilishda jamoatchilik bilan maslahatlashmoqda.

O'zbekiston davlat va jamiyatning barcha sohalarini tubdan isloh qilish bosqichini boshidan kechirayotgan mamlakat sifatida fuqarolarning qaror qabul qilish jarayonidagi ishtirokini kengaytirish, siyosiy institutlarni demokratlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish g'oyalarga sodiqdir. So'nggi yillarda ayni yo'nalishda keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi. Fuqarolik jamiyati institutlarini qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish mexanizmi takomillashtirilmoqda, mazkur yo'nalishda kafolatlar mustahkamlanyapti. Nodavlat notijorat tashkilotlari (NNT) faoliyati bo'yicha qonunchilik sezilarli darajada liberallashtirilmoqda. Masalan, jamoat tashkilotlari faoliyatini cheklovchi byurokratik to'siqlar olib tashlandi, NNTlar xorijiy grantlar olishi va ushbu mablag'lardan foydalanishida to'siqlar yo'q. NNT va ro'yxatdan o'tkazuvchi idora o'rtasidagi tadbirlarni muvofiqlashtirish tartibi bekor qilindi. NNTlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish uchun davlat boji stavkalari 5 barobar, soliq yuki 2 barobar kamaytirildi. Fuqarolik jamiyati institutlariga davlat tomonidan beriladigan subsidiyalar va grantlar so'nggi to'rt yil ichida 4 barobar oshdi.

Xullas, o'tgan besh yilda O'zbekistonda fuqarolarning mamlakat ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotidagi ishtirokini kengaytirish borasida salmoqli ishlar amalga toshirildi. Shunday bo'lsa-da, strategik istiqbolda sa'y-harakatlardagi jadallikni saqlab qolish yo'llari, omillarini takomillashtirish muhimligicha qolmoqda.

Bu jarayonda erishilgan yutuqlar bilan qanoatlanmasdan, aniqlangan muammolar va yuzaga kelayotgan chaqiriqlarni ham har tomonlama tahlil qilish zarurati mavjud. "Davlat organlarining ochiqligi va korrupsiyaga qarshi kurashish", "Erkin va ochiq saylovlar — demokratiya asosi", "Demokratlashtirish jarayonida fuqarolik jamiyatining roli: chaqiriqlar va imkoniyatlar", "Inson huquqi va manfaati — islohotlar markazida", "Gender tenglik va diskriminasiyaning oldini olish", "So'z erkinligi: zamonaviy chaqiriqlar va rivojlanish istiqboli" kabi masalalar imkon qadar hal etilib bormoqda. O'zbekiston 2021 yilda e'lon qilingan va o'zi uchun ustuvor deb bilgan jami 19 ta xalqaro reytingdan 11 tasida o'z pozitsiyasini yaxshiladi, bir qancha reytinglarda esa pastlagan. Xususan, global innovasiyalar indeksida O'zbekiston 2021 yilda 7 pog'onaga ko'tarilib, 132 ta davlat orasida 86-o'rinni egalladi va eng tez yuqorilagan mamlakatlar top-10 taligiga kirdi. "Transparency International" xalqaro tashkilotining 2021 yil uchun Korrupsiyani qabul qilish indeksida O'zbekiston o'z o'rnini 6 pog'ona yaxshilab, 180 ta davlat ichida 140-o'rinni egalladi.

«O'zbekiston uchun ustuvor reyting hisoblanmagan, BMT Xalqaro elektr aloqasi ittifoqining 2021 yilgi hisobotiga ko'ra, O'zbekiston keng polosali internet narxlar bo'yicha BMTning 2 foizlik foydalanish ko'rsatkichini bajargan holda 4 ta yangi ishtirokchi (mamlakat) qatoridan joy olgan. Shuningdek, «Jahon mamlakatlari demokratiyasi indeksi»ning 2021 yil yakunlari bo'yicha e'lon qilingan reytingda O'zbekiston o'z pozitsiyasini 5 pog'onaga yaxshilab, 150-o'rinni egallagan.

Jahon banki tomonidan yuritiladigan Boshqaruv sifati indikatorlarining 2 tasida mamlakatimizning o'zni yaxshilangan bo'lsa, 2 tasida pasaygan. Ya'ni, O'zbekiston «Aholi fikrini hisobga olish va hisobdorlik» hamda «Huquq ustuvorligi» indikatorlarida mamlakatimiz o'z pozitsiyasini yaxshilay olmagan». Shuningdek, «Meros» jamg'armasining Iqtisodiy erkinlik indeksida O'zbekistonning o'zni pasaygan. «O'zbekiston 177 ta davlat orasida 117-o'rinni egallab, 2021 yilga nisbatan 9 pog'onaga pasaygan va mamlakatimiz iqtisodiyoti «asosan erkin bo'lmagan mamlakatlar» guruhida qoldi. Indeksning «Erkin savdo» ko'rsatkichida O'zbekistonning o'zni rekord darajada yaxshilangandi: 2021 yildagi 163 ta o'rindan 67-o'ringa ko'tarildi va Markaziy Osiyo davlatlari orasida yetakchilikni qo'lga kiritdi. Bundan tashqari, investisiya, moliyaviy erkinlik va monetar erkinlik ko'rsatkichlarida sezilarli o'sish qayd etildi»,

«Eng yomon ko'rsatkich Oliy sud mas'ul bo'lgan «Sud faoliyati samaradorligi» yo'nalishi bo'ldi. Amaldagi 50,8 balldan 13,1 ballga (-37,7) pastlagan. Moliya vazirligi mas'ul bo'lgan «Soliq yuki» va «Fiskal salomatlik» ko'rsatkichlarida ham ballarimiz pasayganligi hisobiga KPI (Samaradorlikning muhim ko'rsatkichi (Key Performance Indicators) — maqsadlarga erishishga yordam beruvchi ko'rsatkichlarni shakllantirishga qaratilgan tashkilotlarning baholash metodikasi)ga erishilmadi. Iqtisodiy taraqqiyot vazirligi mas'ul bo'lgan «Biznes erkinligi» ko'rsatkichida mamlakatimiz o'zni 14,4 ballga pasayib, KPIga erishilmadi. Bandlik vazirligi mas'ul bo'lgan «Mehnat bozori erkinligi» indeksida ham KPIga erisha olmadik.

Quvonarlisi shundaki, keyingi 5 yil davomida "Biznes yuritish" reytingida O'zbekiston jahonning 190 mamlakati orasida 2012 yildagi 166-o'rindan 2017 yilda 74-o'ringa ko'tarilib, biznes yuritish uchun eng qulay ishbilarmonlik muhitini yaratish ko'rsatkichi bo'yicha islohotchi mamlakatlarning birinchi o'ntaligidan joy oldi. O'zbekiston 2022 yilgacha Jahon banki va Xalqaro moliya korporasiyasining "Biznes yuritish" hisobotidagi jahon mamlakatlarining birinchi

yigirmataligi darajasiga mos keladigan eng qulay shart-sharoitlarni yaratishga intilmoqda. Bu maqsad Prezidentimizning 2018 yil 13 iyuldagi “Jahon banki va Xalqaro moliya korporasiyasining “Biznes yuritish” yillik hisobotida O‘zbekiston Respublikasining reytingini yanada yaxshilash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarorida o‘z ifodasini topgan. Shu yilning o‘tgan davrida ijtimoiy-iqtisodiy hamda siyosiy-huquqiy sohadagi bir qator xalqaro reytinglarda O‘zbekistonning o‘rni yaxshilandi.

Indeks bo‘yicha ma’lumotlar Oliy Majlis palatalari, Xalqaro reyting va indekslar bilan ishlash bo‘yicha respublika kengashi, Qoraqalpog‘iston Jo‘qorg‘i Kengesi, viloyatlar, Toshkent shahar xalq deputatlari Kengashlarida muhokama qilindi. Sodda qilib aytganda qonun va boshqa me’yoriy-normativ hujjatlarda belgilangan tartiblarning o‘rnatilishi bilan respublikadagi turli davlat organlari va tashkilotlarining ish faoliyatidagi nuqsonlar belgilangan mezonlar doirasida aniqlash yo‘lga qo‘yildi. Ushbu kamchiliklarni aniqlashda xalqning o‘zi bevosita ishtirok etisi va shu bilan birga aniqlangan kamchiliklarni hal qilish bo‘yicha zarur choralar belgilandi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, garchand O‘zbekiston xalqaro reyting va indekslarda oldingi yillarga qaraganda o‘sish kuzatilgan bo‘lsada, ammo ko‘rib turganimizdek, KPIga erishish bo‘yicha oli borilayotgan ishlarimizda hali ko‘plab kamchiliklar mavjudligi, muammolarni bartaraf etish uchun qilinadigan vazifalar ko‘pligini aytib o‘tish joiz.

Nazorat savollari:

- 1. O‘zbekiston rahbarining xalqaro miqyosda manfaatli bo‘lgan takliflari va uning jahon hamjamiyati tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi.*
- 2. I.A.Karimovning NATOning “Tinchlik yo‘lidagi hamkorlik” dasturida ishtiroki.*
- 3. O‘zbekistonning tinchliksevar tashqi siyosati va uning jahon hamjamiyati tomonidan tan olinishi.*
- 4. O‘zbekiston Respublikasining BMTga a‘zo bo‘lishi va jahon hamjamiyatidagi o‘ziga xos o‘rni.*
- 5. O‘zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlari bilan o‘zaro hamkorlik aloqalari.*
- 6. O‘zbekistonning xalqaro tashkilotlari bilan o‘zaro aloqalari.*
- 7.Xalqaro reyting va indekslar to‘g‘risidagshi tushunchalar*
- 8. O‘zbekiston Respublikasida xalqaro reyting va indekslar bo‘yicha qanday normativ-huquqiy hujjatlar mavjud?*

10-mab3y. Yangi O‘zbekistond amalga oshirilayotgan islohotlar.

Reja:

1. 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasining ishlab chiqilishi, va uning ahamiyati.
2. Davlat boshqaruvi samaradorligiga erishish va qonun ustuvorligini ta’minlash
3. O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosati.
4. Uchinchi renessans poydevorini yaratish.

Tayanch so‘z va iboralar: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti, murojaatnoma, strategiya, davlat va jamiyat qurilishi, davlat boshqaruvi, parlament, hokimiyat, qonun ustuvorligini ta’minlash va sud-huquq tizim, elektron hukumat, iqtisodiyotni rivojlantirish,, modernizasiya, renessans.

- 1. 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasining ishlab chiqilishi, va uning ahamiyati.**

Har bir davrning o'z taraqqiyot omillari, ehtiyojlari, talablari va xayotiy tamoyillari bo'ladi. Tabiiyki, bularning barchasini shakllantirish va rivojlantirishga, ularga alohida ma'no-mazmun bag'ishlashga, bu davrda davlat, jamiyat hayoti, ijtimoiy-siyosiy institutlar faoliyatining aniq yo'nalishlarini belgilab beradigan ulkan tarixiy voqealar bo'ladi.

Taraqqiyot va yuksak rivojlanishga erishgan davlatlar tajribasiga ko'ra, har bir xalq o'z oldiga ulug' va istiqbol maqsadlarni qo'yishi hamda uni amalga oshirish salohiyatlari bilan jahon hamjamiyatida munosib o'rin egallaydi. Bugun O'zbekiston ham o'z tarixining ana shunday mas'uliyat chorrahasida turibdi. Binobarin, Prezident Shavkat Mirziyoev tomonidan ishlab chiqilgan Harakatlar Strategiyasi istiqbolimiz taqdirini hal etuvchi muhim va yangi davr bosqichini ifodalovchi milliy g'oyaga aylanmoqda.

Strategiya nima? U xalqning maqsadlarini qanday ta'minlaydi? Tanlagan maqsadlarning istiqbollari nimalarda namoyon bo'ladi?

Strategiya — bu ta'limotni izlash, ifodalash va rivojlantirish tizimi bo'lib, u izchillik bilan va to'liq amalga oshirilganda uzoq muddatli muvaffaqiyatni ta'minlaydi.

XXI asrga kelib strategiya tushunchasi ancha kengaydi. **Strategiya deb, dunyo miqyosida va davlat ichki hayotidagi iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy hamda boshqa sohalarda vujudga kelgan inqiroziy vaziyatlarni prognozlashtirish va bartaraf etishga qaratilgan boshqaruvni tashkil etish masalalariga doir tushunchalarni qamrab oladi.** Shundan kelib chiqib, davlat strategiyasi bir biri bilan o'zaro bog'liq, lekin alohida xususiyat kasb etuvchi ko'plab tushunchalarda ifodalanadi. Strategiyaning amalga oshirish eng mas'uliyatli jarayon. Agar u real vaziyatni to'liq qamrab olgan yaxlit va bir butun reja bo'lsa, uning muvaffaqiyati ta'minlanadi. Mabodo teskari bo'lsa, unda turg'unlik yuzaga keladi. Bunga sabab, noto'g'ri tahliliy ma'lumotlar, xulosalar, kutilmagan sharoitlar, resurslardan oqilona foydalana olmaslikdir. Strategiyaning baholash va nazorat qilish strategic rejalashtirishni mantiqiy yakunlovchi omili bo'lib hisoblanadi.

Davlat va jamiyat qurilishi shunday bir murakkab tuzilmaki, uning tarkibidagi bir-biriga bog'liq bo'lgan va bir-birini to'ldiradigan soha va jabhalarni bir vaqtning o'zida jadal rivojlantirishni talab qiladi. Ularning har biri ikkinchisiga zamin yaratadi. Qaysidir asosiy soha avval rivojlanib, boshqa soha va tarmoqlar uchun lokomotiv vazifasini ham bajaradi. Albatta, bu jarayonda har bir sohaning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olish, ob'ektiv tahlil qilish, o'z vaqtida tegishli choratadbirlar qabul qilish, ularni rivojlantirishning huquqiy asoslarini yaratish, samarali ishlash mexanizmlarini yangi texnologiyalar asosida tashkil etib berish kabi vazifalarni hal qilishni talab qiladi.

Davlatning harakatlar strategiyasi yetaklovchi lokomotiv kuchi — bu davlat va uning organlari. Islohotlarning garovi va kafolati hokimiyatning samarali faoliyati bilan bog'liq hodisa. U boshqaruv mahorati bilan uzoqqa mo'ljallangan maqsadlarni rejalashtiradi, siyosiy va ijtimoiy jarayonlarni idora qiladi, aholini safarbar etadi, mavjud resurslardan oqilona foydalanish va uni odilona taqsimot qilish vazifalarini amalga oshiradi. Shunday ekan, davlat va jamiyat boshqaruvi tizimlarini takomillashtirmasdan turib mamlakat hayotini modernizatsiya qilib bo'lmaydi. Modernizatsiya o'z umrini poyoniga yetkazgan boshqaruv usullarini yangi sifat va talablar darajasiga ko'tarish bilan mamlakatni rivojlantirishga olib keladi. Bu jarayonlar bevosita mahalliy hokimiyatlarning hududlarni rivojlantirishga oid masalalarni hal etishda mustaqil qarorlar qabul qilishning huquqiy asoslarini shakllantirishni taqozo qiladi.

Jamiyatda ijtimoiy ongning o'zgarishi bilan ijtimoiy munosabatlar ham rivojlanib boradi. Jamiyat va uning holati aslida inson ongining in'ikosi. Fuqarolar qanday ezgu amallar ma'rifati bilan qurollangan bo'lsa, ana shu ruhiy qudrat istaklarining hosilasini oladi. Bu jarayon ulkan to'liq sifatida millatning mushtarak maqsadlarida namoyon bo'ladi.

2016 yil 14 dekabr kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishi tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisi bo'lib o'tdi. Tantanali marosimda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev nutq so'zлади. Davlatimiz raxbari yaqin va o'rta istiqbolda mamlakatimiz oldida turgan eng muxim va dolzarb vazifalarga atroflicha to'xtalib o'tdi. «Bizning vazifamiz - to'plangan tajriba va ilg'or xalqaro amaliyotga suyangan xolda o'zimizning taraqqiyot va yangilanish modelimizni qat'iy amalga oshirishdan iborat. Shu borada yaqin va o'rta muddatga belgilangan marralarga erishish uchun qat'iyat bilan xarakat qilishimiz zarur. Shu maqsadda 2017 - 2021 yillarda O'zbekistonni yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasini ishlab chiqish yaqin kunlarda yakunlanadi».

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining **«O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi 2017 yil 7 fevralda imzolangan (ПФ-4947-сон) Farmoniga muvofiq**, uni xayotga joriy etish bo'yicha qonuniy tamoyil va mexanizmlar tasdiqlandi. Mazkur Farmonga berilgan sharhda Harakatlar strategiyasining ahamiyati alohida tasdiqlanib, bu boradagi loyihalarni tayyorlash davomida aholining keng qatlamlari orasida qizg'in muxokamalar olib borilgani, ular turli axborot maydonlariga joylab turilgani, buning natijasida ko'plab taklif va muloxazalar kelib tushgani qayd etiladi.

Harakatlar strategiyasi Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yilida qabul qilingani bejiz emas. Zero, unda xalqimizning porloq kelajagi hamda istiqbolini belgilab bergan ustuvor yo'nalishlar qamrab olingan. Mazkur hujjat qabul qilinishidan avvalroq aholi keng qatlami, chunonchi, qonun ijodkorlari, huquqshunos olimlar o'rtasida qizg'in muhokamalar olib borilganini aytish zarur. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi mamlakatimizda ham, chet el ijtimoiy-siyosiy doiralari tomonidan ham katta qiziqish va e'tibor bilan e'tirof etilmoqda. Harakatlar strategiyasining xar bir ustuvor yo'nalishi mamlakatimiz taraqqiyoti uchun g'oyat muxim ahamiyatga ega bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

1) Birinchi yo'nalishda davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari alohida belgilab berilgan. Unda demokratik islohotlarni chuqurlashtirish, mamlakatni modernizatsiya qilishda Oliy Majlis va siyosiy partiyalarning rolini yanada kuchaytirish, shu orqali qonun ustuvorligiga erishish asnosida jamiyatda boshqaruvning erkin va xalq xokimiyatchiligi tamoyillarini chuqurlashtirishga erishiladi. Davlat boshqaruvi tizimini liberallashtirish, turli byurokratik to'siqlarni kamaytirish, davlat boshqaruvida keng jamoatchilikning faol ishtirokini taminlash choralarini ko'rish bo'yicha aniq g'oyalar ilgari suriladi. Ochiq jamiyat qurish, davlat va fuqaro munosabatlarini mustahkamlash va natijada O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida muxrlab qo'yilganidek, davlatning yagona va birdan-bir manbai xalq ekani, davlat xalq manfaatlarini himoya qilishi, ayni paytda xalq o'z maqsad va intilishlarini, orzu-umidlarini davlat timsolida ko'rishi kabi printsip va qoidalarini to'liq amalga oshirish asosiy maqsad qilib qo'yilgan.

2) Ikkinchi yo'nalish qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-xuquq tizimini yanada isloh, qilishning ustuvor yo'nalishlaridan iborat. Bunda sud xokimiyatining chinakam samaradorligini taminlash, sudning nufuzini oshirish, sud tizimini demokratlashtirish va takomillashtirish ustuvor vazifa qilib qo'yildi.

Mazkur yo'nalishda fuqarolarning xuquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini taminlash, qonun ustuvorligiga erishish orqali inson manfaatlarini himoya qilish, qabul qilingan barcha qonunlarning to'la va samarali ishlashi bo'yicha tegishli chora-tadbirlarni

amalgga oshirishga jiddiy e'tibor beriladi. Oliy sud faoliyatini isloh qilish, uning zamonaviy, hozirgi kun talablari asosida ishlaydigan tizimini vujudga keltirish borasida yangi g'oyalar ilgari surildi. Jumladan, ma'muriy, jinoyat, fuqarolik va xo'jalik qonunchiligini takomillashtirish orqali adolatli, xalqchil, fuqarolar manfaatlarini to'la himoya qila oladigan, ularning muammolarini o'z vaqtida xal qilib beradigan sud tizimini vujudga keltirish talab etiladi.

Jinoyatchilikka qarshi kurashish, eng muximi, turli huquqbuzarliklarni oldini olish, ularning sodir etilmasligi choralari ko'rish, profilaktika tizimini yanada chuqurlashtirish va samaradorligini oshirish mexanizmlarini takomillashtirish, sud- huquq tizimida qonuniylikni yanada mustahkamlash, qonunga rioya qilish va qonun ustuvorligiga erishish orqali sud va sudlovning yuksak madaniyatiga erishish yo'l-yo'riqlari aniq-ravshan aks ettiriladi.

Yuridik yordam va xizmat ko'rsatish tizimini takomillashtirish orqali sud-xuquq organlarini «jazolovchi organdan fuqarolar manfaatini himoya qiladigan, ularning kundalik yumushlariga yordam beradigan, har kanday muammolarini qonun doirasida xal qilib beradigan xizmatlar organiga aylantirish» mexanizmining yuqori saviyada ishlashini ta'minlash bo'yicha amaliy yechim va takliflar ilgari suriladi.

3) Uchinchi yo'nalish iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo'nalishlarini o'zida ifoda etadi. Bunda makroiqtisodiy barqarorlikni yanada mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlarini saqlab qolish, iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarini

- modernizatsiya (yangilash, ilg'or, zamonaviy degan ma'nolarda)

- diversifikatsiya (ishlab chiqarilgan mahsulotning turli tumanligi ya'ni assortimenti, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish uchun uning yangi turlarini egallash, iqtisodiy samara olish va h.k.)

qilish xisobidan ishlab chiqarilayotgan maxsulotlarning raqobatdoshligini oshirish, mamlakat eksport salohiyatini kuchaytirish bosh vazifa qilib qo'yilgan.

Qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish, tuproq unumdorligini va ekinlar xosildorligini oshirish, yangi va xaridorgir maxsulotlar yetishtirish orqali jaxon bozoriga chiqishning yangi yo'nalishlarini joriy etish nazarda tutiladi.

Iktisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish, xususiyl mulk xuquqini himoya qilish, mulkka egalik qilish va uning xajmini oshirish orqali yuqori samaradorlikka erishish, kichik biznes va xususiyl tadbirkorlikni yanada rivojlantirish, uni rag'batlantirish mo'ljallanmoqda. Viloyat, tuman va shaharlarni ularning tabiiy-geografik imkoniyatlari, yer sharoiti va dexqonchilik madaniyatini nazarda tutgan xolda, xududiy extiyoj va manfaatlar nuqtai nazaridan iqtisodiy rivojlantirish choralari ko'rish belgilangan.

4) To'rtinchi yo'nalishda ijtimoiyl sohani rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari o'z ifodasini topgan. Bunda aholi bandligi va uning real daromadlarini izchil oshirish, jumladan, mehnatga layoqatli aholi qatlami uchun yangi ish o'rinlari yaratish, mehnat faoliyatining yangi shakl va turlarini joriy etish nazarda tutilmoqda. Aholini ijtimoiyl himoya qilish va sog'liqni saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiyl-siyosiy faolligini oshirish orqali jamiyatda sog'lom turmush tarzini yanada chuqurlashtirish masalalariga aloxida ahamiyat berilmoqda. SHuningdek, aholini arzon uy-joylar bilan ta'minlash, xayot sharoitlarini yaxshilash, yo'l-transport, muxandislik-kommunikatsiya va ijtimoiyl infratuzilmalarni modernizatsiya qilish orqali uzoq istiqbolga mo'ljallangan va munosib turmush darajasini ta'minlaydigan yuksak madaniyatli yashash sharoitiga erishish chora-tadbirlarini ko'rish eng muxim vazifa qilib qo'yilgan.

Ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohasini rivojlantirishga, xar tomonlama barkamol, yetuk inson - yuqori malakali mutaxassisni tarbiyalashga aloxida e'tibor beriladi. Bu esa yoshlarga oid davlat siyosatini butun choralar bilan takomillashtirishni taqozo etadi.

5) Beshinchi yo‘nalish xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglikni ta‘minlash, chuqur o‘ylangan, o‘zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor vazifalar bilan bog‘liq bo‘lib, bunda dunyo qalqib turgan, turli mintaqalarda urush davom etayotgan, qon to‘kilayotgan bir sharoitda milliy xavfsizlikni taminlashga jiddiy e‘tibor berish eng muxim vazifalardan biri sifatida belgilangan. O‘ndan ortiq diniy konfessiyalar, 130dan ziyod millat va elat vakillari yashayotgan O‘zbekistonda tinchlik va barqarorlikni ta‘minlash, o‘zaro ishonch, bir-birini tushunish, turli e‘tikod va madaniyatlarni xurmat qilish singari bag‘rikenglik fazilatlarini yanada chuqurlashtirishning ahamiyati beqiyos ekanligi ta‘kidlanadi. O‘zbekiston deb atalgan umumiy xonadonimiz, 34 millionli oilamiz istiqboli uchun diniy e‘tiqodi, milliy mansubligi, kasbu kori va yoshidan qati nazar, xar bir fuqaro mas‘ul ekanini anglash, farzandlarimizni shu ruxda tarbiyalash asosiy vazifa etib belgilangan.

O‘zbekistonning tashqi siyosatida, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida belgilanganidek, davlatlarning suverenitetini, xududiy yaxlitligini xurmat qilish, kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan taxdid qilmaslik, chegaralarning daxlsizligini saqlash, nizolarni tinch yo‘l bilan xal etish, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik qoidalariga va xalqaro xuquqning umum e‘tirof etilgan boshqa qoida va normalariga asoslanib, o‘zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat olib borish bo‘yicha ustuvor yo‘nalishlarini ishlab chiqish muhim vazifa qilib qo‘yilgan.

Aytish mumkinki, 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Xarakatlar strategiyasi o‘tgan 25 yil davomida mamlakatimiz erishgan ulkan yutuqlar, tarixiy tajribalarni umumlashtirib, xozirgi kunda davrning o‘zi oldimizga qo‘yayotgan dolzarb masalalarni xisobga olib, keyingi besh yilga va undan keyingi davrga mo‘ljallangan tarixiy taraqqiyotni yangi ufqlarini ochib berishga qaratilgan bo‘lib, u o‘zining moxiyat etibori bilan O‘zbekistonni yangi rivojlanish bosqichiga ko‘tarishni ta‘minlaydigan strategik dasturdir.

Albatta, xalqimiz o‘rtasida «Xarakatlar strategiyasi» degan nom bilan tobora mashxur bo‘lib, uning hayotiga chuqur kirib borayotgan mazkur dasturning har bir yo‘nalishi va bandining samarali amalga oshirilishi xar birimizning mazkur jarayonda ongli va vatanparvar fuqaro, shu yurtning fidoyi farzandi sifatida faol ishtirok etishimizga bevosita bog‘liqdir. Buning uchun esa eng avvalo, Xarakatlar strategiyasining ma‘no-mazmunini, uning har bir yo‘nalish bo‘yicha qo‘yilayotgan amaliy va dolzarb vazifalarini chuqur tushunib olishimiz kerak.

2. Davlat boshqaruvi samaradorligiga erishish va qonun ustuvorligini ta‘minlash

Ma‘lumki, Prezidentimizning O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga murojaatida mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, erishilgan yutuqlar sarhisobi hamda kelgusi yil uchun istiqboldagi vazifalar belgilab olinadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentning navbatdagi **2020 yil 29 dekabrda Murojaatnomasida** amalga oshirilgan ishlarga xolison baho berilishi bilan, mamlakatimizning ravnaqi uchun, farovon hayotga erishish uchun qilinadigan ishlar belgilab berildi. Ulkan va mas‘uliyatli vazifalar orasida davlat boshqaruvini samaradorligini oshirishga ham alohida urg‘u berildi.

Davlat boshqaruvining samarali faoliyat ko‘rsatishi uchun, kuchli huquqiy asos, aniq vazifa va vakolatlarga ega davlat organlari, davlat organlarida malakali, hamda tashabbuskor, qonunga itoat etuvchi rahbar va xodimlar bo‘lishi lozim. Eng muhimi fuqarolar davlat va jamiyat ishlarini boshqarishda faol va ongli ishtirok etishlari kerak. Prezident Murojaatnomada ana shu holatlarni kuchaytirish va ular asosida faoliyat ko‘rsatishni belgilab berdilar.

So‘nggi yillar ichida davlat boshqaruv tizimida yangicha usullar joriy etila boshlandi. Xususan, xokimiyat organlarining ochiqligi, xalq bilan muloqot, demokratiya va shaffoflik kabi boshqaruv mexanizmlari amalda katta samara bera boshladi. Mahalliy hokimiyatlar, boshqaruv

organlarining barcha bo'g'inlari, ququqni muhofaza qiluvchi organlar hamda barcha korxona, tashkilot va muassasalarda halq bilan muloqot, xalq qabulxonalarining tashkil etilishi Yangi O'zbekistonni qurishda muhim vazifalardan biri sifatida joriy etildi.

Har qanday mamlakatda, samarali boshqaruv tizimi bo'lishi, mamlakat taraqqiyotiga ta'sir qiladi. Boshqaruv tizimini izdan chiqishi har qanday davlatni inqirozga uchratadi. Bunday voqeani biz qudratli davlat hisoblagan – sobiq sovet ittifoqining tarqab ketganida ko'rdik. Ma'lumki, 80-yillarning ikkinchi yarmida mamlakat boshqaruvi izdan chiqdi, markaz qarorlari joylarda ijro etilmadi, bu iqtisodiyotga salbiy ta'sir qildi, halqning turmush darajasi pasaydi, noroziliklar kuchaydi. Natijada dunyodagi eng qudratli davlatlardan biri jahon xaritasidan izsiz yo'qoldi.

Mustaqillik natijasida O'zbekiston o'zining boshqaruv tizimini tashkil qilar ekan, jahondagi rivojlangan mamlakatlar tajribasidan foydalanib davlat hokimiyatini hokimiyatlar bo'linishi printsipida tashkil qilishni maqsad qilib qo'ydi. Bu esa davlat boshqaruvini tashkil qilishda muhim rol o'ynadi. Bu 1992 yil 8-dekabrda qabul qilingan Konstitutsiyamizda huquqiy jihatdan mustahkamlandi. Davlat boshqaruvini demokratik xarakteriga mos ravishda mansabdor shaxslar va davlat organlarining fuqarolar oldida ma'sulligi konstitutsiyaviy printsip sifatida belgilandi. Konstitutsiya shu asosda davlat boshqaruvining huquqiy asosi bo'lib qoldi.

Keyinchalik davlat boshqaruvini takomillashtirish bo'yicha urinishlar bo'ldi. Lekin mamlakatimizda vujudga kelgan qonunlarga e'tiborsizlik va og'zaki ko'rsatmalarning qonunlardan ustunligi; davlat organlari, mansabdor shaxslar faoliyati ustidan samarali jamoat nazorati yo'qligi; davlat organlari faoliyatini yopiqligi; OAV ishi talab darajasida tashkil qilinmaganligi; kadrlarni tanlash, joyjoyiga qo'yishning mukammal tizimi yaratilmaganligi; davlat xizmatchilarining ijtimoiy-moddiy ta'minoti va huquqiy himoyasi e'tibordan chetda qolganligi; korruptsiya holatlarining kuchayib ketishi mamlakatimiz boshqaruv tizimiga va taraqqiyotiga to'sqinlik qilib qoldi.

2016 yil oxirida mamlakatimizga yangi Prezident sifatida Shavkat Mirziyoev saylangach, davlat qurilishi va boshqaruvini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratila boshlandi. Qabul qilingan, 2017-2021 yilga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasi va u asosda vujudga kelgan "Ma'muriy islohotlar konseptsiyasida", yo'l qo'yilgan kamchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari belgilandi. Qilingan ishlar natijasida ijro hokimiyati faoliyati ustidan parlament (vakillik) nazorati kuchaytirildi; qonun ijodkorligi sifati yaxshilandi; siyosiy partiyalar faoliyatida raqobat muhiti shakllandi; halq bilan muloqotning samarali mexanizmlari joriy etildi. Bu qilingan ishlar natijasi har bir jabha va sohada ko'rinmoqda. Faqat bitta "Halq qabulxonalari" misolida ko'radigan bo'lsak ko'plab muammolarni hal bo'lganligini, uzoq vaqt yechimini topmagan masalalar o'z yechimini topganligini ko'ramiz. 2020 yil insoniyat tarixida og'ir sinov yili bo'ldi. Vujudga kelgan pandemiya mamlakatimizda ham o'z ta'sirini ko'rsatib, halqimiz bardoshini, og'ir sinovlarga chidamliligini, nimalarga qodir ekanligini sinovdan o'tkazdi. Bu mudhish ofat davlat boshqaruv tizimimizga, halqning ongi, xavf-hatar yo'lida birlasha olish qobiliyati kuchli ekanligini ko'rsatdi.

Boshqaruv tizimi mukammal bo'lgan mamlakatlardagina hokimiyat bilan halq hamkorligi bo'lishi bizning tajribamizda yana bir bor o'z isbotini topdi. Davlat boshqaruvini samaradorligiga erishish uchun Harakatlar strategiyasi va Ma'muriy islohotlar kontseptsiyasi asosida keyingi yillarda salmoqli ishlar amalga oshirildi. Davlat boshqaruvining huquqiy asoslari kengaydi, institutsional tuzilmalar kuchaytirildi. Davlat boshqaruvidagi asosiy kuch – Davlat xizmatchilari, rahbar kadrlarni qayta tayyorlash, malakasini oshirish, ularni tanlab olish tizimi makomillashtirildi. Murojaatnomada davlat boshqaruvining samaradorligiga urg'u berildi va samaradorlikka to'sqinlik qilayotgan asosiy sabablar hamda ularni bartaraf etishning yo'llari

belgilandi. Davlat boshqaruvidagi muammolar sifatida vazirlik va idoralar faoliyatida qaror qabul qilish haddan tashqari markazlashganligi; ularning vazifalari aniq belgilanmaganligi, shu sababli ular bir birini takrorlash holati mavjudligi; rahbarlar masalani hal qilishda tashabbus ko'rsata olmasligi; rahbarlarning malakasi, qat'iyati yetishmasligi yoki korruptsiyaga berilganligi; qonun hujjatlarini aholiga, mas'ullarga yetkazish, ularga hujjat mohiyatini tushuntirish ishlarini yetarli emasligi kabilar ochiq-oydin ko'rsatib berildi.

Murojaatnomada davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishda quyidagilarga alohida e'tibor qaratish lozimligi ta'kidlandi:

- idoralar vazifasini aniq belgilash, takrorlashga o'rin qoldirmaslik;
- rahbarlarni tashabbuskorligi, bilimi, malakasi, kat'iyatini shakllantirish;
- raqamli texnologiyalarni keng qo'llash hisobidan xodimlar soni va ish jarayonlarini optimallashtirish;
- barcha xodimlarni zamonaviy axborot texnologiyalar asosida ishlashga o'rgatish;
- mahalliy davlat hokimiyati organlari va mahalla instituti faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan yangi qonun loyihalarni ishlab chiqish;
- fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda NNT va OAVni qo'llab-quvvatlashni davom ettirish.

Mazkur vazifalarning bajarilishi natijasida, qonun ustuvorligi, fuqarolar huquq va erkinliklari, mamlakat mudofaa qobiliyati va xavfsizligi ta'minlanadi; korruptsiya holatlari kamayadi; davlat idoralaridagi qo'nimsizlik barham topadi. Hozirgi zamon demokratik davlatlarida qonun ustuvorligi jamiyat va davlat hayotining bosh tamoyiliga aylangan. Qonun ustuvorligi tamoyilining bunday tantanasi - insoniyatning ko'p asrlik rivoji, izlanishi hamda taraqqiyot tajribalari, siyosiy va huquqiy fikr takomilining natijasidir.

Qonun ustuvorligini ta'minlash vazifalari 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida alohida mustahkamlangan. Chunki, davlat boshqaruvida qonun ustuvorligini ta'minlash huquqiy demokratik davlatning asosiy talablaridan biridir. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida Konstitutsiya va qonunlarning ustunligi asosiy printsiplari sifatida belgilangan. Qonun ustuvorligini ta'minlashdagi eng katta to'siq bu korruptsiya balosidir.

Korruptsiyaga qarshi kurash dunyo miqyosida bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan bir bo'lib qolmoqda. Bu illatga qarshi kurash dunyoning ko'plab mamlakatlarini qamrab olgan. O'zbekiston Respublikasi ham korruptsiyaga qarshi kurashga samarali ishlar olib borilmoqda. Ayni vaqtda respublikamizda korruptsiyaga qarshi kurash doirasida bir qator dasturlar qabul qilindi va ular bo'yicha keng qamrovli ishlar amalga oshirilib kelinmoqda.

2017 yil 3 yanvar sanasida O'zbekiston Respublikasining "Korruptsiyaga qarshi kurashish to'qrisida"gi qonuni qabul qilindi. Mazkur qonun 34 moddadan iborat bo'lib, uning maqsadi korruptsiyaga qarshi kurashish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iboratdir.

2017 yil 4 yanvardan kuchga kirgan "Korruptsiyaga qarshi kurashish to'qrisida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunida korruptsiyaga shunday ta'rif berilgan: «Korruptsiya — shaxsning o'z mansab yoki xizmat mavqeidan shaxsiy manfaatlarini yohud o'zga shaxslarning manfaatlarini ko'zlab moddiy yoki nomoddiy naf olish maqsadida qonunga xilof ravishda foydalanishi, shuningdek, bunday nafni boshqa shaxslarga qonunga xilof ravishda taqdim etishdir — deb belgilab qo'yilgan».

Etimologik jihatdan "korruptsiya" atamasi "buzish, pora evaziga og'dirish" degan ma'noni anglatadigan lotincha "corruptio" so'zidan kelib chiqib, — mansabdor shaxslar tomonidan ularga berilgan huquqlar va hokimiyat imkoniyatlaridan shaxsiy boylik orttirish uchun foydalanishda ifodalanuvchi siyosat yoki davlat boshqaruvi sohasidagi jinoiy faoliyatdir.

2019 yil 9 yanvaridagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining №5618-sonli, «Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘qrisida»gi Farmoni qabul qilindi. Mazkur Farmon bilan 2019—2020 yillarda korruptsiyaga qarshi kurashish davlat dasturi qabul qilinib, korruptsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha respublika idoralararo komissiyasining yangilangan tarkibi tasdiqlandi. Farmonda korruptsiyaga qarshi kurashish sohasida davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlari qam belgilab berildi. Shuningdek, 2020 yilning **29 iyunida O‘zbekiston Respublikasida “Korruptsiyaga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘qrisida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni qabul qilindi.** Ushbu Farmonga muvofiq, O‘zbekiston Respublikasi korruptsiyaga qarshi kurashish agentligi tashkil etilishi belgilab qo‘yildi. Va nihoyat, xorijiy tajriba, milliy qonunchilik hamda tahlillar asosida 2021-2025 yillarga mo‘ljallangan korruptsiyaga qarshi kurashish milliy strategiyaning dastlabki loyihasi tayyorlandi.

Xullas, yangi O‘zbekistonni korruptsiyadan xoli bo‘lgan jamiyat sifatida rivojlantirish mamlakatimiz oldiga qo‘yilgan eng muhim vazifalardan biridir.

3. O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosati.

O‘zbekiston yoshlari ijtimoiy rivojlanishning muhim omili sifatida XX asrning so‘nggi choragidayoq tubdan o‘zgarishlar sodir bo‘la boshlagan edi. O‘tish davri O‘zbekiston yoshlarining hayotida eng murakkab davrlardan biri hisoblanadi. Chunki O‘zbekiston sobiq ittifoqda eng aholisi ko‘p va zich joylashgan hududlardan biri bo‘lib, bu o‘lkada **aholining 60 % ini yoshlar tashkil etadi.** Shuning uchun mamlakatda aholini ish bilan ta‘minlash, ularni ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy hamda ma‘naviy-madaniy muammolarini hal etish eng dolzarb masalalardan biri hisoblanar edi. Shu ma‘noda mustaqillikning ilk kunlaridanoq, ya‘ni **1991 yilning 20 noyabrida “Yoshlarga oid Davlat siyosati to‘g‘risidagi” Qonun qabul qilingan.** Mustaqillikdan keyingi o‘tgan davr mobaynida yoshlar to‘g‘risida bir qator qonunlar, qarorlar qabul qilindi. Jumladan, Yoshlarga oid davlat siyosatining huquqiy asoslari bo‘yicha Birinchi Prezidentimiz I.Karimov davrida 22 ta qonun, 27 ta farmon va qarorlar, Vazirlar Mahkamasining 46 ta qarorlari hamda 200 dan ortiq me‘yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilinganligni aytib o‘tish joiz.

Ammo alohida qayd etish lozimki, so‘nggi besh yil ichidagi islohotlarning natijasi, yoshlarga berilgan imkoniyatlarning ko‘lami haqiqiy ma‘noda real hayotga mos ravishda olib borilayotgani diqqatga sazovordir. Ayni paytda yoshlar, ta‘lim tizimi va aholi salomatligi masalalariga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Shu ma‘noda **2016 yilning 12 avgustida O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi qonun qabul qilinib, Senatning 24 avgustidagi majlisida ma‘qullangan hamda Prezident tomonidan 14 sentyabrda imzolangan. Qonun 15 sentyabrdan kuchga kiritilgan.** Mazkur qonun O‘zbekiston yoshlarining huquqiy holatini e‘tirof etgan holda, Yoshlarga oid davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari, huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlarini ta‘minlash, ma‘naviy intellektual, jismoniy va axloqiy jihatdan kamol topishiga ko‘maklashish o‘z ifodasini topgan.

Vazirlar Mahkamasining 18 yanvar 2021yildagi “Yoshlarga oid davlat siyosatini 2025 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 23-son qarori ham muhim ahamiyatga ega. Kontseptsiya BMTning “Yoshlar – 2030” strategiyasida belgilangan “Yoshlar manfaatlarini ko‘zlab, ular bilan ishlash” bosh tamoyiliga asoslanadi. Kontseptsiya yoshlarning huquq va manfaatlari bilan birga ularga munosib mehnat sharoitlarini yaratib berish, iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirish, tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish shuningdek, madaniyat, san‘at, jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish masalalarini qamrab olgan.

Shuningdek, 2019 yil 19 martida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev raisligida bo'lib o'tgan videoselektorda davlatimiz rahbari ijtimoiy, ma'naviy va ma'rifiy sohalaridagi ishlarni yangi tizim asosida yo'lga qo'yish bo'yicha beshta muhim tashabbusni ilgari surdilar. Bunda:

Birinchi tashabbus: yoshlarni musiqa, san'at, rassomlik, adabiyot, teatr va san'atning boshqa turlariga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirish;

Ikkinchi tashabbus: yoshlarni jismoniy chiniqtirish, ularning sport sohasida qobiliyatini namoyon qilishlari uchun zarur sharoitlarni yaratish;

Uchinchi tashabbus: aholi va yoshlar orasida kompyuter texnologiyalari va internetdan samarali foydalanishni tashkil etish;

To'rtinchi tashabbus: yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, ular o'rtasida kitobxonlikni keng targ'ib qilish bo'yicha tizimli ishlarni tashkil qilish;

Beshinchi tashabbus: xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash; kabi masalalarni nazarda tutadi.

Ushbu beshta muhim tashabbus doirasida mamlakatimizning barcha hududlarida yoshlarni madaniyat, san'at, jismoniy tarbiya va sportga keng jalb qilish, ularning axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish, kitobxonlikni targ'ib qilish, xotin-qizlar bandligini oshirishga qaratilgan ishlar hayotga samarali tatbiq etilmoqda.

Ma'lumki, **Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev tomonidan 2021 yilni "Yoshlarni qo'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili" deb e'lon qilindi.** Haqiqatdan, yoshlar masalasi e'tibor markazidan, kun tartibidan o'rin olganining sabablari bejiz emas. Birinchidan, aholimizning yarmidan ko'prog'ini tashkil etadigan yoshlar miqdor jihatidan yirik qatlam hisoblanadi. Ikkinchidan, yoshlar kuch-quvvatga to'la, g'ayratli bo'lgani uchun ular boshqa guruhlariga nisbatan faolroq va moslashuvchan bo'ladi. Uchinchidan, yoshlar yangiliklarga ochiq bo'lganligi bois, ular innovatorligi va tashabbuskorligi bilan ajralib turadi. To'rtinchidan, mehnatga layoqatli aholining salmoqli qismini tashkil etadigan yoshlar o'z maqomini oshirishdan, yangi ijtimoiy rollarni o'zlashtirishdan manfaatdor bo'ladi. Beshinchidan, hali qadriyatlariga to'la shakllanib ulgurmagan yoshlar hayotda o'z o'rnini topish ishtiyoqida harakat qiladi. Oltinchidan, yoshlar davlatning strategik resursi hisoblanadi, ya'ni ertangi hayotimiz bugun voyaga yetayotgan yoshlarga qanchalik e'tibor berayotganimizga to'g'ridan-to'g'ri bog'liq bo'ladi. Shu boisdan, O'zbekistonda yoshlar muammolari davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylangan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga qilgan Murojaatnomasida yoshlarni qo'llab-quvvatlash borasidagi olti vazifa ajratib ko'rsatildi. Bular quyidagilar:

- Bog'cha yoshidagi har bir bolani maktabgacha ta'lim yo'nalishi bilan to'liq qamrab olish uchun zarur sharoit yaratish;
- Maktab ta'limini tubdan yaxshilash va uning sifatini oshirish, muallimlarga munosib sharoit yaratish borasidagi islohotlarni jadal davom ettirish;
- Oliy ta'limning qamrovi va sifatini oshirishga alohida e'tibor qaratish;
- Mamlakat taraqqiyotining zamini bo'lgan ilm-fan va innovatsiyalarni rivojlantirish;
- Yoshlar o'rtasida bandlikni ta'minlash va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash;
- Ehtiyojmand oilalarning farzandlari, chin yetim, nogironligi bo'lgan va davolanishga muhtoj bolalarga alohida mehr-muruvvat ko'rsatish bo'yicha yangi tizim joriy etish.

Mamlakatimizda davlatimiz rahbari tashabbusi bilan ishlab chiqilgan 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi doirasida xalq manfaatlariga qaratilgan keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlarning mazmun-mohiyati va ahamiyatini xalqimizga yetkazish, targ'ibot tadbirlarini mahallalar bo'yicha o'tkazish, aholi kayfiyatini ko'tarish maqsadida

“Yangi O‘zbekiston – yangicha dunyoqarash” ma’naviy-ma’rifiy targ‘ibot tadbirlarini tashkil etish rejalashtirildi. Targ‘ibot tadbirlarini yil davomida o‘tkazish bo‘yicha tashkiliy qo‘mita va Respublika shtabi ish boshladi. O‘tkazilayotgan tadbirlarga Respublika ishchi guruhi boshchiligidagi tadbirlar belgilangan.

O‘zbekiston Respublikasi Mahalla va oilani qo‘llab-quvvatlash vazirligi tomonidan mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning mazmun-mohiyati va ahamiyatini keng jamoatchilikka “mahallabay” yetkazish, joylarda o‘tkazilayotgan targ‘ibot tadbirlarida aholining barcha qatlamlarini to‘la qamrab olish, mahallalarda arzonlashtirilgan narxlarda kutubxonalar faoliyatini samarali tashkil etish bo‘yicha topshiriqlar berildi. Davlatimiz tomonidan aholini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, bunda birinchi navbatda ehtiyojmand qatlam vakillariga katta e‘tibor qaratish maqsadida **“Temir daftar”** hamda yoshlar va ayollarning bandligini ta‘minlash maqsadida **“Ayollar daftari”** va **“Yoshlar daftari”**ni shakllantirish yo‘lga qo‘yilganligini ahamiyatlidir. Shuningdek, mazkur islohotlar mazmun-mohiyatini aholiga yetkazish, uning har bir kishi hayoti, farzandlari kelajagiga ta’sirini tushuntirish, bu boradagi ishlarni “mahallabay” tashkil etishga qaratilgan chora-tadbirlarni samarali ijrosi bo‘yicha tizim mutasaddilariga alohida vazifalar yuklatilgan. Unga ko‘ra, bir yil davomida har oyda barcha tumanlar va shaharlarda hamda mahallalarda targ‘ibot tadbirlari o‘tkaziladi. Har bir tadbir mamlakatimizda amalga oshirilayotgan o‘zgarishlardan kelib chiqib, yangicha nom va g‘oya asosida tashkil etiladi. Rejaga asosan, joriy yilning noyabr oyida o‘tkaziladigan targ‘ibot tadbirlari **“Yangi O‘zbekiston – yangicha dunyoqarash”** g‘oyasi ostida o‘tkaziladi. Targ‘ibot guruhlarida joylarga chiqqan holda aholini yurtimizda va dunyoda bo‘layotgan siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatdan xabardor qilish, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarning mazmun-mohiyati va ahamiyatini keng jamoatchilikka yetkazish, xalqimizga xos azaliy qadriyatlarni aholi orasida targ‘ib qilish, bunda har bir tuman va shaharning o‘ziga xos xususiyatlari, aholining yosh toifasi, oilalar tarkibini inobatga olish zarurligi belgilangan.

Davlatimiz tomonidan berilgan vazifalarni bajarish uchun tuman va shaharlarda, mahallalarda o‘tkaziladigan madaniy-ma’rifiy, targ‘ibot tadbirlariga aholi, birinchi navbatda, ijtimoiy himoyaga muhtoj kishilar, uyushmagan yoshlar, ehtiyojmand xotin-qizlar, keksa avlod vakillarini jalb etishga alohida e‘tibor qaratish zarurligi belgilangan. Bunda Vazirlikning tuman va shahar bo‘limlari tomonidan mahalla raislari bilan hamkorlikda ishtirok etuvchilar ro‘yxati shakllantiriladi va bu tadbirlarda taniqli olimlar, san’atkorlar, sportchilarning ishtiroki ta‘minlanadi. Shuningdek, kitobxonlikni keng targ‘ib etish, aholi, ayniqsa, yoshlarning kitobxonlik madaniyatini oshirish maqsadida mahalla va tuman miqyosida o‘tkaziladigan ikki bosqichli “Eng kitobxon oila”, “Eng kitobxon o‘quvchi” ko‘rik-tanlovlarni o‘tkazish bo‘yicha mutasaddilarga aniq vazifalar belgilab berildi. Tadbirlarda hududlarning o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda mahalla, tuman, viloyat miqyosidagi uch bosqichli ommaviy sport tadbirlarini tashkil etish, nuroniy, yoshlar va xotin-qizlarni jismoniy tarbiya va sport-chiniqtirish tadbirlariga keng jalb etish borasida ishlarga ham alohida e‘tibor berildi.

4. Uchinchi renessans poydevorini yaratish.

Ko‘hna moziy guvohki, dunyoni doimo g‘oyalar boshqargan. G‘oyalar esa mudom bilim, tafakkur va aql kuchiga suyanagan. Bugungi rivojlanish shiddat bilan rivojlanayotgan, ilm fan sohalari kengayib borayotgan, axborot vositalari taraqqiy etgan davrda g‘oyalar uchun kurash o‘ziga xos murakkabliklar hamda ziddiyatlarni taqozo etadi. Ammo insoniyat o‘z tabiatiga ko‘ra, baribir bir ezgu g‘oyaga muhtojlik sezib yashaydi. Shu ma’noda, bugun yangi O‘zbekiston tarixi zarvaraqlariga bitilayotgan bir jumla — **“Uchinchi Renaissance”** atamasi ana shunday ulug‘ bir ezgulikni, buyuk bir kuchni ro‘yobga chiqarish uchun zamin yaratadi. Zero, **recessans** — **uyg‘onish** demakdir. Ya’ni ilmiy uyg‘onish, ma’rifatni anglash va shu asnoda asrlarga teng

yillarni lahzalarda bosib o'tmoq demakdir. **“Renessans” lug'aviy fransuzcha “qayta tug'ilish” degan ma'noni anglatadi.** Atama sifatida uning mazmuni ancha keng: madaniyatda, ilm-fanda, san'atda, ta'lim-tarbiyada, umuman, jamiyat hayotida uzoq muddatli turg'unlikdan keyin qayta jonlanib, tez rivojlanishni, ijtimoiy ong va qadriyatlar tizimi yangi sifat bosqichiga chiqishini bildiradi. Ilk bor ushbu atama Yevropada o'rta asrlar mutaassibligidan keyin 15-16 asrlardagi rivojlanish davriga nisbatan qo'llanilgan. Renessans atalmish mazkur ijtimoiy hodisa o'zbek tiliga Uyg'onish davri deb o'girilgan. Bu jarayonni boshlab berish, uning poydevorini qo'yish esa kamdan-kam insonlarga nasib etgan. Buning uchun, avvalo, insonda Alloh bergan inoyat, so'ngra millatni sevishtirish, samimiy insonparvarlik tuyg'usi mujassam bo'lmog'i darkor. Bugun biz ana shunday qutlug' bir davrda, dunyoga yangi O'zbekiston nomi bilan tanilayotgan muqaddas zaminda uchinchi Renessansga poydevor qo'yiladigan zamonda yashamoqdamiz.

Gap shundaki, ilm qadrlanmagan zamonda taraqqiyot haqida so'z yuritish mumkin emas. Bu, qanchalik balandparvoz so'zlaru, jimjimador ohangda gapirmaylik, amal bo'lmasa, hammasi befoyda deganidir. Mana oddiy misol, mintaqamiz hududida bo'lgan ikki Renessans davrida ham ilm nihoyatda qadrlangan edi. **IX — XII asrlarda mintaqamizda yuz bergan birinchi Sharq Uyg'onish (birinchi Renessans) davrida** yuzlab buyuk allomalar, qomusiy bilim sohiblari, mashhur mutafakkirlar yetishib chiqqan. Ularning aqlu zakovati umumbashariyat taraqqiyotiga mislsiz hissa qo'shgan. Bu esa o'z navbatida, ilmga e'tiborning samarasi edi.

XIV — XVI asrlardagi ikkinchi Sharq Uyg'onishi yoxud tarixda “Temuriylar Renessansi” deya nom olgan davrda ilmning qanchalik qadrlanganini, birgina misolda, “Temur tuzuklari”dagi ushbu jummalarni keltirish orqali isbotlash mumkin. Unda shunday yozilgan: “Kimning aql-shijoatini sinov tarozisida tortib ko'rib, boshqalarnikidan ortiqroqligini bilsam, uni tarbiyamga olib, amirlik darajasiga ko'tarar edim. So'ngra ko'rsatgan xizmatlariga yarasha martabasini oshirib borardim”. Aslida ham bilimli inson ilmning qadrini, olimning qadrini yaxshi biladi. Agar davlat rahbarining keyingi yillarda ma'rifat, ta'lim va ilm-fanni rivojlantirish yo'lida imzolagan qonun, Farmon va qarorlari, ilgari surayotgan ezgu tashabbuslarining mag'zini to'la chaqib ko'rsak, **O'zbekistonda yangi Ma'rifat Renessansiga** mustahkam tamal toshi qo'yilayotganini anglaymiz.

G'oyalar haqida so'z ketar ekan, ularning qanchalik yashashi jozibasiga bog'liqligini ta'kidlamog' darkor. Shu ma'noda, bugun mamlakat ertasini, millat istiqbolini ilmu ma'rifatda deb bilgan uchinchi Renessans g'oyasi nihoyatda jozibali va eng to'g'ri yo'ldir. Albatta, o'z boshidan o'nlab istilolarni o'tkazgan, sitamlar ostida uzoq yillar yashashga mahkum bo'lgan, soxta va balandparvoz g'oyalarning «quli»ga aylantirilgan xalqimiz har doim o'z kelajagini ayni shu ma'rifatda deb bilgan. Shu sabab ham bugungi kungacha “bolam o'qisin” degan istak xalqning o'yu fikrini band qilgani, ushbu orzu-umid yo'lida jonini jabborga berishga tayyorligi ayni haqiqat. Bu siyosatning zamirida yurt o'g'il-qizlarining barchasini ilmi qilish, ularning dunyo bilan bo'ylashishi uchun mustahkam poydevor qo'yish istagi yonayotgandek. Aslida ham bu xalq shunga munosibdir. Chunki uning o'tmishi, dunyoni o'zgartirgan aqlu zakovati, o'zining ilm ziyosi dunyo sharining narigi tarafini ham yoritgan ulug' ajdodlari bor.

Tarixdan ma'lumki, ajdodlarimiz yaratgan har ikki Uyg'onish davrida dunyo ilmi bizga juda katta turtki bo'lgan. Jahon taraqqiyotining yuksalish tamoyillarini belgilab bergan birinchi Renessans davrida Xorazmda barpo etilgan Ma'mun akademiyasi o'z bag'riga daho mutafakkirlarni to'plab, dunyoning eng ilg'or ilmlarini o'zlashtirgani, shu asnoda, bilimdan ungan bilimlar nafaqat o'z mintaqasi, balki butun ahli jahon uchun namuna vazifasini o'tagan. Temuriylar yaratgan ilm maktablari ham ayni shu yo'ldan bordi. Bu davrda ham ilm o'rganishni istovchilar butun dunyodan oqib kela boshladi.

Bugun dunyoga yangi O'zbekiston nomi bilan balqiyotgan **uchinchi Renessans g'oyasining** jozibasi shundaki, u o'z atrofiga davlatni ham, jamiyatni ham, butun xalqni ham birlashtira oladi. Bu g'oyaning milliy g'oya o'laroq keng quloch yozishi esa, barchamizning uning mazmunini chuqurroq anglashimizga, teranroq mushohada yuritishimizga bog'liq. Shu asnoda davlatimiz rahbarining quyidagi so'zlari muhimdir: **«Biz Uchinchi Renessans masalasini strategik vazifa sifatida oldimizga qo'yib, uni milliy g'oya darajasiga ko'tarmoqdamiz. Biz maktabgacha ta'lim va maktab ta'limi, oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimi hamda ilmiy-madaniy muassasalarni bo'lg'usi Renessansning to'rt uzviy halqasi, deb bilamiz. Bog'cha tarbiyachisi, maktab muallimi, professor-o'qituvchilar va ilmiy-ijodiy ziyolilarimizni esa yangi Uyg'onish davrining to'rt tayanch ustuni, deb hisoblaymiz»**.

Har bir insonning o'z hayot falsafasi va yo'li bo'lganidek, har bir davlatning o'z taraqqiyot strategiyasi bo'ladi. Buni belgilashda esa faqat millat yetakchilarining salohiyati muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonda keyingi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlarda jahon afkor ommasi dunyo siyosatida yangi bir to'liqinni ko'rayotganini e'tirof etishmoqda. Bu to'liqinni harakatga keltirayotgan kuch esa Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan belgilangan mamlakatning yangi taraqqiyot yo'lidir. O'zbekiston xalqining ko'p asrlik boy tarixiga nazar tashlar ekanmiz, unda taraqqiyot cho'qqilarini zabt etishning mashaqqatli bosqichlarini ko'rish mumkin. Bu bosqichlarda davlatchiligimizning shakllanishi, jamiyatda ilmu fan, san'at va madaniyatning yuksalishi, buyuk siymolarning o'z ijodida erishgan yutuqlari jahon tamaddunining rivojiga hissa qo'shishdek iftixorli jarayonlar gavdalanadi. O'zbekiston Respublikasi Mustaqilligining 29 yillik tantanalarida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining: **“Xalqimizning ulug'vor qudrati jo'sh urgan hozirgi zamonda O'zbekistonda yangi bir uyg'onish – Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilmoqda”**, - degan so'zi yangradi.

Darhaqiqat, shiddat bilan rivojlanayotgan hayotimizda ro'y berayotgan yuksalish jarayonlari o'zini barcha sohalarida namoyon etmoqda. Binobarin, mustaqillikka erishgan yillarimizning ilk davrida biz o'zimizning milliy o'zligimizni anglash, boy tarixiy-ma'naviy hamda ilmiy merosimizning asl mazmun-mohiyati mag'zini chaqish va uni ro'yobga chiqarishga intilgan bo'lsak, endilikda xalqimiz jipslanib “milliy tiklanishdan – milliy yuksalish” g'oyasini sobit qadamlik bilan amalga oshirishga kirishdi. Bu davrda jamiyatimizda ijtimoiy tafakkurning yuksalish tendensiyasi qaror topishi, unga xos ham milliy, ham umuminsoniy qadriyatlarning mujassamligi e'tirof etilmoqda. Yurtimizda ijtimoiy tafakkur darajasining tobora o'sishi bois, sanoat, qishloq xo'jaligi va boshqa jabhalarda mehnat va sohaga yondashuv madaniyati hamda mas'uliyati o'zgardi. Ayniqsa, fan sohasiga qaratilayotgan alohida e'tiborning zamirida chuqur ma'no bor. Fan – bu tafakkur bo'lib, jamiyatdagi barqarorlikni ta'minlab beruvchi ustuvor omillardan biridir. Fan rivojlanar ekan, nafaqat iqtisodiyot, balki ijtimoiy-madaniy soha ham taraqqiy etadi. Fanga bo'lgan e'tibor inson tafakkurini o'stirish va ulg'aytirishga xizmat qiladi. Jamiyat tafakkuri o'ssa, madaniyat va san'at sohasi ham mana shu talablarga hamohang ravishda o'sadi va taraqqiy etadi. Jahon ilmiy hamjamiyatining e'tirof etilishicha, O'zbekiston qadimdan madaniyat va sivilizatsiya barpo etuvchi zamindir. Darhaqiqat, o'rta asrlarda O'zbekiston hududida vujudga kelgan ilmiy-ma'naviy yutuqlar Yevropadagi ilmu fanga asos bo'ldi. Muhammad al-Xorazmiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Forobiy kabi ulug' mutafakkirlarimizning beqiyos ilmiy-falsafiy risolalari dunyoviy bilimlarni rivojlantirish va tizimlashtirish bilan bir qatorda, nafaqat o'z zamonasi, balki keyingi yuz yilliklarga tegishli umumjahon tamaddunining yuksalishiga asos soldi. Davlatimiz rahbari hozirgi davrni milliy tiklanishdan milliy yuksalish tomon deb e'lon qilganligining zamirida qat'iy ishonch va chuqur hikmat mujassam. Negaki, keyingi 10 yilligimiz asl yuksalish va taraqqiyot davri bo'lishi

muqarrar. Zero oxirgi yillarda qabul qilingan va albatta qilinajak qonunlar, farmon va qarorlar, amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar taraqqiyotning yangi ufqlariga asos bo‘ladi.

Nazorat savollari:

- 1. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha “2017-2021 yillarga mo‘ljallangan Xarakatlar strategiyasi to‘g‘risida»gi Prezident Farmoni qachon qabul qilingan?*
- 2. O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Xarakatlar strategiyasining mazmuni nimalardan iborat?*
- 3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 29-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasidagi asosiy vazifalar.*

ASOSIY ADABIYOTLAR

1. Mustaqil O‘zbekiston tarixi. Mas’ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.
2. Новейшая история Узбекистана. Руководитель проекта и редактор. М.А.Рахимов. - Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2018.
3. Rasulova N. O‘zbekistonning eng yangi tarixi. 1-qism. - Toshkent, 2021.- 86 bet
4. O‘zbekistonning eng yangi tarixi. R.H.Murtazayeva, A.A.Ermetov, A.Odilov. - Toshkent, 2023.
5. Mustaqil O‘zbekiston tarixi. Mas’ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.

QO‘SHIMCA ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. T. 1. - Toshkent: O‘zbekiston.. 2017.
2. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O‘zbekiston. 2017.
3. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson ma’nfatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yiliga bag‘ishlangan tantanali marosimidagi ma’ruzasi. - Toshkent: O‘zbekiston. 2017.
4. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O‘zbekiston. 2017.
5. Mirziyoyev SH.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. To‘ldirilgan ikkinchi nashri. - Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2022. - 416 bet.

AXBOROT MANBAALARI

1. www.ziynet.uz - O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim portali.
2. www.edu.uz - O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi portali.
3. www.google.uz – ijtimoiy tarmoq.
4. www.gov.uz - O‘zbekiston Respublikasi hukumat portali.
5. www.lex.uz - O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.
6. www.wschools.com - Masofadan ta’lim olish portal.

1.2 SEMINAR MASHG‘ULOTLARNI BAJARISH BO‘YICHA USLUBIY KO‘RSATMA.

1-Mavzu. “O‘zbekistonning eng yangi tarixi” o‘quv fanining predmeti, maqsadi va vazifalari, nazariy-metodologik tamoyillari.

Reja:

- 1.“ O‘zbekistonning eng yangi tarixi” o‘quv fanining predmeti, maqsad va vazifalari. Fanni o‘rganishning nazariy-uslubiy asoslari.
- 2.Yuksak intellektual salohiyatli, ma’naviy barkamol avlodni tarbiyalash, komil insonni voyaga yetkazishda mamlakat eng yangi tarixining tutgan o‘rni.
- 3.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyevning ma’naviy yetuk shaxsni tarbiyalashda tarixiy xotiraning o‘rni va saboqlari to‘g‘risidagi fikrlari.
- 4.XXI globallashuv asrida ta’lim sohasida mazkur fanni o‘qitishdagi nazariy- kontseptual yondashuv va ilg‘or innovatsiyalar.

Talaba O‘zbekistonda Prezidentlik boshqaruvining joriy etilishi, 1990 yil 24 mart kuni O‘zbekiston SSR Oliy Kengashining sessiyasida Islom Abdug‘anievich Karimov O‘zbekiston SSR Prezidenti etib saylanligiga, 1991 yil 29 dekabrda muqobillik asosida o‘tkazilgan umumxalq saylovida O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti etib saylanligiga, Islom Abdug‘anievich Karimov 25 yil davomida mustaqil O‘zbekistonni boshqarib, ochiq fuqarolik jamiyati va bozor iqtisodiyotiga asoslangan huquqiy demokratik davlat qurishning chuqur o‘ylangan strategiyasini ishlab chiqqan va uni amalga oshirgan buyuk davlat arbobi sifatida mamlakatimizda va xalqaro maydonda yuksak obro‘-e’tibor qozonganligiga e’tibor qaratadi.

1990 yil 20 iyunda O‘zbekiston SSR Oliy Soveti tomonidan Mustaqillik deklaratsiyasi qabul qilingan. Bu hujjatning tarixiy ahamiyati, eng avvalo, mamlakatimizning o‘z taqdirini o‘zi belgilashi, erkin tafakkur asosida yashash, fikrlash, milliy va umumbashariy qadriyatlarga tayanib ish ko‘rish kabi jihatlar bilan izohlanadi. Mustaqillik deklaratsiyasida mamlakatimiz hududida asrlar davomida shakllangan davlatchilik fan-ta’lim va madaniy taraqqiyot borasidagi boy tajriba va an’analari o‘z aksini topgan.

Talaba Mustaqillik deklaratsiyasi nafaqat huquqiy, balki jamiyat va davlat hayoti hamda O‘zbekistonda yashovchi har bir fuqaroning bugungi munosib hayotini va ertangi taqdirini belgilab beruvchi siyosiy hujjat ekanligini yoritadi.

O‘zbekistonning eng yangi tarixi fanining predmeti xalqimizning mustaqillik arafasidan boshlab, to hozirgi kunlargacha bosib o‘tgan murakkab tarixiy yo‘lini, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy va ma’naviy hayotini holisona o‘rganishdan, iboratdir.

O‘zbekiston tarixi fani boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan bog‘liq holda o‘rganiladi. Jumladan, insoniyatning paydo bo‘lishi, uning taraqqiyot bosqichlari hamda rivojlanishining umumiy qonuniyatlari to‘grisida fikr yuritganda arxeologiya, falsafa va siyosatshunoslik; Xo‘jalik yuritisi, tirikchilik manbalari va vositalarini yuritishda iqtisodiyot nazariyasi; Xalqlarning kelib chiqishi, turmush tarzi va madaniyatini tasvirlashda etnografiya fanlariga suyanadi. Shuningdek, o‘zbek tili va adabiyoti, dinshunoslik kabi fanlarning yutuqlaridan foydalaniladi. Tarixshunoslik, manbashunoslik, arxivshunoslik va shunga o‘xshash tarix fanini to‘ldiruvchi, maxsus bo‘limlari esa mazkur fanni chuqur anglab yetishga ko‘maklashadi.

Asosiy adabiyotlar

1. Mustaqil O‘zbekiston tarixi. Mas’ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.
2. Новейшая история Узбекистана. Руководитель проекта и редактор. М.А.Рахимов. - Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2018.
3. Rasulova N. O‘zbekistonning eng yangi tarixi. 1-qism. - Toshkent, 2021.- 86 bet

4. O'zbekistonning eng yangi tarixi. R.H.Murtazayeva, A.A.Ermetov, .A.Odilov. - Toshkent, 2023.

5. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. - Toshkent: O'zbekiston.. 2017.

2. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.

3. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson ma'nfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yiligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.

4. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.

5. Mirziyoyev SH.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. - 416 bet.

Axborot manbaalari

1. www.ziynet.uz - O'zbekiston Respublikasi Ta'lim portali.

2. www.edu.uz - O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi portali.

3. www.google.uz – ijtimoiy tarmoq.

4. www.gov.uz - O'zbekiston Respublikasi hukumat portali.

5. www.lex.uz - O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.

6. www.wschools.com - Masofadan ta'lim olish portal.

2-mavzu. Qadimgi va ilk o'rta asrlar davlatchiligi: asosiy bosqichlari va o'ziga xos xususiyatlari.

Reja:

1. Davlatchilik tushunchasi. O'zbek davlatchiligi va uning tarixiy bosqichlari.

2. Markaziy Osiyo hududidagi ilk davlat uyushmalari. Qadimgi Xorazm, qadimgi Baqtriya.

3. IX-XI asriga qadar davlatchilik rivoji. IX-XII asrlarda hukmronlik qilgan davlatlar.

Markaziy Osiyo – jahon sivilizatsiyasining ajralmas qismi. Davlatchilik tushunchasi. Markaziy Osiyo hududidagi ilk davlat uyushmalari. O'zbek davlatchiligi va uning tarixiy bosqichlari. Qadimgi Xorazm, qadimgi Baqtriya. Eramizning IX asriga qadar davlatchilik rivoji. IX-XII asrlarda hukmronlik qilgan davlatlar. Amir Temur – buyuk davlat arbobi va sarkarda. O'rta Osiyoning xonliklarga bo'linib ketishi, uning sabab va oqibatlari. XVI-XIX asrlar birinchi yarmida O'rta Osiyodagi ijtimoiy-siyosiy ahvol. Turkiston o'lkasida Rossiya imperiyasi mustamlaka tuzumi. Milliy ozodlik harakatlari. Mustamlaka boshqaruv tartiboti va uning mohiyati. Sud-huquq sohasidagi o'zgarishlar. Sovet hukmronligi davrida O'zbekistonning markazga ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy qaramligi va uning oqibatlari. Sovetlarning qatag'on-zo'ravonlik siyosati va uning mohiyati. Mamlakatimiz erki va ozodligi uchun kurashganlar: Shiroq, Spitamen, Jaloliddin Manguberdi. Jadid ma'rifatparvarlari.

Asosiy adabiyotlar

1. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.

2. Новейшая история Узбекистана. Руководитель проекта и редактор. М.А.Рахимов. - Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2018.

3. Rasulova N. O'zbekistonning eng yangi tarixi. 1-qism. - Toshkent, 2021.- 86 bet

4. O'zbekistonning eng yangi tarixi. R.H.Murtazayeva, A.A.Ermetov, .A.Odilov. - Toshkent, 2023.

5. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.

Qo'shimca adabiyotlar

1. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. - Toshkent: O'zbekiston.. 2017.
2. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
3. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson ma'nfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yiligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
4. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
5. Mirziyoyev SH.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. - 416 bet.

Axborot manbaalari

1. www.ziynet.uz - O'zbekiston Respublikasi Ta'lim portali.
2. www.edu.uz - O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi portali.
3. www.google.uz – ijtimoiy tarmoq.
4. www.gov.uz - O'zbekiston Respublikasi hukumat portali.
5. www.lex.uz - O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
6. www.wschools.com - Masofadan ta'lim olish portal.

3-mavzu. Rossiya imperiyasi va sovet hukmronligi davrida o'lkadagi ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy jarayonlar.

Reja

1. XVI-XIX asrlar birinchi yarmida O'rta Osiyodagi ijtimoiy-siyosiy ahvol. Turkiston o'lkasida Rossiya imperiyasi mustamlaka tuzumi. Milliy ozodlik harakatlari.
2. Sovetlar hukmronligi davrida O'zbekistonning markazga siyosiy va iqtisodiy qaramligi va uning oqibatlari. Sovetlarning qatag'onlik siyosati va uning mohiyati.
3. XX asrning 1-yarmidagi siyosiy qatag'onliklar. Jadidchilik.

O'rta Osiyoning xonliklarga bo'linib ketishi, uning sabab va oqibatlari. XVI-XIX asrlar birinchi yarmida O'rta Osiyodagi ijtimoiy-siyosiy ahvol. Turkiston o'lkasida Rossiya imperiyasi mustamlaka tuzumi. Milliy ozodlik harakatlari. Mustamlaka boshqaruv tartiboti va uning mohiyati. Sud-huquq sohasidagi o'zgarishlar. Sovet hukmronligi davrida O'zbekistonning markazga ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy qaramligi va uning oqibatlari. Sovetlarning qatag'on-zo'ravonlik siyosati va uning mohiyati. Jadid ma'rifatparvarlari.

Asosiy adabiyotlar

1. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.
2. Новейшая история Узбекистана. Руководитель проекта и редактор. М.А.Рахимов. - Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2018.
3. Rasulova N. O'zbekistonning eng yangi tarixi. 1-qism. - Toshkent, 2021.- 86 bet
4. O'zbekistonning eng yangi tarixi. R.H.Murtazayeva, A.A.Ermetov, A.Odilov. - Toshkent, 2023.
5. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. - Toshkent: O'zbekiston.. 2017.
2. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
3. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson ma'nfaatlari ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yiliga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
4. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
5. Mirziyoyev SH.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. - 416 bet.

Axborot manbaalari

1. www.ziynet.uz - O'zbekiston Respublikasi Ta'lim portali.
2. www.edu.uz - O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi portali.
3. www.google.uz – ijtimoiy tarmoq.
4. www.gov.uz - O'zbekiston Respublikasi hukumat portali.
5. www.lex.uz - O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
6. www.wschools.com - Masofadan ta'lim olish portal.

4-mavzu. Mustaqillikka erishish arafasida O'zbekistondagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar.

(2-soat)

Reja

1. 1989 yil o'rtalarida respublika ijtimoiy-siyosiy hayotidagi o'zgarishlar.
2. Milliy manfaatlar ustuvorligining o'sib borishi.
3. I.Karimov – O'zbekistonning Birinchi Prezidenti. Mustaqillik deklaratsiyasi va uning tarixiy ahamiyati.
4. 1991 yil avgust voqealari. GKCHP. Sovet davlatining tanazzulga yuz tutishi.

Ushbu mavzuni yoritishda talaba 1989 yil o'rtalarida respublika ijtimoiy-siyosiy hayotidagi o'zgarishlar, mustabid sovet tuzumining siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy tanazzulga yuz tutish omillari, Sobiq sovet davlati milliy siyosatining inqirozi va millatlararo munosabatlardagi ziddiyatlar, O'zbekiston iqtisodida paxta monopoliyasi va uning Respublika aholisining ijtimoiy hayotiga salbiy ta'siriga oid ma'lumotlarni o'rganada.

Milliy manfaatlar ustuvorligining o'sib borishi, milliy manfaatlariga mos keladigan ko'p tomonlama faol tashqi siyosatini amalga oshirish - davlatimizning mustaqillikka erishish, iqtisodiy qiyinchiliklarni bartaraf etish va xalq turmushini yaxshilashning zarur shartiga to'xtaladi.

Talaba O'zbekistonda Prezidentlik boshqaruvining joriy etilishi, 1990 yil 24 mart kuni O'zbekiston SSR Oliy Kengashining sessiyasida Islom Abdug'anievich Karimov O'zbekiston SSR Prezidenti etib saylanligiga, 1991 yil 29 dekabrda muqobillik asosida o'tkazilgan umumxalq saylovida O'zbekiston Respublikasining Prezidenti etib saylanligiga, Islom Abdug'anievich Karimov 25 yil davomida mustaqil O'zbekistonni boshqarib, ochiq fuqarolik jamiyati va bozor iqtisodiyotiga asoslangan huquqiy demokratik davlat qurishning chuqur o'ylangan strategiyasini ishlab chiqqan va uni amalga oshirgan buyuk davlat arbobi sifatida mamlakatimizda va xalqaro maydonda yuksak obro'-e'tibor qozonganligiga e'tibor qaratadi.

1990 yil 20 iyunda O'zbekiston SSR Oliy Soveti tomonidan Mustaqillik deklaratsiyasi qabul qilingan. Bu hujjatning tarixiy ahamiyati, eng avvalo, mamlakatimizning o'z taqdirini o'zi belgilashi, erkin tafakkur asosida yashash, fikrlash, milliy va umumbashariy qadriyatlarga tayanib ish ko'rish kabi jihatlar bilan izohlanadi. Mustaqillik deklaratsiyasida mamlakatimiz hududida asrlar davomida shakllangan davlatchilik fan-ta'lim va madaniy taraqqiyot borasidagi boy tajriba va an'analari o'z aksini topgan.

Talaba Mustaqillik deklaratsiyasi nafaqat huquqiy, balki jamiyat va davlat hayoti hamda O'zbekistonda yashovchi har bir fuqaroning bugungi munosib hayotini va ertangi taqdirini belgilab beruvchi siyosiy hujjat ekanligini yoritadi.

GKCHP — bu SSSRda Favqulodda holat davlat qo'mitasi (FHDQ) nomli tuzilmaning ruscha qisqartma nomi. Gorbachyovni hokimiyatdan chetlatishga qaror qilgan sovet yetakchilari o'zini shunday deb atagan. GKCHPning e'lon qilingan maqsadi Sovet Ittifoqini saqlab qolish va mamlakatda olib borilayotgan islohotlarni to'xtatish edi. Qo'mita a'zolarining fikricha, qayta qurish va u bilan bog'liq islohotlar mamlakatni parokanda qilgan. Xususan, 1991 yilning 20 avgustiga SSSR respublikalari o'rtasida yangi ittifoq shartnomasini imzolash belgilangan edi. Sovet Ittifoqining o'rniga Suveren (Mustaqil) Davlatlar Ittifoqi nomli konfederatsiya tashkil etilishi lozim edi va SSSRga a'zo respublikalarning hammasi ham unga qo'shilmoqchi emasdi. GKCHP a'zolari bu to'ntarishga urinishga uyushtirishiga sabab bo'lgan omillardan biri — ular o'z lavozimlaridan ayrilishdan xavotirlangan, degan taxmin ham bor: yangi ittifoq shartnomasi imzolangudek bo'lsa, avvalgi SSSRning rahbariyati hokimiyat tepasida qololmagan bo'lardi. Xususan, Mixail Gorbachyov 1991 yilning iyul oyida u RSFSR prezidenti Boris Yel'tsin bilan yangi ittifoq shartnomasi imzolangach, SSSR vazirlar mahkamasi tarkibini butkul yangilash borasida kelishuvga erishib olgani haqida so'zlab bergandi. Gorbachyovning taxminiga ko'ra, uning Yel'tsin bilan ushbu suhbat KGB xodimlari tomonidan yozib olingan va GKCHP a'zolari uning mazmunidan xabardor bo'lgan.

Talaba 1991 yil avgust voqealari, GKCHP, Sovet davlatining tanazzulga yuz tutishi va mustaqillikni e'lon qilinishiga to'xtaladi.

Asosiy adabiyotlar

1. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.
2. Новейшая история Узбекистана. Руководитель проекта и редактор. М.А.Рахимов. - Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2018.
3. Rasulova N. O'zbekistonning eng yangi tarixi. 1-qism. - Toshkent, 2021.- 86 bet
4. O'zbekistonning eng yangi tarixi. R.H.Murtazayeva, A.A.Ermetov, .A.Odilov. - Toshkent, 2023.
5. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. - Toshkent: O'zbekiston.. 2017.
2. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
3. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson ma'nfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yiliga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
4. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
5. Mirziyoyev SH.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. - 416 bet.

Axborot manbaalari

1. www.ziynet.uz - O'zbekiston Respublikasi Ta'lim portali.
2. www.edu.uz - O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi portali.
3. www.google.uz – ijtimoiy tarmoq.
4. www.gov.uz - O'zbekiston Respublikasi hukumat portali.
5. www.lex.uz - O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
6. www.wschools.com - Masofadan ta'lim olish portal.

5-mavzu. Mustaqil O'zbekiston Respublikasining tashkil topishi va uning tarixiy ahamiyati. (2-soat)

Reja

1. Mustaqillikning ilk davrida davlat suverenitetini mustahkamlash yo'lidagi sa'y-harakatlar.
2. Mustaqil O'zbekiston davlatining yuzaga kelishi va mustahkamlanishida I.Karimovning tarixiy xizmatlari

Mustaqillik tushunchasi o'zida azaldan insoniyatning orzu-umidlarini, armon va iztiroblarini mujassam etgan. Darhaqiqat, inson tabiatning gultoji sifatida hamisha ozodlik va hurriyatga intilib yashaydi. U hamisha har jihatdan o'zini erkin his qilishga, ozod yashashga, tahlikasiz turmush kechirishga ehtiyoj sezadi. SHuning uchun ham kishilik tarixi turli davrlarda Yer sharining barcha mintaqalarida ozodlik uchun kurashni, shaklan turlicha, mohiyatan o'xshash bo'lgan hurriyatga intilish hodisalarini ko'p ko'rgan.

Istiqlol - o'zaro hurmat, bir-birini tan olish, bir-birini e'zozlash orqali inson qadr-u qimmatini asrashdir. Demaq mustaqil har bir shaxs, har bir inson mohiyatidan kelib shiqadigan butun jamiyat va insoniyatni baholaydigan umuminsoniy qadriyat!

Mustaqillik - jamiyatdan ajralmagan holda dunyo muammolari va o'z taqdiri bilan bog'liq bo'lgan istiqbol haqida o'ylashdir.

Istiqlol - erkin dunyoqarash, erkin tafakkurga suyanib yashash salohiyatidir.

Mustaqil yashashga, mustaqil fikrlashga, o'z taqdirini o'zi belgilashga, o'z hayotini o'zi izga solishga qodir odam ziddiyatlarni osonlik bilan yengadi, dunyoning shiddatli muammolar bo'hronida dovdirab qolmaydi. Har bir inson ruhiyati, fe'l-atvori jihatidan qaraganda ana shu oddiy hayotiy haqiqatni keng ma'noda davlat mustaqilligiga ham qiyoslash mumkin.

Mustaqillik mustamlakachilikning har qanday shaklini, u taqozo etadigan tazyiqlar, kamsitishlar va zo'ravonliklarni inkor etadi. Ayni paytda mustaqillik jahon taraqqiyotining ilg'or tajribalari asosida o'z ravnaqining o'ziga xos tamoyillarini ishlab chiqish bilan birga yagona zamin, yagona makon taqdirini belgilashda o'zaro hamkorlikning yangi, sifat jihatidan yuqori bo'lgan, umuminsoniy manfaatlarga mos keladigan andozasi asosida yashash demakdir.

O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi e'lon qilinganidan keyingi tarixiy vaziyat shunday ediki, endi davlat, xalq o'z taqdirini o'zi belgilaydi, deb e'lon qilish yetarli emas edi. O'zbekistonning davlat mustaqilligi bilan bog'liq qonunlar tizimini yaratish zarur edi. Ayni paytda mustaqillik g'oyasini ham faqat bir tomonlama - havoyi va yuzaki talqin qilib bo'lmas edi. Binobarin, erishilgan mustaqillikni sobitqadamlik bilan mustahkamlash, buning uchun izchil kurashish lozim edi.

Talaba O'zbekiston davlat mustaqilligiga erishgach, o'zining xalqaro talablar va me'yorlar doirasida qiyofasini ko'rsatmog'i, buning uchun esa o'zining butun imkoniyatlarini, o'ziga xos jihatlarini ifodalovchi davlat ramzlariga ega bo'lmog'i lozimligiga to'xtaladi.

O'zbekiston Birinchi Prezidenti Islom Karimov mustaqillikning ilk kunlaridan boshlab tub isloxotlar o'tkazishning, mamlakatni rivojlantirishning yangi kontseptsiyasi va modeli xaqidagi muxim g'oyalarni, asosiy tamoyillarni olg'a surdi. Davlatimiz raxbarining bu g'oyalari biz boshqalarnikidan mutlaq farq qiladigan o'z mustaqil yulimizni qat'iy belgilab olishimiz

lozimligini, bu yul esa mamlakatimiz iqtisodiyotining mavjud darajasi xamda potentsial imkoniyatiga, xalkimizning tarixiy an'analari, mentalitetiga mos bulishi kerakligini ifodalaydi.

Talaba mustaqil taraqqiyotimizning yoki boshqacha aytganda, O'zbekistonning o'ziga xos va o'ziga mos yulining besh tamoyili e'lon kilinganiga to'xtaladi.

Asosiy adabiyotlar

1. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.
2. Новейшая история Узбекистана. Руководитель проекта и редактор. М.А.Рахимов. - Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2018.
3. Rasulova N. O'zbekistonning eng yangi tarixi. 1-qism. - Toshkent, 2021.- 86 bet
4. O'zbekistonning eng yangi tarixi. R.H.Murtazayeva, A.A.Ermetov, .A.Odilov. - Toshkent, 2023.
5. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. - Toshkent: O'zbekiston.. 2017.
2. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
3. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson ma'nfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yiligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
4. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
5. Mirziyoyev SH.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. - 416 bet.

Axborot manbaalari

1. www.ziynet.uz - O'zbekiston Respublikasi Ta'lim portali.
2. www.edu.uz - O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi portali.
3. www.google.uz – ijtimoiy tarmoq.
4. www.gov.uz - O'zbekiston Respublikasi hukumat portali.
5. www.lex.uz - O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
6. www.wschools.com - Masofadan ta'lim olish portal.

6-mavzu. O'zbekistonning o'ziga xos istiqlol va taraqqiyot yo'li. (2-soat)

Reja

1. Taraqqiyotning "O'zbek modeli" va uning o'ziga xos xususiyatlari.
2. O'zbekistonning ijtimoiy-siyosiy rivojlanish strategiyasi: yangilanish va taraqqiyot yo'li.
3. Yangi Konstitutsiyaning qabul qilinishi va uning tarixiy ahamiyati. Davlat ramzlari.

O'zbekistonning o'ziga xos taraqqiyot yo'li nazariy va amaliy jihatdan puxta belgilab olindi. Talaba taraqqiyotning "o'zbek modeli" bundan oldin yaratilgan va mavjud bo'lgan modellarning birontasini takrorlamagan holda o'z mohiyati va mazmuni jihatidan butunlay yangi taraqqiyot modeli ekanligiga to'xtaladi. Bu yo'l xalqimiz tomonidan ham, xalqaro maydonda ham taraqqiyotning "o'zbek modeli" deb qabul qilindi. Tanlangan yo'l yengil-elpi yumush emas edi, u xalqimizdan matonatni, mashaqqatli va ulkan bunyodkorlik ishlarini amalga oshirishni talab qilardi. Yangi jamiyat qurish ishlarini bir yo'la, siltov yo'li bilan bajarib bo'lmashligi davlat rahbarlaridan boshlab oddiy fuqarolargacha hammaga tushunarli edi. SHoshma-shosharlikka yo'l qo'ymasdan, tadrijiy yo'l bilan keng qamrovli siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy-ma'rifiy islohotlar

o'tkazish lozim edi. O'zbekistonga xos taraqqiyot yo'lining nazariy, ilmiy, amaliy jihatdan puxta ishlab chiqilishi bizning eng katta yutug'imizdir. Tanlangan yo'lining to'g'riligini xalqimiz, dunyodagi nufuzli davlat arboblari, siyosatchilar, iqtisodchi olimlar e'tirof etdilar. I. A. Karimov ana shunday keng qamrovli islohotlarning ijodkori bo'ldi, ularni hayotga tatbiq etishga bosh-qosh bo'ldi. Mustaqillik nuriga to'lgan O'zbekistonning o'tgan yillari davomida siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy-ma'rifiy islohotlar, yangilanish yo'lidan borib, o'zimiz tasavvur etishimiz ham qiyin bo'lgan ulkan zafarlarga erishilganini yoritadi.

Har bir suveren davlatning huquqiy asoslaridan biri - uning asosiy Qonuni - Konstitutsiyasi hisoblanadi.

Tarixiy rivojlanish ko'rsatganidek, har qaysi jamiyat kelajakni ko'zlab yashaydi va uning poydevorini imkon qadar mustahkamroq qurishga harakat qiladi. SHu nuqtayi nazardan qaraganda mustaqillik yillarida davlatimiz, jamiyatimiz erishgan buyuk yutuq -O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi bo'ldi.

Konstitutsiya tushunchasida davlatni boshqarish, mamlakat yaxlitligini ta'minlash, uning mustaqil davlat sifatida e'tirof etilishining asosi ijtimoiy hayotning barcha yo'nalishlarini rivojlantirish yo'l-yo'riqlari to'la mujassamlangan.

O'zbekistonning yangi Konstitutsiyasini yaratish g'oyasi 1990-yil 20-iyunda «Mustaqillik deklaratsiyasi»ning qabul qilinishi bilan bevosita bog'liq. Mazkur Deklaratsiya qabul qilingan Oliy Kengashning ikkinchi sessiyasida bu hujjatdagi muhim tamoyillar asosida davlatning yangi Konstitutsiyasi ishlab chiqilishi lozim, degan xulosaga kelindi. Talaba sessiya I. Karimov raisligida 64 kishidan iborat Konstitutsiya komissiyasini tuzish to'g'risida qaror qabul qilinganligi. Uning tarkibiga deputatlar, Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlarning vakillari, davlat hamda jamoat tashkilotlarining, korxonalar, xo'jaliklarning rahbarlari, taniqli huquqshunoslari, olimlar va mutaxassislar kirganligini yoritadi.

Oliy Kengashning o'ninchi sessiyasida Komissiya tarkibi qisman yangilandi.

Konstitutsiyaviy komissiya Raisi ishchi guruh oldiga quyidagi vazifalarni qo'ydi:

- konstitutsiyaviy rivojlanishning jahon tajribasi o'rganib chiqilsin;
- boshqa mamlakatlarning inson huquqlari borasida, demokratiya va qonunchilik sohasida qo'lga kiritgan yutuqlari hisobga olinsin;
- keng xalq ommasi diliga yaqin va tushunarli bo'lgan siyosiy-yuridik hujjatlar yaratilsin.

1992-yil bahorida loyiha 149-moddadan iborat ikkinchi varianti ishlab chiqildi. Mamlakat Birinchi Prezidenti ishtirokida Konstitutsiyaviy komissiyaning navbatdagi majlisi bo'lib o'tdi. Majlisda Konstitutsiya loyihasi ustida olib borilgan ishlar to'g'risidagi axborot tinglandi. Ta'kidlanishicha, ishchi guruh O'zbekiston xalq deputatlari, mehnat jamoalari rahbarlari, olimlar va mutaxassislar bilan hamkorlikda loyiha beshinchi ko'rinishini tayyorladi. Unda o'zbek xalqining tarixiy, milliy va ma'naviy xususiyatlarini imkon qadar to'laroq aks ettirishga harakat qilindi. Majlisda Konstitutsiya loyihasini uzil-kesil ishlab chiqish uchun 25 kishidan iborat ishchi guruh (komissiya) tuzishga qaror qilindi va uning zimmasiga quyidagi vazifalar yuklandi:

 huquqiy demokratik davlat barpo etish tajribasini har tomonlama umumlashtirish va uni Konstitutsiya loyihasida hisobga olish;

 O'zbekistonning demografik va ijtimoiy-siyosiy turmush tarzi, uning taraqqiyoti tajribasini hamda deputatlarning, turli ijtimoiy guruhlarning milliy-madaniy markazlarning muhozaalari va takliflarini umumlashtirish;

 Konstitutsiyaviy komissiya a'zolaridan tushgan takliflarni ko'rib chiqish va loyihaga tegishli o'zgarishlar kiritish.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining loyihasi puxta ishlovlardan so'ng Konstitutsiyaviy komissiya qarori bilan 1992-yil 26-sentabrda umumxalq muhokamasi uchun matbuotda e'lon qilindi.

SHunday qilib, Konstitutsiya loyihasining umumxalq muhokamasi O'zbekiston xalqining irodasini bevosita aniqlash, shuningdek, muhokama davomida to'plangan boy materialni har tomonlama va chuqur

o'rganib, umumlashtirib, uni yaxlit davlat irodasi tarzida Asosiy Qonunda ifodalash imkonini berdi. Konstitutsiya xalqimizning siyosiy donoligi va tafakkuri mahsuli bo'ldi.

1992-yil 8-dekabrda XII chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining XI sessiyasi bo'ldi. Unda «O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini qabul qilish haqida»gi masala ko'rildi.

Talaba Davlat hokimiyati markaziy organlarining bir qator vakolat va vazifalarini, avvalambor iqtisodiy va ijtimoiy masalalarni hal etish, budjet tashkilotlarini, kommunal xo'jalik va obodonlashtirish ishlarini moliyalashtirish, odamlarai ish bilan ta'minlash va aholi manfaatlarini himoya qilish bo'yicha vakolatlarini mahalliy hokimiyat, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, mahallalarga bosqichma-bosqich o'tkazish jarayoni amalga oshirilganligiga to'xtaladi.

Keyin O'zbekiston Respublikasining ramzlari, ularni qabul qilinishi yoritadi.

Asosiy adabiyotlar

1. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.
2. Новейшая история Узбекистана. Руководитель проекта и редактор. М.А.Рахимов. - Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2018.
3. Rasulova N. O'zbekistonning eng yangi tarixi. 1-qism. - Toshkent, 2021.- 86 bet
4. O'zbekistonning eng yangi tarixi. R.H.Murtazayeva, A.A.Ermetov, .A.Odilov. - Toshkent, 2023.
5. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. - Toshkent: O'zbekiston.. 2017.
2. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
3. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson ma'nfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yiliga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
4. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
5. Mirziyoyev SH.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. - 416 bet.

Axborot manbaalari

1. www.ziynet.uz - O'zbekiston Respublikasi Ta'lim portali.
2. www.edu.uz - O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi portali.
3. www.google.uz – ijtimoiy tarmoq.
4. www.gov.uz - O'zbekiston Respublikasi hukumat portali.
5. www.lex.uz - O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
6. www.wschools.com - Masofadan ta'lim olish portal.

7-mavzu. O'zbekistonda demokratik fuqarolik jamiyati asoslarining shakllanishi, amalga oshirilgan siyosiy islohotlar.

REJA

1. O'zbekistonda parlament tizimi va undagi islohotlar.
2. Huquq-tartibot organlari va sud tizimidagi o'zgarishlar.
3. Ijtimoiy-sherikchilik. O'z-o'zini boshqaruv organlarining faoliyati va ularning jamiyatni demokratlashtirishdagi o'rni.
4. O'zbekistonda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish kontsepsiyasi.

5. O'zbekiston Respublikasi Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligining tashkil etilishi va faoliyati.

Huquqiy davlatchilikni shakllantirish ko'plab muammolarni bartaraf etish bilan bog'liq bo'lgan murakkab va davomli jarayondir. Parlamentarizm printsiplari asosida faoliyat ko'rsatuvchi davlat institutlari bilan bog'liq masalalar O'zbekistonda huquqiy davlatchilikning qaror topishiga taalluqli muammolar silsilasida muhim o'rin tutadi. Chunki XXI asrning boshlariga kelib oddiy bir haqiqat - to'la vakolatga ega bo'lgan parlamentsiz mamlakatda to'laqonli demokratiya bo'lishi mumkin emasligi yaqqol ko'zga tashlanib qoldi. Binobarin, fuqarolar demokratiya to'g'risidagi tasavvurlarini avvalo davlatni idora etishda o'zlari ishtirok etishlarining real imkoniyati bilan, qolaversa parlament orqali qonun ijodkorligi jarayoniga ta'sir ko'rsata olish imkoniyatlari bilan bog'laydilar.

Parlament tarixi asrlar bilan o'lchanadi. Zamonlar o'zgarishi bilan parlamentlarning roli ham izchil o'zgarib, uning mohiyati yangi g'oyalar, tamoyillar bilan, shakllanish va faoliyat ko'rsatish tajribasi bilan boyib bormoqda. Parlamentarizm g'oyasi birinchi ming yillik bo'sag'asida Rimda, Angliya va Ispaniyada xalq majlislari shaklida yuzaga kelgan bo'lib, shundan so'ng davlat anjumani darajasiga ko'tarilgunga qadar yana bir necha taraqqiyot bosqichlaridan o'tdi.

Talaba mavzuni yoritishda O'zbekiston qonun chiqaruvchi oliy organining qaror topishi o'ziga xos jihatlariga to'xtaladi. O'zbekiston 1991 yil 1 sentyabrda davlat mustaqilligiga erishgach, davlat hokimiyatining eng muhim institutlaridan biri sifatida milliy parlamentni rivojlantirishning sifat jihatidan yangi bosqichi boshlandi. Milliy parlamentarizmning eng yangi tarixi umum e'tirof etilgan uchta asosiy davrga bo'linadi.

Birinchi davr: 1991-1994 yillar,

ikkinchisi: 1995-2004 yillar,

uchinchi davr: 2005 yildan hozirgi paytgacha.

Ikki palatali parlament tashkil etilgach, O'zbekiston Respublikasida qonun chiqaruvchi hokimiyat o'z taraqqiyotida yangi pog'onaga ko'tarilganligini, eng asosiysi, garchi qonunchilik jarayoni ancha murakkablashgan bo'lsada, qabul qilingan qonunlarning sifati sezilarli darajada oshganligi, Qonunlarni qabul qilishda siyosiy partiyalarning roli kuchayganligi, Qonunchilik palatasi yalpi majlislarida huquqiy hujjatlar loyihalarini muhokama qilishda ularning fikrlarini albatta eshitish amaliyoti shakllanganligini yoritada.

Huquq-tartibot organlari va sud tizimidagi o'zgarishlarni, o'zgarishlar nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari faol ishtirokchiga aylanganligi, Hamkorlikdagi ijtimoiy sherikchilik munosabatlari tobora mustahkamlanib, qator loyihalar amalga oshirilganligi to'g'risida to'xtaladi. O'z-o'zini boshqaruv organlarining faoliyati va ularning jamiyatni demokratlashtirishdagi o'рни, O'zbekistonda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish kontseptsiyasi, O'zbekiston Respublikasi Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligining tashkil etilishi va faoliyatini yoritadi.

Asosiy adabiyotlar

1. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.
2. Новейшая история Узбекистана. Руководитель проекта и редактор. М.А.Рахимов. - Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2018.
3. Rasulova N. O'zbekistonning eng yangi tarixi. 1-qism. - Toshkent, 2021.- 86 bet
4. O'zbekistonning eng yangi tarixi. R.H.Murtazayeva, A.A.Ermetov, .A.Odilov. - Toshkent, 2023.
5. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.

Qo'shimca adabiyotlar

1. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. - Toshkent: O'zbekiston.. 2017.
2. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
3. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson ma'nfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yiligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
4. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
5. Mirziyoyev SH.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. - 416 bet.

Axborot manbaalari

1. www.ziynet.uz - O'zbekiston Respublikasi Ta'lim portali.
2. www.edu.uz - O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi portali.
3. www.google.uz – ijtimoiy tarmoq.
4. www.gov.uz - O'zbekiston Respublikasi hukumat portali.
5. www.lex.uz - O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
6. www.wschools.com - Masofadan ta'lim olish portal.

8-mavzu. Iqtisodiy islohotlar, xususiy mulkchilikning shakllanishi. O'zbekistonda bozor munosabatlarining rivojlanishi. (2soat)

Reja

1. Iqtisodiy islohotlarning besh tamoyilini amalga oshirilish mexanizmi.
2. Sanoat, avtomobilsozlik sohasining rivojlanishi. Makroiqtisodiyotni barqarorlashtirishga erishish.
3. Jahon moliyaviy inqirozining yuzaga kelish sabablari, oqibatlari va uni O'zbekistonda bartaraf etish yo'llari.
4. Mamlakat iqtisodiyotining modernizatsiya va diversifikatsiya qilinishi, bank-moliya tizimini mustahkamlash borasidagi chora-tadbirlar.

Mustaqillikka erishgan har bir mamlakat o'ziga xos taraqqiyot yo'lini izlaydi, yangi jamiyat barpo etishda o'z andazasini ishlab chiqishga intiladi, O'zbekiston oldida ham nazariy-ilmiy va amaliy jihatdan puxta asoslangan o'ziga xos yo'lni ishlab chiqish zarur edi. Islom Karimov o'n ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining navbatdan tashqari to'qqizinchi sessiyasida (1992-yil 4-yanvarda) so'zlagan dasturiy nutqida hamda 1992-yil avgust oyida nashr etilgan «O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li» asarida O'zbekistonning taraqqiyot yo'lini har tomonlama puxta asoslab berdi.

Talaba mavzuni yoritishda birinchidan, bozor iqtisodiyoti asosida taraqqiy topgan davlatlarning tajribasiga tayangan holda ishlab chiqilishi, boshqa davlatlar taraqqiyoti jarayonida to'plangan va bizning mamlakatimiz sharoitiga tatbiq qilsa bo'ladigan barcha ijobiy va maqbul tajribalardan foydalanishi, ikkinchidan, soxta inqilobiy sakrashlarsiz, ijtimoiy larzalarsiz, evolutsiya yo'li bilan madaniyatli taraqqiyotga o'tish - tanlab olingan yo'li ekanligi, uchinchidan, O'zbekiston yo'li o'zbek xalqining milliy xususiyatlari, davlatchilik tajribasi, ma'naviy qadriyatlarga sodiqlik, to'rtinchidan, o'z yo'limizni belgilashda islom dini, uning jamiyat ma'naviy hayotidagi o'rni, musulmon davlatlar bilan o'zaro aloqalarni kengaytirishdagi ahamiyati hisobga olinganligi, beshinchidan, yangi yo'lni tanlashda O'zbekistonning

geostrategik mavqeyi, mustaqillikka erishgan paytdagi iqtisodiy imkoniyatlari, shart-sharoitlari, tabiiy resurslari asos qilib olinganligiga, oltinchidan, respublikadagi o'ziga xos demografik vaziyat, aholi va mehnat resurslarining tez o'sib borishi ham inobatga olinganligiga, yettinchidan, odamlarning ijtimoiy ongi, dunyoqarashi ham e'tiborga olinganligiga to'xtaladi. O'zbekistonning o'ziga xos taraqqiyot yo'li nazariy va amaliy jihatdan puxta belgilab olindi. Taraqqiyotning "o'zbek modeli" bundan oldin yaratilgan va mavjud bo'lgan modellarning birontasini takrorlamagan holda o'z mohiyati va mazmuni jihatidan butunlay yangi taraqqiyot modelidir. Bu yo'l xalqimiz tomonidan ham, xalqaro maydonda ham taraqqiyotning "o'zbek modeli" deb qabul qilindi.

Sobiq SSSRning tarqatib yuborilishi bilan respublikalar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar uzildi, oqibatda O'zbekistonning bir qancha sanoat korxonalari to'xtab qoldi va mahsulot ishlab chiqarish kamaydi. Endilikda iqtisodning tarkibiy tuzilishini yangidan qurish kerak edi. Jahon bozorida raqobatga bardosh bera oladigan va aholining iste'mol talablarini qondiradigan mahsulot ishlab chiqarishni tashkil qilish zarur bo'ldi.

Talaba bozor infratuzilmasi - bu bozor aloqalarini o'rnatish va ularning bir maromda amal qilishga xizmat ko'rsatuvchi muassasalar tizimidir. Unga ombor xo'jaligi, transport, aloqa xizmatlari ko'rsatuvchi korxonalar, tovar va xizmatlar muomalasiga xizmat qiluvchi muassasalar (birjalar, auksionlar, savdo uylari, savdo-sotiq idoralari va agentliklari kabilar), moliya-kredit munosabatlariga xizmat qiluvchi muassasalar (bank turidagi muassasalari, kreditlash idoralari, sug'urta va moliya kompaniyalari, soliq idoralari) va ijtimoiy sohaga xizmat ko'rsatuvchi muassasalar (uy-joy va kommunal xizmat idoralari, aholini ishga joylashtirish firmalari) kiradi. Axborot xizmati ularga ma'lumotlarni to'plash, umumlashtirish va sotish bilan shug'ullanuvchi kompaniya va firmalar kirishi xaqida to'xtaladi.

Global moliyaviy - iqtisodning davom etishi, bugun u qanday tendentsiyalarga ega, ushbu iqtisodiy sharoitda O'zbekiston iqtisodiyoti qanday rivojlanmoqda va bu jarayonlardan qanday o'zgarishlarni kutish mumkinligi shu kunning eng dolzarb masalalaridan biri bo'lib turibdi.

Inqirozlar bozor muvozanati buzilganda va iqtisodiy. munosabatlarning buzilishi oqibatida yuz beradi. Inqirozlar yalpi talab va yalpi taklif, ishlab chiqarish bilan iste'mol, istemol va jamg'arish, daromadlar va xarajatlar o'rtasidagi muvozanat, mutanosiblikning buzilishi tufayli yuz beradi.

I.Karimov rahbarligida ishlab chiqarishning besh tamoyiliga asoslangan o'zbek modelining bosqichma bosqich amalga oshirilayotganligi global moliyaviy iqtisodiy inqiroz oqibatlarini oldini olish va yumshatishga asos yaratganligi xaqida yozadi.

Respublika sanoati barqaror, jadal va mos ravishda rivojlanishini, qayta o'zgartirishlar strukturasi chuqurlashtirish, soha komplekslari va sanoat korxonalarini modernizatsiyalash, ishlab chiqarishni texnik va texnologik yangilash asosida uning asosiy sohalarini diversifikatsiyalashga, hamda eksport salohiyati, samaradorligi, raqobatbardoshligini oshirishga yo'naltirilgan asosiy vazifalar 2011-2015 yillarda respublika sanoatini rivojlantirishning muhim yo'nalishlarida belgilab berilgan, O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 15 dekabr 2010 yildagi «2011-2015 yillarda O'zbekiston Respublikasi sanoatini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari to'g'rida»gi PQ-1442 son Qarori qabul qilingan u bugungi kunda «O'zbekneftgaz» MXK neft-gaz sohasining barcha faoliyat yo'nalishlarini ta'minlaydigan uch pog'onali xolding kompaniyaga aylantirildi. Ushbu jarayonning mantiqiy davomi sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 30 iyundagi «Neft-gaz sohasining boshqaruv tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori bilan «O'zbekneftgaz» aksiyadorlik jamiyati faoliyati takomillashtirildi.

Talaba O'zbekistonga xos bo'lgan mashhur tamoyillar doirasida kechayotgan taraqqiyot, Mamlakatimiz modernizatsiyasi asosida amalga oshirilayotgan islohotlar borasida keng miqyosda ilmiy izlanishlar va amaliy ishlar davom etayotganini yoritadi.

Asosiy adabiyotlar

1. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.
2. Новейшая история Узбекистана. Руководитель проекта и редактор. М.А.Рахимов. - Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2018.
3. Rasulova N. O'zbekistonning eng yangi tarixi. 1-qism. - Toshkent, 2021.- 86 bet
4. O'zbekistonning eng yangi tarixi. R.H.Murtazayeva, A.A.Ermetov, .A.Odilov. - Toshkent, 2023.
5. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. - Toshkent: O'zbekiston.. 2017.
2. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
3. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson ma'nfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yiligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
4. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
5. Mirziyoyev SH.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. - 416 bet.

Axborot manbaalari

1. www.ziynet.uz - O'zbekiston Respublikasi Ta'lim portali.
2. www.edu.uz - O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi portali.
3. www.google.uz – ijtimoiy tarmoq.
4. www.gov.uz - O'zbekiston Respublikasi hukumat portali.
5. www.lex.uz - O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
6. www.wschools.com - Masofadan ta'lim olish portal.

9-mavzu. O'zbekiston Respublikasidagi ijtimoiy o'zgarishlar. (2soat)

Reja

1. Ijtimoiy sohani rivojlantirishga yo'naltirilgan aholi bandligi va real daromadlarini izchil oshirib borishi
2. Sog'liqni saqlash tizimini takomillashtirish.
3. Xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, aholini uy-joylar bilan ta'minlash.
4. Yo'l-transport muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmalarni rivojlantirish
5. Ta'lim, madaniyat, ilm-fan, adabiyot, san'at va sport sohalarini rivojlantirish, yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish.
6. Nodavlat notijorat tashkilotlarining ijtimoiy himoya va manzilli ijtimoiy yordamni amalga oshirishdagi ishtiroki.

Bozor munosabatlari sharoitida aholining ish bilan bandligini ta'minlash muhim masalalardan biri hisoblanadi. Chunki, ishsizlik muammosining mavjudligi bozor iqtisodiyotining ajralmas xususiyatidir. SHunday ekan, ishsizlik muammosini o'rganishdan asosiy maqsad-aholining ish bilan bandligini oshirish orqali mamlakat ishlab chiqarishini

kengaytirish va aholi turmush darajasini yanada yaxshilashga aloqador tadbirlar ishlab chiqishdan iborat Jahonda ro'y berayotgan moliyaviy-iqtisodiy inqiroz ta'sirida dunyo bo'yicha 56 million kishidan ortiq ishsizlar armiyasi vujudga kelgan bir sharoitda O'zbekistonda yuz minglab yangidan-yangi ish o'rinlari tashkil etilmoqda. Buning yana bir ahamiyatli tomoni shundaki, bu yerda yangi ish o'rinlarini yaratishning o'ziga xos mexanizmlari tarkib topib, bir qator yo'nalishlar bo'yicha izchil amal qilib kelmoqda.

Talaba mamlakatda aholini samarali muhofaza qilishga yo'naltirilgan maqsad chora-tadbirlar hamda yuqori iqtisodiy o'sish va bandlik sur'atlari aholi farovonligini oshirishni ta'minlash ekanligiga, sog'liqni saqlash tizimini takomillashtirish, Xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, aholini uy-joylar bilan ta'minlash, yo'l-transport muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmalarni rivojlantirish kabi masadlarni yoritadi.

Ta'lim, madaniyat, ilm-fan, adabiyot, san'at va sport sohalarini rivojlantirish, yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish bo'yicha qabul qilingan qaror va farmoyishlar xaqida to'xtaladi.

Nodavlat notijorat tashkilotlarining ijtimoiy himoya va manzilli ijtimoiy yordamni amalga oshirishdagi ishtiroki, aholi real daromadlarining oshishida respublikada makroiqtisodiy sharoitning qulayligi, iqtisodiy o'sishning tez sur'atlarda oshishi, inflyatsiyaning sezilarli darajada pasaygaligini, iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlar va aholini aniq ijtimoiy himoya qilishning kuchaygani ham asosiy omil bo'lganligini yoritadi.

Aholi turmush darajasini yaxshilash va ularga qulayliklar yaratish jarayonida xonadonlarni gazlashtirish va aholi uchun yetkazib beriladigan tabiiy gaz narxini belgilash masalasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakat aholisiga tabiiy gaz qo'shni davlatlardagiga nisbatan arzon narxlarda yetkazib beriladi.

Yillarga alohida nom berishning mazmun-mohiyati yagona maqsadga, shu muazzam o'lkada yashayotgan har bir insonning hayoti yanada mazmunli, zavqli, to'laqonli bo'lishiga yetarli sharoit va imkoniyatlarni yaratish bo'lib, uning asosiy g'oyasi "Bu muqaddas vatanda azizdir inson" degan so'zlarda o'z mujassamini topgan.

Orolbo'yi mintaqasidagi murakkab ekologik sharoitda yashayotgan xotin-qizlar va bolalarning yoz mavsumida yaxshi dam olishini tashkil etish va salomatligini tiklashga alohida e'tibor berildi.

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan keng ko'lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, xavfsizlik va huquq-tartibotni, davlatimiz chegaralari daxlsizligini, jamiyatda qonun ustuvorligini, inson huquq va erkinliklari, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik muhitini ta'minlash uchun muhim poydevor bo'ldi, xalqimizning munosib hayot kechirishi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratdi.

2004-yil aprelda respublikadagi turli konfessiyalar o'rtasida totuvlik va bag'rikenglik tamoyillarini yanada mustahkamlash, millatlararo va dinlararo hamjihatlik yuzasidan takliflar va chora-tadbirlarni birgalikda ishlab chiqish maqsadida Din ishlari bo'yicha qo'mita qoshida konfessiyalar ishlari bo'yicha jamoatchilik kengashi tashkil etildi. Ajdodlarning bebaho merosini mukammal o'rganish va oliy ma'mumotli kadrlar tayyorlash maqsadida Prezidentning farmoni bilan 1999-yilda Toshkent islom universiteti ochildi. Bu ta'lim maskanida bugungi yosh avlodga ulkan va boy madaniyatning uzviy masalalari - islom nazariyasi, tarixi, falsafasi, huquqshunosligi, madaniyati va axloqi, tabiiy fanlar chuqur o'rgatilmoqda. Universitet xalq ma'naviyatini yuksaltirishga, tarixi ming yildan ko'hnaroq islomiy merosni yanada teranroq o'rganish, din ravnaqi, uning taraqqiyotiga xizmat qiladigan, diniy va dunyoviy-zamonaviy bilimlarni puxta egallagan mutaxassislarni tayyorlab kelmoqda.

Mamlakatda amalga oshirilayotgan keng miqyosdagi bunyodkorlik ishlariga misol tariqasida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007-yil 20-fevralda imzolagan “Hazrati Imom” jamoatchilik jamg‘armasini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi qarorining chop qilinishi mamlakatda bunyodkorlik ishlari rivojiga yana bir turtki bo‘ldi. Ushbu qarorda Hazrati imom majmuasining tarix, mamlakat ma’naviy hayotidagi o‘mi va ahamiyati inobatga olinib, uning asl tarixiy qiyofasini tiklash, bu yerda keng ko‘lamli qurilish-ta’irlash va obodonlashtirish ishlarini amalga oshirish, majmuaning infratuzilmasini har tomonlama rivojlantirish kun tartibiga qo‘yildi, bu savobli ishga tezkorlik, kuch-g‘ayrat bilan kirishildi va qisqa muddatlarda mahobatli majmua barpo etildi. Bu jarayonda obidalarni nafaqat qayta tiklash va ta’irlash, ayni vaqtda ularning yon atrofidagi o‘ziga xos tabiiy muhitni asl holida saqlab qolish kabi masalalarga ham jiddiy e’tibor qaratildi.

Mazkur anjuman ijtimoiy-mehnat masalalarini hal etishda bevosita qatnashayotgan ishtirokchilar taklif va mulohazalari hamda tajribalarini konstruktiv muhokama qilish, o‘zaro fikr almashish uchun xalqaro platforma vazifasini o‘taydi. Bu format shak-shubhasiz, O‘zbekistonning ochiqqligini, faol, amaliy hamkorlikka, xalqaro va chet el tajribasini o‘rganish asosida aholini ijtimoiy himoya qilish bo‘yicha vazifalarni hal etishga tayyorligini ham namoyish qiladi. SHuni alohida aytish kerakki, mazkur g‘oya Xalqaro mehnat tashkiloti, Xalqaro kasaba uyushmalari konfederatsiyasi, Umumevropa kasaba uyushmalari mintaqaviy kengashi, Xalqaro ish beruvchilar tashkiloti kabi nufuzli xalqaro tashkilotlar tomonidan qo‘llab-quvvatlandi. Va uning ishida ushbu tashkilotlar mutasaddilari, shuningdek, ijtimoiy taraqqiyot, iqtisodiyot hamda huquq sohasidagi milliy va chet ellik ekspertlar qatnashishi kutilayotir. Forum o‘z dasturida mamlakatimizdagi ijtimoiy-iqtisodiy ahvol, sog‘liqni saqlash sohasidagi ishlar, ta’lim, ijtimoiy infratuzilma, arzon uy-joylar, ish joylaridagi mehnat sharoitlari, davlat organlari, kasaba uyushmalari va ish beruvchi hamkorligi borasida aniq tasavvurga ega bo‘lishi uchun ishtirokchilarning bevosita joylarga safar uyushtirishi ham ko‘zda tutilgan. Qolaversa, anjumanda yalpi majlislardan tashqari, aholining real daromadi va bandligini izchil amalga oshirish orqali faol ijtimoiy himoya, aholini ijtimoiy himoyalash va sog‘lig‘ini muhofaza qilish yo‘nalishidagi davlat tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, aholi yashash sharoitlari yaxshilanishini ta’minlovchi arzon uy-joylar qurilishi, yo‘l-transport, muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish bo‘yicha maqsadli dasturlarni ro‘yobga chiqarish, ta’lim va fan sohasini rivojlantirish istiqbollari hamda yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish kabi yo‘nalishlar bo‘yicha munozaralar ham rejalashtirilgan.

Asosiy adabiyotlar

1. Mustaqil O‘zbekiston tarixi. Mas’ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.
2. Новейшая история Узбекистана. Руководитель проекта и редактор. М.А.Рахимов. - Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2018.
3. Rasulova N. O‘zbekistonning eng yangi tarixi. 1-qism. - Toshkent, 2021.- 86 bet
4. O‘zbekistonning eng yangi tarixi. R.H.Murtazayeva, A.A.Ermetov, .A.Odilov. - Toshkent, 2023.
5. Mustaqil O‘zbekiston tarixi. Mas’ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.

Qo‘shimcha adabiyotlar

1. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. T. 1. - Toshkent: O‘zbekiston.. 2017.
2. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O‘zbekiston. 2017.

3. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson ma'nfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yiliga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
4. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
5. Mirziyoyev SH.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. - 416 bet.

Axborot manbaalari

1. www.ziynet.uz - O'zbekiston Respublikasi Ta'lim portali.
2. www.edu.uz - O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi portali.
3. www.google.uz – ijtimoiy tarmoq.
4. www.gov.uz - O'zbekiston Respublikasi hukumat portali.
5. www.lex.uz - O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
6. www.wschools.com - Masofadan ta'lim olish portal.

10-mavzu. Mustaqillik yillarida O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasida amalga oshirilgan islohotlar. (2soat)

Reja

1. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi"ning qabul qilinishi.
2. Ta'limning milliy modelini shakllanishi, rivojlanishi va sohadagi muammolar.

Ta'lim-tarbiyaning "sovetcha" modeli o'rnida yangi, ya'ni hozirgi zamonda ta'lim-tarbiya sohasida dunyoda erishilgan yutuqlarga, axborot kommunikatsiya tizimi, pedagogik texnologiyalarni joriy etgan holda ta'limni amalga oshirishga, ta'lim sohasiga yangi innovatsiyalarni joriy etishga davlat siyosati darajasida e'tibor berilmoqda. Uning yutuqlarini esa dunyo e'tirof etmoqda. Masalan, ta'lim sohasida innovatsiyalarni joriy etish bo'yicha O'zbekiston Respublikasini ikkinchi o'rinni olganligi ham bunga dalildir.

Mustaqillik yillarida "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" qabul qilindi.

Talaba "Ta'lim to'g'risidagi Qonun" va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", unga ko'ra respublikamizda kasb-hunar kollejlari jadal sur'atlar bilan rivojlantirish chora tadbirlari, Milliy dasturning asosiy maqsadi xaqida to'xtaladi.

Davlatimiz rahbari SH.Mirziyoev o'zining "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak" asarida ta'lim va ilm-fan, davlatning yoshlarga doir siyosatini amalga oshirish, ta'limning yangi, zamonaviy usullarini, jumladan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish sohasidagi ishlar ahvoli Tanqidiy tahlil qilib, bir qator vazifalarni amalga oshirishga e'tibor qaratganlarini yoritadi.

Birinci vazifa - maktabgacha ta'lim sohasida. Ochiq tan olishimiz kerak, biz bu muhim sohadagi ishlarni e'tibordan chetda qoldirdik. Ushbu sohada bolalarni qamrab olish 27 foizni tashkil etadi.

Tasdiqlangan dasturga ko'ra, bu yo'nalishda 2 ming 200 ta muassasaning moddiy-texnik bazasi mustahkamlanadi.

SHuningdek, tajribali pedagog va mutaxassislarni jalb etgan xolda, o'quv reja va dasturlarini tubdan qayta ko'rib chiqish zarur. Oldimizda yoshlarga tarbiya berish, psixologiya va boshqa turli sohalarida kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash bo'yicha murakkab vazifalar turibdi.

Ikkinchi vazifa - umumta'lim maktablari, litsey va kasb-hunar kollejlari, shuningdek, oliy o'quv yurtlaridagi o'qitish sifati bilan bog'liq. Zamonaviy o'quv reja va uslublarini joriy etish talab darajasida emas. Bolalar va yoshlarga maxsus fanlar, mamlakatimiz va jaxon sivilizatsiyasi tarixini, horijiy tillarni va zamonaviy kompyuter dasturlarini chuqur o'rgatish vazifalari xali sifatli va to'liq xolda yechilgani yo'q.

Yana bir muammoni xal etish ham juda muhim xisoblanadi: bu - pedagoglar va professor-o'qituvchilar tarkibining professional darajasi, ularning maxsus bilimlaridir. Bu borada ta'lim olish, ma'naviy- ma'rifiy kamolot masalalari va haqiqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayonlariga faol ko'mak beradigan muhitni yaratish zarur.

Uchinchi vazifa - ta'lim muassasalarini, eng avvalo, kasb-hunar kollejlarini oqilona joylashtirishni, shuningdek, iqtisodiyot, ijtimoiy soxa va har bir hududning zarur mutaxassislariga bo'lgan talabini to'g'ri aniqlashni tanqidiy tahlil qilishdir.

To'rtinchi vazifa - nafaqat akademik ilm-fanni, balki oliy o'quv yurtlaridagi ilm-fanni yanada rivojlantirish. Bu o'rinda ikkita asosiy vazifani xal etish zarur: birinchi - ilmiy muassasalarning moddiy-texnik bazasini ilg'or horijiy markazlar darajasida va olimlar talablariga muvofik sezilarli ravishda mustahkamlash kerak. Bunda, albatta, davlatning ehtiyojlari va uning maqsadli vazifalari inobatga olinishi shart; ikkinchi - akademiklarni har taraflama qo'llab-quvvatlash, jumladan, moddiy rag'batlantirish bo'yicha aniq chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish.

Beshinchi vazifa - kitoblarni chop etish va tarqatishdagi muammolarni xal qilishdir. Bu o'rinda gap, eng avvalo, yoshlar va aholi o'rtasida mamlakatimizning boy tarixini, uning betakror madaniyati va milliy qadriyatlarini keng targ'ib qilish, jahon ilm-fani va adabiyoti yutuqlarini yetkazish uchun zarur muhit va shart-sharoit yaratish haqida bormoqda.

Asosiy adabiyotlar

1. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.
2. Новейшая история Узбекистана. Руководитель проекта и редактор. М.А.Рахимов. - Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2018.
3. Rasulova N. O'zbekistonning eng yangi tarixi. 1-qism. - Toshkent, 2021.- 86 bet
4. O'zbekistonning eng yangi tarixi. R.H.Murtazayeva, A.A.Ermetov, .A.Odilov. - Toshkent, 2023.
5. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. - Toshkent: O'zbekiston.. 2017.
2. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
3. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson ma'nfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yiligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
4. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
5. Mirziyoyev SH.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. - 416 bet.

Axborot manbaalari

1. www.ziyounet.uz - O'zbekiston Respublikasi Ta'lim portali.
2. www.edu.uz - O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi portali.
3. www.google.uz – ijtimoiy tarmoq.

4. www.gov.uz - O'zbekiston Respublikasi hukumat portali.
5. www.lex.uz - O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
6. www.wschools.com - Masofadan ta'lim olish portal.

11-mavzu. Mustaqillik yillarida O'zbekistondagi ma'naviy va madaniy taraqqiyot. (2soat)

Reja

1. Mustaqillik yillarida buyuk ajdodlar va tarixiy shaxslarga bo'lgan e'tibor.
2. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimovning ajdodlar merosi va milliy qadriyatlarni tiklash borasidagi xizmati..
3. Madaniyat va san'at sohasining rivojlanishi. Milliy sport turlarining rivojlantirilishi.
4. Millatlararo munosabatlar sohasida O'zbekiston Respublikasi davlat siyosati kontsepsiyasi.

Xalqning mamlakat o'tmishiga, boy tarixiy merosiga, ma'naviy qadriyatlar va an'analarga bo'lgan munosabat tubdan o'zgardi. I.Karimovning "Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch" kitobida ta'riflanganidek, insonni ruhan poklanish, qalban ulg'ayishga chorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini baquvvat, imon-e'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos kuch - ma'naviyatga eng ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida e'tibor qaratildi. Mustaqillik tufayli tarixiy haqiqatlar tiklandi, milliy bayramlar va urf-odatlar asl holiga qaytdi, aziz avliyolarning qarovsizlikdan nurab, deyarli yo'q bo'lib ketish arafasiga kelib qolgan maqbaralari, masjid va madrasalar tubdan ta'mirlandi, milliy madaniyat tarixini o'rganish, u haqda xolisona fikr bildirish borasida, osori-atiqalarni asrash, milliy qadriyatlarni tiklash, qadimiy va o'zlikni to'liq anglash uchun qadimiy boy tarixni to'laqonli yoritish imkoniyati tug'ildi.

Ma'naviyat o'z xalqining tarixini, uning madaniyati va vazifalarini chuqur bilish va tushunib yetishga suyangandagina qudratli kuchga aylanadi. Bu konseptual g'oya bugungi kunda milliy ma'naviyatni rivojlantirishda davlat siyosatining ustuvor tamoyillaridan biri sifatida ijobiy natijalami bermoqda. Bugungi kunda OAV, xususan, televidenie madaniyatni ommalashtirishning asosiy vositasi va manbayi bo'lib kelmoqda. Ammo jahon miqyosidagi globalashuv jarayonlari va uning yo'nalishlaridan biri bo'lgan "ommaviy madaniyat" ekspansiyasi ta'sirida qadriyatlar tizimida sodir bo'ladigan buzilishlar insonda muayyan o'zgarishlarni keltirib chiqarishi, inson va jamiyat o'z ma'naviy-axloqiy tayanchlaridan mahrum etilishi mumkin.

Talaba mustaqillik yillarida buyuk ajdodlar va tarixiy shaxslarga bo'lgan e'tibor kuchayganligi, O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimovning ajdodlar merosi va milliy qadriyatlarni tiklash borasidagi xizmatilari, madaniyat va san'at sohasining rivojlanishi, milliy sport turlarining rivojlantirilishi xaqida to'xtaladi.

Bugungi tahlikali va murakkab zamonda dunyoda yuz berayotgan keskin ziddiyatlar, to'qnashuvlar, turli qarama-qarshiliklar, millat va dinlar o'rtasidagi har xil mojarolari hamma ko'rib, bilib turibdi. O'zbekistonda yashayotgan millatlar va faoliyat ko'rsatayotgan, turli konfessiya vakillarining ma'naviy dunyosi, e'tiqod erkinligi uchun istiqloqlarning dastlabki kunlaridan boshlab keng yo'l ochildi.

Talaba mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq munosabatlar sohasida O'zbekiston Respublikasi davlat siyosati kontsepsiyasi xaqida to'xtaladi.

Asosiy adabiyotlar

1. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.
2. Новейшая история Узбекистана. Руководитель проекта и редактор. М.А.Рахимов. - Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2018.
3. Rasulova N. O'zbekistonning eng yangi tarixi. 1-qism. - Toshkent, 2021.- 86 bet
4. O'zbekistonning eng yangi tarixi. R.H.Murtazayeva, A.A.Ermetov, .A.Odilov. - Toshkent, 2023.
5. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. - Toshkent: O'zbekiston.. 2017.
2. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
3. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson ma'nfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yiliga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
4. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
5. Mirziyoyev SH.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. - 416 bet.

Axborot manbaalari

1. www.ziynet.uz - O'zbekiston Respublikasi Ta'lim portali.
2. www.edu.uz - O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi portali.
3. www.google.uz – ijtimoiy tarmoq.
4. www.gov.uz - O'zbekiston Respublikasi hukumat portali.
5. www.lex.uz - O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
6. www.wschools.com - Masofadan ta'lim olish portal.

12-mavzu. Mustaqillik yillarida Qoraqalpog'iston Respublikasi (2soat)

Reja

1. Qoraqalpog'istonda qishloq xo'jaligi sohasidagi o'zgarishlar.
2. Ma'naviy-madaniy sohadagi yangilanishlar.
3. Qoraqalpog'iston Respublikasi oliy ta'lim tizimi va undagi islohotlar.

1990-yili 14-dekabrda Qoraqalpog'iston Respublikasi Oliy Kengashi o'zining IV sessiyasida "O'zbekiston Respublikasi tarkibida Qoraqalpog'iston Respublikasi Davlat suvereniteti to'g'risidagi" Deklaratsiya qabul qilindi. Mazkur Deklaratsiya 1991- yil 31-avgustda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligi asoslari to'g'risidagi" Qonunda o'zining huquqiy asosini topib, 1- va 17-moddalarida Qoraqalpog'istonning hududiy yaxlitligi va mustaqilligi e'tirof etildi. Har ikki respublika o'rtasidagi siyosiy, iqtisodiy va madaniy munosabatlar O'zbekiston Respublikasining 1992 yil 8 dekabrda qabul qilingan Konstitutsiyasida (70-75 moddalar) o'z aksini topdi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Oliy Kengashi o'zining XII sessiyasida (1993 yil, 9 aprel) Qoraqalpog'iston Respublikasi Konstitutsiyasini qabul qildi. Qoraqalpog'iston milliy davlatchiligi o'z taraqqiyoti tarixida birinchi marta insonparvar, adolatli, demokratik imtiyozlarga ega bo'ldi. Ayni paytda u suveren respublikaning barcha atributlariga ega. Jumladan, Qoraqalpog'iston Respublikasi Oliy Majlisining 1992 yil 14 dekabrda bo'lib o'tgan XI sessiyasida

Qoraqalpog'iston Davlat bayrog'i, 1993 yil 9 aprelda bo'lib o'tgan XII sessiyasida Davlat tamg'asi, 1993 yil 4 dekabrda bo'lib o'tgan XIV sessiyasida Davlat madhiyasi tasdiqlandi.

Parlament – Qoraqalpog'iston Respublikasi Juqorg'i Kengesi hisoblanadi. 86 deputatdan iborat. Quydagi davlat arboblari Parlament raislari bo'lib ishladi: Dauletbay SHamshetov (1991-1992), Ubbiniyaz Ashirbekov (1992-1997), Timur Kamalov (1997-2002). 2002 yili 2 maydan 2020-yilga qadar Musa Tajetdinovich Erniyozov, 2020-yildan e'tiboran Murat Kamalov rahbarlik qilib kelmoqda.

Mamlakatimizning shimoliy mintaqasi–Qoraqalpog'iston Respublikasida ham mustaqillik yillarida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. Hududni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, aholi farovonligini yuksaltirishga qaratilgan alohida e'tibor yuksak samaralar berdi. Puxta o'ylangan, boqichma-bosqich amalga oshirilayotgan izchil islohotlar tufayli Qoraqalpog'iston Respublikasi oddiy agrar o'lkadan zamonaviy ishlab chiqarish va ijtimoiy-iqtisodiy infratuzilmasi, transport-kommunikatsiya tarmoqlari rivojlangan mintaqaga aylandi.

Talaba Qoraqalpog'iston Respublikasi O'zbekistonning shimoli-g'arbiy qismida, Amudaryoning quyi qismi, Orol dengizining janubiy sohilida joylashganligi, Qoraqalpog'iston umumiy yer maydoni 166,6 ming kvadrat kilometrdan iborat ekanligiga, u hududining kattaligi jihatdan O'zbekiston Respublikasi viloyatlari o'rtasida birinchi o'rinda turadi. Respublikaning aholisi 1 881,9 ming kishidan ziyod ekanligiga to'xtaladi.

Mamlakatimizning barcha hududlarida bo'lgani kabi Qoraqalpog'iston Respublikasida ham Prezidentimiz tashabbusi bilan barpo etilayotgan namunaviy loyihalar asosidagi uy-joylarga talabgorlar tobora ko'paymoqda. Yosh avlodning hech kimdan kam bo'lmagan sharoitlarda ta'lim-tarbiya olishi, iste'dod va salohiyatini yuzaga chiqarishi uchun zarur sharoit yaratish davlatimiz siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. O'tgan davr mobaynida hududda zamonaviy sharoitlar yaratilgan 99 kasb-hunar kolleji, 9 akademik litsey foydalanishga topshirildi. 2015 yilda 9 ming 700 o'rinli 22 ta zamonaviy maktab binosi barpo etildi. Ayni paytda hududdagi 370 umumta'lim va ixtisoslashtirilgan maktablarda 170 mingdan ziyod o'g'il-qizlar zamonaviy bilimlarni o'rganmoqda.

Mintaqada ekologik barqarorlikni ta'minlash masalasi davlatimiz rahbarining doimiy e'tiborida bo'lib kelmoqda. Mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq Islom Karimov bu masalaga jahon hamjamiyati e'tiborini qaratdi. Xalqaro Orolni qutqarish jamg'armasi ana shunday olijanob sa'y-harakatlar samarasida tashkil etildi.

Talaba O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha 2013-2017 yillarga mo'ljallangan dasturi bu boradagi ishlarni yangi bosqichda davom ettirishda muhim ahamiyat kasb etayotir. Dasturda Orolbo'yini ekologik sog'lomlashtirish ishlariga alohida e'tibor qaratilgan. Xususan, cho'llanishning oldini olish, Orol dengizining qurigan hududlarida sun'iy o'rmonlar barpo etish uchun keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda. Dasturga ko'ra, mazkur ishlarga 89,39 milliard so'm, 1635,55 million AQSH dollari va 57,63 million yevro mablag' yo'naltirish ko'zda tutilgan.

Ayni paytda xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda 90 million AQSH dollari miqdoridagi loyiha asosida Orol dengizining qurigan qismida cho'llanishdan himoyalovchi mitti o'rmonlar bunyod etishga kirishilayotgani ham hudud aholisi turmush farovonligini yuksaltirish borasidagi ezgu ishlarning davomidir.

Asosiy adabiyotlar

1. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.
2. Новейшая история Узбекистана. Руководитель проекта и редактор. М.А.Рахимов. - Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2018.
3. Rasulova N. O'zbekistonning eng yangi tarixi. 1-qism. - Toshkent, 2021.- 86 bet

4. O'zbekistonning eng yangi tarixi. R.H.Murtazayeva, A.A.Ermetov, .A.Odilov. - Toshkent, 2023.

5. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. - Toshkent: O'zbekiston.. 2017.
2. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
3. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson ma'nfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yiliga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
4. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
5. Mirziyoyev SH.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. - 416 bet.

Axborot manbaalari

1. www.ziynet.uz - O'zbekiston Respublikasi Ta'lim portali.
2. www.edu.uz - O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi portali.
3. www.google.uz – ijtimoiy tarmoq.
4. www.gov.uz - O'zbekiston Respublikasi hukumat portali.
5. www.lex.uz - O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
6. www.wschools.com - Masofadan ta'lim olish portal.

13-mavzu. O'zbekiston va jahon hamjamiyati (2soat)

Reja

1. O'zbekistonning xalqaro tashkilotlar va xorijiy mamlakatlar bilan iqtisodiy-siyosiy aloqalarining yo'lga qo'yilishi.
2. O'zbekistonning MDHdagi o'rni va mavqeining oshib borishi. O'zbekistonning geosiyosiy va geoiqtisodiy o'rni.
3. O'zbekistonning mintaqada tinchlik va barqarorlikni ta'minlash borasida olib borgan siyosati
4. O'zbekistonning SHHT bilan aloqalari.
5. O'zbekistonning Markaziy Osiyo, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi davlatlari bilan yangi strategik sherikchilik shartnomalarining imzolanishi
6. O'zbekiston Respublikasining faol tashqi siyosatining yangi bosqichi.

Xalqaro tashkilotlar — davlatlarning yoki hukumat qaramog'ida bo'lmagan milliy jamiyat (assotsiatsiya) larning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, fan texnika, madaniyat va sh. k. sohalarida umumiy maqsadlarga erishish uchun tuzilgan uyushmasi; davlatlar o'rtasidagi ko'p tomonlama hamkorlikning eng muhim shakllaridan biri. Hozirgi kunda Xalqaro tashkilotlarning soni 4 mingdan ortiq bo'lib, 300 tasi hukumatlararo tashkilotdir. Xalqaro tashkilotlar o'ziga xos bir qancha xususiyatlari bilan ajralib turadi. Jumladan, Xalqaro tashkilotlarning tuzilmasi, asosiy maqsad va tashkilot faoliyatining yo'nalishlarini belgilab beruvchi ta'sis hujjati (ustavi) bo'ladi; bunday tashkilotlar doimiy yoki vaqti bilan faoliyat yuritadi; ko'p tomonlama muzokaralar va muammolarni muhokama qilish ular faoliyatining asosiy usuli hisoblanadi; qarorlar ovoz berish yoki konsensus yo'li bilan qabul qilinadi; qarorlar, odatda, tavsiyaviy kuchga ega bo'ladi. Hukumatlararo Xalqaro tashkilotlar va nohukumat Xalqaro tashkilotlar, shuningdek, umumjahon va mintaqaviy tashkilotlar farqlanadi.

O'zbekiston Respublikasi 50 dan ortiq nufuzli Xalqaro tashkilotlarning teng huquqli a'zosi. Talaba mavzuni yoritishda O'zbekistonning xalqaro tashkilotlar va xorijiy mamlakatlar bilan iqtisodiy-siyosiy aloqalari haqida, O'zbekistonning MDHdagi o'rnini va mavqeyining oshib borishi. O'zbekistonning geosiyosiy va geoiqtisodiy o'rnini, O'zbekistonning mintaqada tinchlik va barqarorlikni ta'minlash borasida olib borgan siyosati, O'zbekistonning SHHT bilan aloqalari haqida to'xtaladi.

O'zbekistonning Markaziy Osiyo, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi davlatlari bilan yangi strategik sherikchilik shartnomalarining imzolanishi

2017 yildan boshlab O'zbekiston Respublikasining faol tashqi siyosatining yangi bosqichi boshlaganligi va Prezidentimiz SH.Mirziyoev va xukumatimizning bu borada olib borayotgan ishlarini yoritadi.

Talaba Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan hamkorlikning yo'lga qo'yilishi, O'zbekiston tashqi siyosatining yetakchi yo'nalishlaridan biri Markaziy Osiyodagi yangi mustaqil davlatlar – Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston bilan do'stlik, hamkorlik aloqalarini mustahkamlashga qaratilganligiga e'tibor qaratadi.

Mintaqadagi beshta davlat o'rtasida o'xshash jihatlar ko'p. Tariximiz, madaniyatimiz, tilimiz, dinimizning birligi, to'g'irlarimizning tutashib ketganligi bu mamlakatlar xalqlarini bir-biriga yanada yaqinlashtirishning zaminidir. Yangi tarixiy sharoitlarda vujudga kelayotgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlar Markaziy Osiyo mamlakatlari xalqlarining kelib chiqishi, ularning tarixi, o'ziga xos turmush tarzlari va yaqin qo'shnichilik munosabatlariga har qachongidan boshqacharoq qarashni hayot taqozo yeta boshladi. 1993-yilning yanvarida Mamlakatimiz Birinchi Prezidenti Islom Karimov tashabbusi bilan Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining Toshkent uchrashuvi tashkil etildi. Oliy darajadagi bu uchrashuvda Markaziy Osiyo Hamdo'stligiga asos solindi. Besh davlat – Qirg'iziston, Qozog'iston, O'zbekiston, Tojikiston, Turkmaniston rahbarlari Hamdo'stlik haqidagi bitimga imzo chekishdi. Buni mintaqaxalqlari zo'r mamnuniyat bilan qarshi oldilar va qo'llab-quvvatladilar.

Asosiy adabiyotlar

1. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.
2. Новейшая история Узбекистана. Руководитель проекта и редактор. М.А.Рахимов. - Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2018.
3. Rasulova N. O'zbekistonning eng yangi tarixi. 1-qism. - Toshkent, 2021.- 86 bet
4. O'zbekistonning eng yangi tarixi. R.H.Murtazayeva, A.A.Ermetov, .A.Odilov. - Toshkent, 2023.
5. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. - Toshkent: O'zbekiston.. 2017.
2. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
3. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson ma'nfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yiliga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
4. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
5. Mirziyoyev SH.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. - 416 bet.

Axborot manbaalari

1. www.ziynet.uz - O'zbekiston Respublikasi Ta'lim portali.
2. www.edu.uz - O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi portali.
3. www.google.uz – ijtimoiy tarmoq.
4. www.gov.uz - O'zbekiston Respublikasi hukumat portali.
5. www.lex.uz - O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
6. www.wschools.com - Masofadan ta'lim olish portal.

14-mavzu: O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o'rni va nufuzini ortib borishi (2-soat)

Reja

1. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari infratuzilmasini rivojlantirish,
2. Ta'lim tizimini takomillashtirish,
3. Xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, xalqaro savdoda xususiy tadbirkorlikning raqobatbardoshligini oshirish, innovatsiyani rivojlantirish.

Aholi turmush darajasini oshirish, davlat organlarining xalq manfaatlarini uchun xizmat qilishida davlat siyosatidagi ustuvorligini ta'minlash hamda mamlakatga kirib kelayotgan investitsiyalar oqimini jadallashtirish va investor mulkini davlat tomonidan himoya qilish kabi mamlakatda turli sohalarida amalga oshirilayotgan tub o'zgarishlarni dunyo hamjamiyatiga namoyon etish maqsadida turli sohalar bo'yicha xalqaro tashkilotlar tomonidan tuziladigan **xalqaro reyting va indekslar** muhim ahamiyat kasb etadi.

Ko'rsatkichlari bo'yicha yuqori baholangan har qanday xalqaro reytinglar samarasi sifatida ishbilarmonlardan tortib dunyo aholisi barcha qatlamining e'tibori shu mamlakatga qaratiladi: investitsion muhit, turizm, xizmat ko'rsatish sohasi rivojlanadi, buning natijasida aholining turmush darajasi va farovonligi yaxshilanadi.

Xalqaro reyting va indekslarni faoliyat yo'nalishiga qarab **ijtimoiy-iqtisodiy** va **siyosiy-huquqiy** sohalariga ajratish mumkin. Bunda iqtisodiyot, ishbilarmonlik, byudjet, sanoat, investitsiya va barqaror rivojlanish maqsadlarini ijtimoiy-iqtisodiy sohaga, huquq, korruptsiya, demokratiya hamda boshqaruv sifatini siyosiy-huquqiy sohalariga kiritish maqsadga muvofiqdir

Xalqaro reytinglarning bugungi kundagi holati

Indeksni tuzuvchi xalqaro tashkilotlar tegishli davrlar bo'yicha davlat organlari tomonidan e'lon qilingan ochiq ma'lumotlar hamda turli xalqaro tashkilotlarning (World Economic Forum, World Bank, International Monetary Fund, UN, Transparency International va boshqalar) reyting hisobotlari natijalariga asoslanib, indikatorlar natijalarini hisoblaydi hamda o'zining rasmiy veb saytlarida e'lon qilib boradi.

Talaba Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari infratuzilmasini rivojlantirish, ta'lim tizimini takomillashtirish, xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, xalqaro savdoda xususiy tadbirkorlikning raqobatbardoshligini oshirish, innovatsiyani rivojlantirish, oliy ta'lim sohasida **davlat-xususiy sheriklikni** rivojlantirish, hududlarda davlat va nodavlat oliy ta'lim muassasalari faoliyatini tashkil etish asosida **oliy ta'lim bilan qamrov darajasini 50 foizdan** oshirish, sohada sog'lom raqobat muhitini yaratish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi farmoniga muvofiq, Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasi tasdiqlanganligi kabi masalalar xaqida to'xtaladi.

Asosiy adabiyotlar

1. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.

2. Новейшая история Узбекистана. Руководитель проекта и редактор. М.А.Рахимов. - Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2018.
3. Rasulova N. O'zbekistonning eng yangi tarixi. 1-qism. - Toshkent, 2021.- 86 bet
4. O'zbekistonning eng yangi tarixi. R.H.Murtazayeva, A.A.Ermetov, .A.Odilov. - Toshkent, 2023.
5. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. - Toshkent: O'zbekiston.. 2017.
2. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
3. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson ma'nfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yiligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
4. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
5. Mirziyoyev SH.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. - 416 bet.

Axborot manbaalari

1. www.ziynet.uz - O'zbekiston Respublikasi Ta'lim portali.
2. www.edu.uz - O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi portali.
3. www.google.uz – ijtimoiy tarmoq.
4. www.gov.uz - O'zbekiston Respublikasi hukumat portali.
5. www.lex.uz - O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
6. www.wschools.com - Masofadan ta'lim olish portal.

15-mavzu. Harakatlar strategiyasidan – taraqqiyot strategiyasi sari. (2soat).

Raja

1. Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari;
2. Qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilishning ustuvor yo'nalishlari;
3. Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo'nalishlari;
4. Ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari;
5. Xavfsizlik millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash hamda chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yo'nalishlar.

Strategiya – bu ta'limotni izlash, ifodalash va rivojlantirish tizimi bo'lib, u izchillik bilan va to'liq amalga oshirilganda uzoq muddatli muvaffaqiyatni ta'minlaydi.

XXI asrga kelib strategiya tushunchasi ancha kengaydi. Strategiya deb, dunyo miqyosida va davlat ichki hayotidagi iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy hamda boshqa sohalarida vujudga kelgan inqiroziy vaziyatlarni prognozlashtirish va bartaraf etishga qaratilgan boshqaruvni tashkil etish masalalariga doir tushunchalarni qamrab oladi. SHundan kelib chiqib, davlat strategiyasi bir biri bilan o'zaro bog'liq, lekin alohida xususiyat kasb etuvchi ko'plab tushunchalarda ifodalanadi.

Strategiyaning asl mohiyatida xalqimizning orzu-umidlari yo'g'rilgan g'oyalardan tashkil topgan milliy mafkuraning ifodasi yotadi. Mafkuradan nusxa olib bo'lmaganidek, davlatning strategik maqsadlarini ham boshqa davlat va xalqlarning tarixiy tajribasidan o'zlashtirib yoxud

nusxa olib bo'lmaydi. Zero, har bir xalqning o'ziga xos siyosiy-ijtimoiy, demografik, iqtisodiy, madaniy tarixi, tabiiy resurslari mavjud bo'ladi. Aynan shu omillar ma'lum ijtimoiy sharoit va imkoniyatlarni vujudga keltiradi.

Strategiyani amalga oshirish eng mas'uliyatli jarayon. Agar u real vaziyatni to'liq qamrab olgan yaxlit va bir butun reja bo'lsa, uning muvaffaqiyati ta'minlanadi. Mabodo teskari bo'lsa, unda turg'unlik yuzaga keladi. Bunga sabab, noto'g'ri tahliliy ma'lumotlar, xulosalar, kutilmagan sharoitlar, resurslardan oqilona foydalana olmaslikdir. Strategiyani baholash va nazorat qilish strategik rejalashtirishni mantiqiy yakunlovchi omili bo'lib hisoblanadi. U hodisalarning qayta aloqalanishini ta'minlash jarayonida strukturaviy bo'g'inlardagi bog'lanish imkoniyatlarini tahlil qiladi, baholaydi, aniqlaydi, xulosalar chiqaradi. Zaruratda strategik rejalarni o'zgartiradi.

Talaba ushbu strategiyada davlat va jamiyat qurilishini takomillashtirish, qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini isloh qilish, iqtisodiyot va ijtimoiy sohani yanada rivojlantirish, xavfsizlik, millarlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash, chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy ruhdagi tashqi siyosatni izchil davom ettirish kabi masalalar taraqqiyotimizning asosiy yo'nalishlari sifatida belgilab olinganligini yoritadi.

Asosiy adabiyotlar

1. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.
2. Новейшая история Узбекистана. Руководитель проекта и редактор. М.А.Рахимов. - Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2018.
3. Rasulova N. O'zbekistonning eng yangi tarixi. 1-qism. - Toshkent, 2021.- 86 bet
4. O'zbekistonning eng yangi tarixi. R.H.Murtazayeva, A.A.Ermetov, .A.Odilov. - Toshkent, 2023.
5. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. - Toshkent: O'zbekiston.. 2017.
2. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
3. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson ma'nfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yiligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
4. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
5. Mirziyoyev SH.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. - 416 bet.

Axborot manbaalari

1. www.ziynet.uz - O'zbekiston Respublikasi Ta'lim portali.
2. www.edu.uz - O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi portali.
3. www.google.uz – ijtimoiy tarmoq.
4. www.gov.uz - O'zbekiston Respublikasi hukumat portali.
5. www.lex.uz - O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
6. www.wschools.com - Masofadan ta'lim olish portal.

1.3 USHBU FAN BO‘YICHA LABORATORIYA MASHG‘ULOTLARI KO‘ZDA TUTILMAGAN

2. MUSTAQIL TA‘LIM MASHG‘ULOTLARI

2.1 MUSTAQIL TA‘LIM BO‘YICHA USLUBIY KO‘RSATMA

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI ANDIJON MASHINASOZLIK INSTITUTI

MASHINASOZLIK TEXNOLOGIYASI FAKULTETI “GUMANITAR FANLAR” KAFEDRASI “O‘ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXI” FANIDAN TALABALARNING MUSTAQIL ISHLARNI BAJARISHIGA OID USLUBIY KO‘RSATMA

Mustaqil ta‘limning maqsadi va vazifalari

“O‘zbekistonning eng yangi tarixi” fanidan mustaqil ishni bajarish talabaning auditoriya mashg‘ulotlaridan olingan nazariy bilimlariga qo‘shimcha bo‘lib, talabalarga o‘quv ko‘nikmalarni egallashga, ijodiy fikrlashni shakllantirishga, ilmiy intilishga imkon beradi.

“O‘zbekistonning eng yangi tarixi” fanidan mustaqil ta‘lim talabaning o‘rganilayotgan mavzular bo‘yicha ilmiy adabiyotlarni tahlil etishdan, turli avtorlarni konseptsiyasini tanqidiy baholashdangi o‘zining mustaqil munosabatidan iborat.

Mustaqil ishni bajarishning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- Mavzu bo‘yicha amaliy ma‘lumot va ilmiy adabiyotlar yig‘ish hamda uslubiy material bilan mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish;
- o‘rganilayotgan fan bo‘yicha izlanish, tahlil qilish uslubiyotini egallash;
- ma‘lumotlarni tahlil qilish natijasidan ilmiy asoslangan xulosalar, takliflar shakllantirish.

Mustaqil ta‘limni tashkil etish

“O‘zbekistonning eng yangi tarixi” dan mustaqil ishni mavzusini tanlash.

Mavzuni tanlash uchun talabaga quyidagi topshiriqlarni bajarish yordam beradi:

- “O‘zbekistonning eng yangi tarixi fanini o‘rganish jarayonida paydo bo‘ladigan muammoli savollarni aniqlash;
- “O‘zbekistonning eng yangi tarixi fani bo‘yicha maxsus kunlik yoki haftalik jurnallar va chop etilgan maqola va analitik materiallar bilan tanishish.

Mustaqil o‘quv faoliyatini tashkil etish usullari

- mavzu bo‘yicha ilmiy adabiyotlarni o‘rganish;
- tanlangan mavzuni yozma ravishda uzatish;
- tanlangan mavzuni og‘zaki ravishda uzatish;
- tahliliy ma‘lumotlarni ko‘rgazmali taqdim etish usullari va vositalari: -hamkorlikdagi o‘qishni tashkil etish usul va vositalari;
- muammoni jamoali tarzda hal etish, uni hal etish bo‘yicha ustuvor g‘oyalarni tanlash va baholash usullari va vositalari;

“O‘zbekistonning eng yangi tarixi” fanidan mustaqil o‘quv faoliyatini tashkil etishda yuqorida ko‘rsatilgan “Axborotni elektron uzatish”, “Axborotni yozma ravishda uzatish (referat)”, “Axborotni og‘zaki ravishda uzatish”, “Muammoni jamoali tarzda hal etish, hamda “Tanlangan mavzu bo‘yicha taqdimot”dan foydalaniladi va elektron yoki rasmga olib hemesga joylanadi.

№	Mavzular	SHakli
1 mavzu:	O'zbekistonda ijtimoiy sohada amalga oshirilayotgan o'zgarishlar mazmun va mohiyati.	Elektron yoki yozmani rasmga olib hemes ga joylash
2 mavzu:	Mustaqillik yillarida davlat boshqaruvi tizimida amalga oshirilgan islohotlar.	Elektron yoki yozmani rasmga olib hemes ga joylash
3 mavzu:	Yuksak ma'naviyatli yoshlarni tarbiyalashda O'rta Osiyo allomalari ilmiy merosining o'rni (allomalarning ilmiy faoliyati misolida).	Elektron yoki yozmani rasmga olib hemes ga joylash
4 mavzu:	O'zbekiston Respublikasida ommaviy axborot vositalarining faoliyati (o'zgarish va muammolar).	Elektron yoki yozmani rasmga olib hemes ga joylash
5mavzu:	Qishloq xo'jaligi va sanoat sohasidagi o'zgarishlar.	Elektron yoki yozmani rasmga olib hemes ga joylash
6 mavzu:	O'zbekistonda inson huquqlari va erkinliklari kafolatining yaratilishi.	Elektron yoki yozmani rasmga olib hemes ga joylash
7 mavzu:	Milliy xavfsizlikni ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan ishlar.	Elektron yoki yozmani rasmga olib hemes ga joylash
8 mavzu:	O'zbekistonni halqaro reytinglardagi ko'rsatgichlarini ko'tarishning tarixiy va siyosiy ahamiyati.	Elektron yoki yozmani rasmga olib hemes ga joylash
9 mavzu:	Siyosiy-huquqiy sohadagi (10 ta) ustuvor halqaro reytinglar va ularga O'zbekistonning integratsiyalashuvi.	Elektron yoki yozmani rasmga olib hemes ga joylash
10- mavzu:	Iqtisodiy va ijtimoiy sohadagi (14 ta) ustuvor halqaro reytinglar va ularga O'zbekistonning integratsiyalashuvi.	Elektron yoki yozmani rasmga olib hemes ga joylash
11-mavzu	O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning 2020-yil 29-dekabrdagi Oliy Majlisga Murojaatnomasidagi ko'rilgan ustuvor masalalar.	Elektron yoki yozmani rasmga olib hemes ga joylash

MUSTAQIL TA'LIM USTIDA ISHLASH TARTIBI

1) Mavzuni tanlash

Kafedra tomonidan taklif etiladigan mustaqil ta'lim mavzulari talaba tomonidan tanlanadi.

B) Tayyorlov bosqichi: asosiy manbalarni o'rganish

Talaba mustaqil ta'lim mavzusini tanlagandan so'ng

(1) tanlangan mavzuga oid savollar doirasi bilan tanishadi:

-ma'ruza materiallarini qarab chiqadi;

-fan bo'yicha o'quv dasturida ushbu mavzuni o'rganish uchun tavsiya etilgan adabiyotlar bilan qaytadan tanishib, ularni tahlil qiladi.

(2) Institut axborot resurs markazidan, shuningdek Andijon viloyati shahri kutubxonalarida mavjud bo'lgan kataloglardan foydalangan holda referat mavzusi bo'yicha adabiy manbalar doirasini kengaytiradi.

O'quv va monografik adabiyotlar bilan bir qatorda davriy oylik jurnallarda, xususan «O'zbekiston tarixi», «Tafakkur», «Jamiyat va boshqaruv», «O'zbekistonda ijtimoiy fanlar», «Falsafa va huquq» va Oliy ta'lim muassasalarini axborotnomalarida chop etilgan ilmiy maqolalardan ham foydalanishi mumkin. Nazorat sifatini oshirishda mavzuga taalluqli O'zbekiston Respublikasining qonuniy hujjatlari hamda hukumat qarorlaridan foydalanish ham muhim o'rin tutadi.

Ishning dastlabki bosqichi yakuni bo'lib bibliografiya xizmat qiladi.

2) Tadqiqotlar muammosi mantiqini yaratish, nazorat ishi rejasini tuzish quyidagilardan iborat bo'lishi lozim:

kirish;

- asosiy qism;

- xulosa;

- foydalanilgan manba va adabiyotlar ro'yhati;

- ilova (zarurat bo'lganda).

Mustaqil ish rejasi tanlangan mavzuga taalluqli va uning asosiy mazmunini qamrab oladigan savollar doirasini aniqlaydi. U referentga mavzu materiallarini yig'ishda umumiy yo'nalishni olishga imkon beradi, uning to'g'ri tanlanishi va ifoda etilishini ta'minlaydi.

Puxta o'ylab chiqilgan, har bir qismi tanlab olingan material bilan ta'minlangan reja – ishni muvaffaqiyatli yozish muhim asosidir.

3) Yig'ilgan materiallarni tartiblashtirish va yozish

Kirish qismida mavzuning dolzarbligi nazariy va amaliy jihatdan asoslanadi, maqsadlar shakllantiriladi va vazifalar belgilanadi.

Mustaqil ishning asosiy qismida barcha muhim fikrlar aks ettirilishi zarur.

Rejaga binoan, ishning asosiy qismi yig'ilgan materialni taqsimlashga ko'ra mos ravishda savollar va savolchalarga (qismlarga) ajratilishi talab etiladi.

Ifoda shakli – referent tanlovi: konspekt shaklida.

Mustaqil ish qadr-qimmati muammoli savollar bo'yicha har xil qarashlarni tahlil qilish, qabul qilinadigan yoki o'zining tutgan mavqeini asoslash sanaladi.

Xulosa tanlangan mavzuni o'rganish natijasida talaba qilgan xulosalarni o'z ichiga oladi, shuningdek, hal etilmagan va kelgusida hal etilishi talab etiladigan savollarga bag'ishlanadi.

Talabaning mustaqil ishi tayyor holatga kelgandan keyin kafedraning qayd qilish daftariga belgilanadi. Ilmiy raxbar nazorat qilib bergandan keyin ximoyaga tavsiya etiladi. Quyidagi holatda talabaning mustaqil ishi baholanadi:

4) Adabiyotlar ro'yhatini rasmiylashtirishni tekshirish

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati ma'lum bir tartib asosida tuziladi:

1. O'zbekiston Respublikasi Qonunlari;
2. O'zbekiston Respublikasi Farmonlari;
3. O'zbekiston Respublikasi hukumati qarorlari;
4. Me'yoriy aktlar, ko'rsatmalar;
5. Manbalar;
6. Davriy nashrlarda chop etilgan kitoblar, maqolalar.

Manbalar bibliografik qaydida quyidagilar ko'rsatiladi: muallif ismi va sharifi, kitob nomi, chop etilgan manzilgohi va chop etilgan yili. Agarda maqola jurnal (gazeta) da chop etilgan bo'lsa, jurnal (gazeta) nomi, tartib raqami va yili, beti keltiriladi.

5) Matnni imlo va stilistika nuqtai nazaridan tekshirish

Mustaqil ish ravon tilda aniq yozilgan bo'lishi va jalb etadigan ko'rinishga ega bo'lmog'i lozim. So'zlar qisqartirilishiga, faqat umumiy qabul qilinganlardan tashqari, shuningdek, xatoliklarga, tushunarsizliklarga, stilistik tafovutlarga yo'l qo'yilmaydi.

Mustaqil ish rahbarga taqdim etilishi holatida barcha taraflama maksimal darajada me'yoriga yetkazilgan bo'lmog'i lozim.

Mustaqil ishini baholash

- kirish;
- asosiy qism;
- xulosa;
- foydalanilgan manba va adabiyotlar ro'yhati;
- ilova (zarurat bo'lganda).

Mustaqil ta'lim rejasi tanlangan mavzuga taalluqli va uning asosiy mazmunini qamrab oladigan savollar doirasini aniqlaydi. U referentga mavzu materiallarini yig'ishda umumiy yo'nalishni olishga imkon beradi, uning to'g'ri tanlanishi va ifoda etilishini ta'minlaydi.

Puxta o'ylab chiqilgan, har bir qismi tanlab olingan material bilan ta'minlangan reja – ishni muvaffaqiyatli yozish muhim asosidir.

3) Yig'ilgan materiallarni tartiblashtirish va yozish

Kirish qismida mavzuning dolzarbligi nazariy va amaliy jihatdan asoslanadi, maqsadlar shakllantiriladi va vazifalar belgilanadi.

Mustaqil ishning asosiy qismida barcha muhim fikrlar aks ettirilishi zarur.

Rejaga binoan, ishning asosiy qismi yig'ilgan materialni taqsimlashga ko'ra mos ravishda savollar va savolchalarga (qismlarga) ajratilishi talab etiladi.

Ifoda shakli – referent tanlovi: konspekt shaklida.

Mustaqil ta'lim qadr-qimmati muammoli savollar bo'yicha har xil qarashlarni tahlil qilish, qabul qilinadigan yoki o'zining tutgan mavqeini asoslash sanaladi.

Xulosa tanlangan mavzuni o'rganish natijasida talaba qilgan xulosalarni o'z ichiga oladi, shuningdek, hal etilmagan va kelgusida hal etilishi talab etiladigan savollarga bag'ishlanadi.

Talabaning mustaqil ishi tayyor holatga kelgandan keyin kafedraning qayd qilish daftariga belgilanadi. Ilmiy raxbar nazorat qilib bergandan keyin ximoyaga tavsiya etiladi. Quyidagi holatda talabaning mustaqil ishi baholanadi:

4) Adabiyotlar ro'yhatini rasmiylashtirishni tekshirish

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati ma'lum bir tartib asosida tuziladi:

1. O'zbekiston Respublikasi Qonunlari;
2. O'zbekiston Respublikasi Farmonlari;
3. O'zbekiston Respublikasi hukumati qarorlari;
4. Me'yoriy aktlar, ko'rsatmalar;
5. Manbalar;
6. Davriy nashrlarda chop etilgan kitoblar, maqolalar.

Manbalar bibliografik qaydida quyidagilar ko'rsatiladi: muallif ismi va sharifi, kitob nomi, chop etilgan manzilgohi va chop etilgan yili. Agarda maqola jurnal (gazeta) da chop etilgan bo'lsa, jurnal (gazeta) nomi, tartib raqami va yili, beti keltiriladi.

5) Matnni imlo va stilistika nuqtai nazaridan tekshirish

Mustaqil ta'lim ravon tilda aniq yozilgan bo'lishi va jalb etadigan ko'rinishga ega bo'lmog'i lozim. So'zlar qisqartirilishiga, faqat umumiy qabul qilinganlardan tashqari, shuningdek, xatoliklarga, tushunarsizliklarga, stilistik tafovutlarga yo'l qo'yilmaydi.

Mustaqil ta'lim rahbarga taqdim etilishi holatida barcha taraflama maksimal darajada me'yoriga yetkazilgan bo'lmog'i lozim.

2.2. USHBU FAN BO'YICHA KURS LOYIHA VA KURS ISHLARINI BAJARISH KO'ZDA TUTILMAGAN

2.3. USHBU FAN BO'YICHA HISOB-CHIZMA ISHI, LJODIY VA BOSHQA MUSTAQIL ISHLAR KO'ZDA TUTILMAGAN.

3. O'ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXI GLOSSARIY

№	O'zbekcha	Ruscha	Inglizcha	Mazmunini
1	Tarix	Istoriya	History	Insoniyatning butun o'tmishi davomida jamiyat xayotida sodir bo'lgan voqea-xodisalar
2	SSSR	SSSR	USSR	Sovet sotsialistik respublikalar ittifoqi
3	Davlat apparati	Gosudarstvo	STATE	davlat organlari tizimi bo'lib, ular faoliyati orqali davlat hokimiyati va uning funktsiyalari amalga oiririladi.
4	Davlat boshqaruvi	Gosudarstvennaya administratsiya	State Administration	davlat organlarining taikillaitiruvchi, ijro etuvchi va farmoyii beruvchi faoliyati bo'lib, qonun asosida amalga oiririladi. Bu faoliyatni davlat boiqaruv organlari amalga oiririb, ijro etii

				jarayonida qonunlarning va unga asoslangan hujjatlarning bajarilishini ta'minlash uchun farmoyish berish huquqiga ega bo'ladi.
5	Davlat boshqaruvi usullari	Методы государственного управления	Methods of public administration	davlat tomonidan boshqaruv sohasidagi vazifalar qanday hal qilinishi tushuniladi. Davlat o'z oldiga qo'yilgan maqsadlarga erishish yo'lida hamda vazifa va funksiyalarni bajarish uchun turli xil usullardan foydalanadi. Ijtimoiy va majburiy keng tarqalgan ma'muriy usullardir.
6	Inson huquqlari —	Права человека	Human rights	insonning davlatga munosabati bo'yicha huquqiy maqomini, uning iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va madaniy sohalaridagi imkoniyat va sharoitlarini ifodalovchi tushuncha. Inson huquqlarini erkin va samarali amalga oshirilishi huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining asosiy belgilaridan biri hisoblanadi.
7	Sessiya	Sessiya	Term	(lot. sessio — majlis, yig'ilish) ish, mashg'uloti davriy ravishda amalga oshiriladigan vakolatli organlarning, sud yoki jamiyatlarning ish, yig'ilish o'tkazadigan davri.
8	Magistral	Magistral	Trunk	(lot. — bosh, asosiy) asosiy yo'l, qatnov yo'li,

				umuman, tarmoqlangan sistemalarning asosiy qismi.
9	Erkin iqtisodiy zona	Svobodniy ekonomichnskiy zona	Free economic zone	bu zonalarda bozor iqtisodiyotining ochiq tizimi tashkil etiladi. Xorijiy va milliy tadbirkorlar uchun qulay, imtiyozli sharoit yaratiladi.
10	Logistika	Logistika	Logistics	(yun. logistike – hisoblash, muhokama san’ati) inson faoliyatining u yoki bu sohasini moddiy-texnik ta’minlashni boshqarish tizimi.
11	Konvertatsiya	Konvertatsiya	Conversion	(lot. convertatio – o’zgartirish, aylantirish) Milliy valutaning amaldagi kurs bo’yicha boshqa xorijiy valutalarga erkin va cheklanmagan miqdorda almashtirilishi.
12	Skrining	Skrining	Screening	(ing. – saralash) maxsus usullar yordamida kasallikni erta va tez aniqlash uchun aholini ommaviy tekshirishdan o’tkazish.
13	Infratuzilma	Infrastruktura	Infrastructure	ishlab chiqarishga xizmat qiluvchi va jamiyat hayoti uchun zarur bo’lgan me’yoriy sharoitni ta’minlashga xizmat qiladigan turli-tuman yordamchi xizmat ko’rsatuvchi sohalar majmui
14	Baynalmilal	Международный	Internatsional	(arabcha – millatlar

				o'rtasidagi, millatlararo) xalqaro, umuminsoniy, umumxalqiy mazmunlarida qo'llaniladi.
15	Aeronavigatsiya	Aeronavigatsiya	Aeronavigation	(lot. — kemada suzish) uchish apparatlarini tegishli asbob va vositalar yordamida belgilangan yo'ldan olib borish haqidagi fan; havo navigatsiyasi.
16	Dotatsiya	Dotatsiya	Subsidy	(lot. — tuhfa) – ma'lum xarajatlarni qoplash uchun iqtisodiyotning bir subekt tomonidan ikkinchisiga qaytarib bermaslik sharti bilan pul mablag'i berilishi.
17	Strategiya	Strategiya	Strategy	uzoqqa boruvchi ta'sir vositalari va uslublari; maqsadni istiqbolli dinamik aniqlab olish.
18	Kontseptsiya	Kontseptsiya	Concept	biror sohani rivojlantirishga qaratilgan keng qamrovli loyiha yoki qarashlar majmui.
19	Modernizatsiya	Modernizatsiya	Modernization	(modern – zamonaviy) yangilanish, zamonaviy; davlat, jamiyat, iqtisodiyot, texnologiya va boshqa sohalarning yangilanishi, yangi uslublar, ixtirolarning qo'llanishi asosidagi o'zgarishlar.
20	Partiya	Partiya	Party	(lot. partio — bo'lak, qism) g'oyaviy jihatdan maslakdosh, manfaatlari bir bo'lgan kishilar guruhidan iborat, muayyan ijtimoiy guruh yoki qatlamlarning

				manfaatlarini himoya qiluvchi siyosiy tashkilot.
21	Referendum	Referendum	Referendum	(lot. – ma’lum qilinishi zarur bo’lgan narsa) davlat ahamiyatiga ega bo’lgan muhim masalalar bo’yicha o’tkaziladigan va ba’zan qonun qabul qilish uchun asos bo’lib xizmat qiladigan umumxalq so’rovi, ovoz berish yo’li bilan xalq fikrini aniqlash
22	Mentalitet	Mentalitet	Mentalitet	(nem. – aql, idrok) jamiyat, millat, jamoa yoki alohida shaxsning tarixiy tarkib topgan tafakkur darajasi. Jamiyat, millat yoki shaxsning mentaliteti ularning o’ziga xos an’analari, rasm-rusumlari, urfodatlari, diniy e’tiqod va irimlarini qamrab oladi.
23	Konfessiya	Konfessiya	Concession	(lot. – tan olish, e’tirof etish) diniy ishonch, e’tiqod; shu bilan birga mazhab mazmuniga ega tushuncha.
24	Tolerantlik	Tolerantnostʻ	Having talent	(lot. – sabr-toqat, chidam, bardosh) o’zgalarning fikr-g’oyalari, e’tiqodi, his-tuyg’ulari, turmush tarzi va xulq-atvoriga nisbatan sabr-toqatli bo’lish, beparvo qarash; bag’rikenglik.
25	Bakalavr	Bakalavr	Bakalavr	(lot. Baccalaureus) Oliy ta’lim dasturining birinchi bosqichini

				tugallagan talabalarning ilmiy darajasi
26	Magistr	Magistr	Magistr	(lot. – boshliq, ustoz) ayrim mamlakatlarda bakalavr va fan doktori o‘rtasidagi ilmiy daraja. Tayanch oliy ta’lim kursidan so‘ng qo‘shimcha dastur bajargan, maxsus imtihonlarni topshirgan va muayyan ilmiy ishni himoya qilgan shaxslarga beriladi.
27	Innovatsiya	Innovatsiya	Innovatsiya	(ingl.— kiritilgan yangilik, ixtiro) ilg‘or texnologiya, boshqarish va boshqa sohalaridagi yangiliklar va ularning turli sohalarida qo‘llanishi.
28	Immunologiya	Immunologiya	Immunology	(yun. — tushuncha, ta’limot) organizmning kimyoviy xususiyatlari, uning immuniteti haqidagi fan.
29	Intergratsiya	Intergratsiya	Integration	(lot. — tiklash, to‘ldirish) ayrim qismlarni, elementlarni qo‘shib birlashtirishni ifodalovchi tushuncha. Fanlarning yaqinlashishi va o‘zaro bog‘lanish jarayoni.
30	Simpozium	Simpozium	Symposium	(musiq, she’r o‘qish bilan o‘tadigan yig‘in) biror ilmiy masala bo‘yicha o‘tkaziladigan xalqaro ilmiy kengash; ilmiy anjuman.
31	Festival	Festival	Festival	(ital. – bayramona, shod, quvnoq) san’atning musiq, kino, teatr va boshqa sohalarida erishilgan eng yaxshi

				yutuqlar bo'yicha o'tkaziladigan tanlov, ko'rikdan iborat ommaviy bayram, tantana, sayil.
32	Galereya	Galereya	Gallery	(fran. – peshayvon) binoning ikki qismini birlashtiruvchi usti yopiq uzun yo'lak; tomosha zalida eng yuqorigi yarus.
33	Delimitatsiya	Delimitatsiya	Delimitation	(lot. – chegaralamoq, ajratmoq) davlat chegaralarini tuzilgan shartnomaga muvofi q tavsiflash va xaritalashtirish asosida belgilash; belgilangan chegaralarni qayta ko'rib chiqish.
34	Sammit	Sammit	The Summit	(ingl. – tepa, yuqori, cho'qqi; yuksak daraja) ikki yoki bir necha davlat boshliqlarining muhim xalqaro masalalar bo'yicha uchrashuvi; oliy darajadagi kengash.
35	Ikki tomonlama aloqalar	Dvustoronnie otnosheniya	Bilateral relations	xalqaro munosabatlarda ikkita mustaqil subektning – ikkita davlat yoki ikki xalqaro tashkilotning o'zaro aloqalari.
36	Industrial rivoljanish	Промышленное соперничество	Industrial rivalry	og'ir va engil sanoat, qolaversa, jamiyat iqtisodiy yuksalishiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadigan muhim tarmoqlarining rivojlanishi.

4. ILOVALAR

4.1 O'ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXI FANINING NAMUNAVIY DASTURI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI
O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI

Ro'yxatga o'ldi: № 1
2023 yil 15 avgust

O'ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXI
fani

O'QUV DASTURI

Toshkent – 2023

1

Сканировано с CamScanner

4.2. “O‘ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXI” FAN DASTURI

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI ANDIJON MASHINASOZLIK INSTITUTI

Ro‘yxatga olindi:

«TASDIQLAYMAN»

Institut rektori

U.M. Turdialiyev

№ _____

2023-yil «__» _____

2023-yil “__” _____

O‘ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXI FANINING O‘QUV DASTURI

Bilim sohasi:

- 200000 – San’at va gumanitar fanlar
- 300000 – Ijtimoiy fanlar, jurnalistika va axborot
- 400000 – Biznes boshqaruv va xuquq
- 600000 – Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari
- 700000 – Muhandislik, ishlov berish va qurilish sohalari
- 10000000 – Xizmatlar

Ta’lim sohasi:

- 210000 – San’at
- 310000 – Ijtimoiy va xulq atvorga mansub fanlar
- 410000 – Biznes va boshqaruv
- 610000 – Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari
- 710000 – Muhandislik ishi
- 720000 – Ishlab chiqarish va ishlov berish sohalari
- 730000 – Arxitektura va qurilish
- 1020000 – Gigiena va ishlab chiqarishda mehnat muhofazasi
- 1040000 – Transport xizmatlari

Ta’lim yo‘nalishlari:

- 60210440 – Dizayn: saonat dizayni
- 60610200 – Axborot tizimlari va texnologiyalar (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha)
- 60710600 – Elektr energetikasi (tarmoqlar va yo‘nalishlar bo‘yicha)
- 60710700 – Elektr texnikasi, elektr mexanikasi va elektr texnologiyalar (tarmoqlar bo‘yicha)
- 60710900 – Energiya tejamkorlik va energoaudit
- 60711000 – Muqobil energiya manbalari (turlari bo‘yicha)
- 60711100 – Energiya mashinasozligi (tarmoqlar bo‘yicha)
- 60411200 – Menejment (tarmoqlar va soxalar bo‘yicha)
- 60711300 – Metrologiya, standartlashtirishva mahsulot sifati menejmenti (tarmoqlar bo‘yicha)
- 60711400 – Texnologik jarayonlar va ishlab chiqarishni avtomatlashtirish va boshqarish (tarmoqlar bo‘yicha)
- 60711500 – Mexatronika va robototexnika
- 60711600 – Intellektual muhandislik tizimlari (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha)
- 60711800 – Biotibbiyot muhandisligi
- 60712300 – Metallar texnologiyalari (jarayon turlari bo‘yicha)
- 60712400 – Avtomobilsozlik va traktorsozlik
- 60712500 – Transport vositalari muhandisligi (avtomobil transporti)
- 61020200 – Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi (tarmoqlar bo‘yicha)
- 60720600 – Materialshunoslik va yangi materiallar texnologiyasi (tarmoqlar bo‘yicha)
- 60720700 – Texnologik mashinalar va jihozlar (tarmoqlar bo‘yicha)
- 60720800 – Mashinasozlik texnologiyasi, mashinasozlik ishlab chiqarishini jihozlash va avtomatlashtirish (ishlab chiqarish turlari bo‘yicha).
- 60721100 – Neft va neft-gazni qayta ishlash texnologiyasi
- 60721200 – Engil sanoat buyumlari konstruksiyasini ishlash va texnologiyasi (ishlab chiqarish turlari bo‘yicha)
- 60730800 – Yo‘l muhandisligi (sohalar va faoliyat turlari bo‘yicha)
- 61040100 – Transport logistikasi (avtomobil transporti)
- 61040300 – Yo‘l harakatini tashkil etish

Andijon – 2023

Fan/modul kodi O'EYAT1102 O'EYT1104 O'EYT1107 O'EYT1204		O'quv yili 2023-2024	Semestr 1-2	Kreditlar 4
Fan/modul turi Majburiy		Ta'lim tili O'zbek / rus		Haftadagi dars soatlari 4
1	Fanning nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Jami yuklama (soat)
	O'zbekistonning eng yangi tarixi	60	60	120
2	<p>I. Fanning mazmuni</p> <p>Fanni o'qitishning maqsadi – O'zbekiston jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan hududlardan biri, o'zbek xalqi boy tarixi o'tmishi va bebaho ma'naviy merosga egaligi, mustaqillik yillarida O'zbekiston Respublikasida yuz bergan muhim o'zgarishlar, tub islohotlarning mazmun-mohiyatini ko'rsatib berish va jamiyat hayotida, ijtimoiy turmush tarzidatalabaning o'zni, o'zligini anglatish, shaxs, fuqaro maqomini tushunib yetishidan iborat.</p> <p>Fanni o'qitishning vazifalari – boy tarixiy o'tmish, xususan, o'zbek davlatchiligiga tarixiy ekskurs uyushtirish, qarama-qarshiliklarga boy ziddiyatli XX asr tarixi mazmun-mohiyatini ochib berish, mustaqillikka erishish arafasida O'zbekistonda yuzaga kelgan murakkab ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy vaziyat hamda mustaqillik yillarida davlat boshqaruvi, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy hamda boshqa sohalarida amalga oshirilgan islohotlarning mazmun-mohiyatini talabalarga to'liq tushuntirib berish, ularni Vatanga sadoqat va muhabbat ruhida tarbiyalash hamda milliy g'urur va iftihorni shakllantirishdan iborat.</p> <p style="text-align: center;">II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)</p> <p style="text-align: center;">II.1. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:</p> <p>1-mavzu. Kirish. "O'zbekistonning eng yangi tarixi" o'quv fanining predmeti, maqsadi va vazifalari, nazariy-metodologik tamoyillari.</p> <p>"O'zbekistonning eng yangi tarixi" – O'zbekiston tarixining uzviy va ajralmas qismidir. "Eng yangi tarix" tushunchasi va uning izohi.</p> <p>"O'zbekistonning eng yangi tarixi" o'quv fanining predmeti, maqsad va vazifalari. Fanni o'rganishning nazariy-uslubiy asoslari. Yuksak intellektual salohiyatli, ma'naviy barkamol avlodni tarbiyalash, komil insonni voyaga yetkazishda mamlakat eng yangi tarixining tutgan o'zni. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyevning ma'naviy yetuk shaxsni tarbiyalashda tarixiy xotiraning o'zni va sabablari to'g'risidagi fikrlari. XXI globallashtirish asrida ta'lim sohasida mazkur fanni o'qitishdagi nazariy-kontseptual yondashuv va ilg'or innovatsiyalar.</p> <p>2-mavzu. O'zbek davlatchiligining shakllanishi va taraqqiyot bosqichlari.</p> <p>Markaziy Osiyo – jahon sivilizatsiyasining ajralmas qismi. Davlatchilik tushunchasi. Markaziy Osiyo hududidagi ilk davlat uyushmalari. O'zbek davlatchiligi va uning tarixiy bosqichlari. Qadimgi Xorazm, qadimgi Baxtriya. Eramizning IX asriga qadar davlatchilik rivoji. IX-XII asrlarda hukmronlik qilgan davlatlar. Amir Temur – buyuk davlat arbobi va sarkarda. O'rta Osiyoning xonliklarga bo'linib ketishi, uning sabab va oqibatlari. XVI-XIX asrlar birinchi yarmida O'rta Osiyodagi ijtimoiy-siyosiy ahvol. Turkiston o'lkasida Rossiya imperiyasi mustamlaka tuzumi. Milliy ozodlik harakatlari. Mustamlaka boshqaruv tartiboti va uning mohiyati. Sud-huquq sohasidagi o'zgarishlar. Sovet hukmronligi davrida O'zbekistonning markazga ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy qaramligi va uning oqibatlari.</p>			

Sovetlarning qatag'on-zo'ravonlik siyosati va uning mohiyati. Mamlakatimiz erki va ozodligi uchun kurashganlar: Shiroq, Spitamen, Jaloliddin Manguberdi. Jadid ma'rifatparvarlari.

3-mavzu. Mustaqillikka erishish arafasida O'zbekistondagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar.

XX asr 80-yillari o'rtalarida respublika ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy hayotidagi inqirozli holat. Markazning O'zbekistonda amalga oshirgan qatag'on siyosati. Aholi turmush tarzining og'irlashuvi. Orol fojiasi. Farg'ona voqealari. 1989 yil o'rtalarida respublika ijtimoiy-siyosiy hayotidagi o'zgarishlar. Milliy manfaatlar ustuvorligining o'sib borishi. I.Karimov – O'zbekistonning Birinchi Prezidenti. Mustaqillik deklaratsiyasi va uning tarixiy ahamiyati. 1991 yil avgust voqealari. GKCHP. Sovet davlatining tanazzulga yuz tutishi.

4-mavzu. Mustaqil O'zbekiston Respublikasining tashkil topishi va uning tarixiy ahamiyati. O'zbekistonning o'ziga xos istiqlol va taraqqiyot yo'li.

Mustaqillik arafasida respublikadagi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy ahvol. O'zlikni anglashga intilishning kuchayishi. Siyosiy tizimdagi o'zgarishlar. Mustaqillikning e'lon qilinishi. O'zbekiston Respublikasining tashkil etilishi. Mustaqillikning ilk davrida davlat suverenitetini mustahkamlash yo'lidagi sa'y-harakatlar. Mustaqil O'zbekiston davlatining yuzaga kelishi va mustahkamlanishida I.Karimovning tarixiy xizmatlari.

Mustaqil taraqqiyotning dastlabki bosqichidagi muammolar. O'zbekistonning o'ziga xos taraqqiyot yo'lini tanlashi. Taraqqiyotning "O'zbek modeli" va uning o'ziga xos xususiyatlari. O'zbekistonning ijtimoiy-siyosiy rivojlanish strategiyasi: yangilanish va taraqqiyot yo'li. O'zbekistonning iqtisodiy mustaqilligini ta'minlashga qaratilgan strategiya asoslari. Mustaqillik – me'yoriy-huquqiy asoslarining yaratilishi. Yangi Konstitutsiyaning qabul qilinishi va uning tarixiy ahamiyati. Davlat ramzlari.

5-mavzu. O'zbekistonda demokratik, fuqarolik jamiyati asoslarining shakllanishi, amalga oshirilgan siyosiy islohotlar.

Milliy davlat boshqaruvi tizimi. Mustaqil O'zbekistonda hokimiyatlar bo'linishi printsipi. O'zbekistonda ko'ppartiyaviylik tizimining shakllanishi va uning ahamiyati. Siyosiy partiyalar faoliyatidagi xususiyatlar. O'zbekistonda parlament tizimi va undagi islohotlar. Huquq-tartibot organlari va sud tizimidagi o'zgarishlar. O'zbekistonda nodavlat notijorat tashkilotlar va ularning siyosiy, ijtimoiy hamda iqtisodiy jarayonlardagi ishtiroki. Ijtimoiy-sherikchilik. O'z-o'zini boshqaruv organlarining faoliyati va ularning jamiyatni demokratlashtirishdagi o'rni. O'zbekistonda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish kontseptsiyasi. Inson haq-huquqlarini ta'minlash va himoya qilish. Oila instituti va uning davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi. O'z-o'zini boshqaruv organi – mahalla boshqaruv tizimining takomillashuvi. O'zbekiston Respublikasi Yangi Konstitutsiyasini umumxalq tomonidan qabul qilinishi (2023 y. 30 aprel).

6-mavzu. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarigishlar.

O'zbekiston Respublikasida bozor munosabatlarining shakllanishi, uningyo'nalishlari, bosqichlari va xususiyatlari. Bozor munosabatlariga o'tishning huquqiy asoslarining yaratilishi. Iqtisodiy islohotlarning besh tamoyilini amalga oshirilish mexanizmi. Pul islohotining o'tkazilishi. Bozor infratuzilmasining shakllanishi, qishloq xo'jaligidagi islohotlar, uning vazifalari va yo'nalishlari. Sanoat, avtomobilsozlik sohasining rivojlanishi. Makroiqtisodiyotni barqarorlashtirishga erishish. Mamlakat iqtisodiyotining modernizatsiya va diversifikatsiya qilinishi, bank-moliya tizimini mustahkamlash borasidagi choratadbirlar. Makroiqtisodiy barqarorlik tomon yo'l olinishi.

Kuchli ijtimoiy siyosat kontseptsiyasining shakllanishi, bosqichlari va rivojlantirilishi. Manzilli ijtimoiy himoya tizimining yaratilishi. Ijtimoiy sohani rivojlantirishga yo'naltirilgan aholi bandligi va real daromadlarini izchil oshirib borish, sog'liqni saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, aholini uy-

joylar bilan ta'minlash, yo'l-transport muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmalarni rivojlantirish, ta'lim, madaniyat, ilm-fan, adabiyot, san'at va sport sohalarini rivojlantirish, yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish. Nodavlat notijorat tashkilotlarining ijtimoiy himoya va manzilli ijtimoiy yordamni amalga oshirishdagi ishtiroki. Gender tengligi. Xotin-qizlarga bo'lgan munosabat

O'zbekiston Respublikasi "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonunning mazmun-mohiyati, aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish.

Ta'lim tizimidagi o'zgarishlarning mazmun-mohiyati. Mustaqillik yillaridailm-fanning rivojlanishi. Yangi jamiyat qurishda ta'lim va tarbiyaning o'rni va roli. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi"ning qabul qilinishi. Ta'limning milliy modelini shakllanishi, rivojlanishi va sohadagi muammolar. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi yangi tahrirdagi qonuni. Ta'lim sohasida xalqaro hamkorlikning yo'lga qo'yilishi: yutuqlar va kamchiliklar. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.

7-mavzu. Mustaqillik yillarida O'zbekistondagi ma'naviy va madaniy taraqqiyot.

Madaniy uyg'onish (renessans). Mamlakat hududida sodir bo'lgan renessanslar (IX-XII, XIV-XV asr) mohiyati. Xorazm Ma'mun akademiyasi. Yangi O'zbekiston uchinchi renessans tomon tutilgan yo'l. Milliy istiqlol g'oyasi va mafkuraviy masalalar. Milliy urf-odatlar, qadriyatlar va an'analarning qayta tiklanishi. Mustaqillik yillarida buyuk ajdodlar va tarixiy shaxslarga bo'lgan e'tibor. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimovning ajdodlar merosi va milliy qadriyatlarni tiklash borasidagi xizmati. Toshkent shahrining "Islom madaniyati poytaxti" deb e'lon qilinishi va uning ahamiyati. Madaniyat va san'at sohasining rivojlanishi. Milliy sport turlarining rivojlantirilishi. Beshta tashabbus va uning yuksak ma'naviy madaniyatni ta'minlashdagi o'rni. O'zbekistonda millatlararo va dinlararo munosabatlardagi barqarorlikni ta'minlash borasidagi davlat siyosati. Millatlararo munosabatlar sohasida O'zbekiston Respublikasi davlat siyosati kontsepsiyasi. Amaliy san'at, rassomchilik, teatr va kino san'ati. Turizm sohasining rivojlanishi.

8-mavzu. Mustaqillik yillarida Qoraqalpog'iston Respublikasi.

Mustaqillik yillarida Qoraqalpog'iston Respublikasi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy hayotida amalga oshirilgan islohotlar. Qoraqalpog'istonda qishloq xo'jaligi sohasidagi o'zgarishlar. Ma'naviy-madaniy sohadagi yangilanishlar. Qoraqalpog'iston Respublikasi oliy ta'lim tizimi va undagi islohotlar. Qoraqalpog'iston Respublikasida ekologik ahvol. Orol fojiasi. Ekologik holatni yaxshilash borasidagi davlat siyosati. O'zbek va qoraqalpoqlar xalqi do'st va birodar xalqlar. Qoraqalpog'istonda amalga oshiralayotgan keng qamrovli islohotlar va uning mohiyati.

9-mavzu. O'zbekiston va jahon hamjamiyati.

O'zbekistonning tinchliksevar tashqi siyosati va uning jahon hamjamiyati tomonidan tan olinishi. O'zbekistonning xalqaro tashkilotlar va xorijiy mamlakatlar bilan iqtisodiy-siyosiy aloqalarining yo'lga qo'yilishi. O'zbekiston Respublikasining BMTga a'zo bo'lishi va jahon hamjamiyatidagi o'ziga xos o'rni. O'zbekistonning MDHdagi o'rni va mavqeining oshib borishi. O'zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlari bilan o'zaro hamkorlik aloqalari. O'zbekistonning Yevropa Ittifoqi mamlakatlari bilan istiqbolli hamkorliklari. Tashqi siyosiy faoliyat kontsepsiyasi.

O'zbekistonning geosiyosiy va geoiqtisodiy o'rni. O'zbekistonning mintaqada tinchlik va barqarorlikni ta'minlash borasida olib borgan siyosati. Markaziy Osiyoda xavfsizlik masalalari, terrorizm, giyohvandlik va odam savdosiga qarshi kurashda O'zbekiston Respublikasining faolligi. O'zbekistonning SHHT bilan aloqalari. O'zbekistonning Markaziy Osiyo, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi davlatlari bilan yangi strategik sherikchilik shartnomalarining imzolanishi. O'zbekiston Respublikasining faol tashqi siyosatining yangi bosqichi. O'zbekistonning mintaqada tinchlik va barqarorlikni ta'minlash borasida olib borgan siyosati. 2021 yil Shanxay hamkorlik tashkilotining

Samarqandda o'tkazilgan sammiti natijalari.

O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o'rni va nufuzining ortib borishi. "O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o'rnini yaxshilash hamda davlat organlari va tashkilotlarida ular bilan tizimli ishlashning yangi mexanizmini joriy etish" borasidagi davlat siyosati, huquqiy-normativ hujjatlarning qabul qilinishi, mazkur yo'nalishdagi ishlarning samaradorligiga to'siq bo'layotgan muammolarni bartaraf etish yuzasidan olib borilayotgan chora-tadbirlar.

10-mavzu. Yangi O'zbekistond amalga oshirilayotgan islohotlar.

2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasining hayotga tatbiq etilishi va natijalari.

Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasining mazmun mohiyati va ustuvor yo'nalishlari. "Taraqqiyot strategiyasi" doirasida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar.

Ta'lim tizimi va sog'liqni saqlash sohasidagi o'zgarishlar. Sud tizimi va huquqni muxofaza qiluvchi organlar faoliyatini yanada takomillashtirish bo'yicha olib borilayotgan islohotlar

III. Seminar (amaliy) mashg'ulotlar bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Seminar mashg'ulotlar bo'yicha quyidagi mavzular tavsiya etiladi

1. "O'zbekistonning eng yangi tarixi" o'quv fanining predmeti, maqsadi va vazifalari, nazariy-metodologik tamoyillari
2. Qadimgi va ilk o'rta asrlar davlatchiligi: asosiy bosqichlari va o'ziga xos xususiyatlari.
3. Rossiya imperiyasi va sovet hukmronligi davrida o'lkadagi ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy jarayonlar.
4. Mustaqillikka erishish arafasida O'zbekistondagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar.
5. Mustaqil O'zbekiston Respublikasining tashkil topishi va uning tarixiy ahamiyati
6. O'zbekistonning o'ziga xos istiqlol va taraqqiyot yo'li.
7. O'zbekistonda demokratik, fuqarolik jamiyati asoslarining shakllanishi, amalga oshirilgan siyosiy islohotlar
8. Iqtisodiy islohotlar, xususiyl mulkchilikning shakllanishi. O'zbekistonda bozor munosabatlarining rivojlanishi
9. O'zbekiston Respublikasidagi ijtimoiy o'zgarishlar.
10. Mustaqillik yillarida O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasida amalga oshirilgan islohotlar
11. Mustaqillik yillarida O'zbekistondagi ma'naviy va madaniy taraqqiyot.
12. Mustaqillik yillarida Qoraqalpog'iston Respublikasi.
13. O'zbekiston va jahon hamjamiyati.
14. O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o'rni va nufuzini ortib borishi.
15. Harakatlar strategiyasidan – taraqqiyot strategiyasi sari.

IV. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar.

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan topshiriqlar.

1. O'zbek davlatchiligining tarixiy bosqichlari (O'zbekiston hududidagi davlatlar tarixi misolida)
2. Amir-Temur buyuk davlat arbobi.
3. Mustaqillikka erishish arafasida O'zbekistondagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar
4. O'zbekistonda ijtimoiy sohada amalga oshirilayotgan o'zgarishlar mazmun va mohiyati.
5. Mustaqillik yillarida davlat boshqaruvi tizimida amalga oshirilgan islohotlar.
6. Yuksak ma'naviyatli yoshlarni tarbiyalashda O'rta Osiyo allomalari ilmiy merosining o'rni (allomalarning ilmiy faoliyati misolida).
7. O'zbekiston Respublikasida ommaviy axborot vositalarining faoliyati (o'zgarish va

	<p>muammolar)</p> <p>8. Mustaqillik yillarida Qishloq xo'jaligi va sanoat sohasidagi o'zgarishlar.</p> <p>9. O'zbekistonda inson huquqlari va erkinliklari kafolatining yaratilishi.</p> <p>10. Milliy xavfsizlikni ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan ishlar</p> <p>11. O'zbekistonni halqaro reytinglardagi ko'rsatgichlarini ko'tarishning tarixiy va siyosiy ahamiyati.</p> <p>12. Siyosiy-huquqiy sohadagi (10 ta) ustuvor halqaro reytinglar va ularga O'zbekistonning integratsiyalashuvi.</p> <p>13. Iqtisodiy va ijtimoiy sohadagi ustuvor halqaro reytinglar va ularga O'zbekistonning integratsiyalashuvi.</p> <p>14. O'zbekistonning xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik aloqalari</p> <p>15. O'zbekistonning Markaziy Osiyoda tinchlik va barqarorlikni ta'minlashdagi o'rni.</p> <p>Mustaqil ta'lim soatlari hajmlaridan kelib chiqqan holda fan sillibusida mazkur mavzular ichidan mustaqil ta'lim mavzulari shakllantiriladi. Mustaqil o'zlashtiriladigan mavzular bo'yicha talabalar tomonidan referatlar tayyorlash va ularni taqdimot qilish tavsiya etiladi.</p>
3	<p>V. Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetensiyalari).</p> <p>Fanni o'zlashtirish natijasida talaba:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mustaqillik yillarida mamlakatimiz bosib o'tgan tarixiy yo'lning mazmun-mohiyatini, O'zbekistonning eng yangi tarixida amalga oshirilgan o'zgarishlarning ahamiyatini; • zamonaviy jarayonlarda O'zbekistonning jahon hamjamiyati bilan integratsiyasi, xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash, O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o'rni va nufuzini ortib borishi kabi jarayonlarni tarixiylik va xolislik nuqtai nazaridan <i>bilishi</i> kerak; • O'zbekistonning eng yangi tarixi muammolarini o'rganish, dunyoqarashni mustahkamlashda milliy mustaqillik g'oyasini qo'llay bilish, atrofida sodir bo'layotgan jarayonlarga o'z munosabatini bildirga olish, jamiyat va inson dunyoqarashi rivojida tarix fanining o'rni anglash va bugungi kunda sodir bo'layotgan voqealarning tarixdagi muhim voqealar bilan bog'liqligini bilish <i>ko'nikmalariga ega bo'lishi</i> kerak. • O'zbekistonning eng yangi tarixini chuqur bilish, ma'naviy-milliy va umuminsoniy masalalar bo'yicha o'z qarashlarini ilmiy asoslashni va ifodalashni bilish, milliy mustaqillik g'oyalariga amal qiladigan faol hayotiy dunyoqarash kabi <i>malakalarga ega bo'lishi</i> kerak.
4	<p>VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ma'ruzalar; • seminarlar (mantiqiy fiklash, tezkor savol-javoblar); • esse, tezis va maqolalar yozish; • vaziyatli topshiriqlarni (keys-stadi) yechish; • muhokamalarda ishtirok etish; • kichik guruhlarda ishlash; • guruhli ishlash; • mustaqil ishlarni bajarish; • taqdimot tayyorlash; • turli darajadagi testlarni yechish;
5	<p>VII. Kreditlarni olish uchun talablar:</p> <p>Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha yozma ishni topshirish.</p>

6	<p style="text-align: center;">Asosiy adabiyotlar</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013. 2. Новейшая история Узбекистана. Руководитель проекта и редактор. М.А.Рахимов. - Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2018. 3. Rasulova N. O'zbekistonning eng yangi tarixi. 1-qism. - Toshkent, 2021.- 86 bet 4. O'zbekistonning eng yangi tarixi. R.H.Murtazayeva, A.A.Ermetov, .A.Odilov. - Toshkent, 2023. 5. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013. <p style="text-align: center;">Qo'shimcha adabiyotlar</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. - Toshkent: O'zbekiston.. 2017. 2. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017. 3. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson ma'nfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yiligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi. - Toshkent: O'zbekiston. 2017. 4. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017. 5. Mirziyoyev SH.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. - 416 bet. <p style="text-align: center;">Axborot manbaalari</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. www.ziynet.uz - O'zbekiston Respublikasi Ta'lim portali. 2. www.edu.uz - O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi portali. 3. www.google.uz – ijtimoiy tarmoq. 4. www.gov.uz - O'zbekiston Respublikasi hukumat portali.
7	<p>Fan dasturi Oliy ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari bo'yicha institut O'quv-uslubiy kengashining 2023-yil _____ - avgustdagi ___ - sonli bayonnomasi bilan ma'qullangan</p>
8	<p>Fan (modul) uchun mas'ullar:</p> <p>U.Abdullayev – AndMI “Gumanitar fanlar” kafedrası professori, tarix fanlari doktori .</p> <p>R.Ataxanov – AndMI “Gumanitar fanlar” kafedrası dotsenti tarix fanlari falsafa doktori (PhD)</p> <p>N.Qurbonova-AndMI “Gumanitar fanlar” kafedrası dotsenti, tarix fanlari nomzodi.</p> <p>B.Shamshiddinov - AndMI “Gumanitar fanlar” kafedrası assistenti.</p>
9	<p>Taqrizchilar:</p> <p>R.Yusupov – Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti dotsenti, tarix fanlari nomzodi.</p> <p>M.Karimova – AndMI “Gumanitar fanlar” kafedrası dotsenti, falsafa fanlari nomzodi.</p>

4.3. “O‘ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXI” FANI SILABUSI

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

ANDIJON MASHINASOZLIK INSTITUTI

«TASDIQLAYMAN»

O‘quv ishlari bo‘yicha prorektor

_____ S.R.Aliyev

2023-yil «_____» _____

**O‘ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXI
FANI BO‘YICHA SILLIABUSI
KUNDUZGI BO‘LIM UCHUN**

Bilim sohasi:	700000 – Muhandislik, ishlov berish va qurilish sohalari
Ta’lim sohasi:	710000 – Muhandislik ishi
Ta’lim yo‘nalishi:	60710900 – Energiya tejamkorlik va energoaudit

MODUL / FAN SILLIABUSI
«Elektrotexnika» fakulteti
60710900 – Energiya tejamkorlik va energoaudit

Fan nomi:	O'zbekistonning eng yangi tarixi
Fan turi:	Majburiy
Fan kodi:	O'EYT11104
Yil:	4
Semestr:	1
Ta'lim shakli:	kunduzgi
Mashg'ulotlar shakli va semestrga ajratilgan soatlar:	120
Ma'ruza	30
Amaliy mashg'ulotlar	-
Laboratoriya mashg'ulotlar	-
Seminar	30
Mustaqil ta'lim	60
Kredit miqdori:	4
Baholash shakli:	Test
Fan tili:	O'zbek

Fan maqsadi (FM)	
FM1	O'zbekiston jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan hududlardan biri, o'zbek xalqi boy tarixi o'tmishi va bebaho ma'naviy merosga egaligi, mustaqillik yillarida O'zbekiston Respublikasida yuz bergan muhim o'zgarishlar, tub islohotlarning mazmun-mohiyatini ko'rsatib berish va jamiyat hayotida, ijtimoiy turmush tarzidatalabaning o'rni, o'zligini anglatish, shaxs, fuqaro maqomini tushunib yetishidan iborat.
Fanni o'zlashtirish uchun zarur boshlang'ich bilimlar	
1	Vatan haqida tushunchalar, o'zbek davlatchiligi asoslari
2	Mustaqilligimizni me'yoriy-huquqiy hujjatlari
3	O'zbekiston Respublikasi mustaqillik asoslari to'g'risidagi qonuni
4	O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyasi
Ta'lim natijalari (TN)	
	Bilimlar jihatidan:
TN1	Mustaqillik yillarida mamlakatimiz bosib o'tgan tarixiy yo'lning mazmun-mohiyatini, O'zbekistonning eng yangi tarixida amalga oshirilgan o'zgarishlarning ahamiyatini; -zamonaviy jarayonlarda O'zbekistonning jahon hamjamiyati bilan integratsiyasi, xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash, O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indeksdagi o'rni va nufuzini ortib borishi kabi jarayonlarni tarixiylik va xolislik nuqtai nazaridan tasavvurga ega bo'lishi (bilim);
TN2	-O'zbekistonning eng yangi tarixi muammolarini o'rganish, dunyoqarashni mustahkamlashda milliy mustaqillik g'oyasini qo'llay bilish, atrofida sodir bo'layotgan jarayonlarga o'z munosabatini bildirib olish, jamiyat va inson dunyoqarashi rivojida tarix fanining o'rnini anglash va bugungi kunda sodir bo'layotgan voqealarning tarixdagi muhim voqealar bilan bog'liqligini bilish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak. (ko'nikma);

TN3	- O‘zbekistonning eng yangi tarixini chuqur bilish, ma’naviy-milliy va umuminsoniy masalalar bo‘yicha o‘z qarashlarini ilmiy asoslashni va ifodalashni bilish, milliy mustaqillik g‘oyalariga amal qiladigan faol hayotiy dunyoqarash kabi <i>malakalarga ega bo‘lishi</i> kerak. (malaka).
------------	---

Fan mazmuni		Ajratilgan soat
Mashg‘ulotlar shakli: Ma’ruza (M)		
1-SEMESTR		
M1	Kirish.“O‘zbekistonning eng yangi tarixi” o‘quv fanining predmeti, maqsadi va vazifalari, nazariy-metodologik tamoyillari.	2
M2	O‘zbek davlatchiligining shakllanishi va taraqqiyot bosqichlari.	2
M3	Mustaqillikka erishish arafasida O‘zbekistondagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar.	2
M4	Mustaqillikka erishish arafasida O‘zbekistondagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar	2
M5	Mustaqil O‘zbekiston Respublikasining tashkil topishi va uning tarixiy ahamiyati. O‘zbekistonning o‘ziga xos istiqloq va taraqqiyot yo‘li.	2
M6	Mustaqil O‘zbekiston Respublikasining tashkil topishi va uning tarixiy ahamiyati. O‘zbekistonning o‘ziga xos istiqloq va taraqqiyot yo‘li.	2
M7	O‘zbekistonda demokratik, fuqarolik jamiyati asoslarining shakllanishi, amalga oshirilgan siyosiy islohotlar.	2
M8	O‘zbekistonda demokratik, fuqarolik jamiyati asoslarining shakllanishi, amalga oshirilgan siyosiy islohotlar.	2
M9	Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarigishlar.	2
M10	Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarigishlar	2
M11	Mustaqillik yillarida O‘zbekistondagi ma’naviy va madaniy taraqqiyot.	2
M12	Mustaqillik yillarida Qoraqalpog‘iston Respublikasi.	2
M13	O‘zbekiston va jahon hamjamiyati.	2
M14	O‘zbekiston va jahon hamjamiyati	2
M15	Yangi O‘zbekistond amalga oshirilayotgan islohotlar.	2
Jami:		30
Mashg‘ulotlar shakli. Seminar mashg‘ulot (S)		
1-SEMESTR		
S1	“O‘zbekistonning eng yangi tarixi” o‘quv fanining predmeti, maqsadi va vazifalari, nazariy-metodologik tamoyillari	2
S2	Qadimgi va ilk o‘rta asrlar davlatchiligi: asosiy bosqichlari va o‘ziga xos xususiyatlari.	2
S3	Rossiya imperiyasi va sovet hukmronligi davrida o‘lkadagi ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va ma’naviy jarayonlar.	2
S4	Mustaqillikka erishish arafasida O‘zbekistondagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar.	2
S5	Mustaqil O‘zbekiston Respublikasining tashkil topishi va uning tarixiy ahamiyati	2
S6	O‘zbekistonning o‘ziga xos istiqloq va taraqqiyot yo‘li.	2

S7	O'zbekistonda demokratik, fuqarolik jamiyati asoslarining shakllanishi, amalga oshirilgan siyosiy islohotlar	2
S8	Iqtisodiy islohotlar, xususiy mulkchilikning shakllanishi. O'zbekistonda bozor munosabatlarining rivojlanishi	2
S9	O'zbekiston Respublikasidagi ijtimoiy o'zgarishlar.	2
S10	Mustaqillik yillarida O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasida amalga oshirilgan islohotlar	2
S11	Mustaqillik yillarida O'zbekistondagi ma'naviy va madaniy taraqqiyot.	2
S12	Mustaqillik yillarida Qoraqalpog'iston Respublikasi.	2
S13	O'zbekiston va jahon hamjamiyati.	2
S14	O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o'rni va nufuzini ortib borishi	2
S15	Harakatlar strategiyasidan – taraqqiyot strategiyasi sari.	2
Jami:		30
Fan bo'yicha umumiy:		60

Mustaqil ta'lim (MT)

Mazmuni:		Ajratilgan soat
1	O'zbek davlatchiligining tarixiy bosqichlari (O'zbekiston hududidagi davlatlar tarixi misolida)	4
2	Amir-Temur buyuk davlat arbobi.	4
3	Mustaqillikka erishish arafasida O'zbekistondagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar	4
4	O'zbekistonda ijtimoiy sohada amalga oshirilayotgan o'zgarishlar mazmun va mohiyati.	4
5	Mustaqillik yillarida davlat boshqaruvi tizimida amalga oshirilgan islohotlar.	4
6	Yuksak ma'naviyatli yoshlarni tarbiyalashda O'rta Osiyo allomalari ilmiy merosining o'rni (allomalarning ilmiy faoliyati misolida).	4
7	O'zbekiston Respublikasida ommaviy axborot vositalarining faoliyati (o'zgarish va muammolar)	4
8	Mustaqillik yillarida Qishloq xo'jaligi va sanoat sohasidagi o'zgarishlar.	4
9	O'zbekistonda inson huquqlari va erkinliklari kafolatining yaratilishi.	4
10	Milliy xavfsizlikni ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan ishlar	4
11	O'zbekistonni halqaro reytinglardagi ko'rsatgichlarini ko'tarishning tarixiy va siyosiy ahamiyati.	4
12	Siyosiy-huquqiy sohadagi (10 ta) ustuvor halqaro reytinglar va ularga O'zbekistonning integratsiyalashuvi.	4
13	Iqtisodiy va ijtimoiy sohadagi ustuvor halqaro reytinglar va ularga O'zbekistonning integratsiyalashuvi.	4
14	O'zbekistonning xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik aloqalari	4

15	O'zbekistonning Markaziy Osiyoda tinchlik va barqarorlikni ta'minlashdagi o'rni.	4
Jami:		60

Asosiy adabiyotlar		
1	Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.	
2	Новейшая история Узбекистана. Руководитель проекта и редактор. М.А.Рахимов. - Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2018.	
3	Rasulova N. O'zbekistonning eng yangi tarixi. 1-qism. - Toshkent, 2021.- 86 bet.	
4	O'zbekistonning eng yangi tarixi. R.H.Murtazayeva, A.A.Ermetov, .A.Odilov. - Toshkent, 2023.	
5	Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul muharrir A.Sabirov. - Toshkent: Akademiya, 2013.	
Qo'shimcha adabiyotlar		
1	Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. - Toshkent: O'zbekiston.. 2017.	
2	Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.	
3	Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson ma'nfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yiligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.	
4	Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.	
5	Mirziyoyev SH.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. - 416 bet.	

Talabaning fan bo'yicha o'zlashtirish ko'rsatkichini nazorat qilishda quyidagi mezonlar tavsiya etiladi:

A) 5 baxo olish uchun talabaning bilim darajasi quyidagilarga javob berilishi lozim.

- Fanning mohiyati va mazmunini to'liq yoritib olsa.
- Fandagi mavzularni bayon qilishda ilmiylik va mantiqiylik saqlanib, ilmiy xatolik va chalkashliklarga yo'l qo'ymas.
- Fan bo'yicha mavzu materiallarining nazariy yoki amaliy ahamiyati haqida aniq tasavvurga ega bo'lsa.
- Fan doirasida mustaqil erkin fikrlash qobiliyatini namoyon eta olsa.
- Berilgan savollarga aniq va lo'nda javob bera olsa.
- Konspektga puxta tayyorlangan bo'lsa.
- Fanga tegishli qonunlar va boshqa meyoriy-huquqiy xujjatlarni to'liq o'zlashtirgan bo'lsa.
- Tarixiy jarayonlarni sharxlay bilsa.

B) 4 baxo olish uchun talabaning bilim darajasi quyidagilarga javob berilishi lozim.

- Fanning mohiyati va mazmunini tushungan, fandagi mavzularni bayon qilishda ilmiy va mantiqiy chalkashliklarga yo'l qo'ymas.
- Fanning mazmunini amaliy ahamiyatini tushungan bo'lsa.
- Fan bo'yicha berilgan vazifa va topshiriqlarni o'quv dasturi doirasida bajarsa.
- Fan bo'yicha berilgan savollarga to'g'ri javob bera olsa.
- Fan bo'yicha konspektini puxta shakllantirgan bo'lsa.
- Fan bo'yicha mustaqil topshiriqlarni to'liq bajargan bo'lsa.
- Fanga tegishli qonunlar va boshqa meyoriy xujjatlarni o'zlashtirgan bo'lsa.

C) 3 baxo olish uchun talabaning bilim darajasi quyidagilarga javob berilishi lozim.

- Fan haqida umumiy tushunchaga ega bo'lsa.
- Fandagi mavzularni tor doirada yoritib, bayon qilishda ayrim chalkashliklarga yo'l qo'yilmas.
- Bayon qilish ravon bo'lmasa.
- Fan bo'yicha savollarga mujmal va chalkash javoblar olinmas.
- Fan bo'yicha matn shakllantirilmagan bo'lsa.

D) quyidagi hollarda talabaning bilim darajasi qoniqarsiz 2 baxo bilan baholanishi mumkin.

- Fan bo'yicha mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rilmagan bo'lsa.
- Fan bo'yicha mashg'ulotlarga doir xech qanday tasavvurga ega bo'lmasa.
- Fan bo'yicha matnlarni boshqalardan ko'chirib olganligi sezilib tursa.
- Fan bo'yicha matnda jiddiy xato va chalkashliklarga yo'l qo'yilgan bo'lsa.
- Fanga doir berilgan savollarga javob olinmasa.
- Fanni bilmasa.

Talabalar bilimini baholash mezonlari

- Talabalar bilimini baholash institut Ilmiy kengashining 2023-yil 29-avgustdagi 1-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Akademik qoidalar" asosida amalga oshiriladi.

- Andijon mashinasozlik institutida kredit-modul tizimi asosida tahsil olayotgan talabalar bilimni baholash shartli ravishda 2 qismga, ya'ni dastlabki va asosiy baholash ko'rinishida 100 ballik tizimda amalga oshiriladi. Dastlabki baholashga 50 ball va asosiy baholashga 50 ball ajratiladi.
- Talaba butun semestr davomida o'zlashtirish natijalariga ko'ra ball yig'ib boradi va dastlabki baholash natijalari hamda asosiy baholash ballari, mas'ul o'qituvchilar tomonidan "HEMIS" elektron platformasiga kiritiladi.

Nazoratlar o'tkazish bo'yicha ma'lumotlar quyidagi jadvalda keltirilgan:

O'zbekistonning eng yangi tarixi fani bo'yicha ballarning nazoratlar bo'yicha taqsimoti va nazoratlarni o'tkazish muddati

Maksimal va saralash ballari	Datlabkli baholash 50 ball					Asosiy baholash 50 ball	Ham masi
	Ma’ruza mashg‘ulotlarida 25 ball		Amaliy, seminar, laboratoriya mashg‘ulotlari da 25 ball		Datlabkli baholash bo‘yicha jami	Yakuniy nazorat	
	Oraliq nazoat uchun 25%	Mustaqil ta’lim 25%	Joriy nazorat uchun 25%	Mustaqil ta’lim 25%			
Maksimal bal 100%	12	13	12	13	50	50	100
Saralash bali 60%	7	8	7	8	30	30	60
Nazoratni o‘tkazish muddati va shakli	7-haftada– (oraliq nazoat, test, mustaqil ta’lim yozma)		Mashg‘ulotlar davomida (Joriy nazoat og‘zaki, mustaqil ta’lim taqdimot)			16-18 haftalarda test	

Fan o'qituvchisi to'g'isida ma'lumot

Muallif:	R.S.Ataxanov – Andijon mashinasozlik instituti “Gumanitar fanlar” kafedrası dotsenti tarix fanlari falsafa doktori (PhD)
E-mail:	ataxanov1966@gmail.com
Tashkilot:	Andijon mashinasozlik instituti
Taqrizchilar:	1. R.Yusupov – Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyasi instituti “Gumanitar fanlar” kafedrası dotsenti, t.f.n. 2. M.Karimova – Andijon mashinasozlik instituti “Gumanitar fanlar” kafedrası dotsenti, falsafa fanlari nomzodi.

Mazkur sillabus instituti O'quv-uslubiy kengashining 2023-yil
"____"-avgustdagi ____ - sonli yig'ilish bayoni bilan tasdiqlangan.

Mazkur sillabus "Gumanitar fanlar" kafedrasining 2023-yil
"____"-avgustdagi ____ - sonli yig'ilish bayoni bilan tasdiqlangan.

O'quv-uslubiy boshqarma boshlig'i

A. Axmedov

Fakultet dekani

D. Sarimsaqov

Kafedra mudiri

I. Sirojiddinova

Tuzuvchi

R. Ataxanov

4.4. TARQATMA MATERIALLAR

O'zbekistonda prezidentlik boshqaruvining shakllanishi

1-bosqich - 1990 yilning mart-oktyabri
1990 yil 23 martda O'zbekiston SSR Prezidenti lavozimini ta'sis etish, O'zbekiston SSR Konstitutsiyasiga o'zgartirishlar to'g'risida Qonun qabul qilindi
1990 yil 24 martda 12 chaqiriq O'zbekiston SSR Oliy Sovetining 1-sessiyasi respublika Kompartiyasi 1-kotibi bo'lgan I.Karimovni O'zbekiston SSRning 1-Prezidenti etib sayladi

2-bosqich 1990 yil 1 noyabrdan yangi Konstitutsiya qabul qilingan davrgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi

1 noyabr kuni O'zbekistonda ijroiya va boshqaruv hokimiyatining tuzilishini takomillashtirish, O'zbekiston SSR Konstitutsiyasiga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritishi to'g'risida Qonun qabul qilindi;

Prezidentlik hokimiyati bilan Vazirlar Kengashining ijroiya-boshqaruv hokimiyati qo'shib yuborilib, keyingisi Prezident huzuridagi Vazirlar Mahkamasiga aylantirildi. O'zbekiston SSR Oliy Kengashining 2-sessiyasi (1990 yil 20-iyun) «Mustaqillik Deklaratsiyasi»ni qabul qildi;

Uning kirish qismida: «O'zbekiston Sovet Sotsialistik Respublikasi Oliy Kengashi o'zbek xalqining davlat qurilishidagi tarixiy tajribasi va tarkib topgan boy an'analari, har bir millatning o'z taqdirini o'zi belgilash huquqini ta'minlashdan iborat...». «Mustaqillik Deklaratsiyasi» O'zbekistonning 1991 yil 31 avgustgacha mavjud bo'lgan boshqaruv, huquqiy faoliyatini ta'minladi;

Sessiyada "O'zbekiston Respublikasining Davlat Mustaqilligini e'lon qilish to'g'risida" Qonun qabul qilindi. 17 moddadan iborat bu Qonunda O'zbekiston Respublikasi asosiy belgilari aniqlandi. Mazkur Qonun mustaqil respublika uchun Konstitutsiya rolini o'ynaydigan bo'ldi.

Sovetlar
imperiya
tanazzulga
yuz tutushi

«Klaster» texnologiyasi

**Nima uchun turg'unlik yillarida
xalqimizning milliy ongi o'sib bordi?**

**Nima uchun XX asrning 80-yillarida «qudratli»
sovetlar iqtisodiyotida turg'unlik chuqurlashdi?**

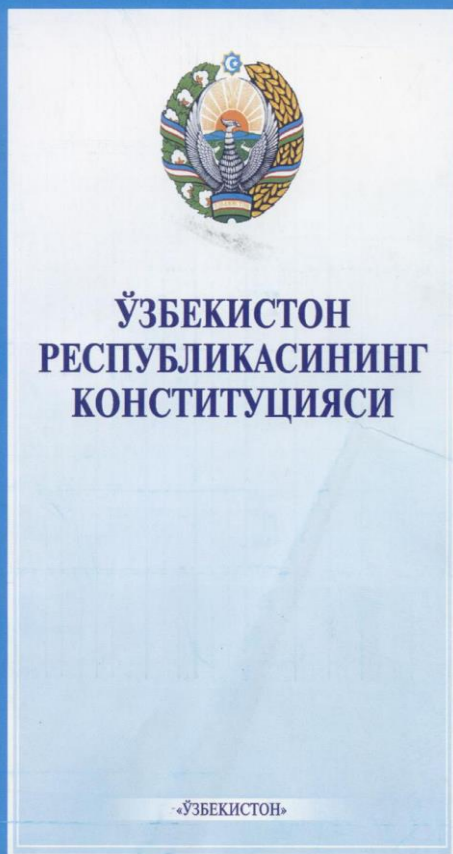

“Ақлий ҳужум” технологияси

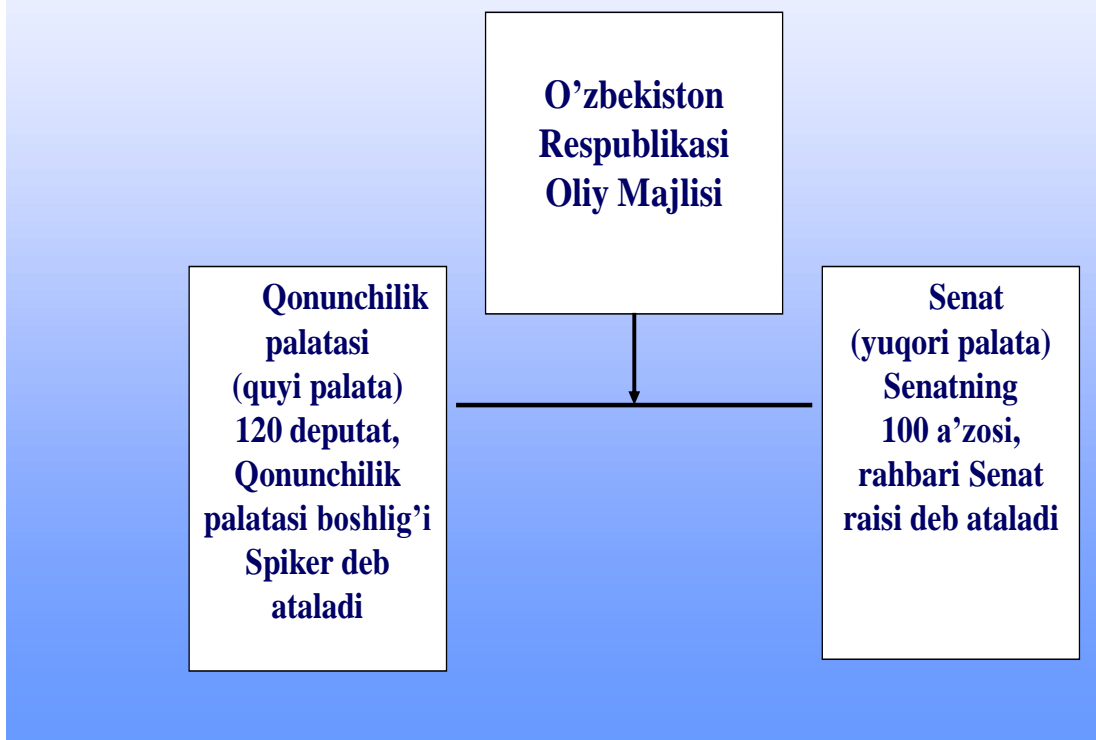
O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining qabul qilinishi

- O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasini ishlab chiqish g'oyasi Oliy Kengashning 1990 yil 20 iyunda bo'lib o'tgan 2- sessiyasida ilgari surilgan.
- Sessiyada Prezident I.A.Karimov raisligida 64 kishidan iborat Konstitutsiya loyihasini tayyorlash bo'yicha komissiya tuzish to'g'risida qaror qabul qilindi.
- 1992 yil bahorida Konstitutsiya loyihasining 149 ta moddadan iborat yangi varianti ishlandi va u 1992 yil 26 sentabrda umumxalq muhokamasi uchun matbuotda e'lon qilindi.
- Qariyb ikki oy davom etgan umumxalq muhokamasidan so'ng bildirilgan taklif va mulohazalar umimlashtirildi va loyiha ushbu taklif va mulohazalar asosida qayta tuzatilib, 1992 yil 21 noyabrda muhokamani davom ettirish uchun 2-marotaba matbuotda e'lon qilindi.
- 1992 yil 8 dekabrda 12- chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining to'qqizinchi sessiyasida 6 bo'lim, 26 bob, 128 moddadan iborat O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Konunchilik palatasi va Senati
O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi ikki palatadan – 1
Qonunchilik palatasi (quyi palata) va 2 Senat (yuqori palata)dan iborat.
Quyi va yuqori palataning vakolat muddati 5 yil.

“Mustaqillikning dastlabki yillaridagi ahvol

Ijtimoiy-siyosiy sohada		Iqtisodiy sohada		Madaniy sohada	
Yutug'i	Kamchiligi	Yutug'i	Kamchiligi	Yutug'i	Kamchiligi
Siyosiy jihatdan mustaqil davlatga aylandi: CHegara dahlsizligi, o'zining davlat ramzlariga ega bo'ldi. Konstitutsiya qabul qilindi. Mustaqil ichki va tashqi siyosatni olib borishi		Bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o'tilishi, iqtisodiy hamkorlikning o'sishi, xalqni ahvolini yaxshilashga qaratilgan ijtimoiy himoya chora-tadbirlari ishlab chiqildi	O'tish davri moddiy qiyinchiliklari: milliy kadrlarning yo'qligi, kartochka tizimi, so'm-kupon, kam ta'minlangan qatlamning ko'payishi.	Milliy madaniyatning tiklanishi, milliy, diniy qadriyatlarining tiklanishi, tirixiy, madaniy merosni o'rganishga qiziqish, milliy istiqlol g'oyasining targ'ib etilishi	Mafkuraviy bo'shliq tufayli turli diniy oqimlarning paydo bo'lishi
Хулоса Siyosiy, iqtisodiy, madaniy sohada yutuqlarning kamchiliklarga nisbatan ko'pligi, kamchiliklarni islohotlar orqali yo'qolib borgani					

Nima uchun O'zbekiston bozor iqtisodiyoti yo'lini tanladi?

- _____
- _____
- _____

Nima sababdan O'zbekiston o'z mustaqilligining dastlabki yillaridanoq milliy tarix va milliy qadriyatlarni tiklashga alohida e'tibor qaratdi?

- _____
- _____
- _____

“Ақлий ҳужум” технологияси

O'zbekiston - tinchlik va hamkorlik tarafdori !

Ø

Fikringizni bayon eting

С

Fikringiz bayoniga biror sabab ko'rsating

М

___Ko'rsatilgan sababni tushuntiruvchi (isbotlovchi) misol keltiring

у

Fikringizni umumlashtiring

«ФСМУ» технологияси

4.5. TESTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining boshqaruvga ko'ra shakli..

- A) Respublika
- B) Monarxiya
- V) Konstitutsion monarxiya
- G) Parlamentar Respublika

2. Quyidagi davlatlardan qaysi biri O'zbekistonning mustaqilligini birinchi bo'lib tan olgan?

- A) AQSH
- B) Turkiya
- V) Eron
- G) Xitoy

3. 1992 yilning 8 dekabrigacha Mustaqil O'zbekiston Respublikasining vaqtinchalik Konstitutsiyasi vazifasini bajargan hujjatni aniqlang?

- A) "O'zbekistonning Mustaqillik Deklarasiyasi"
- B) "O'zbekiston Respublikasining Davlat Mustaqilligi asoslari to'g'risida"gi Qonuni
- V) "O'zbekiston Respublikasining Davlat Mustaqilligi asoslari to'g'risida"gi Oliy Kengash bayonoti
- G) "O'zbekiston SSR Konstitutsiyasiga o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi Qonun

4. O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1991 yil 18 noyabrdagi VIII sessiyasida qaysi qonun qabul qilingan?

- A) "Davlat gerbi to'g'risida"
- B) "Davlat madhiyasi to'g'risida"
- V) "Davlat bayrog'i to'g'risida"
- D) "Milliy pul birligi to'g'risida"

5. O'zbekiston Respublikasi davlat bayrog'idagi 12 ta yulduz tasviri bu...

- A) O'zbekistonning ma'muriy bo'linishiga ishora
- B) Mukammallik, barkamollik timsoli
- V) 12 muchalning timsoli
- G) Musaffo osmon va tinchlikning ifodasidir

6. O'zbekiston Respublikasi davlat bayrog'idagi moviy rang nimaning ramzidir?

- A) Tinchlik va poklik
- B) mangu osmon va musaffo suv
- V) Har bir tirik jonning qon tomiri, unda jo'sh urib turgan hayotiy kuch
- G) Tiriklik ramzi

7. O'zbekiston Respublikasida Vitse-Prezident lavozimi qachon tugatildi?

- A) 1991 yil 18 noyabr
- B) 1991 yil 29 dekabr
- V) 1992 yil 4 yanvar
- G) 1992 yil 8 dekabr

8. O'zbekiston Respublikasining "Davlat gerbi to'g'risida"gi Qonuni qachon qabul qilingan?

- A) 1992 yil 2 iyul
- B) 1992 yil 2 iyun

V) 1992 yil 20 iyul

G) 1992 yil 20 iyun

9. O‘zbekiston Respublikasining “Bayram kunlari haqida” gi Qonuni qachon qabul qilingan?

A) 1992 yil 1 iyun

B) 1992 yil 2 iyun

V) 1993 yil 1 iyun

G) 1993 yil 2 iyul

10. “O‘zbekiston Respublikasi Davlat Madhiyasi to‘g‘risida”gi Qonun qachon qabul qilingan?

A) 1991 yil 8 dekabr

B) 1991 yil 10 dekabr

V) 1992 yil 20 iyul

G) 1992 yil 10 dekabr

11. Axborot sohasini isloh qilish, axborot va so‘z erkinligini ta‘minlash sohasida mamlakatda ushbu sohaga oid ... ga yaqin qonun hujjatlari qabul qilindi.

A) 10   B)30   C)5   D)20

12. Davlat hokimiyati va boshqaruvini demokratlashtirish konsepsiyada nima ta’kidlangan?

A) «Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to‘g‘risida», «Teleradioeshittirishlar to‘g‘risida», «Ommaviy axborot vositalari faoliyatining iqtisodiy asoslari to‘g‘risida», «Ommaviy axborot vositalarini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash kafolatlari to‘g‘risida»gi qonunlarni qabul qilish

B) O‘zbekistonda saylov huquqi erkinligini ta‘minlash va saylov qonunchiligini rivojlantirish sohasida saylov qonunchiligi takomillashtirib, saylov tizimi izchil va bosqichma-bosqich liberallashtirib borish

C) Muddatidan oldin ovoz berish muammosini hal etish, uchastka saylov komissiyalari faoliyatining oshkoraligini ta‘minlash borasida amaldagi qonun hujjatlariga o‘zgartirishlar kiritish

D) Fuqarolik jamiyati institutlarini shakllantirish va rivojlantirish sohasidagi bir qator qonunlarga o‘zgartirish kiritish, O‘zbekiston Respublikasida jamoatchilik nazorati to‘g‘risida»gi hamda «Ekologik nazorat to‘g‘risida»gi qonun loyihasini ishlab chiqish .

13. Quyidagi farmonlarning qabul qilingan yillari bilan moslashtirilgan javobni belgilang?

1) 1999-yil; 2) 2017-yil ; 3) 2004-yil

a) Fuqarolar yig‘ini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilari saylovi to‘g‘risida

b) Mahalla institutini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida

c) Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida

A) 1-a; 2-c; 3-b   B) 1-b; 2-c;3-a

C) 1-a; 2-b; 3-c   D)1-c; 2-b; 3-a

14. Prezidentning nechanchi yildagi farmoni asosida fuqarolar yig‘inlarining uyushmasi sifatida fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari faoliyatini muvofiqlashtirish bo‘yicha respublika kengashi tashkil etildi.

A) 2010-yildagi   B) 2004-yildagi C)2017-yildagi   D) 1999-yildagi

15. Markaziy saylov komissiyasi raisi Mirzo Ulug‘bek Abdusalamov SHavkat Mirziyoevga Prezidentlik guvohnomasini qachon topshirgan edi?

A) 2015 y. 14-mart   B) 2016 y. 14-dekabr

C) 2016 y. 9-dekabr   D) 2017-y. 2-fevral

16. 1991-yil 18-noyabrda qabul qilingan qonunlar to'g'ri berilgan javobni belgilang?

- A) «O'zbekiston Respublikasining referendumi to'g'risida» va «O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'g'risida»
- B) «Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida» va «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylovlar to'g'risida»
- C) «O'zbekiston Respublikasining davlat bayrog'i to'g'risida» va «Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish to'g'risida»
- D) «Fuqarolar saylov huquqlarining kafolatlari to'g'risida» va «Fuqarolarning murojaatlari to'g'risida»

17. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlarda nechchi yoshga to'lgan fuqarolarning saylash huquqiga ega ekanligi belgilab qo'yilgan?

- A) 19   B) 21   C) 18   D) 25

8. Har bir fuqaro – saylovchi bir ovozga ega. .... yoshdan kam bo'lmagan fuqaro O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, ... yoshga to'lganlar Oliy Majlisga, ... yoshga to'lganlar viloyat, tuman va shahar Kengashlariga deputat etib saylanish huquqiga ega.

- A) 25. 24. 21   B) 35. 25,21   C) 35. 30. 20   D) 35.25.20

18. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga binoan, mamlakat Prezident saylovi, Oliy Majlisning Qonunchilik palatasiga hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesiga, viloyatlar, tumanlar, shaharlar davlat hokimiyati vakillik organlariga saylov qachon o'tkaziladi.

- A) dekabr oyi 3-o'n kunligining 1-yakshanbasida
- B) dekabr oyi 2-o'n kunligining 1-yakshanbasida
- C) dekabr oyi 1-o'n kunligining 3-yakshanbasida
- D) dekabr oyi 3-o'n kunligining 2-yakshanbasida

19. Ko'ppartiyaviylik tizimi nima?

- A) jamiyat hayotida bir partiyaning faoliyat yuritishi
- B) jamiyat hayotida ikki yoki undan ortiq partiyaning faoliyat yuritishi
- C) deputatlari doimiylik asosida ishlaydigan, asosiy vazifasi qonun yaratishdan iborat bo'lgan partiyalar tizimi
- D) davlat hokimiyatini boshqarish huquqini saylov yo'li bilan qonunga kiritish uchun kurashuvchi u yoki bu sinf va qatlamning ilg'or, ongli, uyushgan qismini birlashtirgan tashkilot.

20. Jamiyatda demokratik huquqiy davlat barpo etishning asosiy garovi nima hisoblanadi?

- A) siyosiy partiyalarning hokimiyat tomonidan boshqarilishi
- B) siyosiy partiyalarning viloyat tomonidan faoliyat ko'rsatishi
- C) ko'ppartiyaviylikning mavjudligi
- D) siyosiy partiyalarning erkin faoliyat ko'rsatishi

21. "O'zbekiston – bozor munosabatlariga o'tishning o'ziga xos yo'li"ga o'tishda qanday omillar asos qilib olindi?

- A) Iqtisodning siyosatdan ustivorligi va kuchli ijtimoiy himoya
- B) Qonunning ustivorligi va davlatning bosh islohotchiligi
- V) Bozor munosabatlariga bosqichma-bosqich o'tish
- G) Xalqaro tajriba va xo'jalik imkoniyatlari *

22. O'zbekistonda iqtisodiy islohotlar nechta yo'nalishda olib boriladi?

- A) 4
- B) 5

V) 6

G) 7

23. O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti tomonidan jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi davrida O‘zbekistonda qanday kreditlar uchun sharoitlar yaratish kerakligi ta’kidlangan edi?

A) Kam foizli

B) Spekulyativ

V) Uzoq muddatli

G) Kreditlarni olmaslik ta’kidlangan

24. O‘zbekiston Respublikasining milliy valyutasi – so‘m qachon muomalaga kiritildi?

A) 1993 yil 21 mart

B) 1993 yil 18 noyabr

V) 1994 yil 1 oktyabr

G) 1994 yil 1 iyul

25. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoevning “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni qachon e‘lon qilindi?

A) 2017 yil 2 fevral

B) 2017 yil 7 fevral

V) 2017 yil 17 fevral

G) 2017 yil 27 fevra

26. 2017-2021 yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi nechta ustuvor yo‘nalishdan iborat?

A) 10 ta

B) 7 ta

V) 5 ta

G) 4 ta

27.O‘zbekiston Respublikasida qaysi yildan boshlab aholinii jtimoiy himoyalash tizimi tubdan o‘zgartirildi ?

A) 1992 yil

B) 1994 yil

C) 1995 yil

D) 1997 yil

28. O‘zbekiston Respublikasi birnchi prezidenti I.Karimovning “2007- 2010-yillarga yolg‘iz keksalar, pensioner va nogironlarni aniq ijtimoiy muhofaza qilish va ularga ijtimoiy xizmat ko‘rsatishni yanada kuchaytirishga oid chora – tadbirlari dasturi to‘risida” gi qarori qachon qabul qilingan ?

A) 2002 yil

B) 2003 yil

C) 2005 yil

D) 2006 yil

29. O‘zbekiston Respublikasida 2002-yil mamlakatimizda qanday yil deb e‘lon qilindi ?

A) “Obod mahalia yili”

B) “Qariyalarni qadrlash yili”

C) “Mehr va muruvvat y ili”

D) “Qishloq taraqqiyoti va farovonligi yili”

30. 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasining nechanchi bo‘limi Ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan?

- A) 2
- B) 3
- C) 4
- D) 5

31. Qaysi yilda Toshkent va O‘rta Osiyo yeparxiyasi o‘zining 130 yilligini nishonlagan?

- A) 2001 yil
- B) 2002 yil
- C) 2003 yil
- D) 2004 yil

32.. Qachondan boshlab mamlakatimizda O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Farmoniga ko‘ra, 21 mart – “Navro‘z” umumxalq milliy bayrami sifatida nishonlanadigan bo‘ldi?

- A) 1990 yildan
- B) 1991 yildan
- V) 1992 yildan
- G) 1993 yildan

33. Amir Temur yodi xotirasiga atab bunyod etilgan Temuriylar tarixi Davlat muzeyining tantanali ochilish marosimi qachon bo‘lib o‘tdi?

- A) 1996 yil 18 oktyabr
- B) 1996 yil 9 aprel
- V) 1997 yil 21 aprel
- G) 1997 yil 18 oktyabr

34. Qachon O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni bilan “Zulfiya” nomidagi Davlat mukofoti ta’sis etildi?

- A) 1999 yil 10 iyun
- B) 1996 yil 26 aprel
- V) 1995 yil 22 dekabr
- G) 1995 yil may

35. Toshkent Islom universiteti qachon tashkil etilgan?

- A) 1997 yil
- B) 1998 yil
- V) 1999 yil
- G) 2000 yil

36. Qachon Prezident farmoni bilan 8 ta viloyat pedagogika inistitutlari universitetlarga aylantirildi?

- A) 1992-yil 28 fevral
- B) 1993- yil 21 fevral
- V) 1992- yil 1 mart

G) 1992-yil 2 iyul

37. 1996 yil 11-sentabrda Toshkentda.....

- A) Olimpiya shon-shuhrat muzeyi ochildi
- B) O‘zbekiston tarixi davlat muzeyi ochildi
- V) Xotira va qadrlash muzeyi ochildi

G) Temuriylar tarixi davlat muzeyi ochildi

38. 1997 yilda qaysi shaharlarning 2500 yilligi nishonlandi?

A) Margʻilon, Termiz

B) Buxoro, Xiva

V) Toshkent, Buxoro

G) Samarqand, Toshkent

39. 1997-yil martda qabul qilingan hukumat qaroriga asosan oʻtkazilayotgan xalqaro musiqa festivalini aniqlang.

A) "Asrlar sadosi"

B) "Boqiy ovozlar"

V) "Ofarin"

G) "SHarq taronalari"

40. Oʻzbekistonning qaysi shaharlaridagi muzey-qoʻriqxonalar butun dunyoda eng nodir tarixiy yodgorliklar saqlanayotgan muzeylar sifatida eʼtirof etilgan?

A) Buxoro, Samarqand, Xiva

B) Termiz, Samarqand, Xiva

V) Xiva, SHahrisabz, Buxoro

G) SHahrisabz, Termiz, Qarshi

41. Prezident SH. Mirziyoev ijtimoiy, maʼnaviy-maʼrifoy sohalardagi ishlarni yangi tizim asosida yoʻlga qoʻyish boʻyicha 5 ta muhim tashabbusni qachon ilgari surdi?

A) 2017 yil fevral oyida

B) 2019 yil mart oyida

V) 2018 yil yanvar oyida

G) 2020 yil sentyabr oyida

42. Taʼlim toʻgʻrisidagi Qonun qachon qabul qilingan?

a) 1997-yil 29-avgust

b) 1995-yil 27-avgust

c) 1992-yil 2-iyun

d) 1995-yil 23-avgust

43. Davlat taʼlim standarti nima?

a) Davlat taʼlim standarti- umumiy oʻrta, oʻrta maxsus, kasb-hunar va oliy taʼlim mazmuniga hamda sifatiga qoʻyiladigan talablarni belgilaydi.

b) Nutq, musiqa, videofilmlardan parchalar, telekadrlar, animatsiya koʻrinishidagi axborot turlari.

c) Boshlangʻich umumiy oʻrta, oʻrta maxsus, kasb-hunar va oliy taʼlim mazmuniga hamda sifatiga qoʻyiladigan talablarni belgilaydi.

e) Oʻz fikrini ogʻzaki va yozma tarzda bayon qilish.

44. Taʼlim toʻgʻrisidagi Qonunning 1-moddasi nima haqida?

a) Taʼlim toʻgʻrisidagi Qonunning 1-moddasida uzluksiz majburiy taʼlim -Oʻzbekiston Respublikasida majburiy taʼlim quyidagilarni qamrab olgan. Umumiy oʻrta taʼlim, oʻrta maxsus, kasb-hunar taʼlimi haqida.

b) Taʼlim toʻgʻrisidagi Qonunning

c) 1-moddas "Davlat taʼlim standartlarini bajarish Oʻzbekiston Respublikasining barcha taʼlim muassasalari uchun majburiydir" deyilgan

d) Taʼlim toʻgʻrisidagi Qonunning 1-moddasida Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan DTS loyihasi boʻyicha

45.. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining qaroriga binoan qachon "Lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosini joriy etish to‘g‘risida”gi qonun qabul qilindi.

- a) 1993-yil 2-sentyabrda;
- b) 1993-yil 5-sentyabrda;
- c) 1993-yil 2-mayda;
- d) 1993-yil 5-oktabrda;

46. 2018-yilda mamlakatimizda nechta yangi oliy ta’lim muassasasi, jumladan, xorijiy universitetlarning filiallari tashkil etildi?

- a) 13 ta
- b) 14
- c) 18
- d) 10

47. “El-yurt umidi” jamg‘armasi qachon tashkil etilgan?

- a) 2018-yil 25-sentyabr
- b) 2017-yil 25-sentyabr
- c) 2018-yil 25-avgust
- d) 2017-yil 25-avgust

48. Yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risidagi” Qonun qachon qabul qilindi?

- a) 2020-yil 23-sentyabr
- b) 2019-yil 23-sentyabr
- c) 2018-yil 23-sentyabr
- d) 2017-yil 23-sentyabr

49. Prezidentining “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori qachon qabul qilingan?

- a) 2017-yil 20-aprelda
- b) 2018-yil 20-aprelda
- c) 2019-yil 20-aprelda
- d) 2020-yil 20-aprelda

50. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Istiqbolli boshqaruv kadrlarini tanlov asosida tanlab olishning zamonaviy tizimini yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori qachon qabul qilindi?

- a) 2018-yil 30-mayda
- b) 2017-yil 30-mayda
- c) 2018-yil 30-iyunda
- d) 2017-yil 30-iyunda

51. Davlatimiz rahbarining “Xalq ta’limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni qachon e‘lon qilindi?

- a) 2018-yil 5-sentyabr
- b) 2018-yil 5-oktyabr
- c) 2017-yil 5-sentyabr

2017-yil 5-oktyabr

52. Qoraqalpog‘iston Respublikasi davlat suveritenti qachon e‘lon qilingan

- A) 1990 yil 14 dekabrda
- B) 1990 yil 18 noyabr
- C) 1989 yil 31 avgust
- D) 1990 yil 23 sentabr

53. Qoraqalpog‘iston Respublikasi Joqorg‘i kengesining dastlabki raisi kim bo‘lgan

- A)Dauletbay SHamshetov
- B)Amin Tojiev
- C)Bahram Jumaniyozov
- D)Musa Erniyazev

54. Qoraqalpog‘iston Respublikasi Juqorg‘i kengashda nechta deputat faoliyat olib boradi

- A)86ta
- B)100ta
- C)120ta
- D)150ta

55. Qoraqalpog‘iston Respublikasi tashqi aloqalar vazirligi qachon tashkil qilingan

- A)1992 yil
- B)1994 yil
- C)1990 yil
- D)1991 yil

56. Hozirgi kunda Qoraqalpog‘iston Ministrlar kengashi raisi lavozimida kim faoliyat olib boradi

- A)Baxadir Yangibaev
- B)Amin Tojiev
- C)Bahram Jumaniyazov
- D)Saparmurod Avezmetov

57. Qoraqalpog‘iston Respublikasi konstitutsiyasi qachon qabul qilingan

- A)1993 yil 9 aprel
- B)1992 yil 14 dekabr
- C)1994 yil 1 yanvar
- D)1992 yil 1 yanvar

58. Toshkentda Qoraqalpog‘iston madaniyat kunlari qachon o‘tkazilgan.

- A)1993 yil yanvar
- B)1992 yil mart
- C)1993 yil noyabr
- D)1994 yil noyabr

59. Qoraqalpog‘iston Juqorg‘i kengasi raisi lavozimida 1997-2002 yillarda kim faoliyat olib borgan

- A)Timur Kamolov
- B)Musa Erniyazov
- C)Amin Tojiev
- D)Dauletbay SHamshetov

60. Qoraqalpog‘istondan Toshkent madaniyat kunlari qachon o‘tkazilgan

- A)1993 yil noyabr
- B)1994 yil yanvar
- C)1993 yil yanvar
- D)1994 yil noyabr

61. Qoraqalpog‘iston Respublikasi davlat bayrog‘i qachon qabul qilingan

- A)1992 yil 14 dekabr
- B)1993 yil 9 aprel
- C)1991 yil 18 noyabr
- D)1994 yil 16 mart

62. Qoraqalpog‘iston Respublikasi konstitutsiyasi qachon qabul qilingan

- A)1993 yil 9 aprel
- B)1992 yil 14 dekabr
- C)1994 yil 1 yanvar
- D)1992 yil 1 yanvar

63. Toshkentda Qoraqalpog‘iston madaniyat kunlari qachon o‘tkazilgan.

- A)1993 yil yanvar
- B)1992 yil mart
- C)1993 yil noyabr
- D)1994 yil noyabr

64. Qoraqalpog‘iston Juqorg‘i kengasi raisi lavozimida 1997-2002 yillarda kim faoliyat olib borgan

- A)Timur Kamolov
- B)Musa Erniyazov
- C)Amin Tojiev
- D)Dauletbay SHamshetov

65. Qoraqalpog‘istondan Toshkent madaniyat kunlari qachon o‘tkazilgan

- A)1993 yil noyabr
- B)1994 yil yanvar
- C)1993 yil yanvar
- D)1994 yil noyabr

66. Qoraqalpog‘iston Respublikasi davlat bayrog‘i qachon qabul qilingan

- A)1992 yil 14 dekabr
- B)1993 yil 9 aprel
- C)1991 yil 18 noyabr
- D)1994 yil 16 mart

67. 1991- yil aprel oyida Ukraina, Rossiya, Belarus, O‘zbekiston, Qozog‘iston respublikalari rahbarlarining uchrashuvi qaysi shaharda bo‘lib o‘tdi?

- A)Kiev B) Minsk C)Olma-ota D)Toshkent

68. O‘zbekiston 1992-yil fevral oyida qaysi xalqaro tashkilotga a‘zo bo‘ldi?

- A) Yevropada xavfsizlik va hamkorlik Tashkiloti (YEXHT)ga
- B) NATONing “Tinchlik yo‘lida hamkorlik” dasturiga
- S) Iqtisodiy Hamkorlik Tashkiloti (EKO)ga
- D) Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligiga

69. 2012-yil London shahrida bo‘lib o‘tgan olimpiada sport o‘yinlarida o‘zbekistonlik sportchilar nechta oltin medal qo‘lga kiritgan?

- A)1 ta B)2 ta C)3 ta D)4 ta

70. 2016-yil aprel oyida qaysi shaharda jahonning 175 ta mamlakati iqlim to‘g‘risidagi kelishuv”ga imzo chekdi?

- A) Parij B) London C) Bryussel D) Berlin

71. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoev2017-yil 6-7-mart kunlari qaysi xorijiy mamlakatda davlat tashrifi bilan bo‘ldi?

- A) Turkmaniston B) Qozog‘iston C) Rossiya D) Xitoy

72. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoev2017-yil 4-5-aprel kunlari qaysi xorijiy mamlakatda davlat tashrifi bilan bo‘ldi?

- A)Rossiya B)Xitoy C)Turkmaniston B)Qozog‘iston

73. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoevning 2017-yil 4-5-aprel’ kunlari Rossiya Federasiyasiga davlat tashrifi davomida ikki tomomlama imzolangan shartnomlar qiymati qanchani tashkil etdi?

A) 16 mlrd dollar   B) 8 mlrd dollar   C) 12 mlrd dollar   D) 18 mlrd dollar

74. O‘zbekiston qachon YuNESKO ga a‘zo bo‘lib kirdi?

A) 1993-yilda   B) 1991-yilda   C) 1992-yilda   D) 1994-yilda

75. O‘zbekiston mustaqilligini birinchi tan olgan davlat?

A) Turkiya   B) Eron   C) Rossiya   D) Hindiston

76. 1992- yil 2- martda O‘zbekiston.....

A) BMT ga a‘zo bo‘ldi

B) YuNESKO ga a‘zo bo‘ldi

C) SHXT ga a‘zo bo‘ldi

D) YXHT ga a‘zo bo‘ldi

77. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni loyihasi nechanchi yilda tasdiqlandi?

A) 2016 yil 12 noyabr

B) 2016 yil 10 noyabr

V) 2017 yil 7 fevral

78. 2017-2021-yillarda O‘zbekistonni rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi nechta ustuvor yo‘nalishni o‘z ichiga qamrab oladi?

A) 5ta

B) 6 ta

V) 7 ta

79. Harakatlar strategiyasining 2-yo‘nalishi „Qonun ustuvorligini taminlash va sud -huquq izimini yanada isloh qilishga bag‘ishlangan bo‘lib nechanchi bandida Jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarlikni olishni nazarda tutgan?

A) 2.3

B) 2.4

V) 2.1

D) 2.2

80. 2017-2021 yillarda O‘zbekistonni rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasining yo‘nalishlari to‘g‘ri keltirilgan qatorni toping?

A) Davlat va jamiyat qurilishini takomillashtirish. Qonun ustuvorligini taminlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilish. Davlat hokimiyati va boshqaruvini demokratlashtirish. Xavfsizlik, millatlararo totuvlik, diniy bag‘rikenglikni taminlash, chuqur o‘ylangan, o‘zaro manfaatli va amaliy ruhdagi tashqi siyosat yuritish.

B) Davlat va jamiyat qurilishini takomillashtirish. Qonun ustuvorligini taminlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilish. Iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va liberallashtirish, ijtimoiy sohani rivojlantirish. Xavfsizlik, millatlararo totuvlik, diniy bag‘rikenglikni taminlash, chuqur o‘ylangan, o‘zaro manfaatli va amaliy ruhdagi tashqi siyosat yuritish.

V) Davlat va jamiyat qurilishini takomillashtirish. Sud-huquq tizimini isloh qilish. Davlat hokimiyati va boshqaruvini demokratlashtirish. Xavfsizlik, millatlararo totuvlik, diniy bag‘rikenglikni taminlash, chuqur o‘ylangan, o‘zaro manfaatli va amaliy ruhdagi tashqi siyosat yuritish.

81. Harakatlar strategiyasini amalga oshirish bo‘yicha Milliy komissiyaga kim rahbarlik qiladi.

A) O‘zbekiston Respublikasi prezidenti SH.M.Mirziyoev

- B) O'zbekiston Respublikasi bosh vaziri A.Aripov
V) O'zbekiston Respublikasi bosh vaziri birinchi o'rinbosari A. Ramatov

82. Birinchi yo'nalishda nechta band qamrab olinadi?

- A) 4 ta
B) 3 ta
V) 5 ta
D) 7ta

83. Bag'rikenglik tushunchasining ma'nosini ayting ?

- A) Hamfirklik
B) Birdamlik
V) hamma javob to'g'ri
D) hamkorlik

84..Davlat va jamiyat qurilishini takomillashtirish yo'nalishining ikkinchi bandidaqanday vazifalar qamrab olingan?

- A) davlat xizmatini isloh qilish, iqtisodiyotda davlat boshqaruvini kamaytirish, davlatva xususiy sektorlarning o'zaro foydali hamkorligining zamonaviy shakllarini, "Elektron hukumat" tizimini rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish
B) jamoatchilik nazoratini takomillashtirish, nodavlat notijorat tashkilotlarini, ommaviyaxborot vositalarini yanada rivojlantirish.
V) davlat hokimiyati tizimida Oliy Majlisning rolini kuchaytirish, qonun ijodkorligifaoliyatining sifatini tubdan yaxshilash, davlatning hayotida siyosiy partiyalarning rolinikuchaytirish.

85..Jamoatchilik boshqaruvi tizimini takomillashtirishga oid masalalar Harakatlar strategiyasining qaysi yo'nalishida belgilangan?

- A) birinchi
B) ikkinchi
V) beshinchi
D) uchunchi

86.. "Ijtimoiy sohani rivojlantirish" ustuvor yo'nalishlarining qamrab olgan masalalarni aniqlang?

- A) sanoat korxonalari va boshqa ishlab chiqarish obektlarini joylashtirishga qulay shart-sharoitlaryaratish, xususiy tadbirkorlikni keng rivojlantirish hamda aholining turmushsharoitini yaxshilash
B) aholi bandligi va real daromadlarini izchil oshirib borish, ijtimoiy himoya va sog'lig'ini saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, arzon uy-joylar barpo etish va boshqalar
V) demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va mamlakatni modernizasiya qilishdaparlamentning hamda siyosiy partiyalarning rolini yanada kuchaytirish va boshqalar
D) Barcha javob to'g'ri

87. "Kuchli davlatdan-kuchli fuqarolik jamiyati sari" konsepsiyasi nimani anglatadi?

- A), Fuqarolik jamiyati institutlarining butun tizimini rivojlan-tirish
B) Fuqarolik jamiyati institutlari boshqaruv jarayoniga uyg'un ravishda integrasiyalashuvini.
S) Fuqarolarning siyosiy faollashuvini
D) Hamma javoblar to'g'ri

88. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Mahalla" xayriya jamg'armasini tashkil etish to'g'risidagi farmoni e'lon qilingan sanani aniqlang

- A) 1992 yil 2 iyul
B) 1992 yil 12 sentyabr

- S) 1992 yil 8 oktyabr
- D) 1992 yil 10 dekabr

89. “Kuchli davlatdan-kuchli fuqarolik jamiyati sari” konsepsiyasi nimani anglatadi?

- A) Fuqarolik jamiyati institutlarining butun tizimini rivojlantirish.
- B) Fuqarolik jamiyati institutlari boshqaruv jarayoniga uyg‘un ravishda integrasiyalashuvini
- S) Fuqarolarning siyosiy faollashuvini
- D) Hamma javoblar to‘g‘ri.

90. O‘zbekiston Respublikasida ikki palatalik qonun chiqaruvchi hokimiyatga birinchi bo‘lib qachon saylov o‘tkazildi

- A) 2003
- B) 2004
- S) 2006
- D) 2005

91. «Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch» asari necha bob va sahifadan iborat?

- A) 3 ta bob, 190 bet
- B) 4 ta bob, 208 bet
- C) 4 ta bob, 174 bet
- D) 2 ta bob, 174 bet

92. Qachon Amir Temur xiyoboniga uning haykali qo‘yilgan?

- A) 1989 yil
- B) 1991 yil
- C) 1993 yil
- D) 1994 yil

4.6 “O‘zbekiston tarixi” fanidan baxolash mezonini qo‘llash bo‘yicha uslubiy ko‘rsatma

Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to‘la o‘zlashtirish, tahlil natijalarini to‘g‘ri aks ettira olish, o‘rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo‘yicha yozma ishni topshirish.

Andijon mashinasozlik institutida kredit-modul tizimi asosida tahsil olayotgan talabalar bilimini baholash shartli ravishda 2 qismga, ya’ni dastlabki va asosiy baholash ko‘rinishida 100 ballik tizimda amalga oshiriladi. Dastlabki baholashga 50 ball va asosiy baholashga 50 ball ajratiladi.

1. Dastlabki baholash.

- talabaning ma’ruza mashg‘ulotida olgan bilimini baholash.
- talabaning amaliy yoki seminar mashg‘ulotida olgan bilimini baholash.
- talabaning laboratoriya mashg‘ulotida olgan bilimini baholash.
- talabaning mustaqil ta’lim davomida topshiriqlarini bajarishda olgan bilimini baholash.
- talabaning kurs ishi (loyihasi) va hisob-grafik ishlarini bajarishda olgan bilimini baholash (o‘quv rejasida KI (KL) yoki HGI rejalashtirilmagan fanlar bundan mustasno).

1.1 Talaba nazorat uchun qo‘yilgan talablarning kamida 60% ni bajarsa ijobiy baholanadi. Bunda:

- Ma’ruza mashg‘ulotlari davomida oraliq nazorat ishlari olish orqali baholanadi (fanga ajratilgan soatlar 36 soatni tashkil etsa 1 marotaba, 72 soat va undan yuqori bo‘lsa 2 marotaba ON o‘tkaziladi).

-amaliy va seminar darslarida, topshiriqlarni bajarishi hamda faol ishtiroki uchun baholanadi;

-laboratoriya mashg'ulotlarida belgilangan tajribalarni o'tkazishi, hisob-kitob ishlarini bajarishi hamda tajribani nazariya bilan bog'lay olishi orqali baholanadi;

-talabalarning mustaqil ta'lim topshiriqlarini bajarishi yoki taqdimot (prezentatsiya) ko'rinishida himoya qilishi orqali baholanadi;

-kurs ishlari (loyihalari) va hisob-grafik ishlari esa o'rnatilgan tartibda rasmiylashtirilganligi va uning himoyasi orqali baholanadi.

1.1 Dastlabki baholashni rasmiylashtirish uchun fakultet dekanatlarida dastlabki baholash qaydnomasi tashkil etiladi. Dastlabki baholash qaydnomasi dars mashg'uloti olib borgan professor-o'qituvchi tomonidan imzolanadi (ma'ruza, amaliy va laboratoriya darslari turli professor-o'qituvchilarga taqsimlangan taqdirda ma'ruzachi imzolaydi va javobgar hisoblanadi).

1.2 Dastlabki baholash 50 ballik tizimda baholanadi. Dastlabki baholashning o'rtacha ko'rsatkichi, talaba to'plash imkoniyati mavjud bo'lgan eng yuqori ko'rsatkichning 60% (o'tish bali 30 ballni tashkil etadi) va undan yuqori natijaga erishgan taqdirdagina yakuniy nazoratga kiritiladi.

1.3 Dastlabki baholashda to'plash mumkin bo'lgan eng yuqori 50 ballning baholash bandlaridagi ulushi foizlar (%) hisobida 1-ilovaga muvofiq taqsimlanadi.

1.4 Dastlabki baholashdagi umumiy 50 ballni taqsimlash va uning mezonlarini ishlab chiqishga kafedra mudirlari va fan o'qituvchilari javobgar hisoblanadi. Har bir fan o'qituvchisi o'z fanining xususiyatidan kelib chiqib, mezon ishlab chiqadi va fan bo'yicha dars mashg'ulotlari boshlanishidan oldin barcha talabalaraga baholash tartibi va mezonini tushuntiradi.

1.5 Asosiy baholash. Bunda talaba o'rnatilgan tartib asosida fan bo'yicha yakuniy nazorat topshiradi. Yakuniy baholash 50 ballik tizimda baholanadi. Yakuniy nazorat bo'yicha talaba to'plash imkoniyati mavjud bo'lgan eng yuqori ko'rsatkichning kamida 60% ni (o'tish bali 30 ballni tashkil etadi) to'plashi shart.

1.6 Talaba butun semestr davomida o'zlashtirish natijalariga ko'ra ball yig'ib boradi va dastlabki baholash natijalari hamda asosiy baholash ballari, o'qituvchi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2018-yil 9-avgustdagi 19-2018-son buyrug'i (O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2018-yil 26-sentyabrda ro'yxatdan o'tkazilgan, ro'yxat raqami 3069) bilan tasdiqlangan "Oliy ta'limda talabalar o'zlashtirishini baholash tizimlarini qiyosiy taqqoslash" jadvaliga asosan baho ko'rinishiga o'tkazilib "HEMIS" elektron platformasiga kiritiladi.

Maksimal va saralash ballari	Datlabkli baholash 50 ball					Asosiy baholash 50 ball	Ham masi
	Ma’ruza mashg’ulotlarida 25 ball		Amaliy, seminar, laboratoriya mashg’ulotlarida 25 ball		Datla bkli bahol ash bo’yic ha jami	Yakuniy nazorat	
	Oraliq nazoat uchun 25%	Mustaqil ta’lim 25%	Joriy nazorat uchun 25%	Mustaqil ta’lim 25%			
Maksimal bal 100%	12	13	12	13	50	50	100
Saralash bali 60%	7	8	7	8	30	30	60
Nazoratni o’tkazish muddati va shakli	7-haftada– (oraliq nazoat, test, mustaqil ta’lim yozma)		Mashg’ulotlar davomida (Joriy nazoat og’zaki, mustaqil ta’lim taqdimot)			16-18 haftalarda test	
Fan mazmuni							
Mashg’ulotlar shakli: Ma’ruza (M)							
1-SEMESTR							
M1	Kirish.“O‘zbekistonning eng yangi tarixi” o‘quv fanining predmeti, maqsadi va vazifalari, nazariy-metodologik tamoyillari.						
M2	O‘zbek davlatchiligining shakllanishi va taraqqiyot bosqichlari.						
M3	Mustaqillikka erishish arafasida O‘zbekistondagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar.						
M4	Mustaqillikka erishish arafasida O‘zbekistondagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar						
M5	Mustaqil O‘zbekiston Respublikasining tashkil topishi va uning tarixiy ahamiyati. O‘zbekistonning o‘ziga xos istiqlol va taraqqiyot yo‘li.						
M6	Mustaqil O‘zbekiston Respublikasining tashkil topishi va uning tarixiy ahamiyati. O‘zbekistonning o‘ziga xos istiqlol va taraqqiyot yo‘li.						
M7	O‘zbekistonda demokratik, fuqarolik jamiyati asoslarining shakllanishi, oshirilgan siyosiy islohotlar.						amalga
M8	O‘zbekistonda demokratik, fuqarolik jamiyati asoslarining shakllanishi, oshirilgan siyosiy islohotlar.						amalga
M9	Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarigishlar.						
M10	Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarigishlar						
M11	Mustaqillik yillarida O‘zbekistondagi ma’naviy va madaniy taraqqiyot.						
M12	Mustaqillik yillarida Qoraqalpog‘iston Respublikasi.						
M13	O‘zbekiston va jahon hamjamiyati.						
M14	O‘zbekiston va jahon hamjamiyati						
M15	Yangi O‘zbekistond amalga oshirilayotgan islohotlar.						